

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

СТАРОВОЙТ Олена Василівна

УДК 1:316.3]:008(043.3)

**ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук.

Науковий консультант:
АНДРУЩЕНКО Віктор Петрович,
доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
академік НАПН України

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКИЙ ФЕНОМЕН.....	17
1.1. Понятійно-методологічний інструментарій дослідження інноваційної культури особистості в умовах суспільства сталого розвитку.....	17
1.2. Особистість як суб'єкт і об'єкт інноваційної культури.....	57
Висновки до першого розділу	84
РОЗДІЛ 2	
ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....	89
2.1. Демократія як необхідна умова розвитку інноваційно-спрямованої особистості.....	89
2.2. Концептуально-теоретичний аналіз особливостей функціонування та основні сфери реалізації інноваційної культури особистості.....	119
Висновки до другого розділу	147
РОЗДІЛ 3	
СОЦІОКУЛЬТУРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	151
3.1. Інноваційна культура в системі життєдіяльності українського суспільства.....	151
3.2. Соціально-психологічні чинники, їх роль у формуванні інноваційно-орієнтованої особистості.....	199
Висновки до третього розділу	231

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНИЙ ЗРІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ: ЕТИЧНИЙ, АКСІОЛОГІЧНИЙ, КОГНІТИВНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	235
4.1. Проблема соціальних і моральних норм інноваційної культури, етика формування та реалізації.....	235
4.2. Законодавча підтримка, стимуляція та активізація зростання рівня інноваційної культури особистості.....	265
Висновки до четвертого розділу.....	294

РОЗДІЛ 5

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТА ЯК ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	298
5.1. Освіта як механізм формування інтелекту, креативності та творчості особистості.....	298
5.2. Проблема оптимізації співвідношення традицій та інновацій в освітньому процесі в контексті становлення інноваційної культури особистості.....	327
Висновки до п'ятого розділу	361
ВИСНОВКИ.....	365
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	371

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобалізація та інформаційна революція, перехід від індустріального до постіндустріального суспільства породжують радикальні й незворотні зміни в усіх сферах суспільного та індивідуального життя людини, потребують трансформації самої людини, перегляду парадигми навчання і підготовки до життя, розвитку адаптаційних здатностей особистості засобами освіти. Швидка модернізація економіки, впровадження високих технологій у виробництво, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призводять до загострення проблем соціального, людського, інтелектуального, індустріального, природного, фінансового порядків, розриву усталених соціальних інтеракцій, розмивання традиційної системи соціальних ієрархій.

Людство, захоплене вихором безвідповідального, споживацького ставлення до природи та її багатств, опинилося на межі глобальної катастрофи, проблематичним стає виживання людини як виду, більш того, – виникає загроза втрати життя на Землі, природа стає залежною від людини й потребує її підтримки. Об'єктивна потреба людства – сталий розвиток, покликаний гармонізувати взаємоіснування соціуму та природи, зберегти глобальний баланс і відвернути цивілізаційну катастрофу.

Сучасний світ характеризується виникненням центрів регіональної напруженості, посиленням міжнародного тероризму, корупції, наркоманії, організованої злочинності, загостренням екологічних проблем тощо. Усе це актуалізує нагальність та необхідність суттєвого зміцнення та розкриття людського потенціалу і всебічного розвитку гуманітарної складової людської культури.

Розвиток людини, актуалізація активно-діяльнісного ставлення як до соціуму, так і до самої себе, прогрес культури є саме тим осердям, навколо якого концентруються інші соціальні пріоритети. Актуальними у цьому контексті постають пропозиції вчених і політиків щодо перетворення

інтелекту на стратегічний ресурс розвитку цивілізації, подальший прогрес та вдосконалення суспільства знань, всебічний розвиток людини, впровадження інноваційної культури, здійснення своєрідного «культурно-інноваційного повороту» у всіх галузях суспільного виробництва.

Сучасний філософський загаль (як західний, так і вітчизняний), переживши захоплення досягненнями техніки на початку минулого століття, сьогодні впевнено зорієнтований на Людину, яка створює техніку, розробляє нові технології й користується ними у своїй культуротворчій діяльності. Поєднання «інноваційного розвитку суспільства» з «розвитком людських якостей», на наш погляд, найбільш вдало відображається поняттям «інноваційна культура». Наукові пошуки в царині формування та впровадження нововведень як у соціальній, так і в інших сферах життєдіяльності людини зараз знаходяться на вістрі осмислення новітнього цивілізаційного повороту людства. Перехід до нового способу життя, засадничою ідеєю якого є ідея сталого розвитку, актуалізує проблему формування нової системи ціннісних орієнтацій, що визначить світогляд усіх членів суспільства і, перш за все, молоді.

З огляду на це, безумовно актуальною є проблематика, присвячена всебічному соціально-філософському осмисленню феномену інноваційної культури особистості, визначенню його потенціалу як стратегії подальшого суспільного розвитку.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Термін «інноваційна культура» у соціально-філософському дискурсі досить популярний. У його основі – розуміння якості тих змін, які реалізувались у суспільстві в останні два-три десятиліття. Зміни, звичайно, були різними, проте акцентуємо увагу на тих, що мають позитивні наслідки. Розглядаючи культуру як «надбання людей у всіх галузях суспільного виробництва», не можна не помітити, що в останні роки суспільство змінило характер і стиль свого розвитку. Від традиційно-спокійного стилю, більшою мірою характерного періоду від закінчення другої Світової війни й до кінця ХХ століття, воно перейшло до

так званого інноваційного розвитку. Цей перехід має такі ознаки, як зміна (прискорення) соціокультурної динаміки; інформаційна насиченість усіх суспільних процесів; глобальний взаємний зв'язок і залежність народів і культур; підвищення ролі людського чинника історичного процесу; прискорення впровадження наукових досягнень у соціальну практику; зміна ролі інтелекту у розвитку суспільства; підвищена увага до всього нового, прогресивного, перспективного тощо. Сьогодні можна впевнено стверджувати, що сучасна соціально-філософська наука віддзеркалює проблемність безпосереднього взаємозв'язку соціальних нововведень та форм соціального реагування на ці інновації.

Прагнучи до осмислення проблем формування та реалізації інноваційної культури, дисертантка звернулася до ідей Д. Белла, З. Бжезинського, М. Горкхаймера, Ю. Габермаса, В. Дайзарда, Р. Девіса, М. Кастельса, К. Каяма, М. Лумана, Д. Масуда, М. Мак-Люена, Кр. Мей, Дж. Нейсбіта, М. Пората, Т. Стоунера, А. Тоффлера, А. Турена, Дж. Томлінсона та ряду інших зарубіжних вчених.

Серед українських вчених, які тією чи іншою мірою вивчали дану проблему, слід назвати таких дослідників як В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бебик, В. Богданов, В. Вашкевич, В. Бех, О. Гомілко, Л. Губерський, Р. Додонов, О. Зернецька, М. Зубок, Т. Жижко, О. Кивлюк, О. Кравченко, В. Кремень, О. Литвиненко, Я. Любивий, В. Лях, В. Лук'янець, Є. Макаренко, М. Михальченко, В. Муляр, В. Огнев'юк, Л. Озадовська, І. Предборська, Г. Почепцов, В. Савельєв, О. Уваркіна та інші.

Соціокультурна трансформація є предметом досліджень В. Андрущенка, Є. Головахі, М. Горлача, А. Кавалерова, М. Михальченко, Т. Розової, А. Ручки, В. Кременя, В. Гейця та ін.

Розвиток освіти як відповідь на потреби інформаційного суспільства та виклики глобалізації розглядається в роботах українських дослідників В. Воронкової, О. Скубашевської, С. Куцепал, С. Клепка, А. Кравченко та ін.

Разом з тим, додаткової дослідницької уваги, зокрема в контексті розгортання сучасного філософського дискурсу, потребують теоретико-методологічні підвалини дослідження і аналізу інноваційної культури. Феномен інноваційної культури як складової загальної культури вивчали В. Буйко, Б. Лісін, А. Ніколаєв. Педагогічні умови та методики її формування розглянуто в працях В. Авраменко, О. Аматыєвої, Н. Гавриш, О. Козлової, Р. Миленкової, Ю. Ситник. Особливості професійної, педагогічної, психологічної та інноваційної культури висвітлюються в працях Г. Балла, М. Бастуна, І. Дичківської, С. Іванової, Л. Штефан, Я. Коломінського, М. Обозова, В. Рибалки, З. Становських, Н. Чепелевої та ін.

Питання визначення сутності інноваційної культури, оцінки її значення для забезпечення конкурентоспроможності та підвищення ефективності діяльності господарських суб'єктів присвятили свої праці С. Биконя, С. Ілляшенко, О. Ніколаєв, В. Носков, А. Поскряков, Н. Краснокутська, Л. Холодкова, Ю. Шипуліна, Б. Лісін, Н. Кузнецова та ін. Щодо теоретичних проблем регулювання інноваційної діяльності серед вітчизняних науковців відмітимо роботи В. Александрова, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Дмитренка, В. Балабанова, С. Єрохіна, М. Крупка, А. Махмудова, М. Мельникова, В. Найдьонова, Л. Нейкова, А. Поручника, Д. Черваньова, Н. Чухрай тощо.

Далеко неоднозначно у наявній літературі трактуються особистість як головний суб'єкт і об'єкт інноваційної культури; інноваційні (творчі) здібності (компетенції) та бажання особистості як головна умова для її утвердження як суб'єкта інноваційної культури; становлення суб'єкта інноваційної культури. Поглибленого аналізу потребують умови формування та функціонування інноваційної культури особистості; основні сфери її реалізації у демократичному суспільстві; головні чинники формування інноваційної культури особистості в українському суспільстві. Вплив тоталітаризму на розвиток особистості та формування гуманістичної перспективи для суспільства досліджували В. Ярошовець, М. Чабанна,

М. Остапенко, В. Гадяцкий, П. Кравченко, О. Бородій, О. Андрієнко, Н. Латигіна, В. Пазенок, П. Петровський, О. Мазур, Л. Ордіна, Е. Фром, В. Келле. Особливе значення має дослідження психологічних засад формування інноваційної культури особистості, соціальних стандартів та етика її реалізації; правової регуляції процесу формування та реалізації інноваційної культури особистості; ролі освіти у її формуванні та розвитку у трансформаційному суспільстві.

Культуротворчу природу людини як особливого феномену творчого процесу розглядають дослідники В. Леонтьєва, Г. Герасимович, О. Сушій та ін. Розвиток світогляду людини як творця культури знаходить вияв у працях Н. Богданової (культура життєтворчості особистості), Г. Пономарьової (формування інноваційної культури педагога у ВНЗ).

Аналізу процесу людського життя, його структури, вивченню соціокультурних і соціально-психологічних аспектів життєвого шляху, впливу їх на особистість присвячені розвідки таких дослідників, як: І. Дичківська (інноваційні педагогічні технології), О. Пометун (сутність та результати навчання), С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська, С. Ретих (досліджуються різні властивості особистості в їх розвитку), М. Найдич (творчість та культура в документах ЄС), Р. Швай, М. Журба (сучасна конфігурація культури), Н. Язан (формування творчої особистості учителя початкової школи у процесі використання інноваційних технологій) та ін.

Недостатньо повна наукова інтерпретація та дослідження цих, а також деяких інших проблем розвитку інноваційної культури, які могли б стати концептуальною основою для дослідження у цій галузі, обумовили вибір теми та спрямованості дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дана робота пов'язана із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом

Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 року та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26 грудня 2012 року).

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційної роботи є формування цілісної соціально-філософської концепції сутності, особливостей та ролі інноваційної культури особистості в умовах сталого розвитку суспільства.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- виявити теоретико-методологічні засади дослідження феномену інноваційної культури у світлі новітніх філософських парадигм;
- уточнити зміст понять «інновація», «інноваційна культура», виявити особливості класифікації інновацій у соціально-культурному просторі;
- дослідити специфіку сучасних соціокультурних глобальних процесів, проаналізувати їх взаємодію з локальними трансформаціями, які створюють виклики дискурсу інноваційної культури особистості;
- репрезентувати магістральні парадигмально-концептуальні пошуки сучасного соціально-філософського дискурсу; дослідити можливості використання останніх як методології аналізу феномену інноваційної культури особистості;
- розкрити природу та сутність суб'єкта інноваційної культури – особистості;
- здійснити соціально-філософський аналіз природи, головних сфер та чинників демократичного середовища як основних передумов формування та функціонування інноваційної культури особистості;
- встановити особливості дослідження психологічних засад формування інноваційної культури особистості;
- охарактеризувати соціальні стандарти та окреслити етичні чинники

реалізації інноваційної культури особистості;

- уточнити межі теоретичного та практичного, економічного та соціально-політичного, правового та організаційного вимірів інноваційної культури та з'ясувати специфіку їхнього впливу на особистість та соціум;

- виокремити та проаналізувати проблеми правової регуляції процесу формування та реалізації інноваційної культури особистості;

- проаналізувати філософію нової освітньої парадигми розвитку (формування) інноваційної культури особистості, розкрити роль освіти у розвитку креативності особистості; визначити та дослідити проблеми оптимізації співвідношення традицій та інновацій в контексті становлення інноваційної культури;

- розвинути філософські положення стосовно можливостей понятійної дефініції та подальшого усвідомлення можливих проявів інноваційної культури.

Об'єктом дослідження є інноваційна культура як соціальний феномен.

Предметом дослідження є соціально-філософські основи формування інноваційної культури особистості в умовах сталого людського розвитку.

Методологічна база дослідження обумовлена специфікою предмета дослідження, що передбачає поєднання системного, культурно-історичного, соціокультурного підходів, завдяки чому здійснюється дослідження сутності інноваційної культури загалом та виокремлення специфіки інноваційної культури особистості зокрема.

Дисертаційне дослідження базується на таких основних принципах наукового пізнання як об'єктивність, системність, історизм, практика, сходження від абстрактного до конкретного і навпаки.

У якості основних методів дослідження застосовувались: 1) метод діалектики, який уможливив представлення предмету дослідження у всіх його взаємозв'язках і взаємозалежностях; 2) метод системного аналізу, який дозволив проаналізувати взаємний зв'язок елементів інноваційних процесів як процесу цілісного, системного; 3) історичний метод, що дозволив

прослідкувати генезу соціальних та освітніх інновацій в їх історичній ретроспективі; 4) порівняльний метод, за допомогою якого здійснено компаративний аналіз модернізації освіти в різних країнах європейського простору; 5) метод герменевтики, що дозволив проникнути у внутрішню структуру процесу формування інноваційної культури та ін.

Використання загальнонаукових методів (аналіз, синтез, ідеалізація, порівняння, узагальнення, класифікація) забезпечило комплексне дослідження змісту поняття «інноваційна культура» у сучасних філософських та соціально-гуманітарних розвідках. Аналіз джерельної бази дослідження будується на компаративному, герменевтичному та критичному підходах.

Для досягнення мети дослідження – соціально-філософської концептуалізації сутності, особливостей та ролі інноваційної культури в умовах сталого людського розвитку – застосовується метод теоретичного моделювання.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що **вперше** запропоновано системний теоретичний аналіз інноваційної культури особистості в умовах сталого розвитку суспільства на тлі переходу до нового цивілізаційного етапу історії людства. Використання міждисциплінарного підходу дозволило здійснити соціально-філософське обґрунтування евристичної, когнітивно-комунікативної, праксеологічної, нормативно узгодженої стратегії інноваційної культури особистості. Наукову новизну конкретизовано в таких **теоретичних положеннях**, які виносяться на захист:

Вперше:

- запропоновано дефініцію «інноваційної культури» як поняття, що характеризує креативність особистості в сфері мислення, сенсорики та практичної діяльності, що детермінує спрямованість на пошук та реалізацію шляхів, ресурсів, способів модерного розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей; доведено, що інноваційна культура сприяє становленню особистості як автономного, відповідального суб'єкта смисло- та соціотворення, здатного

оперативно реагувати на виклики сучасності, самотрансформуватися і змінювати суспільство на засадах гуманізму, справедливості та демократії;

- обґрунтовано, що основним суб'єктом (і одночасно об'єктом) інноваційної культури постає людина як особистість, працею (діяльністю) якої й для якої ця культура створюється; як творець, носій (суб'єкт) і одночасно споживач (об'єкт) інноваційної культури людина має загальні і особливі характеристики;

- сформульовано засадничі когнітивно-комунікативні вимоги, завдяки яким особистість здатна бути відкритою до соціальних та екзистенційних новацій, володіти розвинутим окоміром (мати досконале відчуття перспективи), репрезентувати критичне та прогресивне мислення у просторі раціонального дискурсу, проявляти здатність до сприйняття та впровадження інновацій у всі сфери суспільного та індивідуального життя;

- наголошено на необхідності розвитку та визначені основні напрями «інноваційної освіти», яка забезпечить демократизацію та інформатизацію освітнього процесу, гуманізацію освіти, діалогічність, дискурсивність та пошуковість у системі освіти.

Уточнено:

- тезу про демократичне середовище як основну умову формування та функціонування інноваційної культури особистості, оскільки тоталітарні режими виступають не лише стримуючим, але й спотворюючим фактором, що впливає на інноваційні імпульси особистості, маніпулює культуротворчою діяльністю людини в інтересах правлячого режиму;

- значення демократії як умови інноваційності, креативності та творчого злету особистості; розуміння основних сфер та чинників формування та реалізації інноваційної культури особистості; демократичний режим надає можливості широкого використання інноваційних технологій, сприяє розвитку інноваційної культури особистості, оскільки гарантує право громадян на використання природних ресурсів, доступу до нововведень та позбавляє можливості домінування над економічною та політичною сферами суспільства окремих політичних акторів (груп) чи економічних гравців

(корпорацій).

- теоретичні і практичні передумови та специфіку сучасних глобальних процесів у соціальному, комунікативному, праксеологічному, когнітивному контекстах, а також їх взаємодія з локальними трансформаціями, завдяки чому утворюються нові виклики формуванню та функціонуванню інноваційної культури особистості;

- класифікацію інновацій, згідно з якою вони поділяються на види за п'ятьма основними критеріями: 1) об'єктному (інновація постає об'єктом науково-технічних досягнень); 2) процесному (інновація – комплексний процес, спрямований на вироблення споживчих вартостей); 3) об'єктно-утилітарному (акцент робиться на здатності нововведення якомога повніше відповідати потребам суспільства); 4) процесно-утилітарному (нововведення визначається як комплексний процес створення, розповсюдження та практичного використання нового засобу); 5) процесно-фінансовому (інвестування в новації). Також розрізняють базисні інновації (значні винаходи та нововведення, що створюють основу формування напрямків діяльності та виробництва); покращуючі інновації (середні та незначні винаходи в межах певного науково-технічного циклу); псевдоінновації (або неефективні для суспільства, або приносять негативний ефект).

Набули подальшого розвитку:

- розуміння психологічних засад формування та реалізації інноваційної культури особистості, оскільки цей процес багато в чому залежить від психологічного стану особистості, її суб'єктивної налаштованості на творчість; психологічно рутинна особистість інноваційною діяльністю займатись не буде; виявлення та осмислення можливостей подолання соціально-психологічних бар'єрів щодо інноваційної діяльності особистості, уникнення загрози «емоційного вигорання» особистості, подолання невпевненості у ході формування інноваційної особистості;

- положення про соціальні стандарти та етику реалізації інноваційної

культури особистості, їх визначеність загальнолюдськими цінностями у поєднанні з національно-культурними особливостями;

- розуміння проблем правової регуляції процесу формування та реалізації інноваційної культури особистості, освітньої парадигми її розвитку;

- визначення ролі освіти у формуванні креативності особистості, формуванні та розгортанні її творчого потенціалу; розуміння ролі та значення традицій в українській освіті в контексті її модернізації та трансформації, становлення інноваційної культури, оскільки критичне переосмислення традицій і поміркований підбір інноваційних орієнтацій європейського освітнього простору стає головним завданням педагогічної теорії та освітньої практики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці цілісної філософської концепції інноваційної культури особистості, що уможливорює розвиток нового наукового напрямку і може виступати теоретико-методологічною базою подальших наукових досліджень, використовуватися при розробці та підготовці навчальних програм, методичних матеріалів та планів семінарських занять із навчальних курсів «Соціальна філософія», «Філософська антропологія», «Філософія освіти» та низки спецкурсів.

Важливе теоретичне значення має репрезентоване в дисертаційному дослідженні поглиблене розуміння демократичного середовища як основи формування та розвитку інноваційної культури, визначення суперечливо-деформованого характеру її формування та функціонування в умовах існування тоталітарних режимів; аналіз основних сфер та чинників розвитку інноваційної культури, психологічних та правових засад її позиціонування. Наукове значення має також обґрунтоване автором положення про соціальні стандарти та етику реалізації інноваційної культури, освіту та науку як основні чинники її формування.

Особистий внесок здобувача полягає у комплексному дослідженні

феномену інноваційної культури особистості в умовах сталого розвитку суспільства. Дисертація представляє собою кваліфікаційне наукове дослідження, що базується на результатах, які отримані автором особисто. Кандидатська дисертація «Економіка знань у стратегії інноваційного розвитку освіти» (спеціальність 09.00.10 – філософія освіти) була захищена у 2010 р., її матеріали у тексті докторської дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження вивірялись в процесі практичної роботи автора в вузі. Також вони обговорювалися на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та в низці міжнародних науково-теоретичних і науково-практичних конференцій, а саме: VI Міжнародна науково-практична конференція «Освіта та наука в умовах глобальних викликів» (м. Сімферополь-Судак, 2013 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м. Київ-Ялта, 2013 р.); Всеукраїнський науково-методичний семінар «Інноваційні технології в дошкільній освіті України: дитина в комп'ютерно-ігровому середовищі» (м. Київ, 2013 р.); «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (м. Суми, 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини в контексті сьогодення» (м. Київ, 2013 р.); «Інноватика в екології: освіта та виховання» (м. Київ, 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (м. Суми, 2014 р.); «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (м. Одеса, 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Європейська модель розвитку українського суспільства: стратегічні пріоритети розвитку та інноваційні рішення» (м. Одеса, 2014 р.); Круглий стіл: «Історична пам'ять і сучасність в контексті патріотичного виховання молоді» (м. Путивль, 2015р.)

Публікації. Основні положення дисертації відображено у авторській (одноосібній) монографії та 34 наукових публікаціях, з яких 16 статей у

фахових виданнях України з філософських наук, 4 статті опубліковані у наукових закордонних виданнях та наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, а також 14 публікацій у інших виданнях.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, п'яти розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (454 позиції). Загальний обсяг дисертації – 421 сторінка, основна частина дисертації – 370 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Понятійно-методологічний інструментарій дослідження інноваційної культури особистості в умовах суспільства сталого розвитку

Для сучасного суспільства характерним виступає посилення принципової значимості людського чинника для розвитку інноваційного потенціалу соціуму. Створення середовища, яке було б сприятливе до формування засад розвитку інноваційної діяльності, виступає однією із головних вимог її ефективної та повної реалізації в освіті. Інноваційна культура постає головним компонентом такого середовища, адже вона забезпечує сприймання людьми інновацій, готовність до них, а також здатність генерувати, підтримувати та використовувати інноваційні продукти у всіх сферах життя людини і суспільства. Генеза інноваційної культури пов'язана із розвитком креативності та творчих здібностей особистості, підтримкою керівництвом інноваційних проєктів від зародження ідеї інновацій (інноваційної діяльності) до її комерціалізації, а також пошуком напрямів перетворення наукового потенціалу на ресурс для забезпечення конкурентоспроможності соціально-економічної системи та її сталого розвитку, тобто продаж інноваційних виробів або послуг.

Становлення інноваційної культури соціуму є одним із найголовніших пріоритетів інноваційної політики в нашій країні. Значення для суспільства інноваційної культури очевидно зростає у біфуркаційні моменти переходу від індустріального типу економіки до «економіки знань». За цих умов, в свою чергу, необхідним виступає розвиток суспільства в цілому, а також трудових колективів підприємств у напрямі формування стійкої традиції

спокійно сприймати нове, бути здатними й готовими комплексно його застосовувати у інтересах всіх та загального прогресу з урахуванням збалансованості економічних, соціальних та екологічних чинників.

Науково-технічний прогрес, змінюючи людей, їх свідомість, систему ціннісних орієнтацій, радикально впливає на історичний розвиток суспільства в цілому та змінює перебіг та результати матеріального і духовного виробництва (створення знань).

У загальному розумінні прогрес розглядається як концепція історичного розвитку, як рух вперед (напрямок), перехід від нижчого стану системи до вищого, на вищий ступінь розвитку, створення нового, передового, тобто він повинен виступати як зміни на краще. І тому основною ідеєю прогресу має бути впевненість людства в тому, що як наука, так і технологія спроможні гарантувати неперервне поліпшення на всіх рівнях суспільного життя [215., с. 43]. Відносно даної концепції прогрес доречно оцінювати співвідносно з минулим, теперішнім та майбутнім. Адже в гонитві за максимальними прибутками сьогодні, господарюючи суб'єкти частіше забувають про майбутнє людства, виявляючи свою «природню агресивність». Отже, в своїх негативних проявах науково-технічний прогрес призводить до відчуження людини завдяки створенню систем штучного інтелекту, виникнення глобальних проблем і самознищення людства внаслідок екологічної кризи.

Питання про глобальні проблеми, про їх існування вперше стало предметом обговорення в середині 80-х років минулого століття такими міжнародними організаціями як ООН, Римський клуб, ОБСЄ, ОЕСР, а також світовою спільнотою. Глобальні проблеми, властиві сучасному етапу розвитку людства, характеризуються масштабністю, загальним рівнем поширення у соціумі, вони стосуються всієї світової спільноти, а не окремих держав, тому мають і вирішуватись зусиллями всієї спільноти як загальнопланетарний інтерес всіх держав [83, с. 156]. Отже для вирішення таких проблем необхідні певні передумови та механізми, відповідний стиль

мислення, новий соціокультурний підхід на основі реалізації принципів гуманізму, демократії, толерантності, відповідальності, визнання пріоритетності загальнолюдських цінностей. Все це можливо лише за умови створення відповідного середовища, головною ознакою та передумовою якого є інноваційна культура особистості, що плекає це середовище.

Інноваційна культура постає відносно новим поняттям, яке по-різному детально вивчається різними науковцями. Далі логічно перейти до детального аналізу основних наукових і філософських підходів щодо визначення ключових категорій нашої дисертаційної роботи – «культура», «інновація», «інноваційна культура», «сталий розвиток».

Так, сучасна наукова література вмщує суттєву кількість робіт, де різнобічно визначається поняття культура. Серед них, до прикладу, є наспутні твердження. Культура – це:

- сума усіх відомих видів діяльності, вірувань, звичаїв;
- система цінностей та соціальна спадщина;
- норми і правила, що організують конкретний спосіб буття;
- спосіб пристосування соціуму до природи та економічних потреб;
- будь-який продукт діяльності особистості;
- спосіб передачі інформації у формі позабіологічного наслідування, себто розвиток культури в ході навчання;
- певна сукупність дій, що транслуються від одного індивіда до іншого за допомогою кодів та символів;
- база діяльності людини та багато інших.

Зрештою, в «Новому тлумачному словнику української мови» знаходимо три основні значення поняття культура:

- 1) сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії;
- 2) освіченість, вихованість;
- 3) рівень, ступінь досконалості якоїсь галузі господарської або розумової діяльності [264, с. 33].

Особливості культури безпосередньо досліджують такі наукові галузі, як культурологія та психологія культури. Зокрема слід зазначити, що культурологія виникла внаслідок вдалої спроби узагальнити розрізнені наукові знання, отримані в антропології, археології, історії, мистецтвознавстві, етнографії, соціології та ін. Стосовно психології культури, то це напрям у структурі соціальної психології, що відображає розвиток поглядів різних наукових напрямів і галузей філософського знання на концепт культури.

Культурологія детально вивчає культуру як особистісний розвиток людини і як певний універсальний спосіб суспільного буття та дає дуалістичне наукове пояснення цього комплексного поняття, а саме: «культура – це вид діяльності, засобами якого по історичній вертикалі створюються духовні і матеріальні цінності» [51, с. 7]. Отже вочевидь, предметом культурології виступає специфіка генези матеріальної та духовної складової цивілізацій, націй і народів у їх конкретно-історичному розвитку, а також система їх взаємовпливів.

Психологія культури обирає предметом свого вивчення такий тип взаємодії особистості та культури, де особистість людини та культура є одночасно і суб'єктом, і об'єктом перманентного впливу і трансформації, включно із специфікою культурної поведінки, себто ставлення до культури та розпорядження культурно-історичним надбанням, що виконує особливу роль у взаємовідносинах особистості та світу [197, с. 6].

Очевидно є підстави зробити висновок, що феномен культури – це не лише особливий діяльнісний спосіб духовно-практичного освоєння людиною світу, але й включення як природи в життя соціуму, так і внутрішнього світу особистості у сенсі її розвитку.

Модерні концепції культури часто пов'язують її генезис із розвитком соціуму, соціальних груп та окремих особистостей, а також називають рівні культурного розвитку, функції та види культури, наголошують на складній діалектиці матеріального та духовного начал.

Зрозуміло, що культура існує як на загальному рівні, так і на особливому, індивідуальному рівні, де виконує низку різноманітних функцій, таких як: пізнавальна, виховна, світоглядна, емоційно-естетична, діагностична та прогностична. Зміст та функції культури відображаються у наступних її видах: політична та правова культура, естетична культура, соціальна культура, економічна культура, художня культура, екологічна культура, психологічна культура, професійна культура, культура праці та побуту, педагогічна культура та безліч інших.

Поняття «інновація» почали вживати у кінці XIX століття в таких науках як культурологія та лінгвістика для позначення трансферу та взаємопроникнення елементів із однієї культури в іншу, а також набуття при цьому культурою інших, не властивих для неї раніше якостей [112, с. 21].

У самому загальному значенні інновація, на думку російської дослідниці С. Григор'євої, – це кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, нового або вдосконаленого технологічного процесу. Під інновацією розуміють не просто створення, поширення нововведень, а зміни, що носять суттєвий принциповий характер і супроводжуються змінами у характері діяльності, стилі мислення [99, с. 15].

Подібну думку знаходимо в Енциклопедії освіти, де зазначено, що «інновації у освіті – це процес створення, запровадження і поширення у освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних і управлінських технологій, в результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Слово «інновація» має комплексне значення, оскільки складається із двох форм: власне ідеї і процесу її практичної реалізації» [120, с. 338].

Отже, поняття про інноваційну культуру органічно виходить із поняття культури взагалі як історично певного рівня життєдіяльності соціуму та його окремих членів, зумовленого матеріальними та духовними

цінностями [211, с. 49] та із поняття інновації, як змін, що носять принциповий характер та здійснюються у характері діяльності, стилі мислення. Отже, оновлення у контексті інноваційності – необхідна умова культурного процесу.

Поняття «інноваційна культура» по-різному визначається філософами і науковцями. І це не дивно. Спробуємо розглянути найбільш поширені дефініції цього поняття.

Насамперед, С. Грігор'єва зазначає, що інноваційна культура є історично складеною, стійкою системою норм, стандартів, правил та засобів реалізації новацій у різноманітних сферах буття соціуму, що характерно для конкретної соціокультурної спільноти. Це історично адаптована у конкретному суспільстві структура моделей та алгоритмів дій, що «виконує роль соціокультурного механізму регуляції інноваційної поведінки соціальних суб'єктів» [99, с. 18]. Отже, на її думку, інноваційна культура не може розглядатися без урахування її комплексного соціального значення, це феномен, який органічно об'єднує питання науки, освіти, культури із соціальною і, насамперед, із професійною практикою в різних сферах.

Р. Миленкова детально вивчає інноваційну культуру як складову загальної культури, яку становлять система цінностей, норм та навичок із генерування та упровадження новацій, які формуються чи розвиваються у людини впродовж її навчання в університеті та забезпечують їй (за певних умов), гідну реалізацію її потенціалу у всіх сферах діяльності. У даному аналізі використані аксіологічний і структурно-функціональний підходи до розуміння природи інноваційної культури. Так, аксіологічний підхід зосереджується на наступному: інноваційна культура аналізується як упорядкована система цінностей, а структурно-функціональний підхід фокусується на розумінні певної системи матеріальних, а також ідеальних компонентів, які відображені у структурі свідомості та поведінці індивіда, єдності із її реальним функціонуванням [234, с.7–10]. Зокрема, до показників інноваційної культури належать:

- ціннісні орієнтації особи (інноваційні цінності, культурні цінності, професійне самовдосконалення тощо);
- творчі можливості (креативність, готовність до нового, сприйнятливність нововведень тощо);
- освітня підготовка до впровадження інноваційної діяльності в життя (щодо інформаційних технологій, технології інноваційного рішення проблем та завдань, технології реалізації інноваційного продукту тощо);
- загальна професійна та соціокультурна підготовка.

У цьому контексті В. Балабанов розуміє інноваційну культуру як особливу форму або різновид загальної культури, яка становить принципово нову історичну перспективу і яка виникла через прагнення соціуму до духовного і матеріального самооновлення, виступає якісною передумовою позитивних змін у життєдіяльності людей, найпринциповішим соціально-психологічним чинником суспільного розвитку в ХХІ столітті [23].

Деякі вчені, а саме В. Носков, А. Кальянов досліджують інноваційну культуру в системі цінностей, що, очевидно, відповідає інноваційному розвитку самого соціуму, підприємств, а також держави і її регіонів. Цей феномен, на їх думку, відображає індивідуальні психологічні якості та інші найпринциповіші соціальні цінності особистості, що слугують формуванню і розвитку інноваційно-активної людини [148].

Подібну точку зору висловлюють автори соціологічної енциклопедії: «інноваційна культура – це стійка система норм і правил здійснення нововведень у різних сферах буття соціуму, що склалася історично і притаманна певній соціокультурній спільноті [347].

З іншого боку, значна група вчених схиляється до розуміння інноваційної культури саме як соціального феномену, – готовності і здатності соціуму до інновацій в усіх її проявах: в управлінні, освіті, виробництві, законодавстві [38; 48; 403 та ін.]. Це інструмент взаємодії людини із новими компетенціями (знаннями, навиками, уміннями). У такому ж контексті сформульоване визначення цього терміна у Законі України «Про пріоритетні

галузі інноваційної діяльності в Україні» (2003), де «інноваційна культура – складова інноваційного потенціалу, яка характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки людини та соціуму у цілому до сприйняття та творчого втілення у буття ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах» [137].

Подальший аналіз наведених дефініцій вказує, що практично всі вони аналізують інноваційну культуру як на макрорівні, так і на мікрорівні, у вимірі окремої організації. Концептуалізація підходів до проблеми сутності та джерел інноваційної культури вказує, що вона відіграє роль соціокультурного регулятора інноваційної поведінки особистості і, отже, виконує наступні важливі функції:

- трансляційну – передача із минулого та сьогодення в майбутнє перевірених видів інноваційної поведінки, що пройшли тривалу апробацію та увійшли до системи цінностей соціуму;
- селекційну – відбір новостворених або запозичених інноваційних способів поведінки, які відповідають інтересам людини та соціуму на конкретному історичному етапі розвитку;
- власне інноваційну – розробка нових видів інноваційної поведінки із урахуванням базових зразків, що розвинулись всередині даної суспільної культури або ж були привнесені в неї ззовні [153].

На підставі результатів узагальнення, інноваційну культуру є підстави розглядати на рівні освітньої інституції як систему компонентів: накопичених знань, досвіду, переконань, особливостей поведінки та взаємовідносин членів академічної спільноти та менеджерів освіти.

Важливо звертати увагу на мотивацію, «порядки» у освітній організації, які яскраво характеризують ступінь готовності як окремих працівників так і кафедр (й інших підрозділів) до нововведень, потенціал і бажання втілити їх в нові методики викладання, освітні продукти, педагогічні технології, сучасні управлінські рішення та ін. А на суспільному рівні інноваційна культура – це, насамперед, система цінностей, які відповідають

інноваційному стилю розвитку самого соціуму, держави і її областей (регіонів), різних сфер і галузей економіки, окремих підприємств та установ. Ці цінності відображають, у свою чергу, індивідуально-психологічні якості та інші найпринциповіші соціальні цінності особистості, що слугують формуванню і розвитку інноваційно-активної людини.

У загальному, філософському контексті сама культура виступає вже не як частина суспільного буття, а як соціум у цілому, із точки зору розвитку особистості як суб'єкта будь-якої діяльності, розкриття властивостей та обдарувань особистості. Культура, у цьому розумінні, уособлює загальну перетворюючу діяльність особистості. Вона виступає результатом створення людиною різних матеріальних та духовних цінностей. Тому культура постає саме як опредмечена природа людини. А міра розвою культури залежить від міри розвою самої особистості. Так чи інакше, культура виступає певним вираженням рівня загального історичного прогресу, якого досягнутого людство загалом. І навпаки, міра культурного світу виступає тріумфом власне людського начала, де все має смисл лише тому, і в тій мірі, скільки в ньому гуманного.

Інтегруюча цінність культури – сама особистість та людяність як її прояв. Тому, по суті, культура є своєрідним «культом» поваги до людського життя. Створюючи людину, культура творить та саму себе. Відтак, культура завжди виступає самотворчістю. Культура виступає процесом становлення життя особистості як індивідуальності, злету її до гуманістичних моделей існування.

Вчений К. Свасьян зазначає, що культура є поліфункціональною як соціальний феномен. Тому основними функціями будь-якої культури є: пізнавальна; регулятивна; комунікативна; ціннісно-орієнтаційна; прогностична та ін. [325].

Зрозуміло, що всі вони органічно і тісно пов'язані. Тому культура є цілісним утворенням системного типу. Дана цілісність виявляється не лише як єдність елементів, які її складають, але й як та функціональна здатність

ефективно взаємодіяти. Так, функціональна єдність будь-якої культури не лише зумовлена її життє- та людинотворчою природою, але й має креативний характер. Це, безперечно, дає підстави характеризувати інноваційну культуру за критеріями креативності, новаторства, творчості, спрямованості на майбутнє, на пошук і реалізацію шляхів, ресурсів, способів модернового розвитку соціуму на основі гуманітарних пріоритетів і цінностей. Тобто, культуру можна назвати інноваційною тільки якщо вона має в наявності означені характеристики.

Ясно, що інноваційна культура освітньої організації прямо пов'язана із розвитком інтелектуального капіталу її співробітників, що виявляється у розвитку і реалізації потенціалу кожного, із персональною людинотворчістю. Суспільство може відкривати або ні простір і можливості для засвоєння цінностей культурного надбання, але справа кожного працювати на це. Так само, як досягнення кожною людиною успіху умотивовує творення нових культурних цінностей, так і конкурентоспроможність суспільства і країни дає можливість засвоювати їх людськими спільнотами. Маємо підтримати думку Г. Давидової, яка вказує: «у нерозривному зв'язку із особистістю людинотворчість постає як фундаментальна проблема культури («творчість – це буття культури») [105, с. 35]. Зрештою, розгляд питання пізнання та розуміння творчості має перетворитися на глибшу і предметнішу дискусію про наші «духовні скрепи», які об'єднують нас у суспільний організм. Адже наша укоріненість в бутті залежить від ціннісного фундаменту інноваційної культури, а, отож, і від нашої здатності вирішувати ці завдання практично.

Як ціннісне й олюднене явище, інноваційна культура за своєю суттю, заснована і на поверхневому пізнанні, і на глибокому осягненні суспільного буття. Проте, без пізнання і глибше осягнення неможливе, тому суть пізнання не зводиться до конструювання гносеологічних образів. Навпаки, сукупність знань, які набуті людством, виступає принциповою складовою підґрунтя виробництва і втілення інноваційної культури. А тому, у процесі набуття

знань спостерігаємо синтез двох елементів: почуттєвого й раціонального. Крім того, засобом осягнення реальності виступає і сама соціальна оцінка, а також її інтерпретація, що лімітує встановлені значення, розуміння і переживання. Внаслідок таких тенденцій формуються співмірні значеннєві репрезентації, а, отже, досягається те, що назване М. Бахтіним «глибиною проникнення» [цит. за 21, с. 34–35]. Зрозуміло, що вдале осягнення суспільного буття особистості супроводжується набуттям нею живого практичного знання, що, в свою чергу, призводить до ефекту взаємопроникнення суб'єкта як об'єкта пізнання. Так, суб'єкт живого знання має прагнути до реалізації внутрішньої гуманістичної позиції, поділяючи тривогу про долі народів і окремих індивідів. Без одержання такого знання не можливо говорити про розуміння проблем сучасності людиною, яка прагне зайняти гідне місце у суспільстві.

Імплицитне відображення дійсності, виражене у ставленні до неї людини, програмує людську активність, яка проявляється в світоглядних універсалиях, що В. Стьопін називає «граничними підставами кожної історично визначеної культури» [374, с. 65]. І більше того, В. Стьопін виділяє два значних, взаємопов'язаних поміж собою блоки світоглядних універсалий. До першого блоку ним віднесені загально-філософські категорії («рух», «річ», «відношення» та ін.), а до другого блоку – соціально-філософські («особистість», «соціум», «свідомість», «воля», «справедливість» та ін.).

У системі універсалий інноваційної культури відображені найзагальніші риси основних аспектів людської життєдіяльності, а саме: про місце і сенс буття особистості в світі. Чи може щось людина змінити чи ні. Проте у цих же категоріях містяться засадничі камені духовності, на яких, базується активність людей, і досвід реалізації універсалий інноваційної культури має бути систематизований, узагальнений картиною людського, яку створює зв'язок універсалий, себто певний світогляд, який конституює певну шкалу моральних цінностей. Тому зміст світоглядних настанов розгортається саме через інноваційну культуру. Тією мірою, до якої ці настанови необхідні самій

людині, тією ж мірою вони виражені у принципах інноваційної практики, адже зазначені універсалії є, по суті глибинними основами програми соціального буття [326, с. 52–63]. Відтак, світоглядні універсалії виступають важливим проявом інноваційної культури, що, очевидно, забезпечує духовну базу включення особистості у активне творення світу Істини, Добра і Краси.

Сьогодні глобальні проблеми виступають як проблеми людства в цілому, від вирішення яких залежить його подальший розвиток та існування. Вони мають всезагальний, взаємопов'язаний, універсальний характер, принципово важливі для долі всього людства. Ці проблеми класифікуються як проблеми взаємодії природи і суспільства; проблеми суспільних відносин та проблеми розвитку людини і забезпечення її майбутнього. Всі вони виникають внаслідок діяльності людей і повинні вирішуватись як свідчення про усвідомлену необхідність негайної зміни визначальних орієнтирів та засад суспільного розвитку, на основі заохочення людства до морального розуміння наслідків від застосування на практиці технічних та технологічних рішень. У результаті глибокого вивчення та осмислення глобальних проблем людства виникла ідея сталого розвитку суспільства, яка спрямовує зусилля людства на збереження життєзабезпечувальних функцій довкілля (природи) як основи безпосередньо розвитку самого суспільства.

Концепція сталого розвитку була прийнята у червні 1992 року у місті Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з оточуючого середовища та розвитку, де було запропоновано дефініцію сталого розвитку як такого, що сприяє задоволенню потреб сучасності без загрози для майбутніх поколінь. Таке формулювання згодом стало загальноживане й несе в собі розуміння довгострокової перспективи гармонійного поєднання економічного зростання на основі соціальної справедливості з дбайливим ставленням до навколишнього (оточуючого) середовища. З того часу до сьогодні точиться дуже багато дискусій стосовно цього поняття і його сутності, внутрішньої суперечливості терміна сталості безпосередньо ідеї розвитку як такої.

Термін «sustainability» передбачає перш за все рівновісний стан системи. На основі базових міжнародних документів щодо необхідності трактування поняття сталого розвитку і які були опубліковані англійською мовою, вихідним для світового співтовариства став термін «sustainable development» (буквально – підтримуваний розвиток) [327,с. 27]. Сталий розвиток постає як загальний концептуальний підхід до необхідності встановлення певного балансу між задоволенням потреб сучасності і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх зацікавленість в безпечному для здоров'я людини довкіллі.

Втім, ці два терміни (sustainability та sustainable development) переводяться як сталий розвиток (стійкий розвиток), передають стан врівноваженості, мовби чимось підтримуваний наскільки завгодно, використання відтвореного ресурсу на рівні його здатності до самовідновлення. «Стійкий розвиток – це можливість жити «на відсотки» з природного капіталу» [275, с. 414]. Отже, сталий розвиток є процесом змін, в якому всі елементи взаємозалежні і узгоджені між собою, підсилюють теперішній потенціал та примножують майбутній для задоволення потреб людства, людського суспільства, яке існує нескінченно довго, що визначає мету забезпечення сталого розвитку.

Серед усіх ресурсів розвитку суспільства без перебільшення центральне місце займає людина, здатна приводити в дію всі інші необхідні ресурси. Вона являє найвищу цінність суспільного розвитку. В контексті впровадження концепції сталого розвитку суспільства все частіше застосовується поняття людського капіталу та інтелектуального потенціалу, а також аналізуються умови формування та фактори впливу на подальший розвиток цих феноменів. Саме завдяки людському розуму та інтелекту, творчості та креативності можна дбайливо впливати на розвиток цивілізації без загрози для майбутніх поколінь, підвищити ефективність функціонування на національному та світовому ринках як суспільству в цілому, так і окремій людині.

Таким чином, завдяки стратегії сталого розвитку, особистість знаходиться в межах інноваційної культури, однак до того ж виступає носієм можливостей для еволюції та реалізації узгодженості та спрямованості динамічних змін в ній, що полягають як в трансляції та ретрансляції наявних цінностей, так і в креативності самих інноваційних моделей культури. Є факти на підтвердження того, що у проблемному полі інноваційної культури важливе місце відведене духовній складовій як джерелу неповторності і нестандартності підходів, а також творчості особистості [392, с. 68–69]. Інноваційність принципово неможлива без творчості, без креативності і новизни, що мають органічно поєднуватись із базовими знаннями, практичними вміннями, навичками співжиття із іншими людьми. На нашу думку, ці елементи ключові, і насамперед, принциповим є характер організації інноваційності, від чого й залежить реалізація творчого начала у суспільному процесі.

У контексті нашого дослідження важливою видається категорія духовності, і, відповідно, духовної культури. Безмежне поле пошуків індивідуального і колективного смислу життя сприяє подоланню трагічності буття в його недосконалості. Головним вектором духовної культури є поступовий перехід від глибокого прийняття того факту, що життя трагічне, до знаходження власного сенсу і власного щастя, в парадигмі якого хаос не має влади над буттям, а навпаки слугує йому. Погоджуємось, що «набуття певного сенсу зусиллям волі і раціональністю ведуть до перемоги» [405, с. 67]. Відтак, духовна культура постає не тільки і не стільки як історична «бабуся», що застигла в камені, а як вічно молода, рухлива «дівчина», яка постійно живе у світі мрій і сподівань, у життєвих планах, у постійних зв'язках людини і соціуму.

О. Чаплигін та О. Сушій вважають, що духовна культура має прийти на зміну домінуванню матеріальної культури, а панування соціальності пов'язане з особливою формою наслідування, що називається аксіологічною і полягає, насамперед, у дбайливому збереженні наступними поколіннями

ідеалів, цінностей, певних принципів. Але це ще не все. Хоча їх форма пов'язана із значними суперечностями, для соціуму загалом та для людини зокрема наявність ідеалів має вирішальну роль. Тому боротьба за ідеали створює духовний потенціал соціуму та особистості, «який стає основним джерелом саморозвитку суспільству та творчості індивіда» [410, с. 170]; [380, с. 105–106]. Подібну думку підтримує В. Порус, зокрема, коли говорить про духовну культуру, як про «горизонт універсальних якостей, що є орієнтиром особистої і суспільної поведінки, ставленням до світу, до людей, до самого себе» [293, с.25].

Отже, при дослідженні феномену інноваційної культури, на перше місце виходять можливості індивіда як суб'єкта, що слугує для оптимізації процесу засвоєння, переробки та створення інноваційно-культурних цінностей. Проте такій суб'єктивній бік культури тісно пов'язаний із об'єктивними умовами. Наприклад, коли культура соціуму недостатньо розвинута, людина лише в деяких випадках здатна самотійно створити високоморальну особисту культуру. У таких випадках є підстави констатувати високий рівень талановитості, обдарованості, який і дозволив людині вирватися із безпосередніх умов існування та освоїти зовнішні форми культури. Але частіше, на жаль, так не відбувається.

Загалом, можна стверджувати, що у інноваційній культурі найпринциповішою складовою виступає її креативний потенціал. Креативність, як вказує Е. Лузік, «характеризується діалектичною тримірністю її складових – процесуальною, результативною й прогностичною, виступає твірним джерелом професійної діяльності і основою соціальної адаптації» [214, с. 78].

Дійсно, креативність, яка виступає самотійним особистісним утворенням, в інтелектуальній сфері людини інтегрується і інші структури особистості і є її індивідуальною перевагою перед іншими. Від концентрації сили волі феноменологічно залежить прогноз відповідного творчого результату. Навіть при найменшому вияві творчих задатків в умовах

сприятливого середовища інноваційного типу, індивід може показувати позитивну динаміку творчого потенціалу: креативність немов з'являється сама, вона супроводжується стійкою тенденцією до самоактуалізації. Крім того, креативність пов'язують із комплексом психічних властивостей, які виявляються у визначеній продуктивній чи професійній діяльності. Зокрема, елементами креативності М. Чобітько називає здібності, основна маса яких, на його думку, «виявляється у можливості проектувати та генерувати ідеї» [412].

На наш погляд, креативність виступає процесом та комплексом інтелектуальних, а також особистісних особливостей людини, що слугують для самостійного висунення проблем, потім генеруванню оригінальних ідей, а далі – їх вирішення, що надає потенційні можливості іншим людям для загального блага. Тому розглядати креативність без опори на результат не доцільно. Паралельно із цим вона є й особистісно-значущою новою якістю на основі саморефлексії і самооцінки.

Загалом, креативність як категорія має виразне ціннісно-особистісне наповнення і як творча категорія є невід'ємною від людської духовності, що в свою чергу є важливою умовою саморозвитку людини і виступає істотним резервом інноваційної культури. Цей тренд виражається не як різноманітність наявних у людини знань, а готовність до сприйняття нових. Здатність приймати нові ідеї – взагалі колосальна перевага людини над іншими істотами. Але схильність руйнувати чи змінювати встановлені стереотипи з метою створення інновацій має йти по шляху пошуку нетривіальних рішень важливих смисложиттєвих проблем людини. Тільки тоді людина їх прийме.

Можемо цілком погодитися із думкою Е. Лузіка, що духовна культура у своєму креативному прояві має суттєве значення для особистості: по-перше, стосовно професійної діяльності – ініціативність, здатність до ризику, підприємливість, самостійність, організованість, діловитість, працездатність; по-друге, стосовно інших людей – гуманність, товариськість, чуйність,

доброта, уважність, тактовність; по-третє, стосовно самого себе – самовладання, почуття власної гідності, скромність, самокритичність, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення; по-четверте, стосовно продуктів діяльності – акуратність, добросовісність, щедрість, дбайливість [214, с. 80].

Отже, інноваційна культура дозволяє не лише сформувати, але й тримати «в тонусі» творчу індивідуальність. Процесом і результатом копінгного розвитку особистості є наповнення своєї неповторної індивідуальної своєрідності, однак це не самоціль, а необхідна умова для накопичення та реалізації людиною її творчого потенціалу в умовах нових культурних і соціальних реалій. Зокрема в часи домінування матеріальних цінностей. Тобто неповторність внутрішнього світу особистості виступає певною запорукою потенційної можливості справді бути творчою людиною.

У системі універсальї інноваційної культури важливе місце належить творчості. Найчастіше творчість розглядають як «продукування нових ідей і принципів, зміні прийомів діяльності, їх певній модернізації [128, с. 217–218]. Але в цьому сенсі вона тотожна креативності, що вносить плутанину у терміни і не дозволяє продуктивно вести дискусію про вдосконалення освітніх технологій.

З позицій духовного у інноваційній культурі можна визначити певні показники для творчої діяльності. Дослідники говорять про «усвідомлення себе як творця» у процесі діяльності [229, с. 81]. Спочатку принципово оцінити власну здатність до певної діяльності, а також своє бажане місце у реальності. Далі слід засвоїти сутність і завдання власної діяльності, сформувати її цілі, вміючи при цьому узгоджувати поточні завдання із перспективними планами, стратегією і тактикою. Якщо це не зробити, то індивід буде лише хорошим виконавцем, проте навряд чи зможе досягти рівня справжньої професійної творчості. Це пояснюється тим, що відсутня практика прийняття рішень самостійно, без «підказок» від інших. Високий

рівень особистої самостійності є запорукою ефективної діяльності на всіх етапах: від цілепокладання і до процесу самооцінки результатів.

Відомо, що творчість неможлива без розуміння людиною власної індивідуальності, несхожості з іншими. Лише це усвідомлення спроможне дати синергетичний ефект єдності діяльності і особистісних якостей. «Пізнати себе, свою індивідуальність в діяльності, - зазначає О. Єрьомкіна, – означає зробити освоєну теорію і досвід інших дієвим надбанням власної особистості. Усвідомлення всіх цих моментів виступає умовою перетворення діяльності на творчість» [121, с. 60 – 61].

Духовна культура умотивовує творчість тільки за умови особистого бажання, але це бажання народжується і підтримується інноваційною культурою. Власна, особистісна творча ідея може народжуватися лише на основі вивіреного знання, де практика і досвід колег доповнюють досвід власного соціального життя. Людина, яка творчо ставиться до праці, вирізняється насамперед тим, що вона не просто використовує розробки та рекомендації колег, але й пропускає цей досвід через свої інтереси і потреби, таким чином роблячи його «своїм». Інакше кажучи, чужий досвід та культурно-інноваційні досягнення тоді стануть надбанням людини, коли її пошуки позбудуться рис механічного перенесення, натомість досвід інших стане частиною системи власних інноваційних підходів і практик.

Окремої уваги у контексті даної проблеми заслуговує така універсалія інноваційної культури як новаторство. В перекладі із латини «новатор» означає «той, що оновлює», себто особистість, яка формулює і реалізує нові принципи, ідеї та прийоми у будь-якій сфері людської діяльності. Дійсно, новаторство гармонійно поєднує формулювання і реалізацію прогресивних ідей, практик, прийомів у процесі людської діяльності, відчутно підвищуючи їх якість. Зазначимо, що на відміну від поняття «майстерності» і «творчості», що охоплюють дуже широку сферу, поняття «новаторство» переважно вживається для позначення дій на вирішення окремих локальних проблем і завдань суспільної практики. Проте, це не означає другорядної ролі даного

поняття. Навпаки, оскільки саме воно наповнює реальним змістом інноваційну діяльність і, зрештою, здійснює вплив на інші сфери життєдіяльності особистості, істотно підвищуючи їх результативність. Тому новаторство у освіті, так як й у інших галузях суспільного життя, виступає реальним відкриттям та важливим феноменом, та навіть більше, інтелектуальним і життєвим подвигом.

Отже, інноваційна культура забезпечує для творчого процесу певний «вихідний матеріал», тобто акумулює отримані дані і, створюючи умови для реалізації творчих актів, стимулює розвиток ціннісної свідомості, норм та стандартів, які забезпечують свободу подальшої творчості. Творчість, в свою чергу, являє собою механізм саморозвитку інноваційної культури, постаючи рушійною силою соціального процесу. Інноваційна культура виступає джерелом, завдяки якому «створюються можливості для становлення творчого потенціалу як багаторівневого феномену, в якому есенціально-діяльний рівень співіснує із віртуальним та забезпечує вихід на зовнішні для людини рівні культури шляхом трансцендентування» [322, с. 38–39].

Інноваційна культура не просто потенціал соціуму, але й необхідна умова його існування, без якої неможливо говорити про конкурентоспроможність держави на міжнародній арені. Лише така країна має повагу до себе з боку інших, яка розвиває творчий потенціал своїх громадян. Останній, в свою чергу, забезпечує динамізм національної економіки та інших суспільних сфер.

Інноваційна культура спрямована у майбутнє, на пошук і реалізацію шляхів, ресурсів, способів модернового розвитку соціуму на основі гуманітарних пріоритетів і цінностей. Як вказує Г.Тульчинський, «сутність культури полягає саме в тому, що вона породжує нові смисли, оперуючи вже відомими» [390, с. 20].

Людська істота є не тільки об'єктом природно-історичного процесу, але й суб'єктом впливу на сутнісні сили, які становлять основний зміст даних процесів. Однак, як суб'єкт діяльності та творчості, індивід обмежений

рівнем розвитку власної культури та цінностями. Тому у самих концептах «діяльності» та «творчості» можна виокремити їх «технологічну» складову, пов'язану із концептуалізацією цілей та засобів здійснення діяльності, а також аксіологічний аспект, який безпосередньо пов'язаний із потребою вибору та створення індивідуального смислу життя. Системну основу культури формують не ті засоби, які використовувались для досягнення минулої мети, а ті, які антиципують життєвий смисл майбутнього. Останній реалізується через ті засоби, які наявні в конкретній культурі. Тому культуру, безперечно, можна розглядати як відкриту систему життєвих потенцій і смислів суб'єкта (людини, групи, суспільства), яка реалізується в способах та результатах діяльності. Відтак, у кожному акті людської діяльності та творчості поряд із прагматичним ефектом наявний певний ідеальний (культурний) ефект, який по праву є невід'ємним від процесу самоствердження особистості в світі.

Загалом, в такому підході до дослідження інноваційної культури як певного феномену, що спрямований на майбутнє, плідним виступає вироблення системного розуміння його суті через єдність матеріальної та індивідуально-ціннісної сторони. Інноваційну культуру можемо визначити як процес, притаманний лише людині і спрямований на перетворення людського начала у речові феномени. Але не можемо оминати також того факту, що відбувається і присвоєння людиною суспільною досвіду від минулих поколінь. Тому має місце відбір найбільш значущого із того, що уже створене людством, з метою подальшого використання і передачі. Відтак, накопичення матеріалу для осмислення має відбуватися через творення культурних артефактів та суб'єктивізацію світу самою особистістю. Крім того, окрема особа використовує культурні надбання епохи через висування своїх інтерпретацій. Умовою життя, освіти та соціалізації виступають як культурні надбання, так і саме культурне середовище, необхідне для засвоєння і розширення культурного горизонту.

Зокрема звернемось до В. Келле, що зазначає: «у створенні особистих зразків поведінки, методів діяльності і мислення, світоглядних позицій, при створенні певних матеріальних та духовних цінностей людина обмежена існуючими параметрами культури спільності, в яку ця людина входить [164, с. 52 – 54]. Дійсно, дана думка має рацію, адже не все, що є в особистій культурі, може стати надбанням інноваційної культури соціуму та навпаки. Зрозуміло, що між зазначеними рівнями культури можуть домінувати або відносини гармонії, або конфлікти. У ході вирішення із боку соціуму до індивіда застосовуються ряд обмежень (санкцій), але людина теж має чим відповісти. Вона, із свого боку, здатна репрезентувати таку культуру соціуму як ворожу і, отже, насильницьким шляхом нав'язати іншим свою. Містифікація тут поєднується із міфологізацією і веде до обожнювання чи демонізації. Культурне буття людини та соціуму – це відкрита динамічна система, що постійно формується. Динаміку культурних цінностей можна представити у двох найпринциповіших напрямках: по-перше, це шлях засвоєння та розповсюдження, а, по-друге, це шлях створення принципово інноваційних цінностей.

Суспільство відкриває горизонт для засвоєння інноваційно-культурного багажу та для досягнення кожною людиною вершин культури. Це, безумовно, умотивовує членів суспільства на створення власних культурних цінностей, що дає можливість розвиватися людським спільнотам. Маємо погодитись із думкою Г. Давидової, яка вказує: «культуротворчість постає як фундаментальна проблема культури та спосіб її постановки, глибина проникнення в неї не може не бути дзеркалом глибини та ґрунтовності нашого духовного життя, розвитку в ньому вільно-особистого, морально-сміслового фундаменту» [105, с. 35]. Отже, погляд на інноваційну культуру як спрямовану на майбутнє, перетворюється в погляд на людські духовні ресурси, людську укоріненість у фундаменті культури, а, відтак, на людську потенцію вирішувати проблеми свого розвитку.

Таким чином, спрямованість у майбутнє виступає принциповою ознакою інноваційної культури. Особистість знаходиться в колі культури, однак, до того ж, виступає носієм задатків для динамічних процесів як в культурі, так і в інших сферах. Це полягає як в трансляції та ретрансляції наявних цінностей, так і в створенні нових інноваційних культурних моделей.

Інноваційна культура як складова загальної культури може переживати етапи розквіту та занепаду, має свої кризові фази, витончується, переходячи в цивілізацію, набуває масових форм. У цих випадках здійснюється немовби «розмивання» творчого ферменту інноваційності, послаблюються її творчі потенції та, відтак, зменшується потреба в творчому розвитку її із боку особистості. Такі фази можуть бути, наприклад, пов'язані як із періодами акцентування уваги на традиціях, що супроводжуються своєрідним «зачаруванням» минулим у сьогоденні та звуженням можливостей для розвитку в майбутньому, так само і з некритичним наслідуванням чужого досвіду при ігноруванні своїх традицій, але також при гіпертрофованій оцінці ролі елементів нового в творчості культури.

Не можна не погодитись із В. Полікарповим, який зазначив, що «культура як така, може бути осмислена (додамо: та набуває адекватного своєму основний змісту смислу) в зіткненні традиції та новації, «свого» та «чужого». Але нове чуже в процесі освоєння їх культурою, повинне трансформуватися під впливом надбання та стати органічним інгредієнтом культури, аби, в свою чергу, поліпшити надбання. Тільки в такому разі традиція та новація взаємодоповнюються, не існуючи одна без одної та роблячи «прозорими» одна одну» [287, с. 4–5].

Отже, сутність інноваційної культури, із одного боку, розкривається через її людинотворчу функцію, але із іншого, - через функцію використання накопичених людством знань для перетворення дійсності, що обумовлює залежність інноваційних процесів від культурного розвитку соціуму. Адже матеріальні і духовні надбання людей, втілені у інноваціях, виступають

предметним утіленням їх здібностей та сутнісних сил. Вказані надбання є зовнішньою формою існування інноваційної культури, тоді як дійсним (внутрішнім) основним змістом існування інноваційної культури виступає формування особистості як суспільної істоти, себто вдосконалення творчих сил, креативності, новаторства, подальше становлення, розвиток інновацій у суспільстві.

Сутність інноваційної культури нерозривно пов'язана із процесом творення сприятливих умов для розвитку креативності як ключового потенціалу людини, що спрямований на удосконалення особистості та соціуму. Однією із головних передумов цього виступає розвиток певних морально-етичних засад, що приймаються більшістю суспільства. Досвід розвинутих країн переконливо вказує: чим вищими є морально-етичні устої соціуму загалом, тим толерантніші вони до розвитку індивідуальних можливостей кожного і тим вищі соціально-економічні досягнення соціуму та його окремих членів.

Сьогодні креативність значною мірою є своєрідним механізмом адаптації людини до соціальних змін. Динамізм розвитку у економіці та політичній сфері викликає суттєві зміни у духовному житті особистості. Для того, аби відповідати викликам дійсності, людина має не просто пристосовуватися до нової ситуації, але й змінювати її, звичайно, змінюючись сама при цьому. Розвиваючись, у людини виникає особливий інтерес до інновацій. А розвиток активної творчої людини неможливий без механізму творчого мислення у період неперервної освіти.

Важлива вимога до креативного процесу – неперервність, спадкоємність та включення особистості у активну діяльність, у самостійне управління творчим процесом, що надає можливість кожному на будь-якому рівні не тільки розвивати вихідний творчий потенціал, але й сформувані внутрішню потребу у самопізнанні, саморозвитку, сприяти об'єктивній самооцінці. Вказане, у свою чергу, невідворотно змінює наші уявлення про зміст освіти та технології навчання і виховання.

Крім того, принциповість проблеми розвитку креативного фахівця зумовлена викликами глобалізації. Розвивається не просто нова особистість із особливим типом інноваційного мислення, здатна до рішучих змін та перетворень, але й спеціаліст-новатор, який не лише виконує інструкції, а й сам долучається до прогресивних новацій на робочому місці і в суспільстві.

Аналіз підходів та поглядів філософів, психологів і педагогів на проблему креативності дав можливість встановити не тільки сутність, механізми та критерії творчості, але й означити прикладні аспекти, а саме пошук умов, за яких можливий успішний розвиток творчої людини.

Уперше на це звернув увагу І. Песталоцці, який розумів навчання як творчість самого учня, отримання знань на основі самостійності і саморозвитку. Даний погляд зробив у дидактиці «коперніканський поворот»: від зовнішньої природи творчості до природи самої особистості. Крім того, на основі експериментальних досліджень було встановлено, що креативність, яка виступає самостійним психічним утворенням, в інтелектуальній сфері людини інтегрується в спектр його індивідуальних відмінностей. Залежно від концентрації цих відмінностей, феноменологічно наперед визнається відповідний творчий результат. Навіть при мінімальному вияві творчих здібностей в умовах збагаченого середовища інноваційного навчання та відповідного виховного процесу, людина продукує позитивну динаміку креативності – з'являється стійка тенденція до самоактуалізації та творчого самовираження.

Окрім того, характеристики творчості безпосередньо пов'язані із системою психічних властивостей, які виявляються у визначеній продуктивній чи професійній діяльності. Низка авторів, зокрема О. Вікарчук, виділяє різного роду здібності у якості елементів креативності. Основною із яких, на їхню думку, є можливість проектувати та генерувати ідеї [74].

Необхідними умовами для вияву креативності виступає наявність творчої людини, творчого процесу та творчого середовища. При цьому креативність можна розглядати як інтелектуальну та соціальну.

Інтелектуальна креативність включає у себе когнітивну сферу, яка, у свою чергу, складається із дослідження (абстракції) та синтезу (узагальнення), причому здібності до дослідження та синтезу виступають складовими загального інтелекту. Соціальна креативність, в свою чергу, включає креативність професійну, однією із різновидів якої виступає педагогічна креативність як сприйняття інтелектуальних цінностей, але також здатність до новаторства.

Творча індивідуальність – це процес та результат розвитку людиною власної своєрідності, однак не як самоціль, але як необхідна умова для накопичення та реалізації особистісного творчого потенціалу за нових культурних, соціальних, матеріальних і інших цінностей. Тобто неповторність внутрішнього та зовнішнього світу особистості виступає запорукою можливості бути творчою особистістю.

Креативність має велике значення для осмислення структури інноваційної діяльності особистості в співвідношенні творчість – професіоналізм. Таке співвідношення несе у собі приховану суперечність. З одного боку, диференціювання ознак, що відрізняють різні професії одна від одної, диктують систему вимог, невиконання яких позбавляє людину іміджу професіональності; із другого боку, що вищий рівень складності знань, що ближче вони до вищої характеристики майстерності, то помітнішим стає інноваційний вияв, прагнення до подолання норм, створення продуктів та засобів роботи, що не збігаються із «загальноприйнятими». Інноваційна спрямованість чітко виявляє себе в творчому самовираженні, яке не тримається звичних рамок. Що ближче вершина досягнень, яку долає творець-новатор, то більшу кількість «невиконання» норм він демонструє та включає у це «ігнорування» більшу кількість інших осіб. Адже, як вказують автори, «критерієм прийнятності відходів від основної лінії за межі загальноприйнятого виступають продуктивність та успішність професійної діяльності» [157]. У цьому основний зміст – якщо розвиток виступає

стратегією життя, то адаптація – це його тактика, яка дає можливість живому утримуватись в певних еволюційних рамках.

До числа інноваційних проблем належить професійна адаптація. Вона з'явилася в умовах сучасного виробництва, де останнім часом виникли види діяльності, можливість виконання яких пов'язана із дуже високими вимогами до особистості. При цьому одним із важливих аспектів професійної адаптації виступає проблема розвитку професійно важливих якостей, саме тому, очевидно, що їх зміну у процесі навчання можна розглядати як визначені закономірності, що відображають стадії професіоналізації людини. Гнучкість і оригінальність мислення можна із абсолютною впевненістю розглядати як чинник виживання людини в умовах сучасного розвитку соціуму, як необхідні якості при розв'язанні життєво важливих проблем та передусім в оцінці власного місця у реальному житті.

Отже, в формуванні та виявленні креативності виняткову роль виконує середовище із потенційно «творчим зарядом», яке формує потребу в творчій праці, підтримує творчу поведінку. Однак, в практичній професійній діяльності, і також в суспільстві нерідко здійснюється придушення креативних здібностей особистості з боку інших людей (наприклад, адміністрації). Саме тому, очевидно, суспільство має бути зацікавлене у внутрішній стабільності та неперервному відтворенні чинних нормовідношень. Звідси випливає: аби креативність формувалася як особистісна глибока, а не тільки поведінкова ситуативна поверхнева властивість, процес має проходити в спеціально створених умовах. Це системний непрямий вплив, що здійснюється через комплекс умов мікросередовища із високим ступенем невизначеності й багатоваріативності. При цьому невизначеність стимулюватиме пошук особистих орієнтирів та життєвих ресурсів, а багатоваріативність забезпечуватиме можливість їх знаходження.

Інноваційна культура людини багато у чому залежить й від ступеня розвитку творчих здібностей самого індивіда. Логічно допустити, що існують

різні підходи до проблеми концептуалізації творчих здібностей. Назвемо три головні з них. Щодо першого підходу зазначимо, що у його рамках вважається: творчі здібності як окремий феномен не існують. Однак визнається існування «інтелектуальної обдарованості». Провідну ж роль в управлінні сутнісними силами відіграють мотиви та цінності людини. Щодо другого підходу зазначимо, що у його рамках творча здібність виступає самостійним фактором, який жодним чином не залежить від інтелекту, або ж має незначну кореляцію. Третій підхід полягає в наступному. Високий рівень розвитку у індивіда творчих здібностей напряду визначає високий рівень інтелектуальності і навпаки. А власне творчий процес як специфічна форма психічної активності відсутній.

На наш погляд, творчість із погляду гуманності життя має могутній психолого-реабілітаційний ефект, що охороняє людину від стресів та відгороджує від буденності, надаючи потенційну можливість зануритися в себе, у власну творчість, де й черпати сили і натхнення для творчих звершень. Все влаштовано так, аби нестандартні творчі люди, здатні до нетипового сприйняття світу, самі могли б своїми інноваціями змінювати світ. Люди, здатні творити нове щодня, мають високу адаптивність у будь-якому середовищі. Вони вміють абстрагуватися від другорядного і суєтного, натомість бачать істотне й головне, створюють перспективні моделі реальності, вибудовують ймовірні варіанти практичних шляхів розв'язання проблем. Саме тому могутнім поштовхом для особистості у сучасному світі має стати творча професійна діяльність, заснована на взаємоповазі і гідності.

Специфіка будь-якого творчого процесу, – зазначає Н. Богданова, – полягає у саме тому, що не тільки людина-творець впливає на результат власної творчості, а й сам предмет творчості сприяє подальшому творчому розвитку людини [46, с. 81].

Творчі можливості особистості можуть реалізуватися не лише у практичній діяльності, але й у власне самому процесі самореалізації людини як засобі її самоствердження та саморозвитку. У XXI столітті світ як ніколи

до того стає близьким до особистості. Людині вже не потрібно пристосувати себе, свою індивідуальність під якусь «загальну» світлу ідею, наприклад комунізм. Вона може і повинна жити своїми переживаннями і потребами, не зважаючи на домінуючі у суспільстві стереотипи. Індивідуальна праця постає реальним засобом самовираження та реалізації індивідуальних здібностей.

Також нагальною стосовно існування творчої людини в інноваційній культурі виступає так звана «естетична проблема». *Homo sapiens* – має унікальну здатність відтворювати світ за законами краси. Тому бути людиною це не лише творити, але й творити за законами краси. Людина краси – це особистість надійна й порядна. Як наголошує В. Андрущенко, «прекрасне являє собою впорядкованість, досконалість, гармонію, симетрію, ритм в предметних формах людської діяльності: потворне – дисгармонію, аритмічність, недосконалість структурно-функціональної організації, що викликає незадоволеність, антипатію. ... Останнє викристалізовується лише у дискурсі, де зіштовхуються (протистоять, заперечують або доповнюють одне одного) естетичні оцінки, смаки, почуття, ідеали» [16, с. 7–8].

Почуття прекрасного, вміння його розпізнавати можна розвивати через творення нового. Виховання естетичного смаку – один із напрямів розвитку людини. Особливістю цього процесу виступає те, що смак не можна нав'язати. Він виховується у практичній діяльності, через освоєння культурних цінностей, завдяки дискурсному осягненню людиною свого почуття, як почуття всезагального.

Творчість виступає ядром інноваційної культури, особистість знаходиться в колі культури, однак до того ж виступає носієм можливостей для динамічних процесів в середовищі культури, що полягають як в трансляції та ретрансляції наявних цінностей, так і в інноваційній творчості. У такому контексті дослідниками актуалізується проблема гуманізації і гуманітаризації творчого мислення [12, с. 9].

Так, представники гуманістичної філософії освіти на противагу традиційно-раціоналістичним поглядам висувають на перший план

гуманітаризацію. Її основний зміст вони вбачають у особистісному самовираженні й самоствердженні особистості, що здатна найбільш повно та адекватно відповісти на виклики природі людського «Я». Себто допомогти самій людині розбудити в середині себе те, що в ній закладено Богом чи природою – унікальні задатки та обдарування. Але при цьому, маємо навчати її й того, що вже придумано раніше й апробовано історією. Апріорі такий філософський підхід може відкрити добрий шлях до ефективної самореалізації «Я», але не маємо забувати й про ефективне моральне виховання. Адже, як показує практика, злі генії все таки існують.

Гуманітарні принципи мають спиратися на цінності співробітництва, рівності, довіри, гідності, взаємодопомоги, толерантності, емпатичності. А технократичні цінності мають бути обмежені і знаходити своє віддзеркалення лише у відносинах конкуренції і залежності, без ієрархії влади та контролю з її боку над іншими людьми. Даний підхід проголошує пріоритет особистості у контексті як національних, так і загальних цінностей, відштовхуючись від яких, дискутуємо про аксіологічні підходи. Ця парадигма з'єднує цілі діяльності, її основний зміст із розвитком духовно розвиненої, моральної і вільної особистості, яка здатна до творчості та соціальної активності. Це громадянин, відповідальний не лише за свої дії, але й за все що діється у соціумі. Саме такий підхід є засадничим для «відродження людського у людині», тобто звернення її індивідуального «Я». Він готує людину до вибору морального способу життя і діяльності у кожній конкретній ситуації та примушує людину робити свідомий вибір позитивних антируйнівних цінностей. Тому людина має обирати більше добро, а не менше зло.

У даному контексті принципово важливим аспектом гуманітаризації виступає катарсис мислення. Адже існуючі форми мислення (буденне, наукове, філософське та ін.) можуть набути свого статусу за умови присутності в них творчого компонента. Мисленнєвий потенціал дає «на гора» нові думки, але водночас, ці думки змінюють свідомість і саму

особистість, відкриваючи для неї багатовимірний світ можливостей і нових духовних вершин. Тому мислення не лише розширює горизонт можливостей особистості, воно і є цим горизонтом.

Звернемо увагу на думку дослідників, а саме А. Давиденко, що «творчість виконує очищувальну роботу, чим створює можливість для досягнення справжнього знання» [103, с. 80]. І дійсно, вибір людини стає осмисленим завдяки інтелектуальному зусиллю, він виправданий саме тому, що ще недосконалий. Рішення є добрим та правильним не тому, що вже колись було прийняте, але саме тому, що воно «відкрите» й може бути ще раз прийняте і виконане. Тому думки і почуття, дії і можливості, які стосуються інших настільки, наскільки належать одній людині і тільки їй. Отже, людина, приймаючи ту чи іншу реальність, робить її дійсною не тільки стосовно себе, а також й для інших людей. Це створює небачені перспективи актуалізації естетичного життя людини, вибору на користь добра чи зла, позаяк це виявляє можливість гуманістичної орієнтації – спрямовувати діяльність на те, аби особистість була не лише спроможною пізнавати і перетворювати світ, але й для того, аби вміти зробити свідомий моральний вибір, тобто бути реальною для цього світу, наповненого людськими смислами.

Отже, естетичне в творчості виконує суттєву роль та посідає важливе місце в розкритті сутності інноваційної культури. У нашому розумінні уся ціннісна проблематика людського буття розпочинається із того, що формування культури кидає виклик людині, ставить її перед вибором. Смыслові засади універсуму духовності реалізуються саме через свою власну свободу вибору, де особистість не просто обирає свій життєвий шлях, але й вид діяльності, систему ціннісних орієнтацій та ін. При цьому, кожен вибір одного виступає одночасно відмовою від іншого. Але вже сам факт, що жодний конкретний вибір не в змозі вичерпати безмежність потреб і запитів людини свідчить про те, що можливості становлять унікальне життєве тло існування людини, яке не повториться ніде у Всесвіті.

Узагальнення наукових і філософських джерел дає нам можливість виокремити основні принципи розвитку інноваційної культури: чіткість у формулюванні цілей інноваційної діяльності; усвідомлений характер конституювання та пріоритетності цілей; зосередженість на результаті; вільний обмін ідеями, а також моделями їх впровадження; толерантність у сприйнятті нового та можливих невдач; щире заохочення ініціативи та творчого пошуку з боку керівництва; категорична недопустимість будь-якого насильного нав'язування ідей людині та ін.

Дотримання зазначених вище принципів створює передумови розвитку сприятливої атмосфери для інноваційної культури, яка, у свою чергу, виступає основою якісного інноваційного середовища. Це пробуджує креативну енергію, ініціативу та творчий пошук людини, а потім орієнтує їх у напрямі досягнення результатів, які б за звичних умов здалися б неможливими в принципі.

Практика інноваційної діяльності вказує, що в структурі інноваційної культури можна визначити такі елементи: мислення, почуття та практична діяльність. Ефективною інноваційна культура може бути лише за умов збалансованості своїх структурних елементів.

Як зазначалося, сутність інноваційної культури, із одного боку, розкривається через її людинотворчу функцію, але із іншого, через функцію пізнавальну (використання накопичених людством знань для одержання нових знань), саме тому, очевидно, стає зрозумілою визначення в структурі інноваційної культури мисленнєвого процесу.

Дійсно, мислення і розуміння детально вивчається як когнітивний процес усвідомлення, збагнення, тлумачення основного змісту, значення, основний зміст чого-небудь [220]. Діагностується таке мислення, як правило, за результатом (який часто виявляється випадковим), але не за процесом, що спеціальним чином не організується. У підсумку правильне, повне, глибоке розуміння постає скоріше виключенням, ніж правилом, але саме тому,

очевидно, повноцінне мислення постає принциповою складовою інноваційної культури.

Аналіз літератури вказує, що інноваційний підхід апелює до формально-логічного мислення [118]. Специфіка його полягає в вичленовуванні у деякому цілому окремих елементів (своєрідних «атомів»), і далі у встановленні законів їхньої взаємодії. Даний вид мислення широко використовується у природно-математичних науках та призводить до істотних результатів. Відмітимо, що переважна більшість великих відкриттів у галузі природознавства були отримані саме таким способом, що сходить до Демокрита й Аристотеля.

Слід додати, що різновидом формально-логічного виступає емпіричне (розумове) мислення, спрямоване на угруповання, класифікацію зовні формальних, почуттєво сприйманих характеристик об'єктів. І. Каплунович зазначає, що «розумове дозволяє шляхом порівняння предметів виявляти у них щось подібне, загальне, але потім, позначаючи це загальне словом, відокремлювати (абстрагувати) його від інших властивостей предметів, створюючи тим самим емпіричне поняття» [161, с. 42].

Однак можливості емпіричного мислення мають свої межі, наприклад, в ситуації дослідження цілісного неподільного процесу. Зрозуміло, що зазначені процеси мислення настільки тісно переплетені, що відокремити їх один від одного неможливо.

З іншого боку, формально-логічне мислення не дає вийти із площини розумового мислення, проникнути у глибину, сутність предмету через розуміння цієї сутності. Воно не завжди дозволяє розкрити загальні засади об'єкта, його внутрішні відносини й зв'язки, що виходять за межі чуттєвого пізнання, диференціювати зовні подібне й генетично вихідне, загальне [1]. Проте, воно виконує значну роль, дозволяючи впорядковувати предметний бік пізнання світу.

Таким чином, у інноваційному процесі слід орієнтуватися на знання не суб'єктивних (із якогось погляду) характеристик того чи іншого поняття, але

його об'єктивно-загальних властивостей, очевидно необхідно властивим всім об'єктам даного класу (множини). Їх завжди небагато та вони обов'язково відображені у визначеннях, що містяться у словниках та підручниках. Отже, якщо в процесі діяльності вимагається від людини відтворення, то, очевидно, необхідно як критерії вибирати об'єктивно-загальні характеристики об'єкта.

Таким чином, мислення у інноваційній культурі орієнтовано на логіко-когнітивну раціональність. У відповідності з нею оцінка суджень як раціональних передбачає, що це здійснюється у результаті певного практичного міркування, яке виступає «схемою внутрішнього уявлення, яке детермінує зовнішню діяльність» [340]. У такому випадку логіко-когнітивна модель раціональності може бути застосована для дослідження логічних міркувань, що здійснюються у ході інновацій.

Раціональне мислення може узагальнити безліч однорідних об'єктів, виділяти найпринциповіші властивості, розкривати закономірні зв'язки, відображати реальність в узагальнених образах через її оцінку.

Дослідник О. Білокобильський зазначає, що особливостями раціонального мислення виступає: по-перше, «те, що мислення відображає дійсність в узагальнених образах» [42, с. 150]. Дійсно, раціональне мислення може абстрагуватися від одиничного і виділити у будь-якому предметі те загальне, яке повторюється і є головним. Наприклад, узагальнюючи одержані знання, учні шляхом раціонального мислення заново «відкривають» закони природи, соціуму та пізнання, себто проникають у природу явищ та встановлюють їх закономірний зв'язок.

По-друге, «те, що мислення є процесом опосередкованого відображення дійсності» [42, с. 153]. Дійсно, за допомогою споглядання, людина може визначити лише те, що прямо діє на органи її чуття. А завдяки раціональному мисленню людина одержує нові знання, які безпосередньо не лежать на поверхні, тобто опосередковані. Тому знання, одержане із наявних знань, без перевірки досвідом чи практикою, називають «вивідним», відповідно процес одержання такого знання називають «виведенням».

Відтак, одержання нових знань через виведення широко застосовується у ході людської діяльності.

Крім того, раціональне мислення нерозривно зв'язане із мовою суб'єкта. Будь-яка думка людини може виникнути і існувати лише на основі мовного процесу, тобто виражена у словах та реченнях.

По-третє, «мислення – процес активного відображення дійсності» [42, с. 157]. У цьому випадку під активністю розуміємо весь процес пізнання, однак, насамперед, вона характерна для раціонального мислення. Так, створюючи абстракції, людина трансформує знання предметів дійсності, а потім «відволікається» від них, і далі оперує ідеальними образами. Це оперування відбувається не тільки через природну мову, але й за допомогою формалізованої, що виконує особливу роль в розвитку сучасної науки. Таким чином, опосередкований характер у відображенні дійсності безпосередньо пов'язаний із мовою, а активний характер цього відображення є ключовою особливістю раціонального мислення у ході інноваційної діяльності.

У структурі інноваційної культури суттєву роль посідають почуття, що безпосередньо пов'язані із розумінням ціннісно-сміслового змісту інноваційної діяльності. Розглянемо це детальніше.

Так, вищою цінністю прояву чуттєвості виступає ідея Добра. Сутність даної цінності віддавна привертала до себе значну увагу як філософів і духовних діячів, так і світських моралістів і вчених. Втім, маємо зазначити, що досить часто ідея «добра» пов'язувалась і пов'язується із розумінням «блага». І як позитивного сенсу життя взагалі, і як феномену пов'язаного із розвитком потенцій людини, звільнення її продуктивних засад, реалізації її вищого призначення. Тому благо із такого погляду є «позитивно здійсненим» життям в цілому. Воно виступає особливою світоглядною цінністю, яка визначає певну інтегративну якість особистості. Причому ця цінність, на думку дослідників «надзвичайно важлива для розвитку людської моральності» [29]. Отже, має місце підтвердження ролі «блага» як світоглядної основи інноваційності в цілому.

Однак, як вірно зазначає В. Малахов, можливість моральності не є «сама моральність». На його думку, «щоб ідея блага здобула безпосередньо моральне значення, вона має бути осмисленою як чинник волевизначення людської особистості – те, що людина сприймає не у абстрактно світоглядному плані, а як рушійну силу власного вибору, джерело власних зобов'язань [222, с. 117]. Дійсно, формальне визначення сутності добра не може бути зведене до того, що добро є інтегральним змістом усієї системи моральних вимог. На нашу думку, добро є, певним чином, цілісним образом того, що мораль загалом вимагає від особистості. Проте, якщо оглянути основні визначення добра, що постійно з'являлись у історії етики, то неважко переконатися: добро є критерієм ціннісного вибору людини і вміщує у собі дуже широкий спектр моральних імперативів.

Можемо сказати, що задоволення теж є добром, і щастя є добром, і користь є добром, і досконалість є добром. А за І. Кантом, добром є «виконання морального закону». Проте, не можна стверджувати, що даний ряд тверджень є вичерпним. Адже задоволення чи корисність, чи виконання кантівського «категоричного імперативу» – усі вони не відображають повноти життя. Саме тому, очевидно, жодне із цих визначень добра не є завершеним, навпаки пізнання добра відкриває все нові і нові горизонти. Аналогічно можна сказати: користь, безумовно важлива, але бажання бути корисним для ближніх, для нашого соціального оточення, нації, чи людства у цілому – це, очевидно, важливіше. Все це теж є добро. Проте, з іншого боку, ми жодним чином не можемо сказати, що добро виключно у служінні інтересам ближніх. Адже надмірний антропоцентризм, соліпсизм виступає небезпечною тенденцією для природи, й, зрештою, самої цивілізації. Тому не можемо зводити добро до служіння. Але велике відбивається в малому, як небо в краплині дощу, і кожний із названих аспектів добра (та безліч не названих) зберігають у таємниці повноту неповторності добра як воно є.

Формування наших уявлень про ідею добра як критерію морального вибору неможливе без урахування специфіки одвічного його антагоніста, а

саме - морального зла. Так, вчені зазначають, що «моральне зло має місце тоді, коли негативні явища й процеси дійсності постають як наслідок свідомого волевизначення суб'єкта, коли за ними розкривається відповідний вольовий акт [222, с. 118–119]. Інакше кажучи, моральне зло є злом, яке обирає сама людина.

Дійсно, моральне зло має надзвичайне різноманіття своїх конкретних проявів. В моральному злі виокремлюються дві головні «наріжні камені». Перший – бажання панування суб'єкта над іншими людьми та світом, що супроводжується їх використанням для власної вигоди, завдає їм непоправної шкоди та призводить до їх загибелі. Другий – бажання суб'єкта підкорюватися іншим (людям і зовнішнім обставинам), а також потурання власним негативним нахилам, яке неминуче веде до пасивного прийняття чужої волі, задоволення чийось примх та внаслідок цього до деградації даного суб'єкта, що виявляється у саморуйнуванні. Дослідники першу із цих підстав визначають як «ворожість», а другу – як «розпущеність» [335, с. 120]. Перша виростає із агресивного самоствердження не зважаючи на інтереси інших, за їх «рахунок», а друга детермінована небажанням чинити будь-який опір тискові ззовні, опанувати власні пристрасті та взяти відповідальність за власну долю у свої руки.

Дані різновиди широко представлені в історії людства. Ворожість реалізується через почуття гніву, ненависті, а також через такі якості, як агресивність, садизм та жорстокість. Розпущеність проявляється через мазохізм, легкодухість, боягузтво, страх та ін. Разом із цим, обидва боки мають спільну основу: визначальним для зла залишається санкція людини, її волі. Відтак, моральне зло постає і як самоствердження суб'єкта «на зло» іншим суб'єктам, і як настанова щодо самоствердження через підкорення, що передбачає рабську покору волі іншого суб'єкта.

Як будь-який із зазначених способів добро та зло неможливі один без одного, вони передбачають існування одне одного. Так, добро передбачає власний вільний моральний вибір на користь блага, вільне ствердження

орієнтації на співпрацю. А якщо вибір вільний, то він неминуче повинен мати альтернативу. І, звісно, вона є. Адже, якби такої альтернативи не існувало взагалі, то прагнення особистості до блага не було морально цінним. І, власне, вибір, як такий був би неможливий за визначенням.

Як зазначає дослідниця Е. Бондаревська, людина, що прагне розвиватися, має мати власний, внутрішньо пережитий досвід зла, як специфічне «моральне щеплення», яке загартовує людину для виходу із серйозних життєвих негараздів. Блискуче сказано: «Зло людина фактично знає тільки тією мірою, якою вона знає про саму себе, все інше... не більше ніж ілюзія» [52, с. 11].

Людина має так або інакше відчутти на смак свій реальний, а не награний страх, сором, аби усвідомити свої внутрішні межі для виборів на майбутнє. Тому набуття цього досвіду є необхідним для кожного, хто хоче бути дорослою людиною. Разом із цим від тактовності наставників-дорослих значною мірою залежить, чи стане даний досвід зла трампліном духовно-морального розвитку людини, чи першим кроком у прірву розбещеності і садизму.

Таким чином, чуттєвий аспект постає принциповою складовою в інноваційній культурі. Інноваційність знаходить свій прояв у об'єктивних прийомах та суб'єктивно-особистісних способах розвитку процесу розуміння. Саме даний аспект, на нашу думку, найбільш актуальний для практики особистості, оскільки виходить із розуміння людиною інформації як релевантно-очевидно необхідної умови процесу діяльності. Дійсно, незрозуміла думка перестає бути думкою. Усвідомленість – один із найпринциповіших принципів діяльності. Отже, інноваційна діяльність орієнтує людину на співставленням логічно-вивірених суджень, доказовість суджень, високораціональність технологій спілкування.

Інноваційна діяльність як специфічний вид творчої діяльності сфокусована на оновлення усіх граней буття людини і суспільства. Вона виступає результатом активності особистості не тільки щодо пристосування

до обставин зовнішнього середовища, а швидше у бажанні змін згідно особистих та суспільних потреб. Тому інноваційна діяльність є багатоплановим феноменом, який своїм основним змістом репрезентує і процес взаємодії людей, і перетворення об'єкта на суб'єкта. Усі ці прояви характеризують діяльність в інноваційній культурі.

Продуктами інноваційної діяльності виступають новації (нововведення), що у позитивний бік змінюють будь-яку систему. Вони визначають специфіку її формування та характеризуються як «нові» або «вдосконалені». Інноваційна діяльність має завжди орієнтуватися на певний основний зміст, себто на знання і на якість людини, що, очевидно, необхідно набути. Залежно від того, які саме цінності домінують при цьому, інноваційна діяльність у трансформаціях може мати як формуючий (традиційний), так і розвивальний (гуманістичний) характер. Аналізуючи наукову літературу, є підстави стверджувати, що цільові, змістові і процесуальні особливості інноваційної діяльності моделюються через гуманістично-зорієнтовані ідеї та педагогічні технології, які спрямовані на активізацію освітніх потреб людини, яка саморозвивається.

Говорячи про діяльність в структурі інноваційної культури, зазначимо, що вона спрямовується на вирішення двох основних задач. Перша – розвинути і закріпити самостійність навчальної та пізнавальної діяльності, себто «навчити вчитися», оволодівати знаннями та на їх основі формувати світогляд. Зрозуміло, що навчання не тільки сприяє просуванню вперед, однак воно може й уповільнювати розвиток особистості (якщо воно є, переважно, запам'ятовуванням фактів). Друга задача – у тому, аби навчити учня/студента самостійно використовувати нові знання у подальшій практичній діяльності. Очевидно, особистість не у змозі мати абсолютний об'єм знань із того або іншого предмета. Тому, чільне місце посідає не сума знань, але вміння відібрати із потоку інформації тільки необхідне, те, що потрібно будь-якій людині для її самовдосконалення.

Дослідники Н. Калашник та В. Вертегел розрізняють зміст понять «самостійна робота» і «самостійна діяльність». Перше – це форма роботи, друге – якість пізнавальної активності [158, с. 56]. Опорною в самостійній роботі виступає концепція поетапного розвитку розумових дій. В цьому процесі існує 6 основних етапів:

1) розвивається мотивація діяльності, яка залежить від інтересів чи потреб конкретного об'єкта пізнання;

2) визначається приблизна схема розгортання розумових дій та розвиток системи орієнтирів (розвиток інтелектуальних умінь);

3) здійснюється засвоєння певного обсягу знання (цей етап є ключовим, він виступає наслідком двох попередніх та одночасно пролонгацією трьох наступних, виступає центром, від якого залежить характер подальшої наступності);

4) багаторазове повторення та підкріплення знімає потребу в дотриманні схем пізнання, починають виявлятися елементи самостійності та творчого підходу (це так звана зворотна аферентація у діяльності);

5) оволодіння зовнішніми і внутрішніми елементами діяльності викликає потребу в осмисленні базових засад своєї діяльності, тобто ми починаємо задумуватися, а що ж лежить у суті нашої роботи;

6) виникає ефект синергії теорії та практики для досягнення якісних результатів.

Загалом, формування інноваційної культури здійснюється через опору на інновації в практиці. Підвищення рівня інноваційної культури людини передбачає розвиток умінь та навичок долати перешкод, що неминуче виникають на шляху інноваційного мислення. Основними серед таких перешкод Г. Штрайегт називає наступні [428]:

- конформізм,
- цензура,
- боязнь невдачі,
- ригідність мислення,

- намагання знайти відповідь негайно,
- надмірно висока мотивація,
- побоювання помилкових рішень та інші.

Отже, процес формування інноваційної культури людини зіштовхується із такими основними внутрішніми викликами:

- страх здатися агресивним по відношенню до інших людей, надмірне «миролюбство», що межує із безпринципністю;
- страх здатися «критиканом» і отримати відплату за свою позицію;
- страх наразитися на опір у відповідь на критику своїх власних ідей;
- страх переоцінити власні ідеї;
- страх, що твою ідею вкрадуть інші.

Так, інноваційне мислення полягає, передовсім, у генеруванні нових знань, воно на пряму залежить від професіоналізму людини-новатора, її здатності до системного аналізу нової інформації, а також від психологічної та діяльнісної спрямованості на пошук нового.

Основними професійними якостями, що слугують для внесення у освіту новизни є: по-перше, глибоке і всебічне знання предмета викладання; по-друге, високий рівень ІКТ-культури; по-третє, психологічна культура у всіх її аспектах.

Виходячи із вищенаведеного, є підстави стверджувати, що рівень розвитку інноваційної культури постає підґрунтям інновацій і інноваційних стратегій у суспільстві. Вказані складові інноваційної культури, забезпечують процес розвитку і використання знанневого ресурсу для економічного і, власне, соціального прогресу.

Перш за все, це стосується стимулів стосовно нагромадження знань для зростання та поступального розвитку усіх сфер суспільного буття. Це має місце у потребі в знаннях, які використовуються для відкриття «вікон можливостей» і забезпечення задоволення широкого спектру потреб. Але

також для реалізації здібностей людини у сучасному світі за умови постійного підвищення вимог до неї. Соціальний статус людини залежить від створення нових знань протягом всього активного періоду життя через систему безперервної освіти. Якщо виходити із таких міркувань, то першочерговим на цьому шляху виступає потяг до знань, потреба у яких розвивається як результат попиту, який повинен мати першочергове місце на ринках праці та у саме тому, очевидно, випадку, коли має місце можливість на цьому мати конкурентні переваги за рахунок знань, що дозволяють підвищувати кваліфікацію. Саме тому, очевидно, виникає потреба у нагромадженні знань і їх використанні у якості ресурсу підвищення конкурентоспроможності кожної людини.

Таким чином, викладене вказує на органічну єдність феноменів інновацій і культури. Позаяк, інноваційна культура є духовним джерелом інноваційних стратегій соціуму. Вона проявляється і як чітко спланована позиція соціуму, і як особистісна позиція досягнення власної модернізації, що забезпечує гармонійну взаємодію соціальних інститутів та окремих людей, і є провідною силою реалізації творчих можливостей особистості. Саме творчість, креативність, структурованість виступає принциповими показниками інноваційної культури соціуму в умовах сталого людського розвитку.

1.2. Особистість як суб'єкт і об'єкт інноваційної культури

Визначивши «інноваційну культуру» як поняття, що характеризує креативне мислення, почуття та діяльність особистості, спрямованих на пошук та реалізацію шляхів, ресурсів, способів модернового розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей, слід підкреслити, що її основним суб'єктом (і одночасно об'єктом) постає людина як особистість, працею (діяльністю) якої й для якої культура створюється. Як

творець, носій (суб'єкт) і одночасно споживач (об'єкт) інноваційної культури людина має загальні і особливі характеристики. Зупинимось на їх аналізі більш детально.

Насамперед варто визначити загальні характеристики людини як особистості – творця культури. Важливо зазначити, що перетворювальний вплив людини на світ створює культуру – тобто так звану другу природу, що являє собою «предметний світ олюдненої природи» [30]. Культура є реалізацією людської творчості й волі. Звідси випливає розмаїття форм культурного розвитку. Однак культура закріплена в тих символічних формах, які кожне покоління отримує у спадок від попередніх. Надіндивідуальна логіка культури не залежить від бажання окремої людини, але справедливо буде сказати, що культура, зрештою, теж творить людину. Проте слід урахувати, що культура виступає продуктом суто людської творчості, адже через неї особистість відкриває, змінює світ та саму себе. Тому людина виступає як творцем, так і «витвором» культури.

Онтологічна зустріч між смислами буття суб'єктів є необхідною умовою виживання людини в динамічному світі, а її діяльність як творця самої культури є проявом претензії на статус носія свободи. Це стає очевидним, якщо ми візьмемо до уваги той факт, що людина постійно наповнює життя інших смислом тією мірою, якою володіє ним сама. Її власна духовність вже не належить їй, бо вона вже пізнана досвідом відношення інших через зв'язок «людина-людина». У цій системі людське «Я» формується спілкуванням, у такий спосіб творячи сам світ, який вміє «розмовляти» з людиною, а вона вміє «запалювати» світ собою, власною індивідуальністю. Тому творчість завжди пов'язана із трансформацією смислу і не може розглядатися як суто матеріальні зміни. Саме такий підхід дає змогу розкрити фундаментальну роль людської особистості як творця нової культури. Ми солідаризуємось із думкою С. Карікова, що «поняття культури позначає універсальне ставлення людини до світу, через яке людина створює світ і саму себе. Вивчаючи різні культури, ми відкриваємо

для себе інші людські світи, в яких люди й жили, і усвідомлювали себе інакше, ніж ми» [162, с. 85].

Дослідники визначають основні напрями, у яких виявляє себе культура: культура ставлення і культура саморегуляції, єдність яких утворює культуру особистості; культура інтелектуальної діяльності і культура предметної діяльності, що в сукупності становлять культуру діяльності; культура поведінки і культура спілкування, які представляють культуру соціальної взаємодії [142, с. 35].

Дійсно, будь-яка діяльність (практична чи теоретична) окрім творчого креативного аспекту, має в собі аспект технократичного засвоєння культури. У цьому контексті має рацію позиція О. Александрової, що «творення культури – це екзистенційно-антропологічний фундамент культуротворчості як «культури, що живе», триває, «як діяльності, що її сутнісно творить індивід, яка виводить його у справжнє буття напруженням свідомості, волі і відчуття» [5, с. 47–48].

Маємо зауважити, що процес культуротворення – це не тільки і не стільки привнесення у світ чогось принципово нового, а швидше генерація наявного смислу буття в світі культури, адже такий особовий світ має власну структуру, співмірну із цінностями самої людини. Тому культуротворення є способом збереження особової ідентичності через засвоєння та трансформацію культурних форм і культурних смислів. Тобто їх інтеріоризацію, відкриття «для себе». Можна говорити про тотожність особового саморозвитку із процесом перетворення свого життя на «буття-в-культурі». У цьому руслі, як вказує Г. Герасимович: «культуротворчість постає як процесуальне буття ціннісно-змістового універсуму, що складає предмет онтології культури. Для чіткого визначення культуротворчості як категорії застосовують її формалізацію, що має принаймні два аспекти – явище (рефлексії культуротворчого процесу, форми, свободи, діалогу, діяльності, функції) та зміст цього явища» [89, с. 150]. Такий підхід, на думку Г. Герасимович, найбільш повно розкриває культуротворче буття.

З іншого боку дослідниця В. Леонтєва визначає культуротворчу природу людини як особливий феномен творчого процесу «специфічно людського» потенціалу для осмислення світу та утвердження себе у ньому. Дослідниця визначає культуротворчість як «реалізований у виконанні людини процес креації та буття культури, її збереження й удосконалення; як продукування культурних явищ, кожне з яких становить конкретну єдність культурних смислів, що виявляють себе через афірмацію (утвердження) і культурні форми» [209, с. 44]. Такий підхід, на нашу думку, має ґрунтуватися на прочитанні самої культури у свідомій творчій діяльності особистості через усвідомлення власне людського світу, що наповнений особливими гуманістичними цінностями.

У літературі знаходимо й інші підходи. Так, плідною є думка Г. Герасимович що, «сприймаючи культурні цінності й перетворюючи їх на особисте надбання, людина творить нові смисли культури, оживлюючи пасивні, протилежні творчості ціннісні досягнення попередніх поколінь» [89, с. 150]. З іншого боку, заслуговує на увагу позиція О. Сушій: «людина повною мірою може реалізуватися як культурна істота лише в тому разі, якщо спроможна зробити внесок у процес безперервного розвитку культури» [380, с. 88–91].

Якими ж фундаментальними рисами характеризується особистість як творець культури? Серед сучасних дослідників найбільш поширеними є два підходи до визначення її специфіки. Один з них (автор – Б. Ананьєв) полягає в аналізі процесу людського життя, його структури, вивченні соціокультурних і соціально-психологічних аспектів життєвого шляху, впливу їх на особистість. Процес життя і розвитку систематизується через події, що відбуваються як у зовнішньому середовищі, так і у внутрішньому світі, а також через події-вчинки, за допомогою яких особистість визначає своє місце у світі. У межах другого підходу (автори – С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська) досліджуються різні властивості особистості в їх розвитку. Основним предметом дослідження тут є взаємодія людини зі

світом, яка визначається рівнем розвитку особистості, способом побудови людиною свого життя. Життєвий шлях постає як індивідуальна історія, опосередкована життєвими циклами, як організація часу життя, реалізація життєвих стратегій [307]. На нашу думку, другий підхід є більш продуктивним для глибшого розуміння особистості як творця культури, оскільки дає змогу врахувати специфіку різних типів особистості, показати динаміку їх змін в єдності з динамікою культуротворення.

Можна погодитися з Н. Богдановою, яка вказує: «в основі процесу самореалізації і самоутвердження на підставі гуманістичного ідеалу, згідно з культурними завоюваннями людства, перебуває світогляд особистості, а її «хребет» визначає система ціннісних орієнтацій особистості» [45, с. 73]. Тому інтегральною характеристикою людської особистості як творця культури, на нашу думку, насамперед постає розвинений світогляд, здатність до його удосконалення, до постійного збагачення духовно-культурними здобутками людства – знаннями, ідеалами, цінностями.

Розвиток світогляду людини як творця культури знаходить вияв у комплексному процесі удосконалення її загальнокультурних, професійних, особистісних якостей. Г. Пономарьова відносить до загальнокультурних якостей особистості духовність, громадянськість, ерудицію; до професійних – знання предмету діяльності, технологічну культуру, психологічну культуру; до власне особистісних якостей – ставлення до інших людей як до суб'єктів, які розвиваються, ставлення до себе як до суб'єкта, який розвивається, культуру особистісної взаємодії [291].

Н. Богданова слушно зазначає: «людська особистість не може виявити, ствердити себе, не задіюючи власні можливості у надбаннях культури. Об'єктивовані культурні здобутки постають своєрідним стимулятором творчості, благотворною основою особистісно-творчих зусиль. Найбільш адекватним виявом культури є життєтворчість людини, яка завершується розвитком, збагаченням її індивідуально-особистісних здібностей і можливостей» [45, с. 33]. Дійсно, культура як феномен особистісного буття

визначає якісні показники розвиненості особистості в її цілісності, що формується на основі освоєння людиною культурного досвіду соціуму в усіх сферах життєдіяльності, знаходячи вияв у діяльності особистості і результатах цієї діяльності. Як важливий складник загальної культури, інноваційна культура виявляє себе у творенні нових потенцій для самореалізації людини на засадах творчості. Як з цього приводу зазначає В. Долгова, «кон'юнкція особистісної і інноваційної культур є очевидною: її визначає поступальний розвиток, здійснюваний в історичному процесі людської діяльності, що втілює прогресивні тенденції суспільного життя, відкриває нові можливості для розвитку особистості» [117].

Варто наголосити, що можливості особистісної самореалізації мають охоплювати різні сфери людської діяльності. Так, О. Козлова і Р. Миленкова підкреслюють, що «інноваційна культура особистості набуває цінності тільки у тісному взаємозв'язку з іншими видами культури – моральною культурою (на рівні регулятора прийняття інновацій), інформаційною (творення, обробка, зберігання, використання, поширення інформації), правовою (у галузі захисту інтелектуальної власності, правового забезпечення впровадження інновацій), організаційною, культурою міжособистісного спілкування» [169, с. 35].

Тому, на нашу думку, інноваційну культуру слід розглядати не лише з позиції психологічного розвитку особистості, а з позиції її духовної природи. Так, розвинена духовно людина спрямовує реалізацію власного інноваційного потенціалу у напрямі гармонізації простору «культура – природа». Співзвучний підхід пропонує Л. Штефан щодо «подальшого розвитку методологічних основ формування інноваційної культури» [425, с. 355].

Загальні характеристики людини як особистості – творця культури перебувають у центрі уваги однієї з сучасних сфер людинознавства – акмеології. Її предметом є закономірності, умови та чинники самореалізації творчого потенціалу людини (будь-якого фаху) на шляху досягнення нею (як

суб'єктом діяльності) найвищих показників у діяльності й творчості [106, с. 39].

Інноваційна культура є однією з процесуальних складових особистісної культури і культурного розвитку. У найширшому розумінні інноваційна культура визначає усю життєдіяльність людини: матеріальне виробництво, соціально-політичні відносини, сферу духовного розвитку, побут, людські стосунки. Її акмеологічну сутність визначає те, що: інноваційна культура є інваріантом будь-якої сфери людського життя; інноваційна культура є кон'юнкцією будь-якої культури; інноваційна культура постає продуктом взаємодії культури та цивілізації [117].

Акмецільовими стратегіями самовдосконалення інноваційної культури особистості на етапі професіоналізації дослідники визначають орієнтації на розвиток професіоналізму, опанування методологічної, економічної, правової, технічної культури, накопичення людського капіталу.

Реалізація кожної із зазначених стратегій передбачає вирішення особистістю низки взаємопов'язаних завдань:

- у професійній сфері – самоосвіта, пошук, розробка, впровадження нових технологій, індивідуалізація праці, емоційно-вольова регуляція, зміна ціннісних орієнтацій;

- у розвитку методологічної культури – розширення знань про методологічні підходи до діяльності, оволодіння технологіями дослідницької діяльності, моделювання власної наукової діяльності, систематичне аналітичне спостереження цієї діяльності, пошук зв'язків теоретичних положень з практичним досвідом, узагальнення передового професійного досвіду;

- у розвитку економічної культури – опанування засад наукової організації праці, ведення власного бюджету, розрахунок економії засобів праці, розвиток прагнення подолати споживацьку позицію, посилення власної активності, виявлення розумного ризику у вирішенні завдань,

усвідомлення відповідальності за власну підготовку, ощадливе використання ресурсів праці;

- у розвитку правової культури – розширення знань сучасного законодавства, усвідомлення власних суб'єктивних прав, виконання власних обов'язків, розвиток уміння захищати ці права та обов'язки, збагачення власного юридичного досвіду, уміння працювати з нормативно-правовою документацією;

- у розвитку технічної культури – опанування комп'ютерних, інформаційних, комунікативних технологій, розширення ергономічних знань;

- у накопиченні людського капіталу – розвиток уміння навчатися, готовність вирішувати інноваційні завдання, розвиток компетентності, здатності до співробітництва, кооперації, самопізнання, апробація власних можливостей, розвиток змістовної й виконавчої самостійності [429, с. 291–295].

Успішність реалізації зазначених стратегій самовдосконалення особистісної інноваційної культури насамперед визначається загальними умовами для утвердження особистості як суб'єкта інноваційної культури. Інноваційні (творчі) здібності (компетенції) та бажання особистості можуть бути визначені як головна умова для її утвердження як суб'єкта інноваційної культури. Зокрема, як зазначають автори, «заохочення до творчості та підтримка культури серед молодих людей має вирішальне значення для підтримки їх саморозвитку» [248]. Тому в межах нашого дослідження варто приділити увагу визначенню феномена творчості і її місця в інноваційній культурі.

За визначенням багатьох дослідників, творчість виступає невід'ємною характеристикою людської природи, а також інтегральним показником людяності. Так, зокрема, дослідник А. Горальський визначає творчість «як видову властивість людини і людства в цілому, певний вид ремесла чи вміння, тобто людської діяльності, в якій існують свої традиції, майстри, корпоративність, професійні секрети, а також правила, яких можна і треба

навчати» [419, с. 51]. Дійсно, творчість передбачає не лише спосіб ведення розмови з іншою людиною, але й з реальністю, яка спрямована до майбутнього, а вже воно залежить від меридіанів життя. Творчість полягає і у визначенні провідної лінії синтезу поетичного типу, який збагачує зміст та сприяє відвертості мови, а також схильності до захоплень символами. Творчість спрямована і до опредмечення свого дискурсу у певний архетипно детермінований, багатий на нюанси універсальний спосіб.

Здатність до творчості насамперед передбачає вміння бачити різні шляхи рішення нестандартної ситуації, оцінити кожен з них і обрати, виходячи з певного критерію, найбільш оптимальний варіант. Антиподом творчості постає традиціоналізм, для якого характерні боязнь новизни, небажання прагнути до невідомого, масштабнішого [54].

Відповідно важливим показником розвинених творчих здібностей та бажань особистості, що зумовлює успішність її утвердження як суб'єкта інноваційної культури, нині постає вміння вписати інновації у традицію. Традиції, безперечно, складають каркас культурного життя, колективну пам'ять суспільства, забезпечують передачу цінностей від покоління до покоління. З одного боку, завдячуючи їм, людина комфортніше опановує досвід минулого та більш упевнено орієнтується у теперішньому. З другого боку, без новацій суспільство неспроможне розвиватися, саме вони обумовлюють соціокультурні зміни. Отже, здатність до новацій є важливою властивістю культури та цивілізації.

Так, М. Журба наголошує: «саме від балансу диади «традиції-новації» залежить спрямованість культури. Порушення цього балансу в той чи інший бік негативно впливає на розвиток суспільства, сприяючи посиленню консервативності або втраті культурної ідентичності. Між традиціями та новаціями існує тісний взаємозв'язок: з одного боку, традиції людства є тією основою, з якої народжуються новації, бо усе нове, насамперед, пов'язано з передуючим досвідом; з другого ж боку, новації, які «вживилися» у тіло культури, можуть перетворитися на традиції. Саме тому у свідомості людини

завжди залишаються певні побоювання щодо втілення чогось нового у життя» [129, с. 273]. Подолання таких побоювань, що можуть загальмувати поступ як окремої людини, так і суспільства, безпосередньо залежить від сформованості інноваційних компетенцій особистості, які визначаються послідовною реалізацією її творчих здібностей. Можемо погодитись, що «при цьому особливого значення набуває широта кругозору, гострота бачення, легкість переходу до нового виду мислення, вміння захопитися новою і незвичайною проблемою» [292, с. 8].

Отже, багатосторонність творчих здібностей екстраобдарованої особистості знаходить вияв у тому, що кожна з них може стати домінуючою, при цьому стиль діяльності відповідно перебудовується; успішно використовуються різні ансамблі здібностей, забезпечуючи здійснення різних видів діяльності на високому якісному рівні; носій високорозвинених творчих здібностей здатний оволодіти і такою діяльністю, яка не має родових зв'язків із попередньою діяльністю [292, с. 8].

Творчі здібності людини є фундаментом для її успішної діяльності в умовах сучасного світу. Трансформації в суспільстві, зростання складності й масштабів завдань, які постають перед людством в умовах глобалізації, породжують потреби розвитку людини гнучкої, передбачливої, творчої, здатної протистояти обставинам і ефективно вирішувати професійні та особисті проблеми [44, с. 532]. Саме тому сучасна педагогіка вищої школи послідовно здійснює переорієнтацію від функціональної парадигми до творчої. В основу останньої покладено принцип формування креативної особистості, готової до оволодіння інноваційними технологіями, а також до невинного творчого пошуку в соціокультурних ситуаціях, що постійно змінюються.

Згідно з традиційною моделлю вищої освіти, основним принципом викладання є передача майбутнім фахівцям необхідних знань і умінь. Сьогодні акценти переносяться зі знань, якими оволодіває студент, на його особистісні якості, що є одночасно і метою, і засобом його підготовки до

майбутньої діяльності. Саме у такий спосіб відбувається подолання існуючого у ВНЗ розриву між інформаційно-пізнавальною формою професійної підготовки і особистим професійно-творчим розвитком кожного студента [435].

Концептуальні основи інноваційної освітньої організації передбачають, що змістом освітнього процесу постають принципи співучасті й спільного розвитку, які визначають сутність інноваційної парадигми. Традиційна парадигма є суб'єкт-об'єктною, оскільки в її межах відбувається звичайне переміщення знань, умінь та навичок від учителя до учня. Інноваційна ж парадигма постає суб'єкт-суб'єктною, оскільки уміння й навички виникають як компетенції у процесі спільної діяльності учителя та учня [80, с. 8]. Швидкість та ефективність набуття особистістю творчих компетенцій, на нашу думку, передусім зумовлена наявністю в неї відповідних інноваційних здібностей.

На думку дослідниці Р. Швай, до головних інноваційних (творчих) здібностей особистості можуть бути віднесені: прагнення до дослідницької діяльності; набуття знань про світ і саму себе; необхідність зміни структури власного знання; перетворення на суб'єкта, учасника, а не тільки користувача інформації; впровадження у навколишній світ розумних інновацій [420].

Розглянуті інноваційні здібності особистості мають знайти втілення у ключових компетенціях, які розкривають загальну здатність людини мобілізувати набуті знання, вміння, навички у процесі професійної діяльності, а також використовувати узагальнені способи виконання дій. Ключові компетенції забезпечують універсальність людської діяльності і тому не можуть бути вузькоспеціалізованими [395, с. 5].

Сучасні автори окреслюють провідні ознаки ключових компетенцій особистості, до яких належать:

1) поліфункціональність як здатність особистості вирішувати найрізноманітніші проблеми в особистому й суспільному житті;

2) надпредметність та міждисциплінарність як широта функціональності компетентності (у професійній, суспільній, побутовій сфері);

3) багатомірність як віддзеркалення знань, розумових процесів, інтелектуальних умінь, стратегій, технологій, емоцій, оцінок, творчих надбань;

4) забезпечення розвитку особистості: логічного, креативного, рефлексивного мислення особистості, її самовизначення, самовиховання тощо [170, с. 16].

Відповідно наведені вище характеристики особистості можуть бути представлені через систему компетенцій – науково-дослідницьку, навчально-пізнавальну (пізнавально-інтелектуальну), комунікативну, креативну. Саме вони, на наше переконання, постають головною умовою для утвердження особистості як суб'єкта інноваційної культури. Тому розглянемо кожен з них більш докладно.

Науково-дослідницька компетенція майбутнього спеціаліста базується на оволодінні системними міждисциплінарними знаннями та основ методології наукових досліджень, а також вміння всебічно та критично опрацювати нову інформацію і швидко використовувати її з метою розв'язання професійних завдань. Цьому також сприяє створення науково-пізнавальної мотивації та цінностей, що є принциповим компонентом сучасної моделі успішного фахівця.

Можна виділити наступні компоненти науково-дослідницької компетенції: проєктувальний компонент; інформаційний компонент; аналітичний компонент; практичний компонент.

Таким чином, основу науково-дослідницької компетенції складають вміння виявити актуальну проблему, сформулювати робочу гіпотезу, здійснити відбір та аналіз необхідної інформації для дослідження, потім підібрати адекватні методи дослідження, обробити дані та коректно

зафіксувати результати дослідження з метою подальшого використання [122, с. 94–96].

Пізнавально-інтелектуальна компетенція може бути представлена як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, досвіду, особистісних якостей. Вони дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Якщо аналізувати пізнавальну компетенцію та до неї входять дві групи умінь. По-перше, особистісні (уміння спрямовуватися на саморозвиток, самовдосконалення; уміння активізувати свій позитивний інтенціональний досвід; уміння бачити сенс у навчанні; уміння підтримувати високий рівень мотивації на всіх етапах навчально-пізнавальної діяльності; уміння зберігати цілі до їх реалізації, не припускаючи їх витиснення іншими цілями; уміння використовувати прийоми стимулювання, налаштування власного інтелекту; знання власних можливостей, уміння їх реалізовувати; уміння управляти своєю емоційно-вольовою сферою).

По-друге, діяльнісні (уміння спостереження, аналізу, синтезу, порівняння, дедукції, індукції; уміння абстрагування; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між предметами та явищами; уміння відображати суттєві властивості, зв'язки, відношення предметів і явищ; уміння розв'язувати проблеми; уміння застосовувати логічні і мнемотехнічні прийоми запам'ятовування; уміння збереження й відтворення інформації; уміння застосовувати набуті знання на практиці) [62].

Що ж до комунікативної компетенції, то вона, на думку вчених, постає сукупністю «мовленнєвої, мовної, дискурсивної, соціокультурної, соціолінгвістичної, стратегічної, як здатність людини до іншомовного спілкування, бажання толерантно сприймати інших. Вона охоплює різноманітні тематичні сфери людської діяльності: власну особистість та особистість комуніканта, повсякденне життя, дозвілля, громадсько-політичний устрій, звичаї, національні й культурні традиції, галузі

економіки, науки, освіти, культури, спорту, охорони здоров'я, засоби масової комунікації та інформації, світ і всесвіт» [397].

Усвідомлення кожною людиною значущості всіх цих сфер як складників модерного розвитку суспільства, на нашу думку, забезпечує поступальне формування особистості як суб'єкта інноваційної культури, оскільки дає змогу закріпити в людській свідомості гуманітарні пріоритети та цінності, притаманні різним культурам, що визначатимуть подальшу діяльність особистості.

Формування комунікативної компетенції насамперед передбачає розвиток особистісної здатності до ведення діалогу. Оволодіння особистості культурою діалогу, дискусії, суперечки дає змогу людині зрозуміти, що її позиція не є єдино можливою та єдино вірною. Таке усвідомлення сприяє розвитку не лише самостійності мислення, але й самокритики, в кінцевому підсумку дозволяючи з'ясувати об'єктивну, щоразу – конкретну істину [396, с. 126]. Такий підхід, на наш погляд, забезпечує успішність конституювання особистості як суб'єкта інноваційної культури, оскільки саме у процесі комунікації досягаються нові культурні сенси.

Креативна компетенція характеризується низкою рис, що знаходять втілення у творчому «стилі» особистості, незалежно від конкретного напрямку її діяльності:

- непереборне прагнення до творчості, яке знаходить вияв у різноманітних сферах життя; висока чутливість до широкого кола явищ соціального життя (до мистецтва, життя людей, світу ідей тощо);
- висока інтелектуальна активність при визначенні пріоритетності проблем, здатність до їх розуміння і розв'язання;
- високий рівень емоційної чутливості до певної галузі явищ навколишнього світу, соціальних феноменів та людських стосунків;
- мобільність здібностей у вигляді вміння реалізувати у відповідних діях притаманні людині потенції;

- рефлексія над власним духовним образом, що забезпечує самоорганізацію особистості, цілі якої різноманітні й різнобарвні (моральне самовдосконалення, інтелектуальне зростання, естетичний розвиток) [292, с. 7].

У процесі розвитку зазначених вище творчих здібностей і формування відповідних ключових компетенцій необхідною умовою становлення суб'єкта інноваційної культури постає відчуття свободи. Воно виявляє себе у здатності особистості вибирати свою долю, шляхи свого життя, самореалізуватися у процесі життєтворчості і світоперетворення. Видатний філософ С. Булгаков стверджував, що саме через людську свободу реалізується всезагальна ідея світотворення [44, с. 351].

Н. Богданова, розглядаючи базові цінності особистості, наголошує на тому, що саме внутрішня, духовна, позитивна свобода як воляова здатність до творчості (на відміну від зовнішньої свободи «від») може бути трансцендентальним фундаментом самоздійснення особистості [45, с. 83].

Для всебічного розкриття процесу становлення особистості як суб'єкта інноваційної культури принципове значення має комплексна характеристика свободи. Людина є вільною для культурного саморозвитку і життєтворчості, бо людина як суб'єкт культури (і зокрема – інноваційної культури) – це насамперед вільна особистість, здатна до самовизначення. Людина культури може бути визначена як гуманна особистість, оскільки вона є вільною в моральному і естетичному самоудосконаленні. Крім того, людина культури – це духовна особистість. Виховання такої особистості включає розвиток духовних потреб в пізнанні і самопізнанні, рефлексії; потреб у красі, спілкуванні з рідними, друзями, природою, потреб у творчості, автономії свого внутрішнього світу, пошуках сенсу життя, щастя, ідеалу. Нарешті, людина культури – це особистість творча і адаптивна, варіативно мисляча, з розвиненим почуттям нового, прагненням до творення [53, с. 238].

Відомо, що у середовищі культури особистість може набувати здатності самостійно здійснювати вільний вибір, тобто визначати

екзистенціальні вектори та ціннісні пріоритети. Тому саме свобода створює в полі діяльності особи ситуацію морального вибору, що, в свою чергу, створює умови свідомого вибору мети, а також засобів її досягнення. Таким чином, «свобода є найважливішим елементом соціального механізму творчої діяльності та самореалізації особистості» [205, с. 141].

Існує думка, що соціокультурне середовище «надає людині різнобарвну і багатозначну картину світу, в якій сама людина повинна знаходити сутнісні зв'язки та творчо встановлювати загальну гармонію, яка й визначить її ціннісно-світоглядну структуру і життєтворчу спрямованість» [45, с. 111]. Відповідно відчуття свободи може бути представлене як необхідна умова становлення суб'єкта інноваційної культури. Воно втілюється в таких загальних характеристиках інноваційної культури, як «свобода висловлювання думок та ідей, як свобода творчості» [303, с. 645].

Саме тому однією з ознак цілісності освітнього простору, в якому відбувається розвиток особистості як суб'єкта інноваційної культури, повинно бути продовження традиції (яка прищеплювалася в дошкільному закладі у найпростішому вигляді і розвивалася в загальноосвітній школі як один з основних проявів розвитку особистості) високого рівня свободи в навчально-виховному процесі, що привчає молоду людину до відповідальності за свої професійні вчинки і дії. Відчуття свободи в молодому студентському віці, коли емоційно-вольова сфера особистості прагне до максимальних звершень, створює відчуття гармонії з зовнішнім середовищем, що, в свою чергу, знімає можливі негативні моменти навчання і перебування у ВНЗ (тимчасові невдачі в навчанні, психологічні негаразди перехідного віку, відчуття надмірної заінформатизованості процесу навчання) [45, с. 156].

За умов особистісно-орієнтованого навчання свобода вибору стає одним з ключових дидактичних принципів. Ця свобода стосується насамперед вибору власної траєкторії навчання, а отже, вибору освітніх

програм, курсів, викладача. Освітня програма не має стримувати розвиток особистості, обмежувати її право на успіх, пред'являти нереальні вимоги, прирікаючи на постійні невдачі. Атмосфера свободи науки характеризується тим, що студенти «вільно обговорюють проблеми, не бояться робити помилки, співпрацюють у навчанні, бачать у викладачеві джерело досвіду, знань, старшого члена групи» [150, с. 48]. Така атмосфера психологічної та робочої свободи, якщо вона є цілісним продовженням аналогічної атмосфери у дошкільному навчальному закладі й у загальноосвітній школі, «забезпечує безболісну життєтворчу адаптацію і соціалізацію молодої людини, яка відчуває свою необхідність, цінність як вписану в загальну, універсальну аксіологічну картину світу» [45, с. 157]. Тим самим молода людина стає здатною до усвідомлення своєї сутності як суб'єкта інноваційної культури.

Відчуття свободи, яке сприяє досягненню особистістю певного рівня духовної цілісності і енергетично-ціннісної цілеспрямованості, дає змогу людині розвивати й надалі свій потенціал самопланування. Адже цей процес не може бути замкнутий у певних часових або вікових рамках у зв'язку з тим, що людська буттєвість визначається антропологічною ентелехією екзистенціального характеру, яка є втіленням свободи самореалізації у певних соціокультурних умовах. Свобода самореалізації є необхідною умовою ефективного системно-стратегічного самопланування. Самоусвідомлення розпочинається саме з розуміння своєї здатності до свободи вибудовування та реалізації особистісних життєвих стратегій (як щодо реалізації індивідуальних прагнень, переконань, так і щодо реакції на зовнішньо-соціальні подразники та трансформації зовнішнього соціокультурного середовища) [45, с. 184].

Визначаючи внутрішні засади особистості як суб'єкта інноваційної культури, варто виокремити серед них прагнення (бажання) до пошукової діяльності та творчості. Саме пошукова діяльність і творчість виявляють як інноваційно-культурний потенціал особистості, так і можливості його подальшого розвитку, створюючи для цього відповідні умови.

Нагальною потребою розвитку особистості як суб'єкта інноваційної культури є підвищення ефективності підготовки студентів до науково-пошукової роботи. На думку багатьох авторів, це обумовлено необхідністю:

- створення умов для підготовки демократичної людини, здатної жити й функціонувати в глобальному середовищі;
- вироблення у школярів і майбутніх фахівців умінь та навичок спілкування зі світом, з громадянами інших країн;
- підготовки технологічної людини, здатної освоїти новацію;
- формування особистості, яка розуміє безальтернативність ринку, психологічно підготовлена до вступу в ринкові відносини [130].

Відтак, пошукова діяльність характеризується об'єктивністю, точністю, доведеністю, відтворюваністю, передбачає оволодіння способами наукового пізнання; оволодіння прийомами самостійного пошуку, вивчення (дослідження) й аналізу нового матеріалу; вміння пошуку альтернативних засобів і способів вирішення; оволодіння окремими елементами творчої діяльності (зокрема, творчою самостійністю). На думку вчених, вона може бути розглянута в наступних аспектах:

- процесуальному як спосіб пізнавальної діяльності;
- змістовному для цілеспрямування особистості;
- розвивальному для інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і творчого потенціалу;
- формувальному для засад активної, компетентної, творчої особистості [278, с. 7].

Можна узагальнити, що як засіб професійної підготовки, пошукова діяльність забезпечує:

- 1) підвищення продуктивності засвоєння навчального матеріалу і творчого застосування його на практиці;
- 2) оптимальну підготовку до соціальної взаємодії в майбутній професійній діяльності;

3) природний перехід від навчально-пізнавальної, дослідницької пізнавальної діяльності до самостійної творчої професійної діяльності.

Саме тому внаслідок здійснення дослідницької діяльності відбуваються такі позитивні зрушення в навчальному процесі: зростає обсяг засвоюваного матеріалу, глибина його розуміння; формування наукових понять, вироблення умінь і навичок вимагає менше часу, ніж під час фронтального навчання; зменшуються деякі дисциплінарні труднощі (наприклад, не залишається студентів, які не працюють на занятті); студенти отримують більше задоволення від занять, зростає їх пізнавальна активність, творча самостійність; більш ефективною стає підготовка до професійної діяльності.

Дану думку підтримує А. Яновський, який вважає, що пошуково-дослідницька діяльність є ефективним методом підготовки до здійснення наукової роботи. Вона розвиває творче мислення, дослідницькі навички, глибину мислення, ініціативність і вмотивовує їх до участі в наукових дослідженнях [438, с. 178]. Тому прагнення особистості до пошукової діяльності може бути визначене рушійною силою її розвитку як суб'єкта інноваційної культури.

У сфері інноваційної культури, як слушно зазначає І. Сіліна, адміністративна вказівка, наполегливе напучування, наказ і навіть особистий приклад виявляються недостатньо ефективними, навіть якщо вони звернені до безпосередніх учасників інноваційного процесу. Не можна забувати про особисту ініціативу цих учасників як суб'єктів інноваційної культури, про їх творчі установки, про самостійне бажання зробити щось нове, творче, несхоже на звичне і традиційне. Саме тому, що неможливо бути творчою особистістю лише під впливом зовнішніх дій, якими б сприятливими вони не були, важливо приділяти увагу процесу самоврядування (самопізнання, самореалізації, рефлексії) як чиннику самовідтворення (становлення, функціонування і розвитку) інноваційної культури [330]. Отже, саме творча особистість є здатною до реалізації інновацій у сучасному суспільстві.

Сучасні дослідники розрізняють поняття «креативна особистість» та «творча особистість». Під «креативною» розуміють таку особистість, яка має внутрішні передумови (особистісні утворення, специфіка когнітивної сфери, нейрофізіологічні задатки), що забезпечують її творчу активність. Продуктивну творчу активність називають творчою діяльністю, тобто таким творчим процесом, внаслідок якого виникає нове досягнення, котре може мати як об'єктивну, так і суб'єктивну новизну та оригінальність [58, с. 18].

На увагу заслуговує виокремлення характерних рис творців-інноваторів: незалежність – особистісні стандарти важливіші за стандарти групи, нонконформізм оцінок і думок; відвертість розуму: готовність повірити своїм і чужим фантазіям; висока толерантність до невизначених і нерозв'язних ситуацій, конструктивна активність у цих ситуаціях; впевненість у власних силах, творчих здібностях, у своїй обдарованості і силі характеру; змішані риси жіночності і мужності в поведінці, що відзначають не тільки психоаналітики, але і генетики; відсутність прямих меркантильних інтересів у дослідницькій діяльності; інтелектуальна ініціатива як продовження розумової діяльності за межами ситуативної заданості, не обумовлена ані практичними потребами, ані зовнішньою або суб'єктивною оцінкою роботи [341].

На думку дослідника А. Кравцова, досвід творчої діяльності особистості охоплює такі змістовні компоненти:

по-перше, конструювання і проектування діяльності, що передбачає: уміння проектувати зміст майбутньої діяльності; уміння проектувати систему і послідовність власних дій; уміння проектувати систему і послідовність дій інших учасників проектувального процесу.

По-друге, усвідомлення, формулювання, творче вирішення завдань, що передбачає уміння бачити проблему і співвідносити з нею фактичний матеріал; виразити проблему в конкретному завданні; висунути гіпотезу і здійснити уявний експеримент; ясно бачити декілька різних можливих

шляхів і подумки вибрати найбільш ефективний; розподілити реалізацію рішення на певні кроки в оптимальній послідовності.

По-третє, досвід методологічної рефлексії, який інтегрує: самоаналіз, який є складником безпосередньої проектувальної діяльності і здійснюється в ході проектувального процесу (самопостереження, самоконтроль, самооцінку); самоаналіз ретроспективного типу, обернений в минуле; самоаналіз прогнозуючого типу, обернений в майбутнє (самопередбачення, самозобов'язання, самозвіт) [178, с. 329].

У системі інноваційної культури особистість постає не тільки суб'єктом, але водночас й об'єктом. Як об'єкт інноваційної культури особистість має бути відкритою до всього нового, мати відчуття перспективи, прогресивне мислення і здатність до сприйняття та впровадження інновацій у всі сфери суспільного та індивідуального життя. Розглянемо ці характеристики більш докладно.

Необхідність відкритості особистості до всього нового визначається швидкістю тих змін, що відбуваються у сучасному світі за умов глобалізації. Серед найпоширених форм відкритості в умовах глобалізації сучасного суспільства слід виділити:

1) інформаційну відкритість (результатом її постає свобода слова, взаємопроникнення інформаційних мереж різних регіонів та культур, посилення впливу мас-медіа на політичні рішення й соціально-культурне життя);

2) соціально-політичну відкритість як всезагальне утвердження свобод та прав людини, поширення моделей ліберальної демократії, громадянського суспільства;

3) територіально-економічну відкритість як більшу (ніж в попередні періоди) свободу пересування громадян, прозорість кордонів, спрощення процесу товарообміну [71].

Усвідомлення людиною змісту і значення цих соціальних форм відкритості дає змогу розвивати в собі відкритість до всього нового як

особистісну рису. Вона скеровує людину на постійну працю над собою, прагнення самовдосконалення та саморозвитку, розвиває потенціал креативності. Якщо в межах традиційних освітніх систем основною метою освіти була підготовка дитини до життя та праці, то сьогодні наочною стає забезпечення умов самовизначення та самореалізації особистості. Саме тому вона є ключовою умовою розвитку особистості як об'єкта інноваційної культури.

Водночас зазначимо, що відкритість особистості до всього нового не означає некритичного сприйняття будь-яких новацій та одночасного несприйняття всіх традицій. Розвинена особистість, на наше переконання, у кожному мить свого перебування в певній ситуації одночасно має бути як зверненою до нового, тим самим спрямовуючи себе у майбутнє, так і усвідомлювати значення попередніх здобутків, зберігаючи зв'язок з минулим. Така нерозривна єдність розкриває діалектичну взаємодію традицій та новаторства в розвитку інноваційної культури, об'єктом впливу якої постає особистість.

Дослідники справедливо зазначають, що «кожна нова традиція – це новаторство, і саме шляхом апробації нововведень колективним досвідом воно може стати традицією. Ю. Чернявська наголошує на тому, що традиції та новаторство дуже важко диференціювати, оскільки жодне новаторство не залишається нововведенням протягом довгого часу, так само як жодна традиція не є традицією від початку, адже первісно вона виникає як новаторство» [411, с. 114].

Отже, співвідношення між інноваціями та традиціями у свідомості розвиненої особистості міститься завжди, бо саме воно дає змогу зберігати власну самобутність і адаптуватися до даних умов життя, які у наш час безперервно змінюються. Тому новаторство зберігається лише через духовне життя суспільства, коли новації відповідають системі соціальних цінностей, соціокультурному досвіду. В протилежному випадку новаторство відкидається суспільством, а самі новатори-творці витісняються в маргінес. Отже,

«культуру можна розглядати як безперервний процес взаємодії, взаємопроникнення інноваційного та традиційного» [85, с. 37]. Це повною мірою стосується свідомості особистості, що забезпечує успішність її ідентифікації як об'єкта впливу інноваційної культури.

Діалектична єдність традицій та новаторства забезпечує розвиток у свідомості кожної особистості відчуття перспективи. На нашу думку, воно характеризує духовно розвинену особистість, яка здатна усвідомлювати навколишній світ як цілісність, а кожну подію в ньому осмислювати як закономірну, як частину загальних причинно-наслідкових зв'язків. Такий підхід сприяє подоланню песимістичних настроїв, які породжуються сприйняттям світу як хаосу, як набору довільних, роз'єднаних фрагментів буття, позбавлених загального сенсу.

Лише долаючи подібне ставлення до світу і суспільства, особистість стає здатною до самореалізації в умовах інноваційної культури, усвідомлюючи як власне місце у навколишньому світі, так і сприймаючи культурні впливи цього світу. Необхідною умовою постає критичний характер людського мислення, що має запобігти формуванню в особистісній свідомості викривлених, одновимірних образів навколишньої дійсності. Джерелом останніх найчастіше постає сліпа довіра до ЗМІ, що дуже часто надають аудиторії неперевірені дані або тенденційно добирають їх відповідно до певної мети, користуючись різноманітними маніпулятивними технологіями. Тому відчуття перспективи у свідомості кожної особистості нині постає нерозривно пов'язаним з її прогресивним мисленням, яке має запобігти перетворенню людини на об'єкт маніпулювання.

На сучасному етапі розвитку світу прогресивне мислення особистості характеризується, на думку вчених, такими ключовими ознаками: альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; готовність пам'яті; асоціативність пам'яті; цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворюючий стиль мислення [331, с. 16].

Відтак, прогресивно мисляча особистість набуває здатності до впровадження інновацій у всі сфери суспільного та індивідуального життя. Вона позбавляється надмірного консерватизму, що породжує страх перед усім новим, тим самим здобуваючи можливість раціонально зіставляти зміст інновацій, визначати перспективи їх застосування. Така особистість розуміє інновації не лише як створення, поширення нововведень, а насамперед як зміни, що мають суттєвий характер, супроводжуються змінами в характері діяльності, стилі мислення особистості [372].

Інновації як механізми формування нових культурних моделей різного рівня створюють передумови для соціокультурних змін. Здатність суспільства адаптуватися до умов, що змінюються, дає змогу здійснювати соціокультурний поступ [201, с. 180]. Подібним чином, на нашу думку, здатність особистості до впровадження інновацій у всі сфери суспільного та індивідуального життя позбавляє її невпевненості в майбутньому, водночас усуваючи самовпевненість, оскільки виявляє, що саме кожній людині необхідно зрозуміти і здійснити для успішної діяльності в подальшому житті.

Визначивши головні характеристики особистості як суб'єкта й об'єкта інноваційної культури, варто вказати й на ті риси, що перешкоджають успішності особистісної самореалізації у сфері культуротворення. Можна стверджувати, що головна загроза втрати інноваційної культури – байдужість особистості. Саме ця небезпека, на жаль, є вельми поширеною в сучасному соціумі, що зумовлює увагу до її причин, наслідків та способів подолання.

Зокрема, М. Препотенська, звертаючись до головних характеристик буття сучасної людини в мегаполісі, зазначає, що оточення людської маси здатне викликати в окремої людини відчуття самотності і відчуження. Натовп унеможлиблює ідентифікацію, перетворюючи кожного на одного з багатьох. Екзистенціальним вибором за таких умов може стати захисна агресія чи підкреслена байдужість до оточення. Адже банк людського сприйняття різноманітності має свої межі, тому мешканець мегаполісу може переживати так звану «дифузю безвідповідальності», коли сенсорна система заздальгідь

блокує інформацію з причини неможливості адекватно усвідомити її в повному обсязі. Звідси з'являється маска непорушності на обличчях людей, яка здатна перетворитися на внутрішній екзистенціаль байдужості, породити безособовість, безвідповідальність, відсторонення від ближнього свого [297, с. 55]. Оскільки у сучасній цивілізації саме мегаполіс постає середовищем розвитку інноваційної культури, розглянута проблема може мати згубний вплив на кожную особистість, яка є головним суб'єктом і об'єктом інноваційної культури.

Як вдало зазначає дослідник О. Пішак, «виключна орієнтація особистості на свій внутрішній світ, послідовна реалізація принципу егоїзму в моральних стосунках дискредитує саму ідею особистості, яка зароджується в точці розриву внутрішнього та зовнішнього світів людини, з'єднуючи їх і знімаючи їх протилежності» [285]. Дійсно, відмова від сприйняття і прийняття «Іншого» у підсумку може обернутися втратою самого себе, що знаходить вияв у внутрішній (байдужість до себе) та зовнішній (байдужість до інших) індіферентності.

Маса сенсорних вражень і маса людей – дві очевидні складові реальності мегаполісу. Однак існує ще третя обов'язкова складова – масова інформація. Для характеристики руйнівного впливу масової інформації дослідники використовують метафору бомбардування, оскільки навалу інформаційного спаму на окремо узятий мозок людини неможливо чітко прорахувати у бітах інформації. Низька етична якість повідомлень, які у випадках реклами або пропаганди містять безсоромні маніпулятивні засоби впливу, нав'язливо експлуатують базові людські почуття і потреби, дозволяє М. Препотенській дійти висновку щодо хронічного інформаційного стресу мегаполісу. Інформаційний бум псує потенціал вербально-інтелектуальних операцій (або опцій) людини. Замість глибокого прискіпливого засвоєння інформації медіа-простір мегаполісу породжує потік меседжів, викликає інформаційну втому глядачів-слухачів-читачів, нищить волю до справжнього пізнання [297, с. 56]. Все це також негативно впливає на свідомість людини,

байдужість якої із захисної реакції може непомітно перетворитися на стійку спрямованість особистості, що унеможлиблює її подальшу активність в якості суб'єкта й об'єкта інноваційної культури.

Отже, стратегію життя особистості в умовах сучасної соціокультурної ситуації можна класифікувати згідно зі специфікою вирішення людиною життєвих завдань. Перший тип – пристосувальна стратегія життя – спрямована на зміну своєї особистості відповідно до зовнішніх викликів соціального середовища. Під впливом такої стратегії в особистісній свідомості може утвердитися інфантильне ставлення до життя, коли людина відмовляється брати на себе відповідальність. Іншою формою прояву цього типу є конформізм. Другий тип – діяльна стратегія життя – орієнтована на зміну зовнішнього середовища згідно з визнанням певного сенсу життя та цінностей, що знаходить вияв у стратегії боротьби за перебудову суспільства або перебудову відносин між людьми [193, с. 14].

Зазначимо, що перший варіант життєвої стратегії саме й постає реалізацією байдужості як принципу життя, оскільки він заперечує будь-які вияви особистісної позиції, що не відповідають масовим стандартам, тим самим перешкоджаючи пошуку людиною власного шляху в житті і в підсумку позбавляючи її можливості здійснити самовизначення. Другий варіант життєвої стратегії утверджує особистість як смисловий центр сучасного світу, покладаючи на неї вибір шляху, за яким рухається інноваційна культура разом зі своїм творцем і творінням – людиною. На думку вчених, культура життєтворчості особистості постає тим поняттям, в якому відображається мотиваційна, реалізаційна, результативна сфера певного типу системно-стратегічного планування життя особистості [45, с. 188].

На жаль, сучасна інформаційно-знакова цивілізація сприяє споживацькому ставленню до світу. Тому на особистість покладається велика відповідальність самоздійснення в несприятливих соціокультурних умовах. Як зазначає К. Ясперс, нині «людина не формується, засвоюючи те, що йде їй

назустріч з традицій її світу; віддаючись лише цьому, вона стає розсіяною. Людина залежить від себе як одинокої в новому смислі: вона повинна сама допомогти собі, якщо вже вона не вільна через засвоєння всепроникливої субстанції, а вільна в пустоті ніщо. Якщо трансценденція ховається, людина може прийти до неї лише через саму себе» [441, с. 377]. У цьому й полягає сутність інноваційної культури, умовою створення і розвитку якої є невинна творчість особистості як універсальний життєвий принцип, що водночас позначає постійне особистісне самовдосконалення.

Оскільки поняття світу є поняттям світоглядним, зміст його є соціально обумовленим. Тому «мисляча людина занурена усіма своїми помислами, відчуттями, усім своїм способом життя в конкретне суспільне середовище [65, с. 32]. Мова в даному випадку йде саме про розвинену особистість, яка мислить та діє, яка не вдовольняється статусом споживача або байдужого спостерігача дійсності, і тим самим створює умови для перетворення соціокультурної реальності на засадах інноваційності.

Як вказує В. Кущерець, «природа соціальної – громадянської – небайдужості полягає насамперед у розумінні особистістю своєї ключової ролі в структурі організму – суспільства. Людина повинна знати, що без неї, без її співучасті організму – суспільству – буде погано» [206]. Саме таке усвідомлення, на нашу думку, характеризує високорозвинену свідомість особистості як носія інноваційної культури, як її суб'єкта (і одночасно об'єкта), здатного до перетворення навколишньої дійсності на гуманістичних засадах.

Отже, розвиток особистості як головного носія (суб'єкта) і споживача (об'єкта) інноваційної культури є тривалим процесом, що має комплексний характер. Ґрунтуючись на загальних засадах людської культуротворчості, інноваційна культура водночас має свій особливий зміст, що безпосередньо впливає на становлення особистості в умовах динамічного розвитку сучасної цивілізації. Засадами процесу становлення особистості як суб'єкта інноваційної культури постають творчі здібності та бажання самої

особистості. Саме розвиток цих здібностей, що втілюється в інноваційних компетенціях, забезпечує зростання особистості як творця культури.

Як суб'єкт інноваційної культури, особистість є вільною у виборі культурних цілей, засобів культуротворчості, що дає змогу досягати нові гуманістичні смисли інноваційної культури, тим самим утверджуючи їх як пріоритети розвитку сучасного суспільства. Водночас особистість постає й об'єктом культурного впливу, відкритим до зовнішнього світу, що забезпечує перспективу її подальшого особистісного розвитку в напрямі удосконалення власного мислення, сприйняття та впровадження інновацій у всі сфери суспільного та індивідуального життя. Подолання байдужості як головної перешкоди на шляху культуротворчості створює можливості для подальшого примноження здобутків інноваційної культури.

Висновки до першого розділу

Кінець минулого та початок теперішнього століття у соціально-філософському дискурсі характеризується актуалізацією проблеми значущості людського чинника для розвитку інноваційного потенціалу соціуму, тому виправданою є філософська рефлексія щодо феномену «інноваційна культура», визначення та дослідження умов створення сприятливого інноваційного середовища, здатного сприяти формуванню засад інноваційної діяльності, забезпечити ефективну та повну реалізацію інноваційних стратегій в освіті. Інноваційна культура - головний компонент такого середовища, оскільки має за мету забезпечення сприймання інновацій, готовність та здатність членів соціуму генерувати, підтримувати та використовувати інноваційні продукти у всіх сферах життя людини і суспільства.

Генеza інноваційної культури детермінується розвитком креативності та творчих здібностей особистості, при цьому важливою умовою є підтримка

керівництвом інноваційних проєктів (від моменту зародження інновацій до її комерціалізації). Усе це пояснює, чому становлення інноваційної культури соціуму є одним із найголовніших пріоритетів інноваційної політики в нашій країні.

Проаналізувавши наявну палітру дефініцій понять «культура» та «інновація», автор обґрунтовує положення генетичну кореляцію цих понять, апелюючи до того, що культура в загальному значенні виявляє певний етап духовного і матеріального розвитку суспільства і людства, а інновація слугує внутрішнім механізмом такого розвитку, динаміці культурних форм у їх закономірних, еволюційних та революційних змінах. Здійснивши комплексний філософсько-соціальний та культурно-психологічний аналіз зазначених понять, пропонується поняття «інноваційна культура», котре має множинне та міждисциплінарне звучання, підсилюючи актуальність та значимість проблематики дисертаційного дослідження.

На основі існуючих дефініцій поняття «інноваційна культура», в дисертації визначаються ключові смислові патерни розуміння цього явища, а саме: ціннісна орієнтація соціуму та особистості на постійне креативне перетворення оточуючої дійсності та духовного наповнення культурного середовища; розвиток у суб'єктів культуротворення творчого, інноваційного стилю мислення та дії; наповнення освітнього середовища ідеологією та аксіологією інноваційного розвитку; впровадження інноваційних принципів у сферу професійної підготовки спеціалістів, у процес набуття особистістю професійно-особистісних компетенцій.

Обґрунтовано, що інновація та інноваційна культура, стали тими феноменами сьогодення, які дозволяють соціуму та особистості розкривати духовно-творчий потенціал, об'єктивуючи його в соціально-корисний та прогресивний результат. Зазначена інтегративно-функціональна здатність інноваційної культури стає предметом дисертаційного аналізу у різних вимірах: феноменологічному, аксіологічному, праксіологічному, соціально-філософському, культурологічному, психологічному, соціально-правовому та

освітньому. При цьому загальним теоретичним вектором дослідження є концептуально-теоретичне вивчення впливу інноваційної культури на особистість, сприяння її творчо-креативній самореалізації.

На основі дослідження соціально-новаторської та особистісно-гуманістичної складової інноваційної культури, в дисертації пропонується низка принципів, що детермінують внутрішню сутність та структурно-функціональні виміри даного феномену: чіткість у формулюванні цілей інноваційної діяльності; усвідомлений характер конституювання та пріоритетності цілей; зосередженість на результаті; вільний обмін ідеями, а також моделями їх впровадження; толерантність у сприйнятті нового та можливих невдач; заохочення ініціативи та творчого пошуку особистості; категорична недопустимість будь-якого насильного нав'язування ідей людині.

Усе вищенаведене постає аргументами на користь органічної єдності феноменів інновацій і культури, утвердженням того, що інноваційна культура є духовним джерелом інноваційних стратегій соціуму, проявляючись і як чітко спланована позиція соціуму, і як особистісне прагнення до власної модернізації, що забезпечує гармонійну взаємодію соціальних інститутів та окремих людей, виступає провідною силою реалізації творчих можливостей особистості. Показано, що творчість, креативність, структурованість виступають маркерами рівня інноваційної культури соціуму.

Запропоновано визначення поняття «інноваційної культури», яке характеризує креативне мислення, почуття та діяльність особистості, які спрямовані на пошук та реалізацію шляхів, ресурсів, способів модернового розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей. Ця дефініція надає підстави стверджувати, що основним суб'єктом (і одночасно об'єктом) інноваційної культури є особистість, працею (діяльністю) якої й для якої культура створюється.

Людина в умовах сьогодення постає як творець, носій (суб'єкт) і

одночасно споживач (об'єкт) інноваційної культури. Культура є реалізацією людської творчості й волі, проте й сама має зворотній вплив на людину, творить її, адже культура закріплена в тих символічних формах, які кожне покоління отримує у спадок від попередніх, надіндивідуальна логіка культури не залежить від бажання окремої людини. Проте не викликає сумніву, що культура виступає продуктом суто людської творчості, адже через неї особистість відкриває, змінює світ та саму себе. Як наслідок – людина виступає одночасно і творцем, і «витвором» культури.

Доведено, що культура як феномен особистісного буття визначає якісні показники розвиненості особистості в її цілісності, що формується на основі освоєння людиною культурного спадку соціуму в усіх сферах життєдіяльності та проявляється у діяльності особистості і результатах цієї діяльності. Як важливий складник загальної культури, інноваційна культура виявляє себе у творенні нових потенцій для самореалізації людини на засадах творчості.

Зазначається, що інноваційна культура є інтегральним для людини чинником поєднання таких атрибутів як духовність і творчість, воля та мораль, знання та переконання, цінності та світоглядні орієнтири. Інноваційна культура, іншими словами, сприяє перетворенню людини з індивіда на особистість, дозволяє їй повноцінно виявити свій творчий, психологічний, комунікативний, гносеологічний, екзистенціальний, креативно-вольовий та суспільно-громадський потенціал. На основі такого загально-концептуального підходу, проблема суб'єкт-об'єктної природи особистості у вимірі інноваційної культури аналізується у тих соціальних сферах, де людина здатна повноцінно та конкретно-практично використовувати свій інноваційно-творчий потенціал.

Особливим чинником формування особистості як суб'єкта інноваційної культури в дисертації визначається такий духовний феномен як глибинне відчуття особистісної свободи, на якому й ґрунтуються енергетично-вольові, екзистенційні, творчо-креативні, психологічно-адаптивні критерії

сформованості особистості як носія високого рівня інноваційної культури. В той же час наголошується, що у системі інноваційної культури особистість постає не лише суб'єктом, але водночас й об'єктом, в якості якого особистість має бути відкритою до всього нового, мати відчуття перспективи, прогресивне мислення і здатність до сприйняття та впровадження інновацій у всі сфери суспільного та індивідуального життя. Проте, відкритість особистості до новацій не означає їх некритичного сприйняття та відкидання всіх традицій. Розвинена особистість одночасно має бути налаштованою на нове, майбутнє і усвідомлювати значення попередніх здобутків, зберігаючи зв'язок з минулим. Така нерозривна єдність розкриває діалектичну взаємодію традицій та новаторства в розвитку інноваційної культури, об'єктом впливу якої постає особистість. Отже, розвиток особистості як головного носія (суб'єкта) і споживача (об'єкта) інноваційної культури є тривалим процесом, що має комплексний характер.

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

2.1. Демократія як необхідна умова розвитку інноваційно-спрямованої особистості

Проаналізувавши у попередніх розділах інноваційну культуру як культуру мислення, почуття і діяльності особистості, спрямованих на пошук та реалізацію шляхів, ресурсів, способів модернового розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей, зазначимо, що вона може існувати (формуватись та функціонувати) тільки в умовах демократично спрямованого середовища. Тоталітарні режими не тільки стримують, але й спотворюють інноваційні імпульси особистості, часто маніпулюють культуротворчою діяльністю людини в інтересах правлячого режиму. Демократія – навпаки: не тільки формує середовище вільної творчості, але й сприяє культурній самореалізації особистості. Саме в демократичному суспільстві культуротворча діяльність набуває дійсних ознак інноваційності, креативності та творчості. Зупинимось на аналізі цих процесів більш детально.

Визнаючи сьогодні нагальну необхідність розвитку інноваційної культури українського населення, надзвичайно важливо досліджувати на концептуально-теоретичному рівні як на процес формування такої культури впливає посттоталітарний статус нашого суспільства. Будь-яка культурна властивість народу, в тому числі й інноваційна, складається не водночас, а десятиліттями. Отже, і тоталітарне ставлення до світоглядно-ціннісних і науково-технологічних новацій чинить значний вплив на розвиток інноваційної культури сучасних українців. Враховуючи це, високої актуальності набуває розгляд проблеми суперечливо-деформованого

характеру формування та функціонування інноваційної культури в умовах існування тоталітарних режимів. Основою такої деформації є всеохоплююче нав'язування всьому населенню монологічної ідеології, вихід за межі якої визнається злочином. При цьому нав'язування одноманітної світоглядно-ціннісної та інноваційно-творчої позиції відбувається агресивними пропагандистськими та карально-наказовими засобами, що призводить до швидкої викривлюючої трансформації в суспільній свідомості і здатності людини до культуротворчої діяльності. «Необхідність трансформації економічних, соціальних та культурних відносин, ціннісних орієнтацій, норм, особистісних переконань і настанов людей для забезпечення ефективності функціонування режиму є основною визначальною рисою тоталітаризму, яка зумовлює його відмінність від інших політичних режимів. Відповідно до цього, необхідною складовою тоталітаризму є намагання сповна змінити людину, «зліпити» її відповідно до панівних ідеологічних настанов. Для ефективного управління суспільством режимові необхідно позбавити людей політичної самостійності, активності, здатності до критичного мислення. Важливу роль серед ідей і механізмів, що використовуються для здійснення таких змін, відіграє жорсткий контроль за свідомістю людини, її думками, внутрішнім світом» [407, с. 264 – 265]. Саме такий контроль максимально обмежує достатньо жорсткими ідеологічними рамками будь-яку творчо-інноваційну діяльність кожного члена тоталітарного суспільства. Кожний творчий порив, прагнення самовиразитися у креативній формі обов'язково натикається на фільтр ідеологічної цензури, викривляється і, зрештою, придушується.

Тоталітарна стандартизація антропокультурної сфери призводить до поступового нівелювання особистісно-творчої складової людини. Остання стає пасивною частинкою аморфної маси, основна енергія якої спрямовується на реалізацію сформульованих владою та ідеологічно лояльних «інновацій». Людина-виконавець, людина-гвинтик, людина-раб – ось культуротворча мета тоталітарної влади. Як зазначають вчені,

«тоталітаризм ставить задачу повної трансформації людини відповідно до ідеологічних установок, конструювання нового типу особистості з особливим психічним складом, особливими ментальністю, розумовими і поведінковими характеристиками шляхом стандартизації, уніфікації індивідуальності, розчинення в масі, придушенню особового начала в людині» [213, с. 45]. В такій ситуації немає підстав вести мову про інноваційну насагу особистості та інноваційну культуру певної соціальної спільноти. Однак, відсутність такої культури в колишньому Радянському Союзі призвело до того, що українське суспільство і сьогодні не може вийти з інноваційної кризи, що заважає нашій країні зайняти гідне, конкурентоспроможне місце в сучасному глобальному інформаційному світі.

Сьогодні надзвичайно важливо використати гуманістичний потенціал освіти, науки, культури для того, щоб у української молоді відроджувалося глибоке усвідомлення необхідності інноваційної самореалізації як на особистісному, так і на колективно-громадському, соціальному рівні. Для цього необхідно постійно створювати такі ситуації культуротворчого, освітнього, громадсько-учасницького чи дослідницько-наукового характеру, які б безперервно витісняли із посттоталітарної соціальної свідомості образ безпомічної людини, яка здатна лише виконувати функції, покладені на неї «партією та урядом». «Тоталітарній державі від громадян потрібне лише виконання певної однієї конкретної функції. «Людина-гвинтик», яка легко замінюється іншою, – це знайомий момент, що характеризує одну з найважливіших особливостей тоталітарної держави. Окрім того, тоталітаризм створює найбільші перепони для розвитку саме найкращих своїх громадян, тих, чия воля виявлялася найсильнішою і небезпечною для існуючої влади. Правлячій еліті тоталітарної держави виявляється вигідніше позбавитися від своїх найрозумніших, самодостатніх співгромадян, що можуть стати центрами альтернативних суспільно-громадських рухів» [321, с. 37]. На нашу думку, саме знищення інтелектуальної, творчої, культурної, інноваційної еліти в колишній радянській тоталітарній державі є однією з

головних причин глибокої кризи соціокультурної та інноваційно-економічної свідомості вже за часів української незалежності. Глибоко у ментальних структурах масової свідомості українців залишається гасло, викарбуване стражданням багатьох активних інноваторів радянської доби: «ініціатива карається». Подолання цього стереотипу – головне завдання, яке постає перед освітньою, науковою, культурною спільнотою сучасної України, а від його виконання залежить доля наступних поколінь українців, які будуть жити в світі, в якому саме ініціативність, креативність і сміливе новаторство буде визначати лідерів соціокультурного, науково-технічного і виробничо-економічного прогресу.

Ще одним негативним фактором, що залишився від радянської спадщини сучасному українському суспільству, є переконання загальної маси в тому, що «керівник завжди правий» і головне завдання кожного з нас – виконувати вказівки владно-чиновницького апарату, не виходити за рамки, встановлені бюрократами від освіти, науки, економіки, культури і виробництва. Сьогодні дослідники тоталітаризму підкреслюють, що ключовою оманю такого суспільного ладу є те, що людина, нічого не вирішуючи, діє досить активно, реалізуючи політику партії і виконуючи вказівки чиновників. «Говорячи про тоталітаризм, зазвичай звертають увагу на ту обставину, що така система заснована на тотальному поглинанні суспільства і особистості державою. Однак, це – лише зовнішня оболонка тоталітаризму. Внутрішній стрижень тоталітаризму – це феномен, який сучасний ізраїльський політолог Яків Овед називає «активною несвободою». На відміну від класичних авторитарних диктатур, заснованих на принципі «пасивної несвободи» – заборони «робити щось конкретне», тоталітаризм стверджує «активну несвободу», тобто він прагне підвести особистість чи колектив до такого стану, за якого вони б «самі робили тільки те, що дозволено». Тотальний примус і контроль держави над суспільством в поєднанні зі спрямованою самою державою активністю мас – ці два феномени складають серцевину тоталітарного ладу й окреслюють його

межі» [219]. Саме так і відбувається непомітна, але досить жорстка деформація інноваційного і культуротворчого потенціалу особистості і цілого народу, що функціонують у рамках тоталітарного режиму: можна безкінечно самореалізовуватися у вузьких шорах ідеологічної програми, вийшовши за межі якої, будеш жорстоко покараним. Сірій масі така модель завжди здається прийнятною, адже, з одного боку, звільняється робоча енергія, а з іншого – немає потреби в самостійному мисленні, вигадуванні нових шляхів розвитку і створенні нових інноваційних моделей виробництва, розподілу, культуротворчості та особистісної самореалізації.

Але ж як примусити всіх людей мислити однаково? У тоталітарного режиму на це є один інструмент – страх покарання. Водночас, як засвідчила історія попереднього століття, такий інструмент може використовуватися в обмеженому часовому просторі. Прагнення людини до самореалізації і плюралізму мислення виявляється надзвичайно складно обмежити навіть за допомогою насильства і примусу. «Якщо позиція людини забороняється або насильно змінюється, то це свідчить про порушення її природних прав. Подібна ситуація є характерною для тоталітарних і авторитарних режимів. До чого це призводить? Наприклад, у колишньому СРСР, коли партійно-державний апарат намагався контролювати думки людей, то виникало таке явище як дисидентство. Це свідчить про те, що неможливо об'єктивно змусити усіх людей думати однаково, і прояви ідейного плюралізму, навіть у викривленому вигляді, можуть існувати і в умовах тоталітарного, і, відповідно, авторитарного режимів» [276, с. 10]. Набагато небезпечнішими, як свідчить історія, є феноменологічно-масові рудименти тоталітаризму у посттоталітарних країнах. Так, українське суспільство сьогодні переживає глибоку інноваційну кризу через залишки радянської забюрократизованості, пасивності мислення, зневіри в індивідуальній і громадській ініціативності тощо.

Ще одним шкідливим наслідком довготривалої тоталітарної «промивки мізків» українського народу є відсутність глибинної потреби у пошуку

альтернативних шляхів власного мислення і діяльності. Для нас виявляються достатніми ті рецепти, що надаються згори – від уряду, міністерств, різноманітних адміністрацій. Тоді як справжня інноваційна ініціативність може рухатися виключно «знизу» – від суб'єктів соціокультурної творчості – осіб, колективів, громад. Історичний тоталітарний досвід навчив українців не прагнути до пошуку альтернатив. Адже, як пишуть дослідники, «тоталітарна ідеологія пропонує принципи, за якими має функціонувати нове суспільство, а, отже, для реалізації мети режиму вона має бути єдиним світоглядним орієнтиром» [408, с. 99]. Рудимент відмови від альтернативного мислення значною мірою зумовлює те, що сучасне українське суспільство з готовністю приймає ті моделі модернізації чи, навпаки, стабілізації, що приходять ззовні чи від правлячих структур. Невміння створювати власні альтернативно-інноваційні можливості та траєкторії розвитку зумовлює відсутність в нашій країні активного, творчого, креативного і сильного громадянського суспільства, в рамках якого і могли б реалізовуватися інноваційні ініціативи творчих суб'єктів, особистостей, колективів, організацій та асоціацій.

Тоталітарний режим здійснює деформуючий вплив на інноваційно-творчі потенції населення ще й тим, що стверджує державу чи не єдиним суб'єктом будь-якої діяльності. Всі творчі суб'єкти (науковці, митці, освітяни і т.д.) та їх асоціації і союзи функціонують під егідою держави, а отже мають виконувати не власні творчі плани, а її вказівки і планові розпорядження. «У зв'язку з тим, що будь-яка діяльність стає державною і підпорядкованою ідеології, будь-яка погрішність в господарській чи професійній сфері одразу ж перетворюється на погрішність ідеологічну. Результат – політизація, ідеологізація всіх можливих погрішностей окремої людини і терор, одночасно поліцейський та ідеологічний як завершальний акорд» [64, с. 25]. Така модель історично довела свою хибність, однак і сьогодні ми відчуваємо, що в сфері інновацій та формування інноваційної культури українців державні органи прагнуть відігравати провідну роль, контролювати процес створення і впровадження інноваційних продуктів. Цей рудимент

тоталітарного управління інноваційною сферою національного суспільства значною мірою гальмує розвиток нашої країни, населення якої насправді володіє значним новаторсько-технічним та інноваційно-креативним потенціалом.

Одним з найстрашніших проявів тоталітаризму завжди була бюрократична машина, здатна зводити нанівець будь-які раціональні, прогресивні, корисні ініціативи громадян і їх організацій. Державна бюрократична машина, що залишилася Україні у спадок від колишнього Радянського Союзу, не є виключенням. Забюрократизованість усіх сфер господарювання, науки, освіти, культури створює і сьогодні значні перепони у розвитку і функціонуванні громадянської інноваційної ініціативи. Тоталітарна «бюрократична система дає індивіду відчуття, що він нічого не здатен ні здійснити, ні організувати без допомоги бюрократичної машини. В результаті вона паралізує ініціативу та породжує глибоке відчуття безсилля» [401, с. 394 – 399]. Бюрократичні перепони на шляху функціонування активної інноваційної культури в нашій країні є прямим наслідком тоталітарного минулого в управлінні державою і суспільством. Подолання такого негативного і згубного рудименту тоталітаризму, як бюрократія, а також нівелювання його шкідливих впливів на формування і функціонування інноваційної культури сучасних українців полягає в здійсненні широкомасштабних адміністративних реформ в нашій державі і суспільстві.

Зрештою, ще одним наслідком в інноваційній сфері, що переживає Україна як посттоталітарна держава, є нерозвинутість індивідуальної світоглядно-ціннісної сфери особистості. Протягом багатьох десятиліть тоталітарний режим виховував особистість, що не вміє мислити самостійно, не володіє гуманітарно-комунікативним і креативним потенціалом, здатна лише до бездумного виконання вказівок. Нерозвиненість гуманістично-творчої особистісної складової, спровокована десятиліттями функціонування знелюдненого режиму, призводить до низької інноваційної культури

українського населення. «Причинами тоталітаризму на екзистенційному рівні є і нерозвиненість особистості як гуманної, самопрограмуючої та рефлексуючої, вольової та цілісної, що освоїла людську культуру. Тоталітарна особистість – це людина з нерозвинутим внутрішнім світом і саморефлексією, з відсутньою чи недостатньою самокритичністю, з невмінням адекватно-критично оцінювати навколишній світ і себе в цьому світі; однобока, одномірна, духовно рахітична особистість, яка не розвинула гармонійно свої духовні та інтелектуальні начала. Будучи залежною від обставин, влади, від власних вад, не має сили волі з ними боротись» [86, с. 144]. Сьогодні важливо відроджувати на національному ґрунті одвічне прагнення українців до індивідуального самовизначення та самостановлення, до реалізації особистісних творчо-креативних енергій в інноваційно-культурній сфері. Відповідальність за таке відродження несуть всі основні суб'єкти створення сприятливої для інновацій духовної сфери нації – від держави до кожної маленької громади, від адміністративного апарату до громадських організацій і рухів, від освітньої спільноти до власників капіталу, спроможного значною мірою активізувати інноваційну активність національної економіки.

Насправді, саме в цьому аспекті можна розглядати можливі шляхи остаточного позбавлення України статусу посттоталітарної держави. Перетворення нашої країни в середовище, сприятливе для інноваційної діяльності з високим рівнем інноваційно-креативної культури населення, дійсно матиме наслідком формування демократично-правової держави і сильного громадянського суспільства. Як зазначають дослідники, «ідеться про речі більш визначальні та принципові – чи матиме українське суспільство гуманістичну перспективу, чи ствердиться у ньому нормальне українське світосприймання та засадничі європейські цінності, чи буде воно убезпечене від усіх можливих рецидивів авторитаризму та тоталітаризму, сталінського чи пом'якшеного – брежнєвського чи кучмівського – зразка» [181, с. 72]. Фактично, можна робити висновок про те, що для

українського суспільства перспектива формування високої інноваційної культури населення є одним з найефективніших інструментів демократизації національного соціуму, підвищення його конкурентоспроможності на світовій арені, а також приєднання нашої держави до європейської демократично-правової спільноти.

Таким чином, можна стверджувати, що для формування і функціонування високого рівня інноваційної культури населення існує беззаперечна потреба в демократії як потреба свободи творчості і вільного розвитку людини. «Визнанням суспільної значущості принципу свободи творчості є його включення в правові системи всіх демократичних держав» [165, с. 133]. Демократія в усіх своїх вимірах (політико-владному, нормативно-правовому, організаційно-управлінському, світоглядно-ціннісному) передбачає надання особі та вільним асоціаціям громадян права на вільну самореалізацію в будь-яких творчих формах. «Визнання принципу свободи творчості знайшло відображення в правовій сфері, в законодавчій системі демократичної держави, яка захищає авторські права вченого, винахідника, митця, письменника. Суспільство прийшло до усвідомлення необхідності правового захисту особистості, що займається творчою працею. В творчості людина реалізує свій духовний потенціал, в процесі проективної творчої діяльності народжуються креативні ідеї, реалізуються інноваційні проекти. Творчість продукує науковий, технічний, технологічний прогрес» [109, с. 17]. Саме тому, будучи соціальним ладом, що сприяє всебічному розвитку суспільства, демократичне суспільство забезпечує право своїх членів на вільну творчу самореалізацію, а демократія на противагу тоталітаризму визнається феноменом, внутрішня структура якого передбачає наявність такого змістовно-ціннісного елемента, як визнання потреби у свободі творчості та вільному розвитку особистості кожної людини.

Водночас, необхідно відзначити, що повноцінна реалізація свободи творчості всіх суб'єктів культуротворчості вможливується завдяки саме їх креативно-інноваційній активності, а не просто через наявність демократії.

Остання лише надає соціально-управлінський ландшафт, сприятливий для проявів інноваційної діяльності. Демократія не здійснює інновації, а лише є суспільним ладом, сприятливим для їх вільного, безперешкодного і невикривленого з ідеологічних причин розвитку. «Демократія може мати деякі переваги над іншими полігамними системами за наявності певних передумов. До таких можна віднести готовність народу до індивідуальної свободи, сформованість у громадян почуття соціальної відповідальності за рішення, які приймають, здатність більшості до самообмежень і до поваги прав та інтересів співгромадян, прищеплене з дитинства почуття поваги до закону. І тоді демократія насправді здатна зробити все необхідне для динамічного соціального розвитку та втілення проголошених демократичних цінностей. Реалізація цих ідей можлива лише тоді, коли буде існувати надійний механізм контролю над владою і обмеження суспільства від її деградування, внаслідок якого виникає свавілля стосовно індивідуальної свободи громадян, їх творчого початку і самовираження» [55, с. 261]. Демократія, таким чином, здатна сприяти зростанню інноваційної культури населення ще й тому, що є найстабільнішим соціальним ладом, який ґрунтується на ustalених процедурах і законах. Завдяки цьому, кожен суб'єкт інноваційної діяльності впевнений у дотриманні всіх його прав, в тому числі і права на свободу творчості.

Стабільність демократичного народоуправління, політичної системи та соціального середовища забезпечує ще один надзвичайно важливий чинник, необхідний для реалізації креативного культуротворчого потенціалу. Демократична стабільність забезпечує взаємообумовленість та взаємоіснування традицій та інновацій в творчому процесі. «Інноваційна культура – це знання, уміння і досвід цілеспрямованої підготовки комплексного упровадження і всебічного освоєння нового у різних галузях людської життєдіяльності при збереженні в інноваційній системі динамічної єдності старого, сучасного і нового; іншими словами, – це вільне творіння нового з дотриманням принципу спадкоємності» [332, с. 247]. І саме принцип

спадкоємності, коли одна ідеологія не відкидає все, що створювалося раніше, як це відбувається в тоталітарному середовищі, для своєї реалізації потребує демократії, яка сьогодні є найсприятливішим соціально-управлінським ладом для здійснення всіма суб'єктами інноваційної активності своїх креативно-творчих задумів в атмосфері свободи, рівності, поваги до прав один одного і справедливої конкуренції..

Важливо також підкреслити, що потреба в демократії як потреба свободи творчості і вільного розвитку людини, як і будь-яке інше соціокультурне явище, має неоднозначний характер. За відсутністю необхідної культури, в тому числі і інноваційної, така свобода може перетворюватися на свавілля, здатне дуже швидко зруйнувати самі основи демократії. «Свобода є духовним викликом демократичного суспільства. При відсутності необхідного рівня духовної та політичної культури вона стає небезпечною спокусою, яка сприяє розвитку негативних форм девіантної поведінки та руйнує суспільну систему. Соціальна свобода є здатністю громадян вільно мислити і здійснювати свої вчинки в контексті соціальної системи. Соціальна свобода визначається певним набором прав та обов'язків. Суспільство як система, що сама себе розвиває, задля самозбереження потребує фіксації і трансляції таких форм соціальної діяльності, які сприяють його нормального розвитку» [8, с. 229 – 230].

Інтерпретуючи свободу як світоглядну універсальну демократичного суспільства, її структуру можна представити наступним чином:

- 1) базове онтологічне ядро (свобода як іманентна характеристика світу);
- 2) суспільне розуміння свободи;
- 3) індивідуальні інтерпретації свободи.

Таким чином, можна говорити про те, що не тільки від демократичного облаштування соціально-владних відносин залежить рівень інноваційної культури всіх суб'єктів культуротворчості, але й від розвиненості інноваційної культури населення, а також від його свідомого ставлення до

проблем творчої самореалізації залежить доля і шляхи розвитку самої демократії в кожному окремому національному суспільстві.

Окрім того, демократичне суспільство відрізняється від тоталітарного тим, що його громадяни, члени мають високий рівень внутрішньої духовної свободи і свідомого ставлення до вибору форм і засобів її реалізації. Внутрішня свобода вимагає високої особистісної відповідальності, що й є центральним елементом інноваційної культури високого рівня. «Коли йдеться про внутрішню свободу як певне духовне ядро, що стимулює творчі процеси, то не варто ототожнювати її виявлення з освіченістю, глибокими знаннями, володінням великим обсягом інформації тощо. Внутрішня свобода – це насамперед якість особистості, яка виявляється в інтелігентності, високій культурі почуттів та поведінки. На противагу цьому зовнішня свобода є квінтесенцією прояву різних видів свобод, наприклад – громадянської, моральної, економічної, особистої, політичної – у життєдіяльності соціуму та людини. Політична та особиста свободи передбачають взаємообумовленість прав, обов'язків усіх членів суспільства» [182, с. 40]. Інноваційні вияви життєдіяльності кожного члена демократичного суспільства також мають ґрунтуватися на глибокому рівні відповідальності. Саме в цьому полягає справжній вияв свободи творчості, яка реалізується тільки через особистісну відповідальність за будь-які креативні зміни і новації, що здійснює суб'єкт культуротворчості в суспільстві, в якому домінують смисли, цінності і образи свободи, рівності і справедливості.

В такому суспільстві людина якнайповніше відчуває свою цінність в якості суб'єкту креативного перетворення власного особистісного та соціального буття. Звідси і народжується потреба не просто творити, а креативно самореалізовуватися в межах певних культурних форм і засобів, тобто формувати власну інноваційну культуру, а також активно функціонально застосовувати її потенціал. Як зазначають вчені, «інновація не може з'явитися сама по собі. Вона потребує творця як мислячого суб'єкта.

Останній долучається до процесу творення завдяки наявності свідомості як здатності не лише відображати, а й перетворювати дійсність» [313, с. 114]. І тому інноваційну культуру в демократичному суспільстві можна визначати як культуру життєтворчості, адже саме через її активне формування і функціонування відбувається самореалізація і самовияв особистісних життєвих стратегій тими засобами і в тих формах, які надаються сучасній людині завдяки найпрогресивнішому інформаційно-цивілізаційному та науково-технологічному інструментарію.

Окрім того, демократія є найсприятливішим для інновацій середовищем, тому що в її арсеналі наявні ефективні механізми збереження викристалізованих в традиції гуманістичних цінностей і методів мислення і дії. В подальшому ці цінності здатні утворювати структуроване середовище, в якому людина віднаходить людиноцентричну основу для формування власного світогляду і культуротворчої активності. «Традиції складають лише основу нововведень, а суть їх визначається становленням нової якості, властивості продукту в процесі креативної діяльності особистості. Останню можна розглядати через призму свободи. Проте свобода не повинна зводитися до всюдозволеності. Окрім того, людство має поставити творчий процес у відповідність до норм моралі» [313, с. 118]. Гуманність і мораль можуть закладатися в основу інновацій лише за умов функціонування ефективної демократії. З цього приводу В. Кутирєв зазначає: «Перед людством стоїть завдання, не відмовляючись від творчості, підпорядкувати її цінностям гуманізму, що є, по-суті, специфічною конкретизацією добра і блага» [203, с. 77]. Ми вважаємо, що саме в розвинених демократичних суспільствах, як свідчить історія і сучасна соціальна практика, здатні вироблятися механізми реалізації інноваційно-творчих потягів різних суб'єктів соціокультурної діяльності, що несуть не руйнівні, антисоціальні, тоталітарні імпульси, а наповнені глибокою моральністю, гуманізмом та людиноцентризмом.

Така природа демократії в своєму феноменологічно-філософському фундаменті породжується саме наявністю і захищеністю особистісних свобод кожного члена демократичного суспільства. І найголовнішим фактором розвитку демократії та інновацій в її структурі є саме повноцінне функціонування і застосування принципу свободи творчості, свободи совісті і особистісної соціокультурної відповідальності. Дісно, «винятково важливим чинником справжньої демократії і проявом її сутності є ступінь суспільної та індивідуальної свободи. Цінність демократії полягає не в тому, що вона є владою всіх, а в тому, що вона є свободою для всіх і через це виступає як благо для тих, хто потребує свободи» [208, с. 657]. Немає ніякої потужнішої сили, ніж прагнення людини до творчої самореалізації, тобто до свободи перетворення власного буття. Сила ж ця спрямовується в інноваційно-креативне русло саме завдяки тим механізмам, що виробляються в соціокультурній матриці демократичного соціуму.

Демократичне законодавство, демократичні правові принципи виходять з тих позицій, що між свободою творчості та нормативними її обмеженнями пріоритет обов'язково належить першій. Жодне законодавче обмеження не може ставати перепоною на шляху прояву людиною, громадянином або їх вільною асоціацією інноваційно-креативної творчості, що не несе загрози іншим людям і суспільству. «Взаємозв'язок свободи творчості та її обмежень полягає в тому, що пріоритет свободи творчості, безумовно, визнається в демократичному суспільстві. Обмеження можливі виключно за умови їх належного обґрунтування ініціатором таких обмежень та мають ґрунтуватися виключно на законі та відповідати потребам демократичного суспільства» [31, с. 167]. Дійсно, демократичне суспільство встановлює раціональні межі індивідуальної свободи творчості, але такі межі мають чітко визначений характер. Так, наприклад, Європейський суд з прав людини «вважає обмеження свободи творчості правомірним в дуже вузькому колі випадків: якщо вони спрямовані на запобігання образи почуттів національних меншин чи віруючих; на захист найбільш незахищених

категорій аудиторії – дітей та юнацтва; якщо існує небезпека, що такі категорії можуть отримати доступ до інформації, матеріалам, ідеям і поглядам, які можуть зашкодити їх моральному розвитку; у випадках захисту приватного життя від невиправданого втручання, якщо ті, хто постраждав, не здійснюють публічних функцій» [31, с. 172]. Таким чином, демократичне суспільство не лише сприяє реалізації особою чи іншим суб'єктом соціокультурної діяльності його права на свободу творчості, але й встановлює розумні, демократично обґрунтовані межі застосування цього права. Це черговий раз нагадує людині про те, що свобода – це не безмежний простір свавілля, а середовище глибинної особистісної відповідальності, породжуваної постійним і нездоланим прагненням особи до вільної творчої самореалізації.

Потребу в демократії можна на світоглядно-філософському рівні розглядати як потребу свободи творчості і вільного розвитку людини. Суспільна атмосфера свободи важлива як для повноцінного самовияву особистості, так і для того, щоб особистісна самореалізація несла інноваційну користь всьому соціальному організмові, в рамках якого вона здійснюється. «Важливою умовою особистісного зростання, розкриття неповторності і своєрідності особистості, розвитку її здатності до самовизначення і саморегуляції являється атмосфера свободи. Істотне значення має розуміння того, що свобода особистості є умовою реалізації її потреб і інтересів, у тому числі потреби в, самовираженні, випробуванні своїх сил, творчих здібностей; що саме почуття свободи дозволяє людині задовольнити свої потреби; що саме свобода дає йому можливість творчої активності і самореалізації. Йдеться про те, що тільки свобода допомагає людині співвіднести себе як з життєвими реаліями, так і з духовними цінностями» [306, с. 297]. Інновація за своєю внутрішньою природою є місцем зустрічі внутрішнього духовного прагнення людини до свободи творчості із інформаційно-технологічної реальністю сучасної цивілізації. При цьому надзвичайно важливо, щоб така зустріч відбувалася в демократично-гуманістичному соціальному

середовищі, в якому діяльність всіх суб'єктів інноваційної культуротворчості підпорядковувалася б принципам свободи, рівності, справедливості та поваги до прав людини і громадянина.

Обґрунтувавши ідею про те, що потреба в демократії витікає з глибинного прагнення до свободи творчості і вільного розвитку людини, зупинимося більш детально на концептуально-теоретичному аналізі головних ознак демократичного середовища як середовища формування та реалізації інноваційної культури особистості. Дослідники підкреслюють, що «справжня демократія не утворюється «офіційно», вона формується в глибинах та надрах суспільного життя і громадянської культури. Тільки в цьому випадку демократія стає принципом організації життя соціуму в цілому, проявляє себе як духовна та ідеологічна засада, що забезпечує стабільність держави, її орієнтацію на людину як на найвищу соціальну цінність» [279, с. 6]. Таким чином, першою ознакою демократичного соціального влаштування є те, що воно формується не завдяки владним вказівкам «зверху», а через прояв громадянської волі «знизу». Саме тому демократія і створює найбільш сприятливу атмосферу для соціокультурної творчості всіх соціальних суб'єктів та забезпечує вільні можливості для креативно-інноваційного самовираження кожної людини, громадянина, колективу тощо.

При цьому демократичне середовище, чи то політичне, чи громадське, чи виробничо-колективне, чи будь-яке інше, сприяє тому, що всі його суб'єкти ставляться один до одного з позицій рівності, поваги та абсолютної аксіологічної значущості. Демократія спрямовує інноваційну культуру будь-якого суспільства, а також кожної людини в ціннісно-гуманістичне річище. Адже, як слушно зазначають дослідники, «ціннісний аспект демократичного середовища доповнюються розкриттям діяльнісних, комунікативних та творчих можливостей кожної людини. Практична орієнтація на актуалізацію всього людського потенціалу на соціальному рівні здійснюється за допомогою демократичного врядування. Іншими словами, необхідною

умовою впровадження демократичного врядування в практику соціальних відносин є використання настанов гуманітарної за своїм змістом методології демократизму» [283, с. 226]. Враховуючи це, очевидним стає той факт, що формування, розвиток і функціонування сучасної інноваційної культури має відбуватися саме на ґрунті демократичного врядування, управління та спілкування різних суб'єктів культуротворчості та технологічного новаторства.

Демократія є середовищем зростання інноваційної культури особистості саме через те, що демократичне середовище спрямоване на людину як ключову, незаперечну, абсолютну цінність і ціль соціального розвитку. І це зрозуміло, бо «основою демократичного ладу є людина, спроможна розкрити його потенціал, для якої демократія є природним середовищем задоволення особистих та суспільних інтересів» [174]. Людина, що діє на основі демократичних принципів, тим самим реалізує власний творчий креативний потенціал, що зрештою витікає у вироблення соціально-значущих інновацій, а також у формування інноваційної культури особистості.

У даному контексті, така особистість має постійно пам'ятати про власну громадську і громадянську відповідальність. Тобто, іншими словами, високий рівень інноваційної культури особистості уможлиблюється лише за умови функціонування розвиненого громадянського суспільства. «Це ставить питання про соціальні умови, які сприяють функціонуванню свободи, створюють можливості для розкриття творчих сил людини. Такою умовою, насамперед, є існування розвиненого громадянського суспільства, соціального (неполітичного) простору, здатного забезпечити взаємодію вільних індивідів, що незалежні, один від одного і від держави. Адже основою громадянського суспільства є повноправна, самодіяльна особистість, що усвідомлює відповідальність за свої дії. Громадянське суспільство функціонує як система самостійних, незалежних від держави соціальних інститутів, в тому числі сім'ї, церкви, культурних установ,

професійних та наукових спілок, асоціацій, а також міжособових відносин, котрі, у сукупності, забезпечують вільну самореалізацію індивідів і колективів будь-якого ступеню спільності. Інститути громадянського суспільства утворюють горизонтальні соціальні зв'язки у суспільному організмі, що об'єднують громадян у цілісну спільність» [182, с. 40 – 41]. Саме громадянське суспільство в усій своїй функціональній та ціннісній різноманітності складає чи не найсприятливіше середовище для розвитку вільної особистісної творчості кожної людини, а також для розвитку її інноваційної культури.

Важливою ознакою демократії як середовища формування та реалізації інноваційної культури особистості є принцип плюралізму, що забезпечує ключову потребу будь-якої людини – потребу у свободі вибору засобів і шляхів самореалізації. «Згідно з ним, демократія є не стільки формою правління, скільки способом співіснування людей, за якого враховуються різні точки зору на устрій суспільного життя» [207, с. 85]. Такий принцип є просто необхідним для того, щоб в суспільстві формувався високий рівень інноваційної культури особистості, адже тільки за наявності розвиненого плюралізму думок і поглядів на певне коло проблем, в ньому можна здійснювати науково-технологічні та світоглядно-аксіологічні прориви новаторського характеру.

Без світоглядного, науково-пошукового, методологічного і мисленнєвого плюралізму інновації неможливі. Саме тому демократичне середовище, яке уможлиблює реальне впровадження перерахованих принципів, визнається найефективнішим простором розвитку інноваційних альтернатив і різноманітних творчих траєкторій розвитку. Дослідник феномену інноваційної культури О. Поскряков підкреслює, що одним з основних принципів, на якому базується «ефективне інноваційне проектування є принцип альтернативності, згідно з яким необхідною є розробка декількох взаємозамінних інноваційних версій» [294, с. 44]. Серед усіх соціальних управлінсько-владних влаштувань саме демократія здатна

забезпечити повноцінне середовище плюралістичних смислових та ціннісних альтернатив. Тому альтернативність та плюралізм є важливими ознаками демократичного середовища як середовища формування та реалізації інноваційної культури особистості. Окрім того, демократія здатна забезпечити ще й таку необхідну умову ефективного розвитку та застосування інновацій як множинність та децентралізацію владних впливів. Для справжніх інноваційних зрушень необхідна демократична «децентралізація влади, розвиток місцевого самоврядування, функціональний розподіл повноважень на різних рівнях політичного управління» [221, с. 97]. Така децентралізація владно-управлінських впливів дозволяє розвивати інноваційну культуру на засадах світоглядно-ціннісної та громадянської відповідальності за власний вільний вибір розвитку новаторських процесів в тій чи іншій громадській чи виробничо-технологічній сфері.

Окрім того, демократичний соціум виховує в своїх членах з ранніх років їх життя прагнення до активної участі в усіх громадських справах. Активно-учасницька природа демократії сприяє виробленню світоглядно-ціннісного фундаменту інноваційної культури особистості, яка в подальшому буде орієнтуватися на максимально повноцінну реалізацію внутрішніх творчих поривань людини. Адже, «громадяни, утверджуючись як активні суб'єкти відстоювання та захисту своїх прав і свобод, здатні змінювати політичну, соціально-економічну, культурну реальність. Це дозволяє розглядати учасницьку демократію як таку, що надає реальні важелі впливу громадянам і соціальним групам у їх постійному впливі на політичний процес, прийняття політичних рішень і державну політику» [175, с. 28]. Активність громадян в громадській і соціокультурній сфері виховує в них прагнення реалізовувати свою креативність і творчість і в інноваційних проектах, які можуть бути спрямовані як на покращення життя громади, так і на досягнення нових професійно-фахових досягнень.

Важливими ознаками демократичного середовища, які визначають його внутрішнє інноваційне налаштування, є відкритість і діалогічність, які дозволяють кожному члену демократичного суспільства відкрито висловлювати свою точку зору та вступати в різноманітні дискусійні комунікативні дискурси в якості рівноправного партнера чи конкурента. «Відкритість як складова особистості – це готовність та вміння бути самим собою, неприховано виявляти співрозмовнику свою позицію, думку. Важливим її аспектом є проникливість в іншу, відмінну від власної, думку, вміння поставитись до своєї позиції як до однієї з можливих. Зворотний зв'язок як невід'ємна риса спілкування-діалогу має такі особливості ефективності цього процесу: аргументованість, специфічність (причетність до думки учасника спілкування); оперативність врахування феноменів групового спілкування: лідерства, групового тиску, групової диференціації. Діалогічна взаємодія в культуротворчому середовищі передбачає не тільки згоду і порозуміння, а й дружнє співробітництво, чесне змагання, гарячу суперечку» [272, с. 144]. Відкритість і діалогічність демократичної політичної і громадянської культури сприяє насиченню інноваційної культури особистості новими ідеями, орієнтирами і засобами досягнення прогресивних новаторських цілей. Комунікативно-діалогічна природа демократії визначає її як найсприятливіше середовище для здійснення науково-технічних та соціально-гуманітарних інновацій.

Зрештою, ще однією ознакою демократичного середовища як середовища формування і реалізації інноваційної культури особистості, є його внутрішня спрямованість на людину, людиноцентричність і гуманістичність. Звичайно, будь-який соціальний лад насамперед прагне до встановлення певного суспільного порядку і певної системи розподілу матеріальних благ. Однак демократія не відвертається і від конкретної людини, від її потреби творити і самореалізовуватися. «І, зрештою, саме так – як самотворення людини та її, людини, безумовну участь у творчому процесі буття, – ми сьогодні і розуміємо найглибший сенс гуманізму. Саме в цьому

значенні гуманізм є найвідповідальнішим і одночасно найприхильнішим викликом сучасній демократії, її мірилом, критерієм та оцінкою, її віссю, метою та надзавданням» [440, с. 95]. Враховуючи це, в нашому дослідженні людиноцентричної природи інноваційної культури ми також будемо спиратися на гуманістичне розуміння демократії як соціального порядку, в якому ключову роль відіграє не сіра маса, більшість без специфічних ознак, а творча особистість, здатна виносити власну думку і результати власної інноваційної творчості на громадський, суспільний, національний і глобальний рівень.

Таким чином, підсумовуючи аналіз основних ознак демократії як середовища, що здатне активно сприяти розвиткові гуманістичної інноваційної культури особистості, необхідно підкреслити, що саме в рамках цього соціально-управлінського і комунікативно-культурного ладу створюється єдиний комплекс умов і факторів, сприятливих для повноцінного творчо-креативного становлення і розвитку кожної людини. «Суспільна мораль, психологія, культура, традиції – складові демократії. Цінності демократії та моральні чесноти – гідність, справедливість, відповідальність, порядність, повага взаємопов'язані і взаємозумовлені, вони «підживлюють» одна одну, утворюють особливий духовний простір, в якому найкращі соціальні і моральні якості особистості можуть розкритися, а негативні – нейтралізуватися й блокуватися» [208, с. 660]. Завдяки цьому особистість, що формується, виховується і розвивається в демократичному середовищі, здатна набувати рис, притаманних високому рівню інноваційної культури, орієнтованих на унікальну творчу, креативну, новаторську самореалізацію.

В той же час, необхідно відзначити, що в сучасному глобалізованому світі існує і багато суперечностей процесу формування інноваційної культури у демократичному суспільстві, особливо в суспільствах, де демократичні цінності лише починають визнаватися фундаментальними. Серед таких суперечностей можна виділити: труднощі зростання демократії, соціальні

«хвороби» «молодої демократії», загрози хибно-демократичних підходів та некритичних зарубіжних запозичень тощо. Чому ці проблеми виникають? Насамперед тому, що «багато поставторитарних країн пішли шляхом абсолютно прямолінійного, механічного копіювання західних інститутів демократії. Ця імітативність, відсутність творчого, інноваційного початку у формуванні ними власних політичних систем призвели до появи дивних інституційних виродків, створюваних шляхом еkleктичного змішування демократичних форм, що практикуються в різних «класичних демократіях». Хибність та неефективність інститутів, що виникають в нових демократіях, мають далеко неоднозначні політичні наслідки. Нерідко вони обертаються (як на рівні масової свідомості, так і на рівні політичних рішень, що приймаються представниками еліт) неприйняттям демократії як такої, запереченням демократичного шляху розвитку загалом, оголошенням цього шляху виключно західним і таким, що не відповідає цивілізаційним особливостям незахідних суспільств» [156, с. 58]. Для подолання таких негативних шляхів некритичної демократизації насамперед необхідно усвідомлювати, що демократія є засобом виявлення волі народу, тобто волі «знизу», а запозичувальна демократизація є лише ще одним засобом авторитарного нав'язування соціуму певного, наперед визначеного шляху розвитку. Такий шлях може не тільки не підвищити загальний рівень інноваційної культури населення, але й значно понизити творчий, креативний потенціал громадян, яким нав'язуватиметься чужинна ідеологія.

Відомий дослідник процесів демократизації та гуманізації соціального середовища пострадянської України В.П. Андрущенко визначає декілька основних загроз становлення «нових, молодих демократій». Однією з найнебезпечніших, на думку дослідника є «загроза охлократії – формування «масового (маргінального) суспільства» в його найбільш огидних політичних, моральних і соціокультурних вимірах. Демократія – влада народу – надто часто в історії перетворювалася у свою протилежність – нічим не регульований розгул збуджених політичною риторикою шарлатанів,

які спекулюючи інтересами народу, збуджують маси до злочинних дій, здобуваючи на цьому і авторитет, і владу» [див.: 14]. Особливо небезпечною загроза охлократії є в забюрократизованих суспільствах пострадянських республік. Другою загрозою, яка може привести до деформацій українського соціуму, є досить стійке поширення в масовій свідомості народу політичної орієнтації на швидке досягнення моделі «відкритого суспільства» [див.: 14]. Історія ж свідчить, що демократія завжди народжується не водночас, а через тривкий процес зростання загальної культури населення, в тому числі і інноваційної. Третя загроза, на думку В. П. Андрущенка, формується збігом факторів, в колі яких життя розгортається так, «ніби в ньому нічого не змінюється». Суспільство може себе заспокоювати гіперболізацією певних позитивних змін, що нібито відбуваються [див.: 14]. Це зумовлює притуплення первинної ейфорії перетворень, що веде до пасивності і абсентеїзму, до небажання громадян брати участь в спільних перетвореннях, до пригнічення учасницької ініціативи тощо. Звичайно, таке соціально-свідомісне налаштування громадян не сприятиме розвиткові високого рівня інноваційної культури.

А саме при переході від тоталітарної до демократичної організації суспільного життя від кожного громадянина вимагається максимальна творчо-креативна наснага, інноваційна активність в сфері реформаційного перетворення всіх сфер життєдіяльності країни. «Повороти й катаклізми цього історичного часу постійно утворюють нестандартні проблемні ситуації, які потребують від звичайних людей, не тільки від керівників, прийняття самостійних, можливо, неординарних рішень. Останнє передбачає володіння знаннями, вміння розпоряджатися ними, мобілізуючи потенціал критичності і розсудливості. Свідомість переважної більшості громадян виявилася не готовою до цього, ідеї демократії і лібералізму для більшості не стали орієнтирами у мисленні і поведінці, скоріше викликали сум'яття та «помилку цінностей» – виникнення стереотипів» [271, с. 142]. Проблема невідповідності, в тому числі освітньої, просвітницької, моральної,

виховної, більшості населення нашої країни до впровадження демократичних стандартів життя і соціальних процедур виявилася чи не найскладнішою на сучасному етапі історичного розвитку нації. В цьому аспекті надзвичайно важливо використати всі можливі освітні, культурні, інноваційні засоби підвищення загальної громадянської, демократичної, гуманістичної грамотності населення України.

При цьому, надзвичайно важливо, щоб демократизаційні зусилля в національному суспільстві перестали бути справою виключно політиків, інтелектуальної і культурної еліти, а стали потребою і ключовим орієнтиром широких мас населення нашої держави. «Український демократичний транзит був ініційований правлячою елітою, яка запропонувала суспільству демократичні цінності, протиставляючи їх тоталітарним. Але, надавши громадянам певні права, ослабивши цензуру у ЗМІ, представники різних елітних угруповань так і не змогли опрацювати спільні «правила гри», визначити стратегічні цілі та пріоритети розвитку країни. Це призвело до зростання соціальної напруги, розшарування і загострення існуючих конфліктів. У результаті не було проведено ні політичні, ні структурні економічні реформи. При цьому влада як була, так і залишилася віддаленою від суспільства. Існуючий стан справ свідчить про те, що чинна політична система в Україні носить формальний характер, вона не виражає і не може виражати інтересів більшості населення, оскільки самі громадяни поки що не стали реальним суб'єктом влади» [177, с. 82 – 83]. Саме тоді, коли громадяни нашого посттоталітарного суспільства усвідомлять себе єдиним джерелом демократичної влади, а також почнуть повноцінно використовувати механізми і процедури демократичного управління національною громадою, можна буде сподіватися на значне зростання рівня інноваційної культури кожного українця. Тільки тоді, як особистість стає активним суб'єктом національного соціокультурного розвитку, вона набуває високого потенціалу інноваційно-креативного самоздійснення і самовираження.

На думку відомого американського теоретика сучасної демократії Т.Карозерса багато з посткомуністичних країн зіткнулися з проблемою «безплідного плюралізму», через яку відбувається такий стан: «В цілому політика розглядається як застійна корумпована зона панування еліти, від якої країна не бачить нічого доброго, і яка, відповідно, не заслуговує на повагу. Держава залишається незмінно слабкою. Уряди, що міняють один одного, нездатні досягти прогресу у вирішенні суспільних проблем – від злочинності та корупції до охорони здоров'я, освіти та добробуту суспільства в цілому» [163, с. 51]. Яким же чином можна долати таку нікчемну ситуацію, що склалася в громадсько-політичному житті нашої країни? Насамперед потрібна всебічна реформа управлінської сфери держави, демократизація і децентралізація влади, що має супроводжуватися громадянсько-політичною освітою і вихованням населення, особливо молоді. Остання ж, будучи вихованою на демократично-гуманістичних засадах, обов'язково проявить свою креативно-інноваційну та ініціативно-творчу наснагу.

Величезна небезпека, що існує для нормального розвитку демократії та інноваційного суспільства в нашій країні, полягає ще й в тому, що демократичні цінності і категорії використовуються для прикриття нечистою діяльністю політиків, олігархічних кланів та корупційно-злочинних угруповань, що займаються розкраданням бюджетних коштів. «Політична система України, демократична за формою, ще не набула демократичного змісту, навпаки, демократичні механізми все частіше стали використовуватися для обслуговування корпоративних інтересів, перетворення політичних ресурсів на економічні. Оскільки контроль за елітою здійснюється особисто президентом, оновлення еліти, а також зміни усталених зразків її поведінки відбуваються, зазвичай, лише в рік переобрання президента. Така удавана демократія стає гальмом на шляху подальшої демократичної модернізації українського суспільства» [262, с. 278]. Тільки значне зростання громадянської та інноваційної культури в сукупності може дати прорив в українському суспільстві, завдяки якому

народ перетвориться на справжнього суб'єкта політичної волі, а не продовжуватиме терпіти владну еліту, що безсовісно спекулює на демократичних цінностях і орієнтирах. Шлях до цього лежить виключно через зростання рівня і якості освіти, в тому числі громадянської, інноваційної та гуманістично орієнтованої.

Водночас необхідно здійснювати безперервний науковий, концептуально-теоретичний пошук шляхів виходу із ситуації демократизаційної кризи, що склалася в нашому суспільстві через посттоталітарну рудиментарність його (суспільства) природи. «Пошук причин, що привели Україну до такого державотворчого результату, і можливостей спрямування розвитку суспільно-політичних процесів у русло конституційно визначених цілей вимагає від науковців застосування нових пізнавальних моделей, які дозволять дослідити сучасні проблеми державного управління і обґрунтувати теоретико-методологічні принципи формування нової дослідницької парадигми державного управління в умовах демократії та розробити на її основі концептуальні засади інноваційної стратегії демократичного розвитку українського суспільства і системної моделі її послідовної реалізації» [223, с. 5]. Таким чином, демократія і інновація в нашій країні визначають одна одну: без реальних демократизаційних реформ неможливим є зростання рівня інноваційної культури громадян, а через низький рівень використання соціокультурних і громадсько-політичних інновацій значним чином уповільнюється становлення демократії в українському суспільстві.

Складною є ситуація з всебічним розвитком і застосуванням інновацій ще й через те, що в пострадянських республіках відмічається надзвичайно низький попит на інновації національного характеру. Наші народи віддають перевагу легшому шляху – споживацькому використанню інноваційної продукції, виробленій закордоном. Значною проблемою становлення інноваційної культури в трансформаційному суспільстві є «відсутність розвинутого інноваційного попиту всередині суспільства. Попит на інновації,

по суті, відображає суб'єктивні особливості економічної поведінки та мислення людей, їх ціннісні установки та орієнтації і таким чином може бути викладений в термінах інноваційної культури суспільства. Через певні культурні установки передіндустріальні та індустріальні суспільства сприймають інновації як руйнівну силу, що підлягає блокуванню» [143, с. 211]. Фактично, будучи пострадянським суспільством з індустріальним типом мислення, Україна продовжує жити в світоглядній матриці неінноваційного характеру. Через це «насильницьке впровадження досягнень науково-технічного прогресу, що відторгається індивідуальною та суспільною свідомістю, що не готова до їх прийняття, не може бути по суті ефективним» [190, с. 14]. Подолання такого стану лежить, з нашої точки зору, виключно у сфері освіти і виховання наступних поколінь, для яких інноваційний стиль мислення і діяльності має стати визначальним у побудові індивідуальних стратегій життєтворчості та розвитку соціально-громадянської активності.

Зрештою, посттоталітарний дегуманізований стиль мислення в нашому національному суспільстві сьогодні підсилюється тенденціями споживацької інформаційно-масової цивілізації, що створює резонансний знелюднюючий ефект. «Перш за все, мова йде про знецінювання класичної ідеї людини. Якщо раніше вона визначалася як розумна і моральна істота, то зараз криза гуманізму призвела до необхідності перегляду набору традиційних цінностей. Руйнування і стрімка деградація життєвого простору пояснює зростання, всупереч надіям на прогрес, морального регресу людини, який підкріплюється і спрямовується поки що фрагментарними проявами становлення нових форм тоталітаризму. В основі неототалітаризму буде оновлений принцип управлінського контролю над суспільством. Класичний тоталітаризм був зорієнтований на принцип «немає людини – немає проблеми». Сьогодні ж ми спостерігаємо трансформацію означеного принципу в новий: «немає «людського в людини» – немає проблеми» [280, с. 393]. Підвищення інноваційної культури людини, орієнтованої на

самореалізацію в гуманістичних формах в межах демократичного соціального середовища, з нашої точки зору, являється найефективнішим шляхом подолання тих дегуманізаційних тенденцій, що панують в нашому національному суспільстві через його посттоталітарний характер, який підсилюється знелюднюючими факторами, притаманними сучасній масово-споживацькій цивілізації.

Отже, здійснивши порівняльний аналіз того, яким чином може формуватися і функціонувати інноваційна культура особистості в рамках тоталітарних і демократичних суспільств, а також визначивши переваги та суперечності демократії як середовища розвитку і впровадження інновацій, можемо зробити низку взаємопов'язаних висновків про те, яким же чином впливають владно-управлінські та соціально-громадянські чинники на становлення інноваційної культури сучасної людини.

По-перше, підкресливши суперечливо-деформований характер формування та функціонування інноваційної культури в умовах існування тоталітарного режиму, виокремлено конкретні перепони, що існують в нашій країні як в посттоталітарному суспільстві щодо досягнення високого рівня інноваційної активності і культури українського населення.

Визначено основні причини і фактори пригнічення інноваційної активності громадян за умов тоталітарного режиму, серед яких основними є:

- всебічний контроль з боку владної партії і державних структур із заборонаю будь-якого виходу за межі владної ідеології;
- активність населення дозволяється лише в рамках заданих згори форм і напрямів діяльності;
- безальтернативність мислення;
- відчуття негативних наслідків чи, навіть, покарання за прояв особистої творчо-інноваційної ініціативи;
- тотальна забюрократизованість будь-якого виду діяльності – від виробничо-економічної до культурно-творчої.

Ці та інші негативні чинники тоталітарного характеру зберігаються в

рудиментарних формах і в сучасній Україні. Саме їх подолання, з нашої точки зору, має стати першим кроком на шляху становлення нового типу суспільної свідомості українців, що ґрунтуватиметься на вільній творчій ініціативі та інноваційній активності осіб, їх добровільних асоціацій та союзів, розбюрократизованій освіті і культурній сфері, вільному ринковому підприємництву.

По-друге, обґрунтувавши потребу в демократії як потребу свободи творчості і вільного розвитку людини, доведено, що саме за умов демократичного соціального ладу і владно-політичного управління уможлиблюється найбільш повноцінне забезпечення реалізації таких прав людини, як право на вільне самовираження, свободу совісті і творчості, а також створюються передумови для відповідального ставлення особистості до інновацій, що нею здійснюються. Прагнення до свободи творчості – невід’ємна властивість людини, яка в сучасних цивілізаційних умовах реалізується саме шляхом інноваційної діяльності. Враховуючи це, демократичний лад можна вважати історико-культурним здобутком, який сьогодні ефективно використовується для формування високого рівня інноваційної культури, а також сприятливого соціокультурного середовища для вільного розвитку людини через креативно-інноваційну особистісну творчість.

По-третє, дослідивши головні ознаки демократичного середовища як середовища формування та реалізації інноваційної культури особистості, підкреслено, що особливу роль серед таких ознак відіграють такі:

- джерело демократії – на нав’язана «згори» ідеологія, а ініціатива «знизу», яка може бути дієвою та ефективною виключно в інноваційній формі;
- гуманістичність та орієнтація демократично-інноваційної ініціативи на загальнолюдські цінності;
- принцип демократичного плюралізму;
- активно-учасницька природа демократії;

- відкритість і діалогічність демократичного середовища.

Такі ознаки демократичного середовища, з нашої точки зору, сприяють активному розвитку інноваційної активності всіх його суб'єктів, а також чинить позитивний ціннісно-смісловий, системно-структурний і комунікативно-громадський вплив на формування інноваційної культури особистості.

По-четверте, довівши існування значних суперечностей процесу формування та функціонування інноваційної культури у демократичному середовищі, особливо в країнах із трансформаційним характером соціального функціонування, виявлено основні причини таких суперечностей. Однією з головних причин низького рівня інноваційної наснаги в посттоталітарних країнах є «запозичувальна» модель впровадження демократичних перетворень. Така модель веде до пасивності, абсентеїзму населення, а також формує усвідомлення того, що й інновації як і демократію можна просто «принести» з-за кордону.

Доцільно зазначити, що особливою небезпекою для забюрократизованих державних машин управління в пострадянських республіках є ще й скочування до охлократії, за якої важко буде сподіватися на інноваційні прориви в середовищі тотальної безграмотності і некомпетентності.

Зрештою, страшною небезпекою для інноваційного розвитку нашого суспільства є імітаційний характер демократизаційних перетворень, коли населення вдовольняється пустопорожньою демагогією еліти, що проголошує неіснуючі досягнення. Така ситуація також знесилює інноваційно-креативний потенціал соціуму. Подолання перелічених негативних тенденцій в аспекті формування і функціонування інноваційної культури українців лежить в руслі освітнього, просвітницького, культурно-інноваційного розвитку населення, що має відбуватися на основі демократично-гуманістичних принципів.

2.2. Концептуально-теоретичний аналіз особливостей функціонування та основні сфери реалізації інноваційної культури особистості

Як зазначалося у попередніх розділах, інноваційна культура виступає культурою креативного мислення, почуття та діяльності особистості, спрямованих на пошук та реалізацію шляхів, ресурсів, способів модерного розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей. Вона реалізується у всіх сферах суспільної та індивідуальної життєтворчості (виробництва) особистості. Традиційно вчені виокремлюють такі сфери суспільного виробництва:

- 1) сфера матеріального виробництва;
- 2) сфера суспільно-політичної діяльності;
- 3) соціокультурна сфера (сфера побуту, сім'я, товариські відносини, громадська діяльність тощо);
- 4) духовне життя суспільства (наука, духовна культура, освіта, мистецтво, мораль, релігія тощо) [див.: 15, с. 375].

У кожній з них особистість має можливості для самореалізації через впровадження власної інноваційної культури. Зупинимось на аналізі цих процесів більш детально.

Саме розуміння інноваційної культури як поєднання новаторсько-пошукових властивостей особистості, притаманних її мисленнєвій та діяльній сфері, передбачає пошук шляхів найефективнішого застосування креативно-творчих здатностей людини в тих чи інших сферах суспільної життєдіяльності. Тим більше, що креативно-інноваційні можливості особистості не виявляються в безпосередній формі, але гармонійно вписуються в безліч факторів та процесів, якими сповнена соціокультурна сфера функціонування того чи іншого соціального середовища: громадського, колективно-виробничого, національного, глобального тощо.

Як зазначають із цього проводу вчені, «існує необмежений діапазон прояву інноваційної культури – від створення умов ефективного використання інноваційного потенціалу (особистості, підприємства, організації) в інтересах розвитку суспільства до забезпечення максимальної вираженості в його реформуванні» [244, с. 42]. Враховуючи це, аналіз феномену інноваційної культури має здійснюватися у зв'язку із розглядом її застосування в різних сферах суспільної життєдіяльності. Неможливо реалізувати інновацію відокремлено, в рамках виключно однієї технологічної сфери. Будь-яка інновація завжди передбачає цільове застосування, спрямоване на активне використання в різних середовищах виробничого, управлінського, гуманітарного простору соціального функціонування.

Така природа інноваційної культури і безпосередньо інноваційних процесів зумовлена тим, що інноваційне мислення і діяльність поєднують, інтегрують духовну і матеріальну сферу життєдіяльності суспільства і особистості. З точки зору дослідників є, «помилковим відносити інноваційну культуру тільки до матеріальної культури, хоча вона й реалізується в конкретній діяльності, або тільки до духовної культури, в якій вона виявляється у вигляді особистісних новоутворень» [168, с. 11]. Інноваційна культура особистості виявляється інтегративним феноменом завдяки тому, що завдяки ній відбувається об'єктивація особистісної творчості і креативності, а також уможлиблюється перетворення всіх сфер соціальної життєдіяльності на основі духовної наснаги окремої людини. З іншого боку, «інноваційна культура має ту специфіку, що, виступаючи в якості духовного надбання особистості, яке значною мірою ґрунтується на активізації її інноваційного потенціалу, повинна обов'язково мати «вихід» у матеріальну сферу, де вона зможе реалізуватись у вигляді певного продукту» [425, с. 357]. Дійсно, інноваційна культура особистості є саме тим особливим феноменом, який на основі поєднання духовно-творчої наснаги і матеріально-продуктивної активності людини робить її центральним системотворчим елементом будь-яких соціальних перетворень. Саме в цьому, з нашої точки

зору, і полягає глибока гуманістичність інноваційної культури. Звернемося до аналізу даного феномену в залежності від його застосування в різних сферах соціально-особистісної життєдіяльності.

Насамперед звернемося до детального концептуально-теоретичного аналізу особливостей функціонування інноваційної культури у сфері безпосереднього (матеріального) виробництва. Особливу увагу, з нашої точки зору, необхідно в цьому аспекті приділити вивченню сучасного матеріального виробництва в Україні, досвіду становлення ринкових відносин, потреби та можливостей інноваційної діяльності в українській економіці. Тим більш, що саме від рівня інноваційної культури залежить розвиток економіки країни у поєднанні зі збереженням гуманістичної орієнтованості всіх соціальних сфер. Так, «інноваційна культура як феномен розвинутих суспільств визначає їхню здатність забезпечувати динамічний розвиток економіки із співвимірністю з розвитком людини» [328, с. 8]. Сучасна економіка в умовах демократичного середовища набула можливості несуперечливості з гуманістичними цінностями і людиноцентричним світоглядом завдяки тому, що в її основі лежать інноваційні процеси реалізації духовно-творчого потенціалу особистості як ключового і системотворчого соціально-економічного і соціокультурного суб'єкту.

Звертаючись до сучасної економічної ситуації в Україні, яка переживає трансформаційний період не лише з точки зору політичного перевлаштування, але й у економічно-виробничій сфері, сучасна економічна криза вимагає від всіх суб'єктів національного промислово-технологічного та економічно-торговельного процесу втілення саме інноваційних стратегій розвитку. Дійсно, «сутність інновацій у розвитку ринкової економіки полягає в задоволенні нових суспільних потреб через процеси створення, поширення і споживання нових товарів на основі використання результатів наукових та науково-технічних робіт, що формує руйнування в рутинних виробничо-господарських процесах і змушує ринкову економіку піднятися на новий рівень динамічної рівноваги» [4, с. 8]. А враховуючи те, що українська

економіка знаходиться лише на зародковому етапі формування цивілізованих ринкових відносин, то інновації в даному випадку можуть стати справжнім «локомотивом» реформаторських зрушень у справі формування ринково-економічних відносин. Для цього, звичайно, в першу чергу необхідно значно підвищити загальний рівень інноваційної культури населення.

При цьому надзвичайно важливо, щоб інновації торкалися не лише безпосередньо технологічно-виробничих процесів і процедур, але мали інтегративний характер і впливали на всі виміри ринково-економічного розвитку українського суспільства. Так, насамперед, необхідно, щоб інноваційна складова стала фундаментом для розвитку всіх структурно-формуючих елементів економіки: виробництва та розподілу матеріальних благ і владно-управлінського механізму розвитку ринкових відносин в Україні. Солідаризуємось, що «механізм структурних зрушень (і відповідно його чинники) необхідно досліджувати на трьох рівнях, а саме: на рівні продуктивних сил, на рівні виробничих відносин і на рівні надбудови (реалізації економічної політики держави)» [116, с. 9]. Таким чином, надзвичайно важливо, щоб на всіх рівнях – від первинного виробництва до найвищих щаблів владного управління економічною сферою країни – застосовувалися прогресивні інноваційні механізми, засновані на високому рівні інноваційно-креативної культури всіх суб'єктів ринково-економічних перетворень і виробничо-технологічного розвитку.

На жаль, сьогодні навіть на фундаментальному – виробничо-промисловому рівні – більшість великих українських підприємств продовжують використовувати застарілі екстенсивні методи і технології виробництва, не виділяючи достатніх фінансових і матеріальних ресурсів для розвитку власної інноваційної сфери. Це зумовлює значне відставання української промисловості від провідних країн-лідерів у всіх сферах суспільного виробництва. Дійсно, «в умовах ринкової економіки функціонування і розвиток промислових підприємств багато в чому зумовлені ефективною роботою їх інноваційного механізму,

результативністю реалізованих нововведень» [421, с. 3]. Але таке усвідомлення має формуватися не лише на експертному та вузькопрофесійному рівні, але й у загальної маси населення, працівників різного рівня і споживачів, які власним вибором будуть голосувати за високоінноваційну продукцію вітчизняного виробництва. Поки що ж в Україні відсутнє не тільки інноваційне наповнення виробничих процесів, але й не існує розвиненого, активного і вибірково-оцінюючого споживацького попиту на інноваційну продукцію.

І звичайно ж, в економічній сфері сьогодні надзвичайно важливо здійснювати агресивну інвестиційну політику в сфері інновацій, чого в нашій країні, на жаль, не відбувається. Саме інноваційна сфера залишається для українських підприємців чи не найменш привабливою в аспекті залучення значних інвестиційно-фінансових масивів. За таких умов не відбувається і розвиток науково-технічної та культурно-інноваційної сфери розвитку національного суспільства. Як вказують аналітики, «реалії розвитку вітчизняної економіки свідчать про низьку інноваційно-інвестиційну активність господарюючих суб'єктів. Зростання інвестицій, яке відбувається в Україні не викликає збільшення інновацій. У вітчизняній економіці тільки 14 – 16 % від загального обсягу інвестицій спрямовується на інновації. І це відбувається в той час, коли у розвинутих країнах світу інноваційне інвестування стійко тримається на рівні 50 – 60 %. Економічне зростання в українській економіці відбувається переважно на екстенсивній основі, про що свідчить технологічна частина тих інвестицій, які вкладаються в основний капітал, де переважає третій технологічний уклад (83 %), а четвертий складає лише 10 %. Внаслідок існування відповідних тенденцій Україна обіймає на ринку високих технологій всього 0,1 %, у той час як Німеччина – 16 %, Японія – 30 %, США – 40 %. Отже, на сучасному етапі розвиток інноваційної сфери в Україні можна охарактеризувати як такий, що не відповідає світовим тенденціям» [414, с. 3]. При цьому, тут теж складається певне «порочне коло»: підприємці не інвестують в інноваційну

сферу через власну низьку освіченість і інноваційну культуру, а остання не розвивається за відсутності відповідних інвестиційних програм і проектів. Вихід з такого замкненого порочного кола в будь-якій сфері суспільного функціонування завжди залежить від якісного підвищення освіченості широких мас населення країни, в тому числі і підприємницького прошарку.

Від рівня розвитку освіти і науки, як показує досвід розвинених країн-лідерів світового економічного і технологічного розвитку, залежить також потужність національного промислово-господарського комплексу, в якому головну роль вже декілька десятиліть відіграють не виробничі потужності, а знання, інформація, інновації і демократично-гуманістичне управління. Становлення ринкових механізмів в Україні має відбуватися «на основі розбудови демократичного правового суспільства в умовах розвитку економіки знань, характерними ознаками якої є домінування у структурі ВВП високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, формування переважної частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній, основна вартість яких формується завдяки нематеріальним активам, тобто інтелектуальній складовій. Пріоритетна роль у розвитку сучасної економіки належить знанням, інформації, інтелекту та інноваціям» [195, с. 115]. Без усвідомлення цього постулату українське суспільство не матиме жодного шансу перетворитися на конкурентоспроможного суб'єкта європейського і світового економічного простору. «Знання набувають значення засобу досягнення соціальних і економічних результатів, оскільки змінюється система цінностей суспільства» [57, с. 6]. Суспільство знання вимагає інтенсивного розвитку національної системи освіти і науки, які б постійно готували інтелектуальну основу для підвищення рівня інноваційної культури українського суспільства. Без прогресу в цих сферах, який не відбудеться без структурно-змістовних реформ, унеможлиблюється навіть первинне формування сучасної інноваційної культури в українському суспільстві, що й

далі буде сприяти поглибленню прірви між економікою нашої країни і економіками розвинених країн.

Для підвищення інноваційної культури особистості в нашій країні необхідно насамперед сформувавши світоглядно-ціннісний фундамент, що починається з глибокого усвідомлення кожним членом суспільства виключної ролі знань і інформації у розвитку сучасних виробничо-технологічних та управлінських сегментів функціонування національної економіки. Відомо, що «економіка знань базується на розгалужених горизонтальних зв'язках економічних суб'єктів, процесах їхньої самоорганізації та прийняття управлінських рішень під впливом інформації, яка надходить з ринку» [384, с. 142]. Тому вихід України на новий рівень ринково-економічного функціонування національного суспільства почнеться саме тоді, коли в структурі інноваційної культури нашого населення чільне місце посяде ідея виключної значущості знання і інформації в структурі виробництва, розподілу і споживання матеріальних благ. Тільки в такому випадку можна сподіватися на ефективне застосування новаторського мислення і діяльності в структурі національної економічної та виробничо-промислової системи.

Важливо також на законодавчому рівні забезпечити повноцінну підтримку як впровадженням інноваційного інструментарію в усі сегменти народногосподарського і економічного поступу національного суспільства, так і заходам спрямованим на підвищення рівня інноваційної культури населення країни. Сьогодні для цього вже зроблені перші вагомий кроки. Так, Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначає поняття інноваційної культури як «складової інноваційного потенціалу, яка характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах» [137, с. 4]. Важливим у цьому визначенні є те, що освітні, особистісні, знаннєві, інформаційні і соціально-психологічні виміри

інновацій поєднуються з їх економічною доцільністю. Тобто принаймні на законодавчому рівні визнається, що економіка країни може прогресувати на людиновимірних засадах виключно на основі інноваційно-креативних цінностей і критеріїв.

Інноваційний розвиток ринкової економіки в інформаційному суспільстві передбачає ключову роль саме людського капіталу в структурі виробничо-промислового та економічно-управлінського секторів. Зростання якості людського капіталу в країнах-лідерах економічного розвитку визначає якісні і кількісні показники зростання всіх секторів їх національних економік. «Стратегія якісного економічного зростання національної економіки, що базується на інтенсивному техніко-технологічному оновленні виробництва, відповідним чином формує нове якісне наповнення трансформаційних процесів української економіки. Важливим аспектом стає розвиток людини, нагромадження людського капіталу як вирішального чинника розвитку економіки і суспільства загалом. Людина поступово стає мірилом суспільного розвитку, формується як визначальний чинник розвитку економіки й суспільства» [78, с. 84]. Враховуючи це, питання про розвиток інноваційної культури українців постає в ширшому, ніж просто економічно-виробничому, вимірі. Інноваційна культура та рівень її розвитку насправді є показниками перспективності розвитку нації як в економічному, так і інформаційно-знанневому, а також в духовному і культуротворчому аспектах.

Таким чином, сьогодні можна з упевненістю стверджувати той факт, що інноваційна сфера економіки, а також особистісна інноваційна культура визначним чином впливають на виробничо-промисловий, фінансово-інвестиційний, управлінський сегменти розвитку національної економіки. «Інновації, пов'язані із науково-технічною революцією, стають первинним чинником змін в економіці держави. Формування інноваційної моделі в українській економіці вважається одним із найкращих пріоритетів для нашої держави. Актуальності набуває розвиток інноваційних співробітницьких

напрянків – мова йде про співробітництво таких різних форм, як освіта і фінансовий капітал, наука і виробництво тощо» [180, с. 3]. Але таке впровадження уможливиться лише завдяки освітньому, виховному, науковому і культурно-творчому зростанню загальної інноваційної культури українського населення, що може відбуватися виключно на рівні формування і використання потужного креативно-творчого потенціалу особистості кожного українського громадянина.

Але не тільки економічний розвиток країни вимагає нагального підвищення рівня інноваційної культури населення та професійної еліти. В політичній сфері суспільства теж надзвичайно важливу роль відіграє інноваційне мислення і дія. У зв'язку з цим, уважного концептуально-теоретичного аналізу потребують такі феномени, як потреба та особливості функціонування інноваційної культури особистості у політичній сфері суспільного життя. Інноваційна політика держави та інших суб'єктів національного політичного простору є фундаментом підвищення конкурентоспроможності країни у всіх вимірах на європейській і світовій міжнародній арені. «Сучасна держава може стійко розвиватися тільки за умови, якщо її інноваційна політика спрямована на підвищення рівня і якості життя громадян, розширення їх можливостей формувати своє майбутнє. Високу якість і рівень життя населення, головну мету економічного розвитку будь-якої держави може забезпечити тільки її висока конкурентоспроможність» [82, с. 422]. Але для економічного і виробничо-технологічного інноваційного успіху необхідно активно застосовувати раціональне новаторство в соціально-управлінській та владно-політичній сфері. Окрім того, важливим складовим елементом інноваційної культури кожної особистості має стати високий рівень політичної і громадянської грамотності, обізнаності та вміння захищати і відстоювати свої права в усіх сферах соціального функціонування.

В чому ж полягає необхідність інноваційної культури особистості у політичній сфері суспільства сучасної України? Чому не можна використати

простий запозичувальний сценарій демократизації, не використовуючи жодних новаторських інструментів? Справа в тому, що успіх суспільної трансформації, яку зараз переживає український соціум, залежить саме від творчої наснаги громадян, що мають створити національно орієнтоване громадянське суспільство. «Природа транзитивного суспільства вимагає не механічного запозичення технологій соціального і політичного управління, розроблених у сучасному демократичному соціумі, або їх адаптації до національних, культурно-історичних особливостей нашого суспільства, а вироблення специфічної, багато в чому унікальної, системи політичних і соціальних технологій» [249, с. 3]. Унікальну ж політичну систему національного характеру можна вибудувати лише на основі креативної політичної і громадянської культури, тобто такої, що буде ґрунтуватися на високому рівні інноваційної наснаги кожного громадянина, а також їх вільних політичних і громадських асоціацій і об'єднань. Враховуючи це, можна зробити висновок про те, що лише за умов зростання загального рівня інноваційної культури українського населення можна сподіватися на ефективність і успішність проведення демократизаційних трансформацій нашого національного суспільства.

Тим більше, що навіть держави з розвиненими формами традиційної демократії сьогодні продовжують шукати інноваційні методи трансформації політичних систем задля більш ефективного управління соціальними справами, а також з метою підвищення активності і ефективності участі громадян в державно-владному управлінні. Для демократичного суспільства надзвичайно важливо, щоб громадяни постійно здійснювали інноваційне співробітництво із владними структурами. «Багато держав нині переживають кризу традиційних форм політичної комунікації, котра виявляється, зокрема, у низькій політичній активності громадян. За умов, коли виборці нерідко віддаляються від політичної еліти суспільства, на часі є прагнення структур політичної системи до формування ефективних методів комунікації» [97, с. 3]. Тому для формування і застосування механізмів ефективної політико-

громадянської комунікації необхідна інноваційна культура особистості, спрямована на реалізацію її креативного потенціалу в громадській, політичній, державотворчій сферах. Тут має поєднатися багато чинників: і політична освіта, і громадська активність, і вміння застосовувати свій інтелектуальний потенціал з метою покращення управління національним суспільством в цілому.

Поки що ж можна констатувати значну обмеженість використання інноваційної активності населення і ключових громадянсько-соціальних та владно-політичних суб'єктів у справі розбудови демократично-правової держави в нашій країні. Насамперед це зумовлено слабким усвідомленням всіма українцями, як владної еліти, так і широкими масами, того, що тільки інноваційна взаємодія громадян і влади може призвести до успіху демократизаційних трансформацій. «Стриманість формування державної інноваційної політики у широкому розумінні можна пояснити відсутністю в українському суспільстві усвідомленого уявлення про нові або поточні проблемні ситуації в соціальному житті, неготовністю держави своєчасно реагувати на політичні, економічні та інші виклики сучасності. Як наслідок – утворюються соціально-патологічні явища» [152, с. 118]. Такі соціально-політичні «патології» можуть перерости в нормальний для українців режим, що унеможливить в майбутньому розвиток і функціонування демократично-правової державності. Сьогодні надзвичайно важливо на основі інноваційного мислення і активної новаторсько-громадянської активності запобігти утворенню соціально-політичних патологічних явищ, долати які в майбутньому можна буде лише завдяки радикальним, революційним інструментам.

Одним з найнебезпечніших та найшкідливіших політико-управлінських явищ, що залишилися Україні в спадок від колишнього Радянського Союзу, є надмірно роздутий, неефективний і наскрізь корумпований бюрократичний апарат. Саме для його реформування, переформатування і зрештою повної структурної та змістовної заміни необхідно сформувати і ефективно

використати інноваційну культуру, свідомість, мислення і дію, орієнтовану на глибинну реформу соціально-громадського життя. Адже «інноваційна культура володіє могутнім антибюрократичним і творчим зарядом. Відповідно до актуальних потреб розвитку держави в наших загальних інтересах використовувати її можливості повною мірою» [257, с. 87]. Тим більше, що саме в цьому аспекті від її активного застосування залежить доля майбутніх поколінь українців. З нашої точки зору, тільки на шляху інноваційно-креативного та активного громадянсько-учасницького подолання корумпованої бюрократичної машини лежить шлях до побудови активного і ефективного громадянського суспільства в Україні, а також демократично-правової держави.

Якими ж інструментами підвищення інноваційно-політичної культури можливо сьогодні скористатися для виходу з політично-громадянської та бюрократично-корупційної кризи, в якій знаходиться наше посттоталітарне трансформаційне суспільство? Чи не єдиним дієвим інструментом в цьому аспекті являється інноваційно-гуманістична громадянсько-політична освіта і виховання. «Освіта підростаючого покоління, інноваційні процеси його розвитку стають важливими ланками в системі української державності. При розробці нових стандартів освіти підкреслюється, що вона має бути націлена на виховання громадянських, демократичних, патріотичних переконань, на формування толерантності в умовах нашого багатокультурного суспільства. Вирішення цих завдань вимагає формування у підростаючої молоді політичної культури як необхідної умови їх духовного життя і зростання» [373, с. 118]. Враховуючи це, особливу увагу необхідно приділити виробленню інноваційно-гуманістичних методів, форм і організаційних рішень, орієнтованих на надання молодому поколінню повноцінної сучасної громадянської і політичної освіти. Лише за таких умов можна буде сподіватись на ефективне застосування інноваційної культури особистості в майбутній розбудові політико-державної сфери нашої країни на демократичних та правових засадах.

І звичайно ж сама політична сфера має поступово переорієнтовуватися на інноваційні рейки розвитку і трансформації. Багато в цьому аспекті залежить від якомога більш швидкого вироблення та імплементації державними структурами ефективної політики в сфері інновацій та інтелектуально-технологічному сегменті економічного і громадянського поступу національного суспільства. Політична сфера країни має сприяти «створенню науково-виробничих інноваційних комплексів, головною метою яких є перехід на якісно новий рівень інноваційного розвитку країни, який має забезпечити трансферт технологічних інновацій у всі сфери життєдіяльності соціального організму країни з метою створити наукову парадигму інноваційного розвитку України, яка б розвивалася в контексті інтеграції науки, освіти, виробництва, бізнесу та визначення пріоритетів діяльності з врахуванням проблем національного розвитку» [81, с. 20]. Саме політика може інтегрувати інноваційні зусилля в усіх перелічених сферах. Тому політичні зусилля всіх суб'єктів соціально-політичного життя країни мають сьогодні спрямовуватися на вироблення механізмів активного впровадження всіх функціональних можливостей інноваційної культури особистості в сферу демократизаційних перетворень політико-владного середовища нашого посттоталітарного суспільства.

Таким чином, проаналізувавши сучасний стан та потенційні можливості функціонування інноваційної культури особистості в політичному житті нашого національного соціуму, можна зробити висновок, що саме даний феномен може чинити інтеграційно-системний вплив на процеси демократизації українського суспільства, які поки що проходять здебільшого стихійно, фрагментовано і вибірково. Солідаризуємось зі позицією, що «державна інноваційна політика, управління і регулювання інноваційного розвитку не можуть бути реалізовані лише за рахунок підтримки чи стимулювання будь-якої з окремих її ланок самої по собі» [228, с. 540]. Таким чином, українське суспільство, перебуваючи на історично-культурному та соціально-політичному етапі трансформаційних змін,

потребує формування та функціонування високого рівня особистісної інноваційної культури людини і громадянина для того, щоб реальні демократизаційні реформи не тільки мали успіх, але й визначили в подальшому аксіологічний та смисловий ландшафт національної політичної сфери.

Розглянувши економічний та політичний рівні застосування особистісної інноваційної культури, звернемося до концептуально-теоретичного аналізу можливостей реалізації інноваційної культури у соціокультурній сфері життєдіяльності особистості, тобто в таких сферах самореалізації, як сім'я, побут, громадська діяльність, народна творчість тощо. Насамперед важливо зазначити, що соціокультурний простір особистості надає їй майже безмежне середовище творчо-креативної самореалізації. Так, «соціокультурне середовище як чинник формування культури життєтворчості особистості має ще й таку фундаментальну особливість, як здатність надавати людині множинні альтернативні варіанти вибору життєвих стратегій, не зважаючи на тяжіючі природні і соціальні закономірності. Природа і соціум в їх об'єктивних законах, правилах і нормах є середовищами для людини примусовими, такими, що вимагають певних видів діяльності і поведінки, тоді як соціокультурна сфера є середовищем людського буття, тобто надає людині можливості здійснювати екзистенційні, життєвовизначальні вибори і рішення» [47, с. 27]. В таких виборах і рішеннях надзвичайно важливо реалізовувати внутрішній особистісний креативний потенціал, вміння мислити і діяти самостійно і відповідально, що й лежить в основі інноваційної культури особистості. Адже «людське життя з погляду його суб'єктивного активно-творчого початку виступає як проблема творіння життя особистістю. Особлива форма розвитку особистості, яка позначає динаміку руху зрілої особистості, що орієнтована на свій творчий розвиток і стала суб'єктом цього розвитку, є життєтворчістю. Особистість, здатна творчо здійснювати життя, тобто самостійно здійснювати цілеспрямовану діяльність, розробляти свою

життєву програму і стратегію, здійснювати самостійно і свідомо вибір, володіє не просто набором специфічних рис і якостей, вона характеризується особливою побудовою своєї індивідуальності» [192, с. 193]. Особистість, здійснюючі самореалізаційні зусилля в соціокультурній сфері, безпосередньо підключається до онтологічної сфери життєтворчої напруги, без якої життєвий простір людини був би неповноцінним і вихолощеним. Застосування ж новаторських можливостей в цьому аспекті робить людину активним суб'єктом творіння власної буттєво-аксіологічної сфери індивідуальної та соціокультурної життєдіяльності.

Особливою сферою буттєвої самореалізації особистості в умовах сучасної інформаційної цивілізації є середовище побуту, в рамках якого людина отримує можливість виявляти різноманітні прояви власної індивідуальної креативності. «У зв'язку з впливом нових соціокультурних реалій в умовах постмодерну проблема побуту визнається однією з найважливіших у сучасному суспільстві та культурі» [418, с. 131]. Особливої актуальності цій проблемі надає надзвичайно висока динаміка змінності побутового середовища сучасної людини. Буття людини прискорюється величезними темпами, пристосуватися до чого можна лише з використанням всієї повноти особистісно-інноваційного потенціалу. «Побут – це специфічна сфера людського буття, в якій особистість задовольняє свої матеріальні і духовні потреби, адже, проникаючи і в виробничу, і в політичну, і в культурну сфери буття людини, він виступає тим підґрунтям, на якому безпосередньо базуються соціально-культурні цінності, з якого особистість бере свої життєві сили, забезпечує як фізичне, так і культурне існування» [281, с. 8]. Сфера побуду, до якої людина пристосовується, починаючи з дитинства, створює для неї гармонійне середовище звичних смислів і об'єктів, що поєднує в собі духовні орієнтири і матеріальні цінності. В такому середовищі в найбезпосередніший спосіб може проявлятися інноваційна культура особистості, спрямована на креативне

перетворення і вдосконалення простору безпосередньої життєтворчості індивіда, колективу, громади.

Ускладнення сучасного побуту, а також насичення його інформаційними гаджетами і системами призводить до того, що людина отримує величезні можливості його трансформації і підлаштування під власні індивідуальні вимоги, потреби і естетичні смаки. Такі можливості вимагають від людини реалізації своєї інноваційної культури та креативного мислення буквально на кожному етапі власного особистого життя, у зв'язку з чим інновації стають безпосереднім елементом особистісної життєтворчості. «Швидке зростання світу речей, намагання змінити предметні комплекси навколо себе, поєднання речей в ансамблі, а також серійне мислення, зростання сфери послуг, розгортання індустрії туризму, рекреації, діяльності з надання послуг взагалі, яка не виробляє жодних матеріальних предметів, а лише опосередковує різні сфери людської діяльності, свідчить, що побут універсалізується, інтегрується і певною мірою перетворюється на комплекс, пов'язаний з культурними якостями, зокрема з мистецтвом» [288, с. 12]. Побут стає тим знаково-інформаційним, смисло-ціннісним і образно-художнім простором, в якому людина отримує великий ступінь свободи у власній індивідуальній самореалізації на основі особистісних креативно-творчих та інноваційно-культурних можливостей, переконань, орієнтацій та естетичних смаків.

Ще одним ключовим соціокультурним простором, в якому людина активно застосовує власну життєтворчу енергію та інноваційну культуру, є сім'я. Вона створює первинне смислове, ціннісне, предметно-речове, традиційно-культурне середовище, в якому особистість має змогу втілювати свої духовні та особистісно-психологічні мотивації в об'єктивованій формі. «Сім'я являє собою складне соціокультурне явище. Вона фокусує в собі практично всі аспекти життєдіяльності суспільства і виходить на всі рівні соціальної практики – від індивідуального до суспільно-історичного, від матеріального до духовного. Сім'я виступає важливим носієм культури та її

складових: цінностей, аксіологічних орієнтацій, традицій, соціальних норм, правил поведінки тощо» [406, с. 148]. Окрім того, в цьому культурному середовищі для людини надзвичайно важливо проявляти креативність і творчу активність. Інноваційна культура особистості в сімейній атмосфері проявляється кожної миті: у стосунках з рідними, у вирішенні складних сімейних проблем, у виході з конфліктних ситуацій, у знаходженні компромісів завдяки формуванню спільних цінностей, смислових пріоритетів тощо.

Інноваційна культура, що ґрунтується на прагненні особистості до самостійного типу мислення, креативної дії та творчого перетворення оточуючого світу, зароджується саме в лоні сімейних стосунків, родинного виховання та психологічній атмосфері, що традиційно формується в сімейному осередку. Цінності, смисли, образи, поведінкові моделі, що домінують в сімейному колі, в подальшому зазвичай визначають спрямування і основні форми інноваційної активності особистості. Дійсно, саме «родинне коло закладає підґрунтя системи потреб і мотивації дорослої людини, її самооцінку та сприйняття оточуючого світу. Гармонійність розвитку особистості та сутність відносин «людина – суспільство» в багатьох аспектах залежать від характеру «сімейного досвіду» індивіда» [131, с. 39]. Таким чином, активний розвиток індивідуальної інноваційно-творчої культури в сімейному середовищі має не лише особистісне чи родинне значення, але й визначає загальносоціальне ставлення до багатьох традиційних цінностей, без яких відбувається втрата традиційного фундаменту інноваційної культури.

В цьому ж аспекті надзвичайно важливим в умовах пострадянських трансформацій нашого національного суспільства є відродження, збереження і розвиток національних соціокультурних традицій, цінностей, образів та естетичних орієнтацій. А без національно-культурного фундаменту інноваційно-творча наснага особистості може дуже швидко вихолощуватися під агресивним впливом цінностей суспільства масового споживання. Адже

«населення пострадянських країн опинилося під сильним тиском західної «культури масового споживання», в якій домінують не творчі, а споживчі цінності і орієнтації, що не сприяє розвитку креативних компонентів людського потенціалу і, таким чином, обмежує можливості соціально-інноваційної діяльності» [415, с. 84]. Тобто, інноваційна культура особистості, що формується, розвивається та функціонує в безпосередньо соціокультурному просторі людської життєдіяльності, водночас здатна наповнювати цей простір цінностями творчості і креативності, орієнтирами перетворюючого ставлення до оточуючого середовища, а також толерантного і комунікативного відношення до інших суб'єктів даного простору.

В умовах розвитку сучасного глобалізованого світу особливо важливо застосовувати інноваційну культуру особистості для організації, урізноманітнення та ціннісно-сислового наповнення життєдіяльності місцевих громад. Громадська і громадянська активність особистості вимагає застосування інноваційного мислення активної участі у житті суспільства, без чого важко собі уявити справжній соціокультурний поступ будь-якого національного соціуму. «На практиці ж можливості громадян відстоювати позиції, проявляти громадянську активність або обмежуються недосконалою правовою базою, або гальмуються відсутністю чіткої системи дій по досягненню цілей» [242, с. 93]. Подолання такої ситуації лежить в руслі активізації інноваційно-учасницької активності громадян у справах місцевих спільнот, а також в житті національного суспільства, держави, регіону і в соціокультурному поступі людства в цілому. Тим більше, що сучасні інформаційні технології дозволяють людині не обмежувати територіально свою інноваційну активність в соціокультурній сфері.

Важливим виміром соціокультурної інноваційної активності особистості є відстоювання правовими і демократичними засобами власної громадянської позиції. Таке вміння виховується в рамках соціокультурного функціонування місцевих громад і соціуму в цілому, а основою такого

вміння є активницька, учасницька, громадянсько-відповідальна інноваційна культура особистості. Так, «розвиток громадянського суспільства в умовах сучасної демократії потребує як відповідальної політично активної особистості, формування нею активної життєвої позиції як у громаді, так і в державній підтримки щодо можливостей реалізації та відстоювання власних переконань» [242, с. 96]. Соціокультурна інноваційна активність особистості є основою розвитку демократичного суспільства, в якому не лише держава, але й кожна окрема громада, а також кожен громадянин піклується про власний і суспільний благоустрій. У зв'язку з цим, можливості реалізації інноваційної культури в громадському аспекті соціокультурної творчості є надзвичайно важливим аспектом протікання життєдіяльності сучасної особистості і суспільства.

Окрім того, застосування інноваційної культури в громадській сфері соціального функціонування забезпечує інтегративну цілісність національного соціуму, адже саме новаторська, реформістська, спрямована на удосконалення основних форм суспільного гуртожитку енергія здатна об'єднати всіх ключових суб'єктів економічного, політичного, соціокультурного, місцево-громадського розвитку країни. «Характерними ознаками інноваційної культури особистісно-громадського розвитку є налагоджені та ефективно діючі зв'язки між владою, бізнесом, науковцями і громадою, довіра населення до влади, загальне прагнення до позитивних змін у бізнесі та суспільстві, бажання бути активним творцем цих змін» [230, с. 30]. Таке об'єднання навколо соціально важливих проблем, що ґрунтуватиметься на основі інноваційно-креативних прагнень і зусиль громадян, справді уможливорює прогресивний розвиток національного суспільства в цілому, а також робить його цікавим, необхідним і конкурентоспроможним партнером на міжнародній арені.

Враховуючи все вище сказане, можна зробити висновок про те, що інноваційна культура особистості, формуючись під впливом всіх без виключення сфер соціокультурної життєдіяльності людини і суспільства,

зрештою спроможна утворювати справжню світоглядну і реальну єдність цих сфер, створювати єдиний національно-культурний аксіологічний простір, необхідний для формування, виховання і розвитку дійсно творчої особистості, для якої вищими орієнтирами стають соціальне благо, справедливість, національна культура і традиції, а також прагнення внести свій вклад у розвиток своєї громади і країни. Як зазначають вчені, «необхідний системний комплексний підхід до проблеми формування інноваційної культури, спрямований передусім на створення такої атмосфери в суспільстві, в системі освіти, в якій конструктивне відношення до нової ідеї, нововведення було б не лише потребою кожного громадянина, але і однією з найбільш значимих громадських цінностей» [320, с. 312]. Таким чином, саме можливості реалізації інноваційної культури у соціокультурній сфері життєдіяльності особистості перетворюють останню на справді творчого суб'єкта сімейних, товариських, громадських, соціокультурних реальностей, які складають загальну матрицю суспільного функціонування.

І нарешті, важливим об'єктом концептуально-теоретичного аналізу досліджуваної нами проблематики є духовна сфера життєдіяльності суспільства як поле реалізації інноваційної культури особистості. Саме в духовній сфері суспільного та індивідуального функціонування людини проявляється її глибинний потенціал креативно-творчої самореалізації. «Духовне життя суспільства є найважливішою сферою його життєдіяльності. Актуальність проблеми зумовлена перш за все тим, що відтворення суспільством духовного життя в нових умовах стає одним з чинників подальшого суспільного розвитку в Україні» [236, с. 96]. І таке відродження має відбуватися на основі високого рівня інноваційної культури населення, що продиктовано інформаційно-технологічною специфікою функціонування і розвитку сучасної цивілізації.

Основною проблемою сучасного етапу розвитку суспільства і людини, особливо в межах трансформаційних посттоталітарних соціумів, є ціннісні конфлікти і суперечності, що ведуть до виникнення аксіологічного,

соціокультурного, ідейного вакууму, який заповнюється, як правило, найпримітивнішими, масовими, антикультурними і дегуманізованими формами діяльності і розваг. Так, «зростаюча орієнтація людей на індивідуальний вибір і особисті інтереси не могла опертися на універсальні ринкові цінності і на авторитет заснованих на них соціальних інститутів. Така соціальна новація породила індивідуалізм без особистої активності і відповідальності, без опори на міцні соціальні зв'язки, девальвувала такі цінності, як згуртованість, колективізм, тобто саме те, що і є характеристикою справжнього громадянського суспільства – щільність та стійкість соціальних зв'язків. Відбувся прорив до соціальних відносин елементів субкультури – мовних спотворень, занепаду моральності, культу насильства, мафіозного корпоративізму тощо» [245, с. 238]. І сьогодні єдиною потенційною можливістю подолання такої патової ситуації в соціальній та культурній сфері є відродження високого потенціалу креативно-творчого ставлення до світу, яким завжди відрізнявся український народ. У поєднанні ж із сучасними тенденціями розвитку інформаційно-технологічної сфери ця духовно-творча наснага, притаманна нашим людям, має відродитися у формі високої інноваційної культури, яка втілюватиметься як в матеріально-виробничих так і в духовно-творчих проявах становлення України як нової потужної європейської нації.

Насамперед, дуже важливо, щоб нова інноваційна культура українців в основі своїй мала не індивідуалістські орієнтації і корпоративні цінності, що притаманно загалом сучасній цивілізаційній матриці, але ґрунтувалася на ідеях громадського блага, справедливості, рівності, пріоритеті духовних і загальнолюдських цінностей. «Духовність людини – це вміння вийти за рамки вузько егоїстичного прагнення вижити, досягти успіху, захистити себе від негод. Наповнене духовним багатством життя передбачає не лише включення в образ власного «Я» величезної інформації – про навколишній світ, але і здатність розглядати своє «Я» в контексті всесвіту. При цьому людина виступає не пасивною ланкою, а суб'єктом діяльності. Це – особа,

яка намагається зрозуміти своє призначення у цьому світі, прагне наповнити своє життя певним сенсом, активно реалізовує свій потенціал в ім'я певних ідеалів, а не в суто егоїстичних цілях» [49, с. 11]. В такому випадку і інноваційна культура особистості буде орієнтована на певний набір цінностей, що відповідатиме як національній соціокультурній традиції, так і загальнолюдським аксіологічним пріоритетам. Тільки інноваційна культура, заснована на духовному потенціалі особистості, може розглядатися як засіб виходу із сучасної антропокультурної кризи, в якій знаходиться інформаційний глобалізований світ.

Таким чином, можна сміливо робити висновок про те, що інноваційна культура – це насамперед сучасний спосіб реалізації внутрішніх, духовно-творчих потенцій особистості, а значить вона є і культуротворчим стрижнем розвитку всього сучасного соціуму, як у регіональних і національних, так і в глобальному вимірах. «Інноваційна культура людини – це сфера її духовного життя, що відображає її ціннісну орієнтацію, яку закріплено в мотивах, знаннях, уміннях, навичках, зразках і нормах поведінки, і забезпечує сприйняття нею нових ідей, її готовність і здатність до підтримки й реалізації нововведень у всіх сферах життя» [403, с. 10]. Інноваційні ж здатності і новаторська готовність особистості можуть породжуватися лише на основі постійного духовно-творчого прагнення до переформатування, трансформації сучасних соціальних та культурних реалій в бік посилення в них гуманістичної, загальнолюдської, культуротворчої та інноваційно-креативної складової.

Особливе значення в процесі духовного відродження національного суспільства мають відіграти українські освітяни, які володіють унікальними інструментами гуманістичного навчання і виховання, здатними пробуджувати в дитині, молодій людині тягіння до творчості, креативної самореалізації і інноваційно-культурної діяльності. «Нині, коли українське суспільство перебуває на стадії системного оновлення, перед освітянами стоїть нелегке завдання: учитися самим і вчити молоде покоління виживати в

досить жорстких умовах сьогодення і водночас – виховувати культуру і мораль, формувати аналітичне світосприйняття і філософське ставлення до реалій буття, плекати високі духовні цінності, які стануть запорукою особистісного зростання та підґрунтям суспільного поступу. Нова парадигма освіти, спрямована на індивідуалізацію навчання й розвиток творчого потенціалу особистості, зорієнтована на найбільш сутнісну ознаку сучасного суспільства – людиноцентризм» [159, с. 92]. Тільки перетворюючись на середовище гуманізму, демократії, людиноцентризму і творчості, національна освіта буде здатною стати ключовим засобом духовного відродження суспільства. Виховуючи у молоді вміння творити, а також ставитися до себе і інших з позицій поваги, толерантності і рівності, інноваційна освіта реалізує своє головне завдання – надати кожному суб'єкту навчально-виховного простору шанс реалізувати свій духовно-творчий потенціал інноваційно-креативними засобами, що складають саму структуру і сутність людиноцентричної освіти.

Окрім того, освіта звичайно ж має озброювати сучасну людину інтелектуальними інструментами, без яких інноваційна культура нездатна розвиватися і функціонувати в умовах інформаційно-технологічної цивілізації. Наукоцентричність, технологічність та інноваційність мислення – головні основи успішності сучасної людини та передумови її духовно-творчої самореалізації. «Інноваційна освіта передбачає також розвиток здатності людини систематично аналізувати найважливіші питання і проблеми, вміщуючи факти в ширший контекст, оцінювати моральне значення дій і вибору, а також ефективно передавати знання і порушувати питання. Навички постановки інноваційних завдань та аргументації потрібно формувати в межах різноманітних нових навчальних програм та з допомогою різних педагогічних методів. Завдяки трансляції демократичних цінностей і культурних норм вища школа є фундаментом для утворення та зміцнення соціального капіталу. Освіта може і повинна сприяти консолідації суспільства, стимулювати суспільну діяльність, допомагати розвитку різних

форм навчання і втіленню інновацій» [187, с. 142]. Така особлива роль національної освіти робить її чи не найголовнішим елементом процесу відродження духовної сфери життєдіяльності суспільства як поля реалізації інноваційної культури особистості. В освіті людина не тільки набуває знання і навички, але й знаходиться в первинному середовищі духовно-інноваційної творчості, до чого й повинні прагнути вітчизняні освітяни, впроваджуючи системні реформи освітньої сфери українського суспільства.

Зрештою, необхідно відмітити і те, що в умовах функціонування і нарощення потужностей інформаційно-технологічної цивілізації, яка значним чином обмежує людські якості людини, інновація залишається тим середовищем, де ще зберігається потенціал свободи як необхідного людського ідеалу. «Інноваційна культура – це безпосередня реалізація свободи людства, зразок поведінки, виробництва і стосунків. Кожне досягнення культури підносить людину на новий рівень, розкриваючи невичерпні людські можливості, і відкриває нові горизонти для творчого зростання і розвитку. Культура формує людину як носія традицій, мови, духовності, світогляду. Інновації у сфері культури збагачують розум, гуманізують людські відчуття, розвивають конструктивно-творчі сили і прагнення, будять в людині потяг до творчості та самореалізації. Таким чином, в умовах сучасного суспільства інноваційна культура є об'єктивною необхідністю, оскільки саме інноваційна культура є основою, двигуном, визначником напряму, рівня та якості розвитку особи та суспільства в цілому» [303, с. 646]. Інноваційну культуру, таким чином, можна розглядати як простір вільної, вольової, особистісно-духовної реалізації людиною своєї власної внутрішньої сутності, основа якої полягає в необмеженому прагненні до здійснення людиноцентричних, загальнолюдських цінностей і ідеалів.

Окрім того, освіта володіє безпрецедентним потенціалом поєднання внутрішньої духовності особистості з її зовнішніми професійно-фаховими самореалізаційними можливостями. Завдяки духовній складовій інноваційної культури професіонал в своїй сфері здатен відчувати ціннісно-смісловий

характер власної діяльності, надавати їй особистісно-креативного спрямування. «Духовна культура, засвоюючись професіоналами і проходячи крізь їхні прагнення та інтереси, призводить до формування їх особистісної позиції стосовно всіх життєво важливих моментів буття. Притому позиції не тільки теоретичної, але і практичної, що визначає не лише цілі, ідеали і зміст життєдіяльності індивіда, а й засіб її реалізації, а також сам спосіб і спрямованість соціальної активності. Усвідомлення значення духовної культури для особистісного розвитку та професійного становлення дозволяє віднести її до сутнісних характеристик фахівця» [389, с. 12]. Інноваційна ж культура професіоналу як раз і дозволяє інтегрувати в єдиному фахово-креативному прояві і духовну наснагу особистості, і її професійну майстерність. Враховуючи це, професійна освіта має бути сповнена духовною наснагою у поєднанні з фаховою майстерністю, що значною мірою і формує інноваційну культуру високого рівня.

Важливою складовою духовного наповнення інноваційної діяльності людини, колективу чи громади є створення відповідного морально-вольового, психологічно-сприятливого клімату і атмосфери. Людина має відчувати власну значимість для інших, для громадського блага, щоб повноцінно реалізовувати власний духовно-творчий та креативно-інноваційний потенціал. Так, «створення психологічного клімату, сприятливого для інновацій є також необхідною умовою інноваційного середовища. Основна стратегія полягає у побудові такого характеру взаємодії організаторів і учасників інноваційних процесів, який спонукає до розкриття творчого потенціалу, самопізнання, саморозвитку, досліджень передового досвіду. Необхідними умовами позитивного психологічного клімату є виконання принципу психологічної рівності суб'єктів інноваційного процесу, яка полягає у співпраці, партнерстві та взаємодоповненні з метою розвитку інноваційних знань і поповнення інноваційного досвіду всіх сторін; створення стосунків співтворчості та творчої розкнутості особистості за рахунок відкритості стосунків у колективі; формування поля засвоєння

досвіду успіху та задоволеності від результатів творчої й інноваційної діяльності» [232, с. 141]. Успіх і внутрішнє моральне задоволення від власної інноваційної діяльності є чи не найпотужнішою мотивацією для подальшої реалізації власних особистісно-творчих проєктів і планів. Враховуючи це для повноцінного розвитку духовної сфери соціуму в ньому має створюватися атмосфера успіху, доброзичливості, толерантності, взаємоповаги і взаєморозуміння.

Підводячи підсумок аналізу духовної сфери життєдіяльності суспільства як поля реалізації інноваційної культури особистості, відзначимо, що саме в інноваційно-креативній діяльності сучасна людина здатна виявляти свої духовні здатності до усвідомлення і творчості добра і краси, справедливості і моральності. Інноваційна культура стає сьогодні провідником загальних культуротворчих можливостей людини. «Людина культури – це духовно багата особистість, яка має творчі здібності, віддана своїй справі, захоплена нею. Формування такої особистості передбачає розвиток духовних потреб пізнання й самопізнання, краси, спілкування, творчості, пошуку сенсу життя, щастя, наявність ідеалу. Інноваційна культура є інтегративною системою, що включає сукупність знань, умінь, навичок, способів інноваційної діяльності, усвідомлювані цінності інноваційної особистості, психологічні властивості інноваційного типу особистості та її інноваційну поведінку. Інноваційна культура особистості все більше й більше визначається рівнем здатності тієї або іншої людини до творчого й критичного мислення» [385, с. 84]. Творче, креативне, новаторське, нестандартне мислення і діяльність визначають в сучасному інформаційно-технологічному світі здатність людини вийти за обмежувальні лінії технологічності і перетворитися на суб'єкта справжньої культуротворчості, в якій поєднуються як матеріально-технологічні, так і духовно-творчі прояви людської буттєвості.

Отже, проаналізувавши особливості функціонування інноваційної культури у таких сферах, як виробництво і економіка, політика і громадська

діяльність, побут і сім'я, наука і освіта тощо, тобто охопивши основні матеріальні і духовні прояви соціального функціонування і особистісної життєдіяльності, можемо зробити низку взаємопов'язаних висновків про те, яким чином інноваційна культура особистості впливає на розвиток кожного з перелічених сегментів.

По-перше, дослідивши особливості функціонування інноваційної культури у сфері безпосереднього (матеріального) виробництва, а також специфічні характеристики розвитку ринково-економічних процесів в Україні, доведено необхідність значного зростання інноваційного сектору національної економіки, без якого Україна і надалі за всіма показниками буде все більше відставати в економічному розвитку від світових країн-лідерів. У зв'язку з низькою освіченістю та інноваційною культурою населення сучасні показники інноваційних запроваджень на виробництві і в сфері управління економічними процесами в Україні не відповідають жодним стандартам, прийнятим в розвинених країнах. В цьому аспекті надзвичайно важливо усвідомлювати, що не піднявши завдяки ефективному використанню освітніх, виховних, наукових засобів загальну інноваційну культуру населення, наша держава обов'язково опиниться серед аутсайдерів глобального знаннєво-інформаційного суспільства. Враховуючи це, одним з головних комплексних завдань, що постає перед національною громадою освітян, діячів культури, підприємців і промисловців, є виховання якісно нового рівня інноваційного мислення широких мас українського населення, що є ключовою умовою підготовки людського капіталу, який відповідав би всім вимогам розвитку сучасної ринкової економіки.

По-друге, підкресливши нагальну потребу функціонування інноваційної культури особистості в політичній сфері суспільного життя, обґрунтовано особливу необхідність підвищення рівня політичної та громадянської грамотності, освіченості і культури українців, які волею історичної долі опинилися в рамках трансформаційного суспільства. Успіх же демократизаційних трансформацій сьогодні безпосередньо залежить від

того, наскільки продуктивно наші громадяни зможуть реалізовувати власний громадський і соціально-політичний креативний потенціал. Політична еліта та державна бюрократія, що в загальних рисах залишилася Україні від колишнього Радянського Союзу, неспроможні реалізовувати справжню демократизацію всіх сфер соціально-політичного на національно-громадського життя. У зв'язку з цим, саме від рівня інноваційної наснаги громадянського суспільства, яке тільки зароджується в нашій країні, залежить ефективність тих державотворчих реформ, що носять в Україні демократизаційний характер.

По-третє, визначивши основні можливості реалізації інноваційної культури у соціокультурній сфері життєдіяльності особистості, доведено, що саме інноваційна активність, спроможність і культура людини перетворює її на інтегральний елемент тієї життєтворчої цілісності, яку складають для неї побутові, сімейні, товариські, громадські прояви самореалізації. В сучасному світі надзвичайно складно перетинаються традиційні та модернові виміри всіх цих проявів, у зв'язку з чим для гармонізації власної буттєвої сфери людина має володіти високим рівнем інноваційної культури, яка дозволить вибудовувати цілісну картину особистісної самореалізації в безмежному різноманітті соціокультурних форм і можливостей. Окрім того, тільки спираючись на високу інноваційну культуру сучасна людина може сподіватися на формування себе у якості активного суб'єкта громадської діяльності, на корисного члена національного і глобального соціуму, який не байдужий до спільних проблем, що постають перед кожною окремою громадою чи перед людством в цілому.

По-четверте, виокремивши духовну сферу життєдіяльності суспільства як поле реалізації інноваційної культури особистості, доведено, що в сучасній цивілізаційній ситуації, що носить інформаційно-технологічний характер, людина, втрачаючи традиційні форми реалізації власної духовності, набуває нового засобу поєднання матеріальних та духовних елементів власного буття. Таким інтегративним засобом є саме інноваційна

культура, завдяки якій матеріально-технічні, професійно-технологічні, громадсько-політичні середовища суспільного функціонування наповнюються духовними смислами, цінностями і енергіями. Інноваційна культура дозволяє особистості в дегуманізованому середовищі безмежної інформаційної цивілізації відроджувати і проявляти потенціал справжньої людяності, духовності і творчості. Таким чином, інноваційна культура гуманістичного характеру відіграє не просто новаторсько-технологічну роль в житті суспільства, але й утворює в структурі суспільної та індивідуальної свідомості аксіологічні пріоритети добра, краси, справедливості, моральності. Тобто інноваційна культура високого рівня обов'язково ґрунтується на загальнолюдських духовних цінностях.

Висновки до другого розділу

Визначивши інноваційну культуру як культуру мислення, почуття і діяльності особистості, спрямованих на пошук та реалізацію шляхів, ресурсів, способів модерного розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей, у даному розділі автор доводить, що вона може існувати (формуватись, функціонувати, повноцінно проявлятися) лише в умовах демократичного середовища, пропонує низку висновків про те, як впливають владно-управлінські та соціально-громадянські чинники на становлення інноваційної культури сучасної людини. Обґрунтовується, що тоталітарні режими не тільки стримують, але й спотворюють інноваційні імпульси особистості, більш того, можуть вдаватися до маніпулювання культуротворчою діяльністю людини заради інтересів правлячого режиму. Демократичний політичний режим навпаки, - формує та забезпечує середовище вільної творчості, сприяє культурній самореалізації особистості. Саме в демократичному суспільстві культуротворча діяльність набуває дійсних ознак інноваційності, креативності та творчості.

Виходячи з того, що потреба в демократії пов'язана з потребою свободи творчості і вільного розвитку людини, доведено, що демократія найбільш повно забезпечує умови для реалізації таких прав людини як право на вільне самовираження, свободу совісті і творчості, внаслідок чого особистість усвідомлює значення інновацій для подальшого суспільного прогресу. Прагнення до свободи творчості в сучасних цивілізаційних умовах реалізується саме шляхом інноваційної діяльності. Враховуючи це, демократичний лад можна вважати сприятливим соціокультурним середовищем для вільного розвитку людини через креативно-інноваційну особистісну творчість.

Визначено, що такі ознаки демократії як гуманістичність та орієнтація демократично-інноваційної ініціативи на загальнолюдські цінності; принцип демократичного плюралізму; активноучасницька природа демократії; відкритість і діалогічність сприяють активному розвитку інноваційної активності всіх його суб'єктів, здійснюють позитивний ціннісно-смісловий, системно-структурний і комунікативно-громадський вплив на формування інноваційної культури особистості.

Доведено, що негативно впливає на інноваційно-креативний потенціал соціуму низький рівень інноваційної наснаги в посттоталітарних країнах з «запозичувальною» моделлю впровадження демократичних перетворень. Особливою небезпекою для забюрократизованих державних машин управління в пострадянських республіках є ще й тенденція скочування до охлократії, коли вже важко буде розраховувати на інноваційні прориви на тлі тотальної безграмотності і некомпетентності. Вказано, що страшною небезпекою для інноваційного розвитку українського суспільства є імітаційний характер демократизаційних перетворень, коли населення вдовольняється пустопорожньою демагогією еліти, що проголошує неіснуючі досягнення та дає нездійснені обіцянки. Подолання ж перелічених негативних тенденцій можливе завдяки освітньому, просвітницькому, культурно-інноваційному розвитку населення на основі демократично-

гуманістичних принципів.

Дослідивши особливості функціонування інноваційної культури у сфері безпосереднього (матеріального) виробництва, проаналізувавши специфіку розвитку ринково-економічних процесів в Україні, доведено необхідність значного збільшення інноваційного сектору національної економіки, без якого Україна і надалі за всіма показниками буде економічно відставати від світових країн-лідерів. У зв'язку з інноваційною культурою населення сучасні показники інноваційних запроваджень на виробництві і в сфері управління економічними процесами в Україні не відповідають жодним стандартам, прийнятим в розвинених країнах. Тому нагальним є усвідомлення того, що не піднявши завдяки ефективному використанню освітніх, виховних, наукових засобів рівень загальної інноваційної культури населення, наша держава неминуче опиниться серед аутсайдерів глобального знаннево-інформаційного суспільства. У зв'язку з цим, одним з головних комплексних завдань, що постає перед національною громадою освітян, діячів культури, підприємців і промисловців, є формування якісно нового рівня інноваційного мислення широких мас українства, що є ключовою умовою підготовки людського капіталу, здатного прийняти виклики сучасної ринкової економіки.

Підкресливши нагальну потребу функціонування інноваційної культури особистості в політичній сфері суспільного життя, обґрунтовано необхідність підвищення рівня політичної та громадянської грамотності, освіченості і культури українців, створення умов для реалізації громадянами України громадянського і соціально-політичного креативного потенціалу.

На основі визначення основних можливостей реалізації інноваційної культури у соціокультурній сфері життєдіяльності особистості, доведено, що саме інноваційна активність і культура людини перетворює її на інтегральний елемент тієї життєтворчої цілісності, яку складають для неї побутові, сімейні, товариські, громадські прояви самореалізації. Високий рівень інноваційної культури уможливорює формування особистості у якості

активного суб'єкта громадської діяльності, корисного члена національного і глобального соціуму, небайдужого до спільних проблем окремої громади чи людства.

Оголосивши духовну сферу життєдіяльності суспільства топосом реалізації інноваційної культури особистості, доведено, що в сучасній інформаційно-технологічній цивілізації людина, втрачаючи традиційні форми реалізації власної духовності, набуває нового засобу поєднання матеріальних та духовних елементів власного буття. Таким інтегративним засобом є саме інноваційна культура, завдяки якій матеріально-технічні, професійно-технологічні, громадсько-політичні середовища суспільного функціонування наповнюються духовними смислами, цінностями і енергіями.

Інноваційна культура в дегуманізованому середовищі безмежної інформаційної цивілізації постає умовою відродження та прояву справжньої людяності, духовності і творчості. Таким чином, інноваційна культура гуманістичного характеру ґрунтується на загальнолюдських духовних цінностях, утверджує в структурі суспільної та індивідуальної свідомості аксіологічні пріоритети добра, краси, справедливості, моральності.

РОЗДІЛ 3

СОЦІОКУЛЬТУРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Інноваційна культура в системі життєдіяльності українського суспільства

Проведений попередній аналіз проблеми дозволяє визначити інноваційну культуру як культуру креативно-модернового мислення, почуття і діяльності людини, спрямованих на пошук і реалізацію шляхів, ресурсів, способів розвитку соціуму на засаді гуманітарних пріоритетів і цінностей. Становлення, формування і ефективного функціонування такої культури залежить від багатьох чинників, головними серед яких є суспільне середовище; спрямованість політичної системи; конституційно визначені права і свободи людини; загальний стан культурно-просвітницької роботи; характер і спрямованість функціонування ЗМІ і системи суспільного виховання та ін. Зупинимось на їх розгляді більш детально.

У сучасному філософському і науковому дискурсі існує кілька поглядів на трактування поняття «інновації». Його розглядають:

- як засіб (П. Друкер, Й. Шумпетер);
- як результат (Г. Тард, Ю. Карпова),
- як процес (П. Сорокін, Б. Санто).

Роль інновацій в функціонуванні суспільства як фактора зміни структур соціуму досліджували західні мислителі К. Леві-Строс, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Е. Гідденс, Т. Парсонс, П. Ансар, П. Штомпка, Т. Монсон, а також вітчизняні вчені Л. Іоніна, М. Попович, С. Макєєв, Н. Черниш і інші.

Щодо теоретичних проблем регулювання інноваційної діяльності серед вітчизняних науковців відмітимо В. Александрова, А. Гальчинського,

В. Геєць, М. Дмитренка, С. Єрохіна, С. Ілляшенка, М. Крупка, О. Лапка, А. Махмудова, М. Мельникова, В. Найдьонова, Л. Нейкова, А. Поручника, Д. Черваньова, Н. Чухрай і інших. Чимало робіт вітчизняних дослідників орієнтовані на поточний стан інноваційної політики України.

Але сам термін «інноваційна культура» має декілька основних значень:

По-перше, інноваційна культура вважається «особливим різновидом загальнолюдської культури, що становить нову історичну реальність, яка виникла завдяки прагненню суспільства до духовного і матеріального самооновлення і яка є передумовою якісних змін життєдіяльності людей, найважливішим соціально-психологічним фактором суспільного розвитку» [23, с. 389].

По-друге, поширена й інша думка, згідно якої «інноваційна культура відображає не тільки рівень розвитку інноваційних процесів, але й міру участі у цих процесах людей, їх задоволення від цієї участі. Вона забезпечує сприйнятливість людей до нових ідей, їх готовність та здатність підтримувати й реалізовувати інновації у всіх сферах життя» [256, с. 49].

По-третє, ще один підхід полягає в тому, що «інноваційна культура – це система цінностей, що відповідають інноваційному розвитку суспільства, держави, регіонів, галузей економіки, підприємств, установ, організацій» [148].

По-четверте, відповідно із Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» інноваційна культура тлумачиться як «складова інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної й соціально-психологічної підготовки людини і соціуму у цілому до сприйняття і творчого втілення у життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах» [137].

Як можемо бачити, із поняттям «інноваційна культура» дослідники та законодавці все частіше зв'язують комплекс проблем, які зумовлені суспільним сприйняттям феномену інновацій, а також науки і освіти як їх джерела. Саме тому формування мотиваційної сфери, розвиток принципово

нової суспільної системи цінностей поступово стають, очевидно, необхідним підґрунтям соціокультурного та економічного ренесансу нашої країни. У дослідників не викликає жодного сумніву тісний зв'язок інноваційної культури із іншими сферами. Адже, саме інноваційна культура може забезпечити сприйнятливість суспільства для нових ідей, сформувати готовність людей до нового та розвинути здатність реалізовувати нові моделі у всіх без винятку сферах буття.

Відтак, в означених визначеннях ми можемо простежити залежність розвитку інноваційної культури від загальних характеристик суспільного середовища. Більш як 70-ти річний період вивчення нововведень показує цілком ясну картину – відбувається поворот від технічної до соціальної рефлексії даних процесів. Себто у аналіз інновацій увійшли нетипові елементи, такі як: цінності, світогляд, суспільна свідомість, очікування та настрої. Проте, це не дивно, адже, практика доводить, що будь-яка модернізація для успішного і результативного інноваційного фіналу потребує гармонійної взаємодії і технологічної, і інституційної, і соціально-ціннісної складових. Саме тому у ХХІ столітті спостерігається суттєве розширення порядку денного проблем інноваційного розвитку у напрямі залучення у його аналіз аспектів соціального контексту.

Цілком можна погодитися із поглядом дослідника А. Пригожина, який вважає, що аналіз суспільних інновацій виступає надзвичайно складною для пізнання проблемою, бо ці процеси іманентно пов'язані із ситуацією невизначеності як вихідних параметрів, так і остаточних результатів, що, у свою чергу, не дає змогу створити науково обґрунтовані імітаційні моделі потрібних змін до їх фактичної реалізації. Відтак, тісний зв'язок соціальних інновацій із конкретними соціальними відносинами і культурою значно ускладнює виокремлення у спільному кінцевому результаті внеску, який був отриманий через впровадження інновацій, а який є природнім ходом речей. Особливо це актуально для ситуації апробації нових моделей поведінки або нових форм соціальних відносин. А. Пригожин слушно вказує, що головну

складність дослідження соціальних інновацій складає те, що з часом змінюються самі люди, а саме їх смаки, звички, моделі поведінки тощо. Тому специфіка дослідження проблем соціальних інновацій пов'язана із різноманітністю механізмів зародження і здійснення соціальних новацій, а також методів їх впливу та ревізії через управління державою чи окремими організаціями [298, с. 163]. Зазначений підхід надає можливість дослідникам визначити суспільні інновації як «соціокультурний процес, який сприяє закономірній різномасштабній трансформації суспільства» [323, с. 45].

Для становлення інноваційної культури особистості має особливо принципове значення інновативність культури у цілому, здатність соціуму до введення і пошуку нових практик. Так, І. Москальов [243], вважає, що вплив інновацій на суспільні процеси полягає, насамперед, у трансформації соціальних структур та зміні вектору процесів, які приводять до переорієнтації моделі функціонування суспільного організму. Тут суттєво змінюються стратегічні пріоритети, технологія, культура, суспільні інститути. Важливо, що в економічних та науково-технічних інноваціях існує ефект «доміно», тобто одні – запускають інші. Адже, показники розвитку соціуму обумовлені соціальними змінами та саме з точки зору соціальних змін можуть вивчатися в принципі. Зрозуміло, що суспільні інноваційні процеси є не лише змінами, які відбуваються у великих відкритих складних системах, а й змінами, що мають місце в свідомості однієї людини. І цього досить, щоб викликати зовнішні масштабні ефекти, позаяк в точці біфуркації «і один у полі воїн».

Так, філософ П. Бурдьє виводить поняття «соціального поля», чим доводить принципову можливість трансформації сукупності здобутих установок, а також схем сприйняття, власних оцінок і дій, що нав'язуються індивідові соціальним контекстом. А окрім того, поняття «поля» дозволяє інтерпретувати існуючий безмежний набір можливостей різних типів поведінки і відносин поміж індивідами. Це, на думку дослідника, відповідає конкретним засвоєним людьми знанням, які поступово набувають форми

об'єктивних закономірностей [63, с. 49]. Цей погляд надає хороші підстави пов'язати зміну соціальних структур із інноваційною діяльністю окремих осіб, що зумовлено зміною об'єктивних обставин. Солідаризуючись зі значенням, яке має індивід для динаміки інновацій соціуму, не варто залишати поза увагою також масштабні суспільні зміни, які змушують людей пристосовуватися до абсолютно нових умов, які кидають виклик усталеним структурам, процесам і результатам практичної діяльності.

За О. Набатовою, причинами та сутнісно-змістовними джерелами суспільних інновацій цілком можна вважати природно-історичні (органічні) і проектні чинники. Перші, на її думку, виникають природньо і легко, вони закономірно постають як наслідок розвитку механізмів суспільної координації та забезпечення формування соціальних і економічних підсистем, їх взаємоузгодження та консолідації [245, с. 235]. Другі – проектні інновації – ініціюються людиною, тобто певними суб'єктами управління, тому їх обґрунтованість визначається ступенем їх співмірності об'єктивним соціально-економічним законам.

Такі проектні інновації можна поділити на:

- запозичені, що обумовлюються внутрішньою потребою системи, але мають зовнішнє джерело;
- стимульовані, що мають внутрішні джерела, але обумовлені зовнішніми чинниками;
- експансивні, що є зовнішньо обумовленими і мають зовнішні джерела [346].

Враховуючи той факт, що соціальні інновації не є лише статичними досконалими нововведеннями, а, навпаки, є перехідними від одного стану системи до іншого, є підстави зробити припущення, що процеси динаміки змін механізмів функціонування суспільних систем залежать від того особливого значення, яке надає їм саме суспільство. Набуваючи інституційних і соціально-ціннісних вимірів інноваційна діяльність чинить детермінуючий тиск на ефективність і обмежує наслідки тих чи інших

конкретних соціальних інновацій.

Отже, на макрорівні суспільні інновації можуть охоплювати 3 аспекти:

- соціально-економічні (соціальна структура, соціокультурні характеристики соціуму);
- стратегічні пріоритети інноваційної діяльності (структура цінностей, перелік потреб та цільових орієнтацій);
- мотиваційні (норми, моделі повсякденної поведінки).

Як зазначають дослідники, «чим більш глибинним є шар змін, тим менше ці зміни піддаються прямому управлінню елітою, але тим важливішим стає вплив, що чиниться на нього «стохастичними» діями мільйонів людей» [139, с. 177].

Що ж до проектних інновацій, то для даного випадку формальні процедури можуть передувати моменту початку реальних змін. Проектні суспільні інновації цілком можна розглядати у якості процесу перетворення нового у звичне. Соціокультурні норми та апробовані зразки поведінки, які раніше забезпечували успіх, виявляються малоефективними у нових обставинах. Їх інституціоналізація та закріплення в сфері духовної та матеріальної культури соціуму утруднена. І це не випадково. Адже, в процесі інституціоналізації ці проектні інновації мають пройти тривалий шлях: від зародження та ідентифікації до утвердження та рутинізації. Етап зародження пов'язаний із появою нової ідеї. Під час етапу ідентифікації відбувається поширення новації, яке далі стає обмеженою або латентною новацією. Ще далі новація може стати визнаною девіацією або подавленою новацією, а потім – визнаною інновацією [28, с. 197]. У цьому сенсі продуктивним є поняття «життєвий цикл інновацій», який використовує дослідник П. Штомпка. Під ним розуміється проміжок часу між тим моментом, коли висувається якась новація, та часом, коли вона стає загальноприйнятою в суспільстві, замінюючи певні приписи, подання та норми, що панували раніше [427, с. 444 – 450].

Як ми бачимо, суспільні інновації є досить змістовним поняттям, яке

охоплює і масштабні історичні зміни, і локальні «подвиги духу». Усі вони трансформують традицію, відкриваючи дорогу новим ідеям для кращого світу. Перебудова соціуму через проектну діяльність людей створює нові цілі та структури. Починаючи із другої половини ХХ ст., глобальні інноваційні тренди починають залежати від економіки, що, так чи інакше, є базисом суспільства. Адже характер соціальних відносин не прямо визначає ступінь інновацій у конкретній сфері. Така «м'яка» залежність дуже гостро відчувається у пострадянських державах, де глибокі суперечності середовища вкрай негативно позначаються на цьому процесі.

Суспільні інновації у пострадянських державах мали, зрештою, телеологічний характер та засновувалися часто на стратегії імпортування формальних інститутів. Дійсно, певні організаційно-правові форми з'являлись раніше ніж відповідні соціально-психологічні зрушення у масовій свідомості. Тому інновації, які зорієнтовані на ринкову економіку виявилися обмеженими у своєму потенційному соціокультурному характері. Відтак, одні новації, які активно впроваджуються «зверху», приймаються соціумом надзвичайно болісно. І це зрозуміло. Адже, суттєві соціальні втрати, які мали і мають місце в українському суспільстві актуалізують проблему соціального відторгнення інновацій. І це вкрай принципово, бо інновації часто адаптовані більше за формою, аніж за сутнісним змістом. Процес «насадження» продовжується, але не дає істотних результатів, окрім відторгнення соціальним організмом.

В цьому контексті фундаментальну роль відіграє рівень залученості населення у різнобічні аспекти інноваційного процесу. За даним головним критерієм виокремлюють:

- адміністративні інновації (члени суспільства не впливають на інноваційний процес);
- колективні (партисипативні) інновації (члени суспільства детермінують інноваційний процес).

Слушно вважається, що інновації першого типу ефективніші, так як

скорочуються масштаби опору змінам, та суттєво збільшується масштаб нових пропозицій для загального поліпшення якості даних нововведень. Партисипативні інновації реалізуються в життя саме тому, що люди відчують: вони будуть заохочені за свої зусилля. Так інновація буде прийнята завдяки не нав'язаним «зовнішнім» інтересам тих, хто має владу, а через «внутрішні» засоби для підтримки норм та цінностей. На підставі чого інновації цілком можна класифікувати на впровадженні «зверху» та «знизу».

Україна, як і багато із пострадянських суспільств, характеризується суперечливою системою інституцій, персоніфікованістю соціальних зв'язків, відсутністю діалогу між соціумом і владою, частковою криміналізацією соціальних відносин, переважанням приватних інтересів над суспільними. Це посилюється трендом до розбалансування інтересів соціуму і економіки. Все це стає суттєвим для реалізації суспільних змін та інновацій на макрорівні. Розвиток має бути спрямований на формування незалежних інститутів соціально орієнтованої економіки, де ринок і суспільство спільно перемагають псевдоринкову і популістичну кланово-олігархічну економіку кримінального типу.

Суспільство, що було вивільнене з-під управлінського партійного контролю, не зуміло швидко стимулювати інноваційні моделі, і, зрештою, це призвело до нееквівалентного соціально-економічного обміну. На думку дослідниці В. Федотової «харизматична фаза неолібералізму, волаюча до творчої активності, на стадії рутинізації обернулася перемогою жадібності над економічним інтересом... Висока сутність ринку, пов'язана із ідеєю свободи, була втрачена через те, що практичний консьюмеризм витіснив ідеї демократичної правової держави, громадянського соціуму» [398, с. 36].

Дійсно, в Україні відбулася повна концентрація капіталу в руках відносно невеликого сектору населення без, очевидно, необхідного контролю. Не вклавши нічого у забезпечення соціально-економічного розвитку нашої країни ці люди отримали привілеї та майно, що неспівмірні із

їх реальним вкладом. Водночас на цьому фоні більшість громадян збідніла, що вкрай негативно позначилось на становленні інноваційної культури.

Незаперечним є те, що інновації отримують найбільше поширення у соціумах, де рівень багатства та ступінь впевненості у майбутньому – найвищі. Усередині кожного конкретного соціуму інновації найбільшого поширення отримують серед держав, що сильніше за інших відчувають впевненість в майбутньому (до прикладу, найбільш заможні і освічені). А, як зазначав із цього приводу Р. Інглхарт, країни, чиє становище найменш надійне, будуть робити наголос на звичних пріоритетах виживання [146].

При цьому, дослідник В. Розмаїнський, аналізуючи економічні чинники суспільних трансформацій в пострадянському просторі, вказує, що для даного випадку «встановився стійкий негативний зворотний зв'язок: низький рівень добробуту населення спричиняє інституціоналізацію бідності» [309]. Дійсно, це стає важливим чинником, що стримує подальші суспільні інновації та становлення сучасних інститутів ринкової економіки. А бідність має своєрідне інституційне значення, яке полягає в тому, що криза ініціює інструменти виживання. Значна частина населення долучається до використання неформальних інститутів і соціальних практик, що неефективні для соціуму в цілому, але є доцільними для окремого суб'єкта. Так, можна говорити про явища пов'язані із приховуванням доходів, ухиленням від сплати податків, патерналістськими настроями. Людина бажає компенсувати підвищення своїх потреб за умови отримання низьких доходів через допомогу держави, а не через власну інноваційну діяльність. Має місце і розвиток песимістичних очікувань у більшості громадян.

У зазначених умовах бідні домогосподарства через об'єктивні причини не можуть отримати чи переробити необхідну інформацію, саме тому на інституційному ринку починає діяти сумновідомий механізм «зворотного відбору». Він сприяє селекції саме таких інститутів, що погіршують становище інших домогосподарств. Це створює «замкнуте» коло (традиційна українська «бідність-дурість») і суттєво обмежує інституційні можливості

подальшого соціально-інноваційного прогресу України і її громадян.

Стан аномії, який генерується докорінними інституційними змінами, зумовлює, у свою чергу, «розмитість» критеріїв законного і незаконного. Це має подвійний криміногенний вплив: по-перше, відсутні надійні, інституційно-гарантовані, канали реалізації індивідуальних та колективних цінностей і цілей, а із другого – можливість їхньої реалізації кримінальним шляхом [95, с. 100]. Напівлегальний характер даного потоку інноваційної активності стає вагомою перепоною для соціальних інновацій, спрямованих на розвиток як ринкових інститутів, так і суспільства загалом. Нелегальність веде до нелегітимності і, у свою чергу, робить неможливим формалізацію інновацій, її нормативно-правове закріплення.

Відтак, в умовах суттєвого підвищення інноваційної різноманітності в соціальних процесах розгортається функція держави щодо регулювання соціальних інноваційних процесів та їх спрямування на конструктивний вектор. Відтак, на думку дослідників, «першочерговими завданнями держави як суб'єкта соціальних інновацій мають стати узгодження інтересів різних груп та верств населення, захист прав та законних інтересів громадян, забезпечення умов їхньої самореалізації, активної соціально-інноваційної діяльності» [245, с. 238]. Остання теза дозволяє нам вести мову про детермінованість процесу розвитку та функціонування інноваційної культури особистості через характер політичної системи та конституційно визначені права і свободи. Дійсно, процеси перебудови соціальної сфери, яка є носієм більшості державних зобов'язань перед соціумом, в сучасних умовах мають значною мірою різноплановий і найчастіше спонтанний характер, що стоїть на заваді активної розбудови соціальної держави, задекларованій в першій статті засадного Закону України, і зумовлює необхідність проведення глибоких теоретико-методологічних розвідок в пошуку адекватних теорій, концепцій і закономірностей, що складають сутнісний зміст сучасної парадигми державотворення і дозволяють вирішувати цілу низку проблем, що нагромадилися у останні два десятиліття в нашому суспільстві.

Одним із суттєвих механізмів впливу держави на інноваційну перебудову структури економіки та суспільства загалом є законодавче регулювання. Інноваційна діяльність має бути легальною і на усіх її етапах створення нормативно-правового забезпечення має враховуватись цей пріоритет. Високотехнологічні галузі виробництва не можливі без становлення специфічної розвинутої інфраструктури для інноваційної діяльності в цій та інших сферах.

Головні правові засади державної інноваційної політики закладені у Основному Законі – Конституції України (2010) [173, с. 15]. Так, стаття 54 гарантує громадянам свободу наукової та технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. Далі в цій же статті визначається, що Україна «сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством». Окрім того, другий розділ Конституції України гарантує людині усі базові соціально-політичні і суспільні права (свободу слова, релігії, асоціацій, зібрань, право на освіту і працю, захист від дискримінації і втручання держави у особисте життя), що є підставою для розвитку вільної, творчої людини, схильної до сприйняття та творення нових соціальних, технологічних, економічних практик.

Маємо досить широку нормативно-правову базу, яка регулює питання науково-технічної та інноваційної діяльності в нашій країні. Це закони, постанови уряду, укази Президента, підзаконні акти, накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади тощо. Наприклад, серед головних документів такі: Конституція України, Господарський кодекс, Закон України «Про інноваційну діяльність» (2002), Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» (2003), Закон України «Про інвестиційну діяльність» (1991), Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (1992), Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (2006) та інші.

Ці нормативно-правові акти регулюють інноваційні відносини з правової, економічної та організаційної сторони. Головним лейтмотивом державного регулювання даної сфери є декларування стимулювання державою інноваційних процесів для підтримки розвитку України на інноваційному шляху.

Усю сукупність нормативних актів з певним допуском можна розподілити на наступні підгрупи:

1) законодавчі акти, які регулюють економічні відносини та передбачають пріоритет здійснення інноваційної діяльності у різних галузях: підприємстві, науково-технічній, а також інформаційній сферах;

2) законодавчі акти, що регулюють освіту, наукову діяльність, академічну мобільність та інші міжнародні форми співпраці;

3) законодавчі акти, які регулюють діяльність у вільних економічних зонах та на інших територіях зі спеціальним правовим режимом. Наприклад, на тимчасово окупованих територіях;

4) законодавчі акти, які закріплюють екологічні пріоритети. Наприклад, екологічну безпеку під час будь-якої інноваційної діяльності;

5) законодавчі акти, спрямовані на охорону та захист авторських і суміжних прав, а також здійснення патентної діяльності;

6) законодавчі акти, які регулюють зовнішньоекономічні відносини та іноземні інвестиції;

7) інші акти чинного законодавства. Наприклад, в сфері стандартизації та сертифікації, аудиторської діяльності, ліцензування, приватизації, обігу цінних паперів тощо.

Головною тенденцією інноваційної політики в українській державі можна вважати розвиток і реалізацію деяких пріоритетів, які визначені самою ж державою. Ці пріоритети викладені у Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003) [137]. Поглянемо на них детальніше.

Загалом, закон визначає пріоритетними ті напрями інноваційної

діяльності, які є «науково, економічно та соціально обґрунтовані і спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції, високоякісних послугах і збільшення експортного потенціалу держави» [137].

Серед таких стратегічних пріоритетів на 2011-2021 роки названі наступні напрями:

1) освоєння сучасних технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих сучасних технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння сучасних технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- та суднобудування, озброєння і військової техніки;

3) освоєння сучасних технологій виробництва матеріалів, їх оброблення та з'єднання, створення індустрії наноматеріалів і сучасних нанотехнологій;

4) технологічне оновлення і формування агропромислового комплексу;

5) впровадження сучасних технологій і обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування сучасних технологій більш чистого виробництва і охорони навколишнього природного середовища;

7) формування сучасних інформаційних, комунікаційних сучасних технологій, робототехніки [137].

Всі зазначені пріоритети можуть бути досягнуті, якщо до коштів держави будуть додані приватні інвестиції, в тому числі і закордонні. Тому інвестиційна діяльність теж є складовою інноваційної діяльності. Друга не можлива без першої. Наприклад, у статті 6 Закону України «Про інвестиційну діяльність» (1991), зазначається, що «державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення та підтримки пріоритетних напрямів інноваційної

діяльності державного, галузевого, регіонального та місцевого рівнів;

- формування та реалізації державних, галузевих, регіональних та місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази і економічних механізмів для підтримки та стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав і інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків і інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування та розвитку сучасної інноваційної інфраструктури» [134].

Варто згадати про існування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності, яким виступає Державне агентство України з інвестицій та інновацій. Робота даного органу координується українським урядом. Серед засадничих завдань цього урядового органу є сприяння державній політиці у галузі інвестицій та інновацій з метою створення загальнонаціональної інноваційної системи. Ця інституція має за задумом координувати роботу органів влади в тому числі і щодо інноваційної діяльності.

Крім згаданих вище законодавчих актів, варто відмітити різноманітні державні Програми розвитку, Концепції і Стратегії, покликані надати загального напрямку руху України чи оптимізувати окремі чинники інноваційного розвитку соціуму. У цьому контексті можемо згадати прийняту Концепцію науково-технічного і інноваційного розвитку України, яка була прийнята ще в 1999 р. Вона містила ключові цілі, а також пріоритетні напрями державної науково-технічної політики. Свого часу вона задекларувала принципи взаємовідносин між державою і суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності:

- необхідність пріоритетної державної підтримки науки та новітніх технологій;
- розгляд інновацій як джерела економічного розвитку;
- розгляд національної культури та освіти як головного способу реалізації інтелектуального потенціалу громадян.

Подібна риторика була збережена і в наступних державних документах і Програмах. Наразі вагомими актами регуляції державної політики галузі інновацій є Національна стратегія розвитку на період до 2020 року, ініційована Президентом України Петром Порошенком. Однак, правове забезпечення та нормативне регулювання інноваційної діяльності, на жаль, не співпадають із реальними практиками державного управління, адже інновації просто гальмуються нестабільністю політичної, економічної та, тепер, безпекової систем. Так, серед провідних тенденцій розвитку політичної системи визначений перехід до демократичності та відкритості. Але конституційне і законодавче «гарантування» принципів демократії це лише перший крок на шляху реальних змін у бік демократизації. Адже, як свідчить досвід «старих демократій»: розвиток можливий тільки за реального верховенства права. В іншому випадку демократія перероджується на охлократію чи тиранію, про що застерігав ще Аристотель.

На думку сучасного дослідника В. Мостовенка, ми маємо справу із яскравим прикладом «антиінноваційної культури», що проявляється у бюрократизмі чиновників, які свідомо чи підсвідомо відторгають все нове як на державному, так і на регіональному рівнях. Таким чином, цілком можна виділити ключові вимоги щодо розвитку інноваційної культури в державних органах: управління, базоване на високому професіоналізмі; розуміння специфіки ринкових виробничих систем, які не можна регулювати «вручну», командно-адміністративними методами; урахування можливостей сприйняття інновацій безпосередньо суб'єктами господарювання; знання і дотримання державними службовцями чинного законодавства.

На думку українського дослідника О. Романюка, актуальність цих

вимог пояснюється тим, що розбудувати демократію у нас почали «вихованці тоталітарного режиму» [311, с. 5]. Окрім того, посттоталітарна і постсоціалістична дійсність все ще сильно впливає на суспільні трансформації, адже вона навіть не набула ґрунтового теоретичного осмислення. При чому, розглядаючи політичну систему України у цілому, М. Дмитренко відзначає, що «характерною тенденцією політичного розвитку України є дезінтеграція та фрагментація, що проявляється у актуалізації проблем етнічного націоналізму, сепаратизму, автономізації етнічно однорідних регіонів» [114]. У 2014 році ця теза набула особливої гостроти у зв'язку із подіями на сході України.

Інші дослідники, насамперед Л. Бойко-Бойчук, зазначають, що суспільні інновації «виникають в публічній владі, в межах компаній чи громадських організацій, але найбільш помітна їх ефективність в просторі між цими трьома секторами» [50, с. 97]. І це дійсно так. Але із цією метою, очевидно, необхідно долання непрозорості, закритості, забюрократизованості і корумпованості у процесі діяльності органів влади усіх рівнів, реалізація механізмів участі громадськості в формуванні і здійсненні державної політики, делегування інститутам громадянського соціуму окремих функцій держави у соціогуманітарній сфері, удосконалення механізмів соціального партнерства, запровадження системи електронного урядування та ін. На жаль, Україна належить до групи країн, що характеризуються високим рівнем спадкоємності політичної і адміністративної еліт, низькою якістю інститутів і слабким розвитком громадянського суспільства [266, с. 227]. Це пояснює не тільки відставання у інституційних змінах, а й поступове зменшення раніше здобутого потенціалу економіки, втрату позицій на світових ринках високотехнологічної і наукоємної продукції.

Можливо саме тому, аналітики не рідко визнають, що нормативно-правова база здійснення інновацій в Україні виступає доволі суперечливою, адже неповною мірою співзвучна із основними потребами української економіки, що має у ХХІ столітті ґрунтуватися на знаннях. Так, до нині

відсутня ефективна система спрямована на реальний, а не декларативний, захист прав інтелектуальної власності. Ще однією «білою плямою» є функціонування венчурного капіталу. Що ж до процедур заснування суб'єктів інноваційної діяльності, то він безпідставно ускладнений бюрократичними перепонами із виразною корупційною складовою.

В Україні законодавчо не встановлені ніякі критерії інноваційності того чи іншого проекту. Відтак, немає розмежування інвестиційних та інноваційних проектів. Звернемо увагу і на вкрай недостатній рівень об'єктивності при експертизі та проведенні конкурсів на бюджетне фінансування наукових, науково-технічних та інноваційних програм. Зокрема, Закон України «Про державні цільові програми» (2004) зобов'язує проведення експертизи усіх проектів на предмет їх інноваційності, але реально ця норма не діє, бо відсутні критерії. Отож, недосконала і суперечлива правова база «сприяє» практиці невиконання окремих цілком прогресивних норм українських законів, що стосуються інноваційної діяльності. Наприклад, не виконується норма Закону України «Про інноваційну діяльність» (2002), яка передбачає податкові пільги для стимулювання інноваційної діяльності [134].

Саме тому можемо стверджувати, що в нашій державі розвиток нормативно-правової бази для науково-технічної, а також інноваційної діяльності далеко не завершений. Відсутність системного підходу у цій справі стримує розвиток гідної сучасним запитам інноваційної інфраструктури. Справа не йде далі розвитку базових елементів системи законодавчого регулювання. Причина полягає в управлінському конформізмі. На думку учасників Парламентських слухань «Стан і законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності», що відбулись в березні 2013 р. «попри цілком представницький склад з позиції кількості, існуючий масив правових норм має низку недоліків із позиції якісного наповнення» [349, с. 78].

Серед головних недоліків також відсутність чіткого трактування

визначення «сучасних технологій», «високотехнологічної продукції», «високотехнологічного та наукомісткого виробництва». Відсутні зрозумілі і прозорі механізми структурних інновацій щодо різних видів економічної діяльності. Не ясно, які виробництва підпадають під поняття «високотехнологічні», а які – ні. Не існує нормативно впорядкованого переліку запропонованих до реалізації на території України сучасних технологій. Із позиції економічних індикаторів існує обмежене уявлення про очікувані результати після реалізації «наукомістких» сучасних технологій. Тому прогнозувати рівень продуктивності виконання державних програм розвитку вкрай важко, особливо зважаючи на ситуацію з національною безпекою.

Загально визнано, що одним із пріоритетних кроків у напрямі дійсно інноваційного розвитку для України є розбудова усіх компонентів «економіки знань». Вже сьогодні ці тенденції перейшли від обговорень в експертних колах до рівня програмних документів. Так, варто привести наступні пріоритети:

- розробка перспективних шляхів поліпшення державної інноваційної політики;
- розвиток освітньої та науково-технічної галузей;
- формулювання практичних рекомендацій для постіндустріального розвитку економіки України;
- визначення напрямків практичних реформ для якісного підвищення виробництва;
- реформування інноваційної компоненти системи економічних відносин.

Зрозуміло, що розбудова економіки має базуватися в XXI столітті на знаннях. Це і є «економіка знань». Вона в усьому світі визнана засадничим шляхом зростання конкурентоспроможності країни. Це прямо стосується не лише багатих розвинених держав («велика сімка»), але й бідних держав із перехідним типом економіки, наприклад України. Здатність створювати нові знання, а потім їх ефективно використовувати для суспільного розвитку поступово стає

базовим фактором сталого розвитку країн і регіонів. Два традиційні джерела розвитку – інвестиції та робоча сила – доповнюються трейтім - знанням.

Глобальний досвід вказує, що тенденція впливу науково-технічного розвитку на загальний суспільний розвиток буде з часом тільки посилюватись. Прийнято вважати, що прискорення соціально-економічного розвитку можливе, коли у структурі ВВП наукоємна продукція перевищує показник у 1%. В іншому випадку наука втрачає власну економічну функцію. Підкреслимо, що особливого великого значення набувають інноваційні процеси впровадження науково-технічних рішень в останні 10 років. В період долання кризи 2008 року наприклад, у США уряд поставив завдання довести рівень витрат на наукові дослідження до понад 3% ВВП. Тільки це на думку конгресменів збереже США лідерство в світі у технологічному і економічному аспектах. Куди ж американці витрачають гроші? Вказані інвестиції будуть спрямовані на проривні сучасні технології, що, в свою чергу, забезпечать прогрес США на наступні десятиліття. Тому інші провідні країни світу також збільшують видатки на інновації. Що стосується пострадянських країн та, зокрема, України, то обсяги фінансування освіти і науки явно нижчі за мінімально необхідний рівень, дані національні господарства залишаються переважно сировинними.

У розвинених державах зберігається тренд до збільшення видатків на інновації. Глобальні витрати за останні роки зростають швидше, ніж глобальний ВВП. Це означає широке розповсюдження економічних моделей, які здатні інтенсифікувати себе через формування знань та сучасних технологій. Останні десять років підвищення обсягів фінансування в науково-дослідну роботу відмічено у США – до 46 %, ЄС – 27%, Японії – до 25 %. Високі темпи росту видатків на ці сфери також демонструють такі країни як Китай, Фінляндія, Ізраїль, Індія. Наукоємності ВВП в розвинених державах в середньому коливається від 2% до 4% і більше (див. рис. 1), причому доля державного фінансування не перевищує 30 %, основне навантаження лежить на бізнесі.

Якщо розглядати динаміку цього процесу окремо для держав Європи, то в післякризовий час рівень наукоємності зріс із 0,9% (в 2008 році) до 2,0% (в 2011 році), країни лідери Німеччина – із 2,68% до 2,82% та Естонія – із 1,29% до 1,62% [349, с. 112].

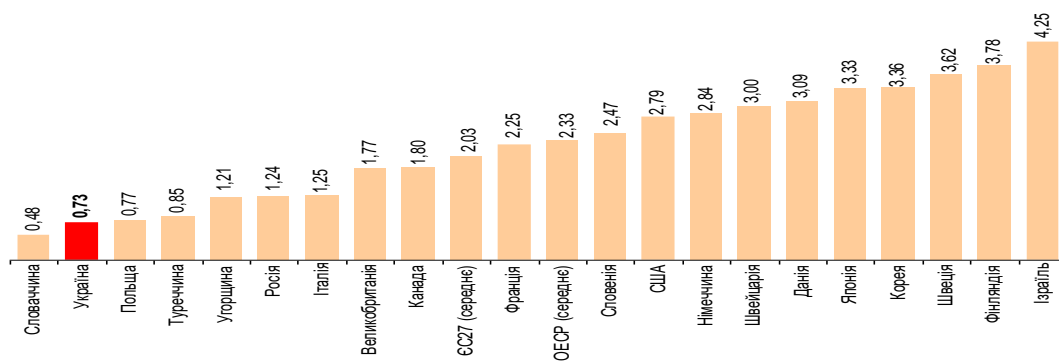

Рис. 1. Показник наукоємності ВВП у розвинутих країнах, %

На тлі інтенсифікації інноваційної діяльності в країнах-членах ЄС в найближчих державах-сусідах панують тренди скорочення науково-технологічної активності (див. рис. 2). Наприклад, в Україні невпинно знижуються показники наукоємності ВВП. Із 2004 р. до 2012 р. наукоємність впала нижче критичного рівня (0,9%) та коливається у відмітки 0,7% ВВП. Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» було затверджено видатки загального фонду на науку у обсязі 4643,8 млн. гривень, що на 46,7 млн. менше, ніж в 2012 році [349, с. 112].

Це не тільки перешкоджає інноваційному розвитку нашої економіки, але також суперечить завданням щодо євроінтеграції України. Адже, європейська практика однозначно вказує, що навіть у часи кризи скорочення (навіть із метою економії коштів) витрат на дослідницьку діяльність не допустиме. Європа здійснює політику, що передбачає випереджальне підвищення інвестицій в освіту і науку до 3% ВВП і створення у цій сфері до 2020 року додатково ще мільйона робочих місць.

Знижуються інші показники, у саме «питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислового виробництва: 7 % у

2002 р. , 4,8 % у 2009 р. та 3,8 % у 2010 р.» [250, с. 14-17]. Ці дані свідчать що в Україні відбувається не перехід на інноваційний вектор розвитку, а зворотній процес. Аналіз показує, що дані тенденції характерні для більшості економічних процесів в нашій державі і є наслідком зменшення обсягу фінансування інноваційної сфери.

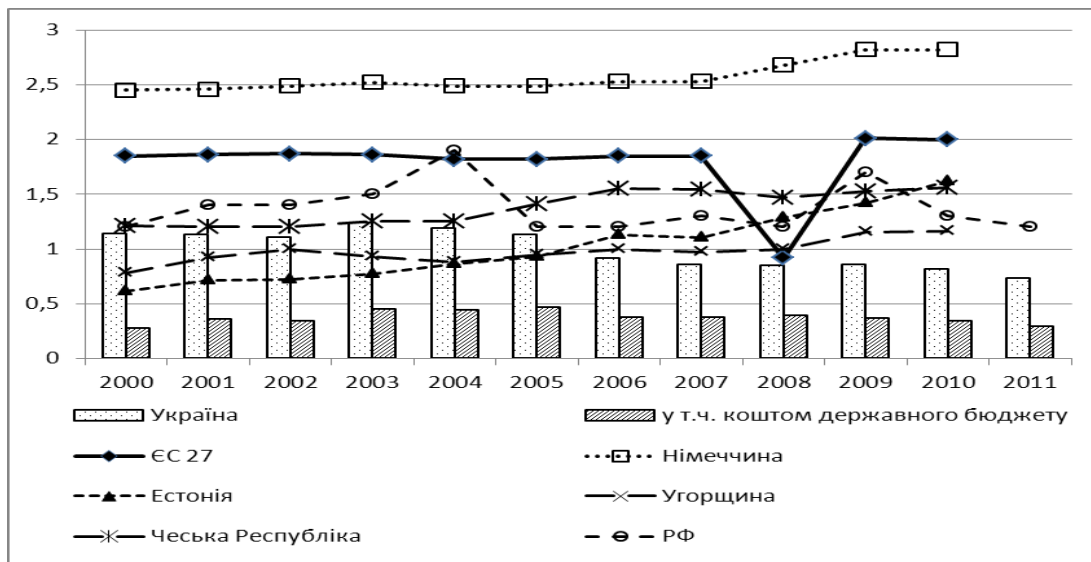

Рис. 2. Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті України та країн Європи за 2000-2011 рр. (%). [Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України]

Країни із потужною економікою розвиваються більшою мірою через створення знання, яке є «найтвердішою валютою» сьогодення. До прикладу, тільки один Каліфорнійський університет затрачає на наукову роботу на 21% більше, ніж Мексика, й має патентів в шість разів більше, ніж ця держава. Це підтверджується і в інших країнах. Серед лідерів щодо виробництва інтелектуальної продукції за кількістю патентів на 1 млн. населення такі держави: Японія – 994, Південна Корея – 779, США – 289, Швейцарія – 271, Німеччина – 235 [114].

Не варто ігнорувати можливості державного субсидування досліджень

та інноваційних розробок. Ринок не заважає державі фінансувати фундаментальну науку, а навпаки, це є принциповою передумовою практичних розробок, які вже безпосередньо фінансуються бізнесом. Інноваційні моделі економіки не матимуть реального втілення без динамічного підвищення витрат на інновації. Як не парадоксально, але добробут населення України залежить від розвитку вітчизняної науки. Остання ж перманентно перебуває в стані кризи. Так, зменшується обсяг і, головне, падає якість наукових досліджень. Звужується спектр наукових напрямів, і це закономірно, адже багато наукових колективів були розформовані, а нові ні хто й не збирався створювати.

Проте надія залишається. Говорячи про науково-технічний потенціал України, зазначимо, що не дивлячись на вкрай недостатні рівні фінансування та відсутність попиту на інноваційні продукти у вітчизняній економіці, є підстави для обережного оптимізму (див. рис. 3).

Рис. 3. Динаміка кількості наукових кадрів та організацій в Україні
[Джерело: дані Держкомстату України]

Водночас, серед негативних трендів особливо загрозливим є скорочення науковців через втрату конкурентоспроможності заробітної плати науково-педагогічних та наукових кадрів. Люди, які здатні генерувати і

втілювати ідеї йдуть з науки в бізнес. І це зрозуміло. Адже, як в 2011 році заробітна плата у секторі досліджень та розробок складала 3270 грн., що менше у 1,6 рази ніж в фінансовому секторі, в 2,7 рази ніж на авіаційному транспорті, помітно менше ніж на водному транспорті [3497, с. 112]. Деяким форпостом залишається Національна академія наук, де зарплата вища ніж у галузевих академіях наук, але все ж і вона не може бути мотивацією для молоді. Як наслідок, наукова кар'єра не приваблює молодь, бо престиж науковця у суспільстві на низькому рівні.

Як зазначають дослідники, спостерігається загальний тренд до скорочення чисельності виконавців наукових досліджень та розробок: «в 2011 р. у економіці України було зайнято 14895 докторів наук, із них 68,6 % – особи передпенсійного і пенсійного віку, 29,5 % – виконавці наукових та науково-технічних робіт; 84979 кандидатів наук, із них 34,0 % – особи передпенсійного і пенсійного віку, 18,9 % – виконавці наукових та науково-технічних робіт [349, с. 113].

У розрізі галузей наук першість протягом 1995 – 2011 рр. зберігається за технічними науками (див. рис. 4). Однак, якщо за станом на 1995 р. наукові організації галузі технічних наук серед загалу організацій, що виконують НР і НТР, становила 62,3% (905 організацій), то за станом на 2011 р. тільки 41,4% (540 організацій).

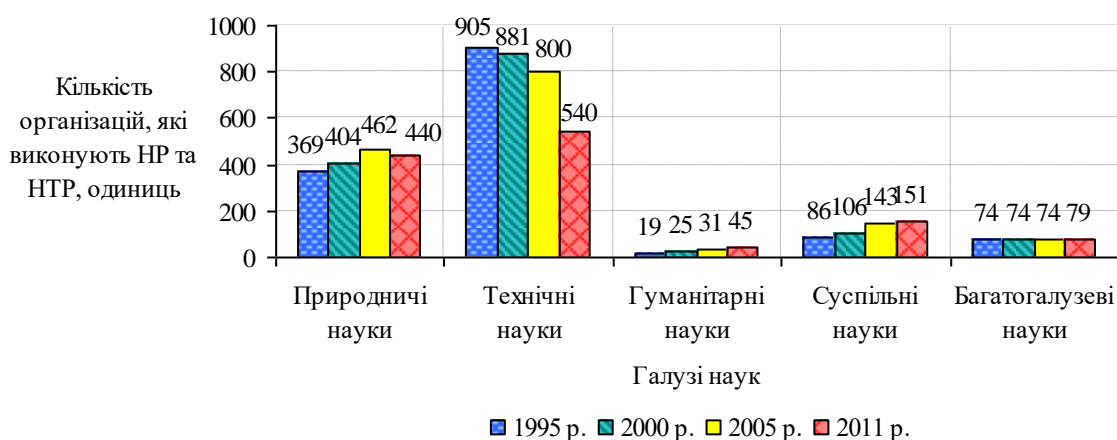

Рис. 4. Кількість організацій, які виконують НР та НТР за основними

галузями наук в Україні за станом на 1995, 2000, 2005 та 2010 рр.

Як ми бачимо, в перехідний, до конкурентних умов, період необхідна акумуляція ресурсів у науку на близько-перспективних, відносно динамічно-ліквідних основах. Разом із цим, в 1995 р. питома вага прикладних наукових робіт складала 29,6% від загалу, а в 2011 рр. – 18,0%, чи на 11,6% менше. Протягом зазначеного періоду суттєво збільшилася частка фундаментальних наукових розробок – у 1,9 рази і науково-технічних послуг – у 3,7 рази.

Однак, сьогодні українська наукова сфера переживає парадоксальну ситуацію: хоча проводяться всі етапи традиційних наукових досліджень, але фундаментальні дослідження зосереджені головне у академічних інститутах – близько 84%, щодо прикладних досліджень у академічному та галузевому секторах – то їх частки 45% та 41% відповідно. Велика доля розробок зосереджується у галузевому секторі – близько 77%. А у приватному, себто корпоративному секторі – тільки 15%.

І це можна зрозуміти, адже в нашій державі давно застарів виробничий сектор. Так, доля інноваційної продукції в окремі роки не перевищує 2% ВВП. Наукомістки та високотехнологічні галузі знаходяться в стагнації. В той же час свої позиції утримують галузі, що представляють технологічний уклад першої половини ХХ ст. В наш час існує хвороблива закономірність: занепад виробництва веде до нестачі грошей для науки, а занепад науки, в свою чергу, поглиблює занепад виробництва.

Для долання цього кола, очевидно, необхідно провести публічну дискусію щодо шляхів перебудови української економіки в руслі передових світових технологій з метою випереджуючого розвитку. Наздоганяючи ми залишимося аутсайдерами. Доцільно пропонувати нове, те чого в світі ще не має в принципі. Сучасні способи виробництва мають стати у процесах «реформ 2020», які заявлені Президентом. Адже реальний стан справ полягає в тому, що відтворення ВВП відбувається без науки на застарілій технологічній базі.

Реальний сектор економіки є основним джерелом фінансування науки і, відтак, інновацій. Саме тому від фінансування наукового напрямку залежить стан розвитку економічної могутності країни. Головна роль у формуванні джерел фінансування науки безумовно належить державі, особливо враховуючи виклики XXI століття. Економічна реформа у цілому залежить від вирішення вузлових проблем саме інноваційної сфери, саме тому проблема фінансування науки має розв'язуватись на макрорівні.

Частка державного бюджету, виділених на науку, в загальному обсязі ВВП в останні роки, скоротилася в середньому з 0,40% до 0,29% в 2011 році. Наприклад, в 2011 році – 0,29%, у той час як в 2008 році – 0,41% , в 2007 році – 0,39%. Це демонструє важливість прямої державної підтримки технологічного розвитку та недостатнє використання непрямого стимулювання зв'язків між наукою і вітчизняним виробником.

Нинішня система бюджетного фінансування науки складається з основного фінансування та грантової підтримки наукових досліджень. Державне фінансування виділяється, насамперед, на принципі оцінки доходів і витрат. У цільовому і конкурсному фінансуванні грантів зменшена частка бюджетних асигнувань на науку – до 12% з 40%. Слабкістю системи фінансування наукової діяльності є відсутність цільової спрямованості та адресності бюджету. Це знайшло своє відображення у вузькому використанні бюджету, орієнтованого на результат, що обмежує ступінь фінансування програми. Останнє має особливе значення для стимулювання попиту на наукові інновації для реального сектора економіки. Обсяг продуктивного попиту на наукові напрацювання знижується і залежить від власної інноваційної активності підприємств.

Тим часом інноваційна активність у промисловості України залишається низькою протягом усього періоду розвитку ринкової економіки. Тривала відсутність економічних ресурсів для інновацій на підприємствах викликає інгібування виробничих потужностей. Відсутність інноваційних витрат в даний час підтверджується тим фактом, що загальні експлуатаційні

витрати виробництва та продажу собівартості промислової продукції варіюватися в 1,1 – 1,6%. Без фінансування нововведень майже неможливо тримати сектор промисловості високих технологій та реструктуризації економіки на високому рівні впровадження досягнень науки і техніки. Разом з цим, набирає силу тенденція зниження частки власних коштів у фінансуванні інновацій: починаючи з 2005 року, цей показник впав з 87,7% до 52,9% в 2011 році, що, безсумнівно, є основною умовою для гальмування інновацій. Відсутні ефективні механізми для повної комерціалізації ідей і розвитку інтелектуальної діяльності. Особливої актуальності цій обставині додає той факт, що значна частина (принаймні 75%) досліджень і розробок в нашій країні здійснюється державними науково-дослідними організаціями з державного бюджету, а отже, результати досліджень належать державі [212].

У той же час неухильно зростає роль інноваційних кредитів, частка яких у той же період збільшилася з 7,1% до 38,3%. Важливим джерелом промислових інновацій є іноземні інвестори, частка яких у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності в окремі роки досягла 19-30% (2009-2010.), Хоча є дискретні роки (0,4% в 2011 році). Вітчизняні інвестори також витратили на фінансування інноваційної національної промисловості незначну частину коштів (0,3% в 2011 році) [349, с. 408]. Пряма державна підтримка галузі інноваційної діяльності з державних та місцевих бюджетів також обмежена. Звичайно вона надається до кількох десятків підприємств, що менше 2% до загальної потреби.

У багатьох країнах світу ефективність елементів національної інноваційної системи забезпечується за рахунок діяльності різних державних і приватних фондів для підтримки науки та інновацій, наприклад, венчурних фондів. Наша держава усувається від цих процесів. Державний інноваційний фонд, Державний фонд фундаментальних досліджень викликають розчарування, а реально існуючих приватних фондів венчурного капіталу практично не існує. Це також може розглядатися в якості серйозного фактора гальмування в розвитку справді продуктивних національних інноваційних

систем [349, с. 410].

Теоретично дослідники визначили чотири варіанти інноваційної політики [9, с. 38]:

- «інноваційного поштовху» (пріоритет держави в розподілі ресурсів);
- «ринкової орієнтації» (ринковий механізм розподілу ресурсів);
- «соціальної орієнтації» (масштабність досліджень із урахуванням громадської думки);
- «постійних змін» (інтеграція зусиль для виконання міжнародних проектів).

Найбільш яскраво в нашій країні в останні роки розроблялась політика «інноваційного поштовху», яка характеризується тим, що пріоритетні напрями розвитку науки і техніки визначаються державою, яка має необхідні матеріальні ресурси. На відміну від інших видів інноваційної політики вихід бачать тільки в державі, в якій ресурси розподіляються на основні ринкові структури.

Натомість світовий ринок став орієнтуватися на процес консолідації держави, суспільства та корпоративного сектора ще з 90-х років ХХ ст. Перші цілі й мотиви з боку суспільства були:

- створення сприятливих умов для всіх підприємств;
- м'які інвестиції в інфраструктуру;
- формування партнерських відносин між державним і приватним сектором;
- орієнтація інвестицій приватного сектора для загального блага.

Пріоритетною метою залучення іноземних інвестицій було зміцнення конкурентних переваг корпоративного сектора. Відповідно до цих цілей розвинуті країни використовували наступні інструменти:

- глобальну стратегію конкурентного просування місцевих фірм;
- консолідація підтримки мережі і співробітництво;
- сприяння економічній взаємозалежності корпоративних груп;
- формування якості трудових ресурсів;

- підтримка зусиль з підвищення якості життя суспільства.

Концепція вирівнювання в середині більшості розвинених країн була замінена поняттям забезпечення продуктивності. До цього штовхають і тенденції глобалізації, наприклад, конкуренція. Швидким засобом отримання конкурентних переваг залишилось збільшення витрат на інновації. Розвинуті країни мали можливість переконатися, що інновації стали джерелом підвищення ефективності. Для цієї мети була введена концепція національної інноваційної діяльності [145, с. 42 – 43], через яку глобальні рейтингові агентства та економічне співтовариство визначило здатність країни – її політичного та економічного керівництва – розробляти та комерціалізувати інноваційний потік сучасних технологій в довгострокових умовах.

Наукові дослідження показують, що серед факторів гальмування фінансових інновацій в плані розвитку фінансової системи України можна відмітити:

- деяка інерційність української фінансової системи;
- відсутність фінансової грамотності (як населення, так і співробітників фінансових та кредитних установ);
- відсутність впевненість у банківській сфері;
- відсутність механізмів венчурного фінансування;
- незахищеність інтелектуального капіталу інвесторів, власників прав на інтелектуальну власність;
- недосконалість законодавства та регулювання;
- технічна і технологічна відсталість українського фінансового ринку від ринків на заході.

Ці причини обумовлюють низький рейтинг України у глобальному індексі конкурентоспроможності Світового банку.

Звичайно, на додаток до прямих інвестицій в дослідження і прикладні інновації, дуже важливим для розвитку є внутрішня інноваційна культура. В свою чергу, значна частина чинників функціонування інноваційної культури залежить від загального рівня культури та освіти населення. Достатній рівень

загальної суми асигнувань на науку та технічну діяльність не є єдиною умовою прогресивного інноваційного розвитку економіки. Використання наукових досліджень та інноваційного потенціалу як чинника поліпшення економічної ситуації можливе тільки при його структурній збалансованості з іншими взаємодіючими компонентами. Фундаментальні та прикладні наукові дослідження мають переростати у науково-технічні розробки.

Зрештою, інтелектуальний капітал нації – це не просто набір досягнень видатних особистостей - політиків і громадських діячів, науковців, педагогів, художників, промисловців. Це надзвичайно складне, багаторівневе явище. Він вимагає постійної підтримки з боку суспільства і держави, ефективного управління станом науки, освіти, соціально-культурної сфери. Разом ми повинні дбати про його збереження, творення, і ефективного використання інтелектуальних продуктів. Має відбуватися інноваційний приріст практики соціально-політичного, соціально-економічного і культурного життя. І, очевидно, передумовою для цього є створення прямих контактів між «інтелектуальними клітинами» суспільства: наукою, технікою, культурою і освітою. І влада, і громадськість мають працювати разом.

Також, значна роль у вирішенні цієї складної проблеми належить вищим навчальним закладам, ефективність роботи яких впливає в цілому на країну. Від їх роботи залежить характер і якість національного прогресу, в основному через діяльність висококваліфікованого персоналу, навченого в цих закладах.

Про важливість цього інституту в суспільному виробництві показує теза американського економіста Е. Хансена: «100 доларів, вкладені в бізнес-освіту будуть виробляти більш високу продуктивність праці, ніж 100 доларів, вкладені у виробничі потужності, машини і обладнання» [115, с. 105].

Незважаючи на значні втрати високої якості людського капіталу, Україна все ще має один з найвищих у світі показників освіти (98% грамотного населення, за даними ООН) і сильні дослідницькі інститути і наукові школи, здатні виконувати складні фундаментальні та прикладні

дослідження. Україна традиційно характеризується високим рівнем освіти, але кореляція між освітою і рівнем добробуту не спостерігається. Так, за рівнем освіти Україна має 21-е місце (2011 рік), в той час як рівень добробуту – 100-е місце, а тривалість життя (68,5 років) – 123-е місце [447]. Таким чином, 76-е місце в загальному рейтингу людського розвитку України забезпечене лише через кількісні характеристики освіти.

На жаль, з моменту здобуття незалежності, держава була не в змозі скористатися цими визначальними чинниками суспільного розвитку. Як наслідок, Україна залишається серед лідерів з точки зору бюрократії, корупції та відмивання грошей.

Висновки Консультативного комітету промислових досліджень Європейської комісії показали, що без конкурентоспроможної системи освіти не може бути конкурентоспроможної економіки. Це питання є дуже важливим для нашої країни і для добробуту наших громадян. Освіта, наука і промисловість – ось стовпи, на яких має будуватись нова стратегія економічного оздоровлення. Відомо, що 1 одиниця витрат на освіту дає віддачу 1,7 – 1,9 одиниць приросту ВВП. В даний час доля людського капіталу в розвинених країнах становить дві третини національного багатства. До речі, у США відсоток людського капіталу в структурі національного багатства становить 76 відсотків; у Західній Європі – 74 відсотки; в нашій країні ця цифра близько 20 відсотків [260, с. 4].

Як бачимо, основними факторами розвитку у XXI столітті є не накопичення багатства, а накопичення знань, досвіду, навичок, повага до здоров'я (на підтримку якого світ витрачає 16 – 21 трлн. доларів. на рік.). Глобалізація, інформатизація та інтелектуалізація визначили, що людина, її знання, освіта поступово стали життєво важливими елементами будь-якого суспільства і повинні розглядатися в якості необхідного джерела для розвитку інноваційних стратегій і подальшого розвитку суспільства і держави. Для інтеграції України в європейське співтовариство і світову економіку необхідні стратегічні інновації в галузі комп'ютерних,

інформаційних та комунікаційних технологій.

Так, відставання України в розвитку електронної промисловості ще більш підсилює нашу економічну залежність від західних країн, обмежує можливість створити свою власну інформаційну економіку, яка забезпечує найбільший приріст капіталу. Наприклад, формування сучасної інформаційної технології багато в чому визначає економічний потенціал США і суттєво впливає на їх статус як глобального лідера у розподілі праці та міжнародній торгівлі. Відомо, що в США, близько 75% доданої вартості в промисловості отримується за допомогою використання інформації [263, с. 9].

Зрозуміло, що надалі нехтувати розвитком галузі інновацій неприпустимо. Це створює загрозу Україні не увійти до постіндустріального світу, втратити економічну, інформаційну та соціальну безпеку. Крім того, нестабільна політична система, відсутність чітких керівних принципів соціального розвитку, економічна відсталість, корозії моральних засад суспільства і відмова від духовних цінностей та ідеалів своїх батьків, неухвага до охорони довкілля відкидають українське суспільство від магістралі розвитку цивілізації і підривають нашу стратегічну перспективу.

На жаль, країни, що розвиваються, як і раніше не повною мірою використовують переваги і потенційні вигоди від впровадження досягнень інформаційного суспільства. Генерація та використання знань та інвестицій в науку і освіту в інтересах сталого розвитку та зростання в різних країнах різні. За даними Світового банку, 85% від загального глобального обсягу інвестицій в науку здійснюють країни «великої сімки», 11% - Індія, Китай і Бразилія та нові промислово розвинені країни Східної Азії і лише 4% - решта країн світу, які включають і Україну. Ось чому в країнах з передовою технологією створене замкнуте коло, коли результати наукових досліджень і якісної освіти дозволяють створювати нове багатство, яке формує основу для подальшого розвитку [115, с. 108].

За результатами експертної оцінки, наприклад, «Competitiveness Report

2009-2010 Україна» наша держава зайняла 82 позицію з 133 країн. В розділі «вища освіта та професійна підготовка» наша країна займає 46-е місце в рейтингу і має такі конкурентні переваги як якість математичної освіти та природничих наук. Конкурентні недоліки в цій частині наступні: низька якість шкіл менеджменту; відсутність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних послуг; загальний рівень підготовки. З точки зору розділу «інновація», наша держава займає 62 позицію і має такі переваги: можливість для інновацій; наявність наукових та інженерних кадрів. А серед недоліків: якість науково-дослідних установ; співпраця між університетами та бізнесом у науково-дослідній діяльності; закупівля високотехнологічної продукції [140].

Державні витрати на освіту в усьому світі зростають. У структурі ВВП у всіх розвинених країнах світу частка цих витрат зросла до початку 80-х до 5,7% порівняно з 3,6% в 1960 році. Тоді в освітній політиці розвинутих країн виник такий тренд, як планування розвитку освіти. Якщо в 1960 році тільки кілька розвинених країн планувало розвиток власної освіти, вже з 1970-х майже всі мали такі плани [3, с. 3].

В даний час, здатність генерувати, використовувати та поширювати нові знання є основою національної конкурентоспроможності та основною передумовою для прискореного інтенсивного просування уперед. Економіка знань дійсно може бути базою інноваційного розвитку. Її основа – продуктивні і якісні знання, що створюють необхідний сенс освіти, і які призводять до здатності отримати інтелектуальний результат виробничої діяльності.

Цей перехід до від індустріального до постіндустріального суспільства має бути зроблено шляхом поширення інноваційних процесів, в яких повинні бути реалізовані основні технології передових технологічних укладів, що призведе до відповідних прогресивних технологічних змін у національній інфраструктурі [115, с. 108]. Нові виклики перед освітою XXI століття вимагають використання великомасштабних сучасних інноваційних освітніх

технологій на основі фундаментальних гносеологічних і герменевтичних аспектів педагогіки і дидактики, пов'язаних з розумінням онтології освіти. Є необхідним проведення досліджень множинності освітніх траєкторій, які мають змінити традиційні методи, стимулювати розумову діяльність і творчо організувати освітній простір.

Освітні інновації, як було зазначено Міжнародною комісією ЮНЕСКО (1996) «Освіта для XXI століття», будуть забезпечувати формування підвищення обізнаності та інтелект кожного в душі загальнолюдських цінностей і освіти, навчати поважати принцип плюралізму, а не зраджувати власні принципи і переконання. Від цього залежить виживання людства [108, с. 3]. Подібні ідеї є і в Національній доктрині освіти України [252], яка визначила стратегію, пріоритети та способи створення життєздатної системи навчання і виховання, що створює умови для розвитку і самореалізації кожної людини як громадянина України, сформувати покоління здатне вчитися протягом усього життя, а також створити розвинені інститути громадянського суспільства.

Як зазначають дослідники, інтенсивне навчання – один з факторів успішних і ефективних інновацій. Дослідження в країнах, що розвиваються, вимагають пильної уваги до стратегічного управління освіти. На відміну від розвинених країн, джерела технологічного прогресу в країнах, що розвиваються, є накопиченням капіталу, а не інтелектуальних активів (знання) і освіти [98, с. 27].

У даному контексті національна інноваційна система освіти повинна забезпечити приріст людського капіталу, створення технологічних можливостей, нових продуктів, забезпечуючи «інкубації» інтелектуальних послуг, регулювання та сприяння розширенню ринків або доступів до них.

Вона охоплює розвиток інформаційних і інтелектуальних засад суспільства. Культурне зацікавлення іноземців у нашій країні має перерости у створення інноваційної та інтерактивної системи комунікації із впровадження нових моделей розвитку. Формування критичного мислення

дозволить зосередитися на розробці технологій і здатності практично застосовувати знання для практичних рішень. Тому дуже важливо створити національну освітню інформаційну мережу, яка буде брати участь у європейських і світових освітніх мережах.

Умови та рівень функціонування національних університетів, академій, інститутів знизилися в основному за рахунок ерозії національної ресурсної бази вищої освіти, що призвело до виникнення великої кількості слабких вишів, які набули масового поширення із здобуттям незалежності Україною. Однак, якісні наукові дослідження та технології в таких університетах є рідкістю.

Ще одним важливим питанням у контексті даної теми, є розвиток талановитої молоді, яка здатна використовувати свій інноваційний потенціал. Відповідно до даних Національної академії наук до 2012 року, тільки один з п'яти вчених в Національній академії наук України є молодим вченим (до 35 років). Вперше за більш ніж десять років неухильного зростання кількість молодих вчених в Національній академії наук знижується. Це, в свою чергу, означає потребу в додаткових зусиллях для вирішення давно назрілих проблем молодих учених.

З точки зору офіційної звітності про результати роботи вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та академічних інститутів, які належать до управління МОН України, протягом останніх трьох років очевидна тенденція збільшення талановитих молодих людей, які залишаються після навчання в університетах. Але якість досліджень не зростає. Щоб змінити ситуацію аби залучити талановиту молодь до дослідження повинна радикально змінитися державна політика в цій галузі. Нині середній вік професорів, доцентів, докторів і кандидатів старший 50 років і наближається до пенсійного віку.

Оскільки майбутнє за принципово новою економікою, то воно значною мірою залежить від майбутнього науки, а та від підтримки наукової молоді України. Нині ж, величезний (в рази) розрив у рівнях заробітної плати

українських вчених та їхні західних колег стимулює «наукову еміграцію» молоді за кордон. Існує і явище «внутрішньої міграції», тобто відтік кваліфікованого наукового персоналу з наукових установ в інші види діяльності, безпосередньо не пов'язані з будь-якою з інноваційною складовою.

Аналіз престижу професії науковця в українському суспільстві показав, що молоді люди дають достатню оцінку рівню престижу наукової діяльності і ця оцінка приблизно така ж, як представників інших соціально-демографічних категорій. Водночас, 60,8% молодих людей справедливо вказує на очевидну необхідність науки для суспільства, і неможливість існування держави без науки [349, с. 410].

Основною мотивацією вибору професії вченого є прагнення до нових знань (35,3%) і реалізації власних здібностей (33,4% опитаних). Тим не менш, бачення перспектив розвитку молоді у вітчизняній науці не є досить оптимістичною (у її подальший успіх вірить тільки 13,1% респондентів) [там же].

Престиж наукової та освітньої діяльності, здатність до інновацій, їх сприйняття як позитивного фактора соціальних змін відбивається не тільки в умах деяких груп чиновників або вчених, але багато в чому залежить від культури еліти та стану суспільної свідомості загалом. Формування інноваційності передбачає розвиток інноваційної культури, яка відображає рівень освіти, загального культурного і соціально-психологічного стану суспільства прийняти і здійснити творчі плани розвитку на інноваційній базі. Це забезпечує розуміння нових ідей, готовність підтримати прогресивність у всіх сферах життя. Основний сенс інновацій відображає ціннісні орієнтації особистості, які викладено в знання та навички, мотиви, образи і моделі поведінки, які тісно пов'язані з інноваційною свідомістю населення. Це виявляється в конструктивному ставленні до інновацій, якісних змінах процесу праці, навколишнього середовища, суспільного життя в цілому. Розвиток культури інновацій в кінцевому підсумку поліпшує систему освіти

та навчальні програми, спрямовані на підтримку формування інноваційності. А зміцнення правової бази сприяє поживленню ділової активності громадян.

Перехід до інноваційного розвитку, насамперед, відбувається в умах політиків, глав урядів, керівників галузей національної економіки, бізнесу. В цьому випадку істотну роль може грати PR-активність, яка дозволяє донести до суспільства необхідність радикальних змін у державній політиці на інноваційний розвиток. З моменту створення інноваційної моделі розвитку, в кінцевому рахунку органічне поєднання політичних, економічних, гуманітарних, соціальних, психологічних та інших чинників стимулює розв'язання нагальних суспільних задач. Проблема української управлінської еліти полягає у нездатності динамічно реагувати на зміни. Про це свідчить рівень сприяння міжнародному бізнесу, за яким Україна має показник 4,73; в порівнянні в Естонії – 5,28; Німеччині – 6,37. Експерти оцінюють бізнес-середовище для іноземних менеджерів в нашій країні менш сприятливим (4,31), ніж у Китаї – 5,26; Росії – 5,6 чи Ізраїлю – 7,8 [51].

Крім того, досвід проектування для соціальних інновацій в економіці показав, що до впровадження інновацій, очевидно, необхідно долучати не лише бізнес-середовище, але й усе суспільство, наскільки це можливо, різні його групи, і окремих особистостей. В іншому випадку інновації можуть призвести до зворотної консервативної реакції або призвести до розвитку гібридних форм, заперечуючи можливість інновацій. Таким чином, проблема інноваційного розвитку в пострадянських державах є не тільки і не стільки в технологічному плані, як у інституційно-ціннісній площині [245, с. 239].

Тому, досліджуючи соціально-культурні передумови соціальних інновацій не можемо обійти і значущість існуючих систем цінностей у суспільстві, бо можна припустити, що це значення є передумовою для існування і появи інноваційних процесів. Існуючі підходи до визначення поняття цінностей характеризується різнобічністю. Тобто, з одного боку, вони інтерпретуються у вигляді фрагментів об'єктивного світу, які важливі для людських потреб та інтересів, що призводить до існування тільки

утилітарних цінностей. А з іншого – відображаються у вигляді значимих відносини між людьми і світом, значення яких залежать від ситуації і в цьому випадку в значній мірі суб'єктивне, що призводить до неузгодженості дій. Дійсно, значення, що регулюють індивідуальну поведінку, інтегруючи розрізнені види діяльності людини проводять до процесів ідентифікації та ідентичності. Це поступово стає примусом для ідентифікації певних видів практики, які виступають в якості стандартів для вибору доступних альтернатив поведінки, тому знання поступово стає необхідною умовою для будь-якої оцінки людської діяльності.

Насамперед, погодившись з І. Кононовим, слід сказати, про значення ідеальних сутностей, які відіграють ключову роль по відношенню до генерації моделей емпіричної соціальної реальності [172, с. 158]. Еволюція ціннісної свідомості пов'язана насамперед з появою нових соціальних інститутів. Криза в суспільстві викликає кризу свідомості, яку можна побачити в якості причин виникнення цілого ряду інноваційних процесів. Так виникають нові соціальні інститути, які в змозі подолати кризу. У той час як специфічну форму нових інститутів неможливо передбачити, потреба в них є важливою передумовою для культурних інновацій. Безперервне бажання людей ствердити їхні ідеали сприяє постійному пошуку нових соціальних форм, через які було б можливо досягти бажаного [323, с. 50].

Аналіз соціологічних досліджень громадської думки [378] показує, що поінформованість громадськості сучасної України суперечлива. Амбівалентний характер і «родючий ґрунт» для розвитку двох форм традиційних культур – колективістських і індивідуалістичних, виступає в якості конструктивного саморегулюючого механізму.

Занепад комуністичної ідеології, яка була значною мірою елементом соціальної солідарності, призвів до розвитку індивідуалістичних установок, поширення опортуністичного типу поведінки, врахування лише приватних інтересів, а не інтересів збалансованого суспільства. Посилення акценту людей на індивідуальному виборі та особистих інтересах не може сприяти

розвитку універсальних цінностей, на яких засновані усі соціальні інститути. Така соціальна інновація породила індивідуалізм без особистої активності і відповідальності. Без «сильних» суспільних відносин, девальвація таких цінностей, як солідарність, колективізм, тобто саме тих, які характерні для справжнього громадянського суспільства, похитнула стійкість соціальних зв'язків. Відбувся прорив у соціальну структуру негативних елементів субкультури – зниження і спотворення моралі, культ насильства, мафія, корпоративізм та інші.

Довгі роки та навіть віки на теренах України панували авторитарно-етатистські форми господарювання та соціально-політичного життя, що наклало помітний відбиток на нормативну систему соціуму й зумовило деякі соціально-психологічні особливості соціальної поведінки людей. Звідси – сучасна нормативна криза в нашій державі і інших пострадянських країнах, що виявляється у суперечностях між формальними та неформальними суспільними нормами і в пов'язаних із цими суперечностями наслідках для поведінки особистості [93, с. 72 – 76].

У ситуації безнормності громадянин втягнутий в кругову поруку неформальних правил та стосунків. Саме вони, а не закон, дають змогу адаптуватися та виживати в «джунглях» державно-суспільних відносин. Індивіда залучено у велике коло внутрішньої неповаги до закону. До цього кола затягнуто більшість членів соціуму, в тому числі самих охоронців закону. Саме тому особистість постійно живе в стані роздвоєності, розірваності між офіційним та неофіційним, реальним, життям. Саме тому немає стимулу для розвитку щирості, чесності, цілісності натури. Вказані риси поступаються місцем роздвоєності людини, яка носить в собі суперечність між личиною і істинним обличчям, певне лицемірство із домішкою «гри на публіку», демонстративності. В особистості з'являється протейзм, багатолікність, схильність до зміни личин залежно від обставин, а також розщепленість свідомості.

Дуже важливо впливати на процеси, які можуть сприяти підвищенню

якості освіти та мобілізації інтелектуального потенціалу освітян. У зв'язку із суспільною значущістю, масштабом і доступністю, головним у цьому є засоби масової інформації. Саме вони формують модель ціннісно-сміслового осягнення реальності і, таким чином, змінюють аксіологічні обриси суспільства. Можливість динамічного включення широкої аудиторії дозволяє ЗМІ перетворити традиційну систему духовного виробництва в певному напрямку. Тому розвиток соціальних і політичних систем залежить від того, хто володіє ЗМІ, тобто володіє громадською думкою. Зasadнича мета ЗМІ - безперервне відображення соціального життя у всіх його діалектичних відносинах і взаємозалежностях, протиріччях і конфліктах, але часто вона замінена на обслуговування інтересів власника даного конкретного ЗМІ.

Як вказують дослідники, у сучасному суспільстві ЗМІ виконують кілька функцій, серед яких наступні:

- зв'язок (стежити за розвитком подій і розвитком суспільної думки);
- інформація (збір, редагування, коментування та поширення інформації);
- регулювання (певний спосіб життя з відповідним набором політичних, релігійних та соціальних цінностей).

Завдяки реалізації цих функцій ЗМІ впливають на всі сфери життя суспільства, соціально-психологічне, духовне і культурне формування кожного з його членів. Адже кожна нова інформація, яка надходить через засоби масової інформації, стереотипно через часте повторення значень фіксується у свідомості людей.

За словами Ю. Біденко, медіа-системи – інструмент будь-якого процесу поширення ідей, доктрин, теорій, соціально значущої інформації, освіти. В свою чергу, медіа-система є невід'ємною частиною більш широкого порядку денного – соціального контролю та впливу на розвиток соціальної ідеології [155, с. 108].

За умови, що незалежні ЗМІ можуть розвивати і збагачувати

національні цінності в глобальній системі, відтворювати і передавати історичні та культурні традиції через просування своєї інноваційної культури, можливий розвиток демократичного суспільства. Адже ЗМІ служать створенню єдиного інформаційного та культурного простору держави, формування духовних основ нації, і є ефективним інструментом для консолідації суспільства в одну національну громаду.

В ідеалі, засоби масової інформації можуть через неупереджені коментарі в усіх дискусіях виділяти пропозиції, спрямовані на розуміння шляхів розвитку суспільства. Таким чином, чому б їм не стати каталізатором інтеграції суспільства і зміцнення держави. Адже, згідно думок сучасних політиків і вчених, перший етап перетворень у нашій країні закінчиться «завдяки інноваційному імпульсу, який дав «інформаційну хвилю» науково-технічному прогресу суспільства ... і прискорив темпи розвитку цивілізації» [155, с. 5]. Крім того логіка соціального розвитку інноваційних перетворень відводить важливу роль реформі освіти.

Таким чином, існування в інформаційному просторі є чинником в цілому позитивним для здатності генерувати нові ідеї, практики, комунікації і технології. Знання в інформаційному суспільстві поступово стають ефективною силою. Відповідно, вона вимагає, щоб суспільство в цілому, так і окрема людина, мала можливість використання новітніх знань, отриманих протягом життя, у своїй практиці [413, с. 212].

Але якщо ЗМІ контролюються певними фінансовими або політичними групами, вони поступово стають чинниками маніпуляції громадською думкою, провідниками певної ідеології і не рідко слугують поширенню чужих, не характерних для соціуму духовно-моральних та політичних цінностей, спричиняють цинічне ставлення особистості до оточення, власних сил, руйнують духовний фундамент існування особистості і соціуму.

Як приклад можемо навести думку О. Набатової, відповідно якої «населення пострадянських держав опинилося під сильним тиском західної «культури масового споживання», у якій домінують не творчі, а споживчі

цінності та орієнтації, що не сприяє розвитку креативних компонентів людського потенціалу і, таким чином, обмежує можливості соціально-інноваційної діяльності» [245, с. 237].

Можемо фіксувати також те, що телевізійна реклама, видовищні реаліті-шоу чимало слугують такому стану речей. При чому також відзначимо, що більшість із них є запозиченими, себто не власним інноваційним продуктом. Крім того, в інформаційному просторі не відбувається заходів по популяризації науки, героями вітчизняних програм дуже рідко поступово стають науковці і інноватори, новини мають політичну, економічну і криміногенну спрямованість, що також не призводить до врівноваженості, самостійності мислення людини – споживача інформаційного продукту. Альтернативою культурі споживання мусить стати культура творчості – інноваційна культура, яка, із одного боку, розвивається інноваційними процесами, а із другого – розвиває інноваційне середовище та людський потенціал соціуму.

Нагадаємо, що інтелектуальний потенціал соціуму виконує кілька функцій. Перша пов'язана із розвитком кваліфікації й професійної підготовки населення до виробничої діяльності [345, с. 17].

Друга – із розвитком творчих навичок, в тому числі теоретичного мислення. При цьому слід відзначити, що «теоретичне мислення», «ідеї» не є найголовнішим в суспільстві. Хоча кожен соціум вміщує вказані феномени, вони – тільки частина того, що слушно вважається «знанням». Саме це – інформаційні активи, що є «фабрикою знань, без яких не може існувати жодне соціум» [32, с. 30 – 31].

Як зазначають Т. Єрескова і О. Сомова, на ставлення суспільства до нововведення значно впливають знання і уміння, цінності та норми конкретних індивідів, що беруть участь в даній інновації. Наявність широкого діапазону знань та умінь впливає на більш позитивне сприйняття нового, а ті, хто знає та вміє «від сих до сих» не рідко чинять опір новому [124]. До цього додаються відмінності у цінностях та нормах – для

одних нове цінне набагато більше старого, допитливість слугує нормою їх поведінки, а для інших нове пов'язане, перш за все, із безпекою, їх норма полягає у тому, щоб уникати нового, залишатися у межах перевіреного старого.

Тому необхідно приділяти увагу не тільки фінансовим стимулам організації інновацій, не тільки популяризувати інноваційні практики в засобах масової інформації, але й звернути увагу на стан виховної роботи в суспільстві та її вплив на розвиток творчості і мистецтва. Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, впливають з гуманістичних і демократичних змін в ідеології, науці і культурі та вимагають розробки та реалізації принципово нової концепції виховної роботи, яка б стала основою підготовки студентів до самостійної, активної і творчої позиції.

Криза виховання дітей і студентів у сучасній Україні як і раніше не дає змогу покращитися стану українського суспільства. Так, поглиблюється криза сім'ї, знижується її освітній потенціал, а інтенсивна інформатизація суспільства радикально реструктуризувала простір дитинства, суттєво вплинула на психологію взаємодії людини із зовнішнім світом. Глобальні екологічні проблеми, локальні конфлікти, загострення протиріч на релігійному ґрунті, хвиля тероризму – все це збільшує навантаження на психіку людини, особливо на психіку, що формується. Відбувається деформація духовної сфери, відтак позитивна соціалізація утруднена. Все більша кількість дітей страждає від фізичного насильства, у тому числі й вдома. Алкоголь став широко поширеною традицією, як і авторитарний стиль спілкування в сім'ї, що зумовлений недостатньою педагогічною культурою батьків.

Ці зміни впливають на умови спільного життя людей, їх участі у суспільних процесах, освітнє середовище, можливості, методи і форми передачі соціального досвіду підростаючому поколінню. Вони негативно впливають на систему цінностей, світогляду і життєвих пріоритетів громадян. Сім'я і школа в якості основних інститутів соціалізації та

виховання дитини не в змозі погоджено відповісти на запити про мету індивіда в нових умовах життя. Це призводить до зниження авторитету батьків і вчителів в очах дітей та молоді. Соціальна стратифікація негативно впливає на міцність сім'ї, основу сімейного виховання, здійснення громадського контролю за дитиною з боку сім'ї та соціальних інститутів. Соціальний досвід сьогоднішніх дітей і студентів не конструктивний, і не рідко заснований на культурі влади, грошей, споживацького ставлення до життя. Цей досвід є частиною зростаючого проблемного поля, створюваного ЗМІ.

На наш погляд, розвиток інноваційної та творчої культури з раннього віку, його консолідація має відбуватися за рахунок формування наукової дискусії та діяльності в системі середньої освіти, участі в наукових дослідженнях і винахідницької діяльності у сфері вищої освіти. Освіта, заснована на сучасних знаннях – фактор інноваційного культурного суспільства і особистості. Крім того, важливою є виховна робота, яка підвищує навички самостійного мислення, націлена на пошук нових фактів. Така робота має надійно протистояти потенційно руйнівному впливу засобів масової інформації і масової патерналістської споживчої орієнтації в сучасному глобалізованому світі.

Традиційний тип освіти був розроблений для підтримки досвіду індивіда і соціальної системи в цілому. По суті в традиційній освіті головну роль відіграє досвід відповідно до заданих параметрів. Натомість інноваційна освіта повинна забезпечити умови для руйнування будь-яких параметрів, заборон, обмежень для задоволення зростаючих духовних потреб особистості протягом усього життя. Формування інноваційної особистості розглядається як головна продуктивна сила суспільства, що гармонійно поєднує мету і засоби. Тому необхідно впроваджувати принципово нову концепцію виховної роботи відповідно до принципів нової системи соціальних цінностей і норм, які визначають духовне становлення України в XXI ст. Така людина, її права і обов'язки, запити повинні бути в центрі уваги

держави і суспільства.

Інноваційна освіта дітей і студентів готує їх до активного, творчого, соціально значущого, повного особистісного сенсу життя. Це є найбільш важлива частина функцій суспільства і держави. Серед напрямів державної політики у сфері освіти провідними є принципи гуманістичної педагогіки, відображені в Законах України «Про освіту» (1991), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про вищу освіту» (2014), «Про професійно-технічну освіту» (1998), а також у Національній доктрині розвитку освіти. Усі ці документи віддають пріоритет освіті, яка була б спрямована на людину, її життя і професійну самореалізацію у відповідності з національними цінностями та ідеями в контексті інтеграції в європейський освітній і культурний простір.

Серед філософських та методологічних підвалин інноваційного підходу до освіти ключовими є гуманістична традиція, особистісний підхід, заснований на принципах свободи індивідуальної творчості та людського розвитку, із урахуванням індивідуальних можливостей. Тому інноваційний процес у сфері освіти є системою сучасних технологій, призначених для «переведення» новітніх досягнень науки і практики в соціальній сфері у пріоритети реформи освіти. Серед цих пріоритетів головними є:

- демократизація (характеризується рівністю, партнерством, вибором);
- гуманізація (взаємодопомога, взаємне розуміння і співчуття);
- інтенсифікація (забезпечується використанням сучасних комп'ютерних, телекомунікаційних систем, медіа, дистанційного навчання, ігор, дизайну, сучасних технологій);
- національна орієнтація (на основі традицій народу, до якого належить дитина);
- інтеграція (забезпечується вивченням процесів і явищ у світлі різних наукових теорій і тенденцій);
- валеологічність (підтвержені пріоритети здорового способу

- життя);
- відкритість (прозорість рішень в освіті);
- інновації (постійні зміни).

Окрім того серед сучасних принципів освіти, яка претендує на інноваційність, є наступні:

По-перше, співмірність з культурою. Протягом всієї історії учні і вчителі стикаються з проблемами морального і етичного досвіду людства, вирішення яких вимагає творчого підходу. Проблематизація моральної культури є джерелом особистісного розвитку дітей. Освіта реалізується як культура процесу, спрямованого на розвиток основної культурної самобутності.

По-друге, принцип гуманізації. Вчитель фокусується на дитині як вищій цінності, заохочує незалежність, задоволення основних потреб дитини (в сенсі визнання, прийняття, справедливого поводження з нею), виробляє індивідуальну програму її розвитку, а також стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвого вибору.

По-третє, принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Члени освітнього процесу є повноправними партнерами в процесі комунікації, беруть до уваги думки один одного, визнають право відрізнятись від їхніх власних. Наставник уникає жорстких правил, не відноситься до учня як до домашніх тварин, пасивного об'єкта їх дій; рахується з його психічним здоров'ям, життєвим досвідом, звичками і системою цінностей.

По-четверте, принцип цілісності. Система освіти організована як педагогічний процес формування гармонійної і різнобічної людини. Розвиток цілісного світогляду є найголовнішим завданням безперервних зусиль напрямів на всіх етапах навчально-виховної роботи на різних освітніх рівнях. Освіта охоплює всі сфери дітей і студентів, здійснюється в різних соціальних інститутах, як академічних та і позакласних.

По-п'яте, акмеологічний принцип. Наставник направляє навчальний процес до високих моральних і духовних досягнень. Він створює умови для

досягнення успіху в житті людини, стимулює розвиток індивідуальних здібностей. Органічно засвоюються загальнолюдські і національні цінності, формуються життєві стратегії, які передбачають постійний рух до реалізації нових, соціально значущих ідей.

По-шосте, принцип особистої орієнтації. Загальні закони психічного розвитку викликають в кожній дитині своєрідне і унікальне. Учитель виховує почуття власної гідності зростаючої людини, впевненості в собі, визнає їх право на вільну реалізацію своїх здібностей, дає вихованцю право відчувати індивідуальність. Освіта зосереджена на формуванні ідеології ідентичності, культури, потреб, емоційної чутливості, відповідальної поведінки.

По-сьоме, принцип сенсотворчості життя. Забезпечує формування людини як творця і проектувальника свого життя, який може приймати рішення і нести за них відповідальність, жити повноцінно і активно в динамічних умовах життя, постійно вдосконалювати себе, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни.

По-восьме, принцип мультикультуралізму. Передбачає інтеграцію української культури в європейський та світовий простір, створення необхідних передумов для цього: розвиток у дітей і студентів відкритості, терпимості по відношенню до інших, здатність розрізняти загальне і конкретне, сприйняття української культури як невід'ємної частини людської культури.

По-дев'яте, принцип технологізації. Навчальний процес забезпечує послідовні наукові та інтелектуальні заходи, відповідний розвиток технологічної компетентності у вчителів і учнів. Підлягають ревізії і система досягнень, і система освітніх цілей, які мають узгоджуватися з психологічними механізмами людського розвитку. Отож, вибудований на основі цих принципів навчальний процес має ознаки проєктивності і забезпечує позитивну динаміку розвитку.

Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України у своєму дослідженні підкреслив, що досвід прийняття Національної програми

виховання дітей та студентів у нашій країні, яка заснована на вищезазначених принципах є основоположним для ефективного здійснення державної політики в галузі освіти, адже визначає стратегію виховання підростаючого покоління в незалежній Україні і розвиток громадянського суспільства. Дана програма спрямована на реалізацію соціальної функції освіти – забезпечити безперервність духовного і морального досвіду поколінь, підготовки для успішного людського життя з точки зору ХХІ століття [300].

В сучасній Україні, незважаючи на збільшення соціальної активності дітей і підлітків, загалом участь у соціально значимій діяльності є вкрай недостатньою. Навчальні заклади не повністю використовують нові форми реалізації освітнього потенціалу дітей в рамках молодіжного руху. Практично не скорочено кількість правопорушень серед неповнолітніх. Не має особливих результатів кампанія із запобігання зловживання студентською молоддю алкоголем, наркотиками, психотропними речовинами, проституцією тощо. Залишається неадекватним штатне укомплектування освітніх установ. Введення в штатний розпис посади педагогів-психологів, соціальних працівників йде повільно.

У цьому контексті, на думку Ю. Біденко дуже важливу роль в інноваційному процесі повинні грати не тільки традиційні освітні установи – дошкільна, середня і вища освіта, але й громадянське суспільство і його інститути – освітні організації, дискусійні клуби, волонтерські рухи тощо. Саме вони поряд з традиційними закладами мають надавати додаткові системні компоненти – здатність до діалогу, сприйняття норм і цінностей через рольові ігри, участь в соціально-значущих проектах [36, с. 256]. Таким чином, формується здатність людини до незалежного критичного мислення, формуються навички прийняття рішень в динамічних ситуаціях, на практиці знаходити нові опції і аргументи для вирішення актуальних задач в короткостроковій перспективі та інші.

Сучасна освіта має відігравати роль демократичного процесу, має стати

засобом відродження національної культури, запобіжником духовної деградації, стимулювати пробудження таких якостей як гідність, патріотизм, совість, творчість, ініціативність, підприємництво тощо. Освіта також є гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві. Маючи це на увазі діяльність всіх інститутів соціалізації має бути побудована так, щоб сприяти вихованню людини як творця і проектувальника свого життя, забезпечуючи гармонізацію та гуманізацію відносин між ним і довкіллям.

Щоб визначити подальший розвиток України в цьому напрямку мають бути забезпечені такі елементи створення сучасної інноваційної культури:

- доступна і водночас якісна безперервна освіта населення за принципом нового наукового знання;
- економічні стимули і інституційний режим, який заохочує продуктивне використання національних і глобальних знань у всіх сферах життя;
- ефективна інноваційна система, яка об'єднує економічні, наукові, академічні та науково-дослідних центри;
- розвинена інфраструктура елементів інноваційної системи між собою і з навколишнім середовищем;
- соціальна правова держава, як ініціатор та координатор процесів інноваційного будівництва на принципах сучасних знань.

Таким чином, актуальною проблемою для України залишається розвиток інноваційної культурної самобутності і національної інноваційної системи в цілому. Багато в чому це залежить від встановлення зв'язку між генерацією знань та стану системи їх застосування, від трансформації цінностей і поведінкових установок суспільної свідомості, від координації дій ринкових інститутів, громадянського суспільства, ЗМІ та держави. Це в подальшому має визначити принципи, механізми та інструменти реалізації державної інноваційної політики для розвитку України. Що стосується інноваційної культури державних установ, очевидно, вони повинні формуватися в межах середовища, в якому політики і державні службовці

були б зацікавлені в професійній підтримці інноваційних підприємств будь-якої форми власності, в динамічній і продуктивній роботі інноваційного характеру. Цей клімат має бути сприятливим для залучення висококваліфікованих фахівців, здатних глибоко аналізувати, оцінювати і прогнозувати соціально-економічну ситуацію, розвивати інноваційні проекти та сприяти їх реалізації.

3.2. Соціально-психологічні чинники, їх роль у формуванні інноваційно-орієнтованої особистості

Проаналізувавши інноваційну культуру як практику творення та поширення (впровадження) нових ідей, управлінсько-організаційних рішень та технологій з метою розвитку системи до якісно нового, більш високого стану, слід мати на увазі, що цей процес багато в чому залежить від психологічного стану особистості, її суб'єктивної налаштованості на творчість. Психологічно рутинна особистість інноваційною діяльністю займатись не буде. Байдушними до неї є також «люди натовпу». Інноваційну культуру створюють креативні, творчі особистості, які долають усталені, традиційні бар'єри, впевнено пропонують нові ідеї і підходи, мають якусь внутрішню силу і наполегливість до їх реалізації. Психологічна складова формування та реалізація інноваційної культури, на жаль, в нашій літературі досліджена ще не достатньо повно. Зупинимось на цьому більш детально.

Поняття інноваційної діяльності розглядається багатьма науками, кожна з яких підходить до цього терміну враховуючи особливості власного предмету дослідження. Психологія, як наука, що розглядає унікальний, особливий психічний та духовний світ людини, визначає інновацію як нову, створену духовну, психічну реальність, сутність якої вступає у певну суперечність з наявною традицією [342, с. 6].

За словами дослідників цієї проблеми, актуальність психологічних

проблем інноваційної взаємодії індивіда зі світом пояснюється кількома підставами:

По-перше, людина, досліджуючи світ, неминуче стикається з новим, необхідно виявленим знанням, яке треба оцінити. Зміни в основоположних підходах, очевидно, є необхідною умовою для цього.

По-друге, сучасні соціальні процеси, що відбуваються занадто швидко, впливають на рівень потреб людини і вимагають постійного підвищення особистої та соціальної компетентності.

По-третє, ефективна інноваційна діяльність людини є важливим чинником, який ініціює динаміку культури, є запорукою успішної соціальної адаптації людини в сучасному світі, індикатором стабільності державних інститутів [77, с. 2].

Отже, вимагає ретельного вивчення концепція психологічних основ розробки та реалізації інноваційної культури та аналізу підходів, концепцій і точок зору. Наприклад, Вундт підкреслював, що психологія як наука має можливість досліджувати не тільки розум, а й механізми розвитку культури та її вплив на психіку і її формування. Але на цю думку дослідника не звернули увагу, тому що тоді експериментальна психологія не входила як частина культури та менталітету конкретних методів, використовуваних для пояснення взаємопроникнення культури та психіки [151, с. 142].

Поняття «інновація» нещодавно було включене в науково-психологічні та педагогічні праці. Історія його походження пов'язана з дослідженнями в галузі експериментальної педагогіки другої половини XIX століття. Вивчення дитячої психології, нові форми і позиції навчання і виховання, потреба в яких була передбачена загальною логікою соціальних, економічних та політичних змін позаминулого століття. Цей термін використовували такі відомі дослідники як Біне, А. Декролі, А. Лай, Е. Клаперед, Б. Кілпатрик, А. Мейман, Е. Торндайк та інші. Інновативність, яка ґрунтувалася на концепції прогресивної освіти, була пов'язана із змістом наукових та досвідних знань, що забезпечували б творче формування людини [200, с. 45].

Дуже відомим реформістським рухом у цій сфері став педоцентризм. Е. Торндайк, С. Холл та інші в основах цієї теорії сформували ідею вільного виховання дитини, вважаючи, що центр освітнього процесу – діти. Ці ідеї отримали значну підтримку і поширення в концепціях «нової освіти» і «нової школи» В. Лаєма, А. Деклолі, Дж.Дьюї та інших вчених і педагогів кінця XIX – початку XX століття. Вони вважали, що центром виховання має бути особистість дитини, спрямована на розвиток інтегрованих прав людини за допомогою вільного творчого компонента. Крім згаданих вище концепцій реформування навчання і виховання, були й інші тенденції та напрямки: «експериментальна педагогіка (Е. Мейман, Е. Торндайк), «діяльнісний підхід в освіті» (С. Лай), «педагогічна культура» (Дільтей) та інші. Усі вони були направлені, в першу чергу, на виховання нового типу особистості, тобто творчу людину з багатим духовним світом, яка активно керує своїм життям [284, с. 650].

Так, за А. Біне, можливо «вивчити психологію дитини з математичною точністю, щоб дати їй освіту, яку вона повинна отримати» [27, с. 119]. Характерним для цієї експериментальної педагогіки є те, що її представники прагнули звільнити освіту від «споглядання розуму», роблячи акцент на вивченні дитини. Здійснення постійного спостереження для проведення лабораторних досліджень стало основою для висунення в якості основного педагогічного принципу прав саморозвитку дитини.

Один з найвідоміших представників експериментальної педагогіки В. Лай проаналізував психічні процеси дитини за принципом ідей та рефлексів на основі даних з анатомії і фізіології, показавши ключовий принцип навчального процесу. Він одним з перших застосував методи дослідження фізичного і психічного розвитку дітей для виявлення коливань, що викликані як природними факторами (погода, клімат, тощо), так і соціальними (благополуччя, традиції, звички) [70, с. 67].

Вирішальне значення в практиці викладання дослідник віддав «дії», поняттю, яке включає в себе будь-які практичні і творчі акти діяльності

студентів. В. Лай вважав, що «школа дії», без сумніву, може змінити «соціальну реальність», а експериментальна педагогіка - синтезувати всі освітні питання початку ХХ століття. «Школа дії» була спрямована на створення дитині місця, де вона могла б жити і взаємодіяти з навколишнім середовищем. Він зазначив, що пасивне навчання має бути замінене сенсорно-візуальним, а вербальна школа – школою дії [27, с. 120].

Основний педагогічний зміст інновації заснований на припущенні, що людина є членом свого оточення, вплив якого вона сама переживає, і на який вона, у свою чергу, реагує на рівні вроджених рефлексів, реакцій, інстинктів. Це біологічна сторона освіти. Остання, має бути доповнена культурою, навчання повинно впливати на вроджені та набуті реакції дитини, відповідно до діючих соціальних стандартів і норм (соціологічна сторона освіти).

Однією з головних форм формування інноваційності особистості В. Лай вбачав навчання через дію. Відповідно, таке навчання для дії може бути лише навчанням у дії, коли учні озброюються знаннями, вміннями і навичками, необхідними у їхньому житті. Ця ідея потребує ретельного осмислення сьогодні, оскільки в сучасному суспільстві інформації традиційне навчання вимагає трансформацій. Саме проблему навчання у дії висвітлює О. Пометун: «Учні сьогодні мають рухатись уперед набагато швидше, і далі, ніж можуть запропонувати їм учителі. Вони повинні навчити і підготувати учнів до життя в умовах, яких ми ще не знаємо. На відміну від попередньої поступовості і традиційності, у сучасному світі характерними є нестабільність, незворотність і вибуховість подій, нестандартність і непередбачуваність ситуацій, які маємо розв'язати. Тому єдине, що очевидне для змісту освіти сьогодні, це необхідність побудувати навчання так, щоб сформувати у молоді вміння встановлювати гармонійну взаємодію в собі, між собою та іншими людьми, між собою й природою, світом у цілому, думати та мислити критично творчо та неординарно» [289, с. 10].

У своїй найважливішій праці «Експериментальна педагогіка» В. Лай справедливо зазначає, що мета освіти не може бути досягнута лише шляхом

розширення кругозору, що дія повинна бути основою виховання і навчання. Іншими словами, очевидно, ментальне тренування повинно бути прив'язане до розробки вольових якостей дитини як основна умова психічної підготовки. Крім того, вчений, через експериментальні методи дослідження інтелекту, прийшов висновку, що всі відомі навчальні об'єкти можуть навчити і бути цікавим для дітей. Він також підкреслив виховне значення власних зусиль та справедливо вважає недоцільними повторення і запам'ятовування матеріалу [436, с. 130].

Таким чином, як відзначають дослідники цієї проблеми, в цілому «школа дії» В. Лая як система не витримує випробування практикою масової освіти в школі. Навчання, на думку вчених, є послідовністю сприйняття, розуміння, ментальної трансформації, зовнішнього вираження та інших засобів. Проте, істотне місце в триаді «сприйняття, розуміння, дія» належить останній і насправді реакція на дію має змінити ставлення дитини до навколишнього середовища. Для того, щоб дитина навчилася реагувати на навколишнє середовище творчо, потрібно щоб в школах панувала атмосфера свободи і партнерства, а не примусу і залякування.

Подібні позиції були і в А. Біне – французького психолога, який вважається одним із засновників експериментальної психології у Франції. Біне стверджував, що процес освіти повинен в першу чергу ґрунтуватися на новому «народженні» дитини. Соціальне середовище є важливим фактором в освіті, але не визначальним. Вчений не вважає за доцільне жорстке покарання гарним рецептом для ефективної освіти, натомість обстоює педагогічний приклад як прогресивний метод [27, с. 122]. Біне по праву вважається засновником сучасних тестів, призначених для діагностики рівня інтелекту. Він прагнув виявити загальний потенціал когнітивних функцій, оцінюючи його з погляду формування певних когнітивних функцій (пам'яті, уваги, уяви тощо) і засвоєння соціального досвіду (знань, значень слів, здатності до моральних оцінок тощо).

Пізніше, в 1912 році, німецький вчений П. Штерн додав до розробок

Біне формулу для обчислення інтелекту. Виявилось, що багато з пропонованих завдань не показали реальну здатність мислити. І майже всі завдання, спрямовані на виявлення рівня розвитку логічного мислення, є, в той же час, придатними для оцінки творчого потенціалу як здатності мислити альтернативно. Цей показник розраховується як результат універсальної характеристики загальної розумової здібності і тепер носить назву «IQ» [68, с. 62].

Окрім зазначеного вище, Біне піддає критиці так звану «словесну» освіту, вважаючи, що дитина має бути активним учасником процесу пізнання. Аналізуючи процес навчання, Біне виходив з того, що дитина вчиться добре, якщо безпосередньо взаємодіє із предметом освіти. У Біне було багато послідовників. Найвідомішим з них є Дж. Дьюї і М. Монтесорі. Вони концентрували свою увагу на дітях і педагогах, дитячих іграх та зростанні продуктивності освіти для своїх інтересів і потреб. Представник «реформи педагогіки» американський філософ, психолог і педагог Джон Дьюї вважав центром всього саме дітей. Тільки вдосконалення і формування дитини, на його думку, може бути «мірою» освіти. Основними імпульсами природного розвитку дитини він вважав:

- соціальний (бажання спілкуватися);
- структурний (бажання рухатися в грі);
- науково-дослідний (бажання розуміння);
- виразний (прагнення до самовираження).

Ось чому освіта, на його думку, має бути якомога ближче до життя і досвіду дітей.

Філософська концепція індивідуальності освіти М. Монтесорі не є філософією індивідуалізму, адже вона розкриває закономірності розвитку і здатність жити в суспільстві, яке згуртовує людей, у соціальне ціле, розвиває духовні потреби особистості в аспекті поваги до прав людини тощо. Одним із основних принципів педагогіки М. Монтесорі є такий: «Допоможи мені зробити це самостійно». Він показує, як вчити дорослому дитину і як

допомагати їй пізнати зовнішній світ. Головна умова для цього – свобода і незалежність, а також самоідентифікація і саморозвиток.

Таким чином, експериментальна педагогіка обґрунтувала теорію інтелектуальної обдарованості. Вивчаючи вроджені розумові здібності, були застосовані методи інтелектуального тестування. Останні мали як позитивні, так і негативні наслідки. Деякі вчителі висловлюють сумнів, що такі тести можуть визначити вроджений талант, і закликають до обережного їх використання. Так, американський педагог Вільям Беглі переконаний, що тести інтелекту допомагають визначити рівень знань студентів, але не можуть розглядатися як об'єктивний показник вроджених і незмінних розумових здібностей [27, с. 121].

Засновник «теорії навчання» Е. Торндайк, аналізуючи свідомість як систему зв'язків, яка об'єднує ідеї та інтелект, в якості ключових законів навчання запропонував ефективні практики. Він, зокрема, вважає, що чим більше разів дія повторюється, тим більше вона закарбовується в розумі. Також дослідник припускає, що ефект буде більш успішним, якщо відповідь на стимул супроводжується позитивною підтримкою. Для опису значущих зв'язків Торндайк використовував термін «ідентичність»: співвідношення простіше встановити, коли об'єкти схожі один на одного, тобто взаємозалежні. Також Торндайк сформулював концепцію «співдії» – бажання дізнатися докладну інформацію про райони, які прилеглі до тих, які вже знайомі.

Метою і засобом в системі Е. Торндайка виступав також інтерес, без якого він не мислив ні навчання, ні виховання. Метою виховання, як стверджував педагог, має бути заохочення і створення бажаних інтересів, а також викорінення небажаних. Але з іншого боку інтерес є засобом, тому для вихователя завжди є актуальним контроль над інтересами, розпізнання справжніх інтересів, мотивів вихованців. Як експериментатор Е. Торндайк ретельно вивчав психічні індивідуальні відмінності дітей: розумові, сприйняття, волі, навіюваності, темпераменту, душевної рівноваги, уваги,

пам'яті та інших психічних якостей. Необхідність урахування цих відмінностей приводила до потреби індивідуалізації навчання. На його думку, розумова діяльність складає таку ж людську потребу, як їжа або безпека [91, с. 83]. А тому дітей немає потреби примушувати думати або вчитися. Вони шукають думки з такою ж жадобою, як і їжі. Тільки тоді, коли з розумовою діяльністю пов'язане напруження, одноманітність, вона стає небажаною. Завдання вчителя полягає у тому, щоб зберегти силу початкового імпульсу до розумової діяльності, пропонуючи вправи, які відповідали б цій діяльності і які б супроводжувалися почуттям задоволення, а також у тому, щоб надати випадковій безформенній дитячій думці корисну раціональну форму.

Бельгійський психолог Жан Декролі є найбільш яскравим представником антропологічної реформи в педагогіці. Зокрема він автор ідеї гуманізації освіти через технології навчання і виховання. Він сформував принципи лікувальної педагогіки та рефлексології, обґрунтував явище психо-освітньої оцінки, розробив ефективні методологічні та психологічні інструменти. Декролі писав: «Я повинен створити зв'язок між науками, щоб змусити їх зібратися разом в одному центрі – в дитині, в якій все сходиться, і з якої все розходиться» [112, с. 118]. Розробка технологій, які використовував Декролі, були важливим досягненням науки останніх десятиліть XIX століття. Виникає філософія віталізму, яка визнає за організмами нематеріальну надприродну силу, що впливає на всі життєві явища. Тому дослідник вважає, що освітня діяльність повинна пропагувати саму дитину, давати знання місць проживання, де дитина повинна реалізувати свої ідеали і цілі.

Фонд освітніх технологій Ж. Декролі базується на принципі антропоцентризму, що наприкінці XIX – початку XX століття набув особливої популярності. Це сприяло новому розумінню поняття «освіта». За його словами, освіта розглядається як безперервний процес розвитку дитини, із урахуванням її індивідуальних потреб, здібностей, мотивацій та інтересів.

Ключові педагогічні проблеми дослідник розглядав через проблему інтересів людини. Центри інтересів, насправді, визначили методологічний трикутник, який є основою будь-якого освітнього проекту. Ось цей трикутник: спостереження, асоціації, вираження. Звичайно, Декролі визнавав певну штучність цього трикутника, тому вказував, що кожен з вершин має «домішки» іншого (наприклад, процес спостереження неможливий без одночасного вираження думок і асоціацій). Крім того, кожен елемент має свій власний набір освітніх проблем. Таким чином, спостереження має навчити дитину свідомо сприймати явища і шукати причини. Асоціація ставить своєю метою виховувати дитину, щоб зв'язати знання, отримані в ході спостережень, зі знаннями з інших джерел. Вираження має представляти думки дитини в ясній для інших формі [112, с. 119].

Представники «вільної педагогіки» С. Френе, М. Монтесорі, А. Ніл, Л. Гурлітт та ін. обґрунтовували самостійність дитини в навчанні. Вони вийшли з очевидної необхідності поставити освіту в центрі уваги дітей. Однією з основних цілей підготовки, відповідно до ідей французького учителя Селестена Френі, є адаптація освіти до потреб школяра, для того щоб дозволити дитині активізувати свою життєздатність і духовно збагачуватися. Він рішуче упроваджував цю думку у власний досвід. В якості основного компонента підготовки дитячої психіки він обстоював інтерес і значущість роботи. Також С. Френе ставився негативно до системи оцінок, він підкреслював, що вони не розкривають дійсну якість знань учнів [436, с. 128].

Особливе місце серед дослідників освіти належить О. Нілу, чії ідеї про психічну підготовку засновані на свободі дитини в її дії. Педагог вважав, що дитина, яка виростає на засадах свободи, буде розвивати свої здібності, що й визначить її характер в майбутньому. На його думку, школа неодмінно повинна забезпечити будь-якій дитині вільний вибір діяльності. Головним завданням освіти він вважав навчити дитину думати. Саме у формуванні самостійного мислення вчений побачив гарантії свободи думки, яка

знаходиться в основі будь-якої іншої свободи. Наріжним каменем теорії освіти О. Ніла є свобода вираження думок як універсальний засіб людського розвитку [289, с. 128].

Завдяки цим дослідженням в другій половині ХХ – початку ХХІ століття активізувались дискусії навколо понять «інноваційний процес», «інновація», «інноваційний потенціал», «інноваційне середовище». Поняття «інновація» як вказують вчені, може розглядатись і як явище, і як процес. Солідаризуємось із А. Пригожиним, який дає таке визначення: «Інновації (інноваційний) - цілеспрямована зміна, яка вносить в соціальну організацію, суспільство, групу нові, відносно стабільні елементи» [298, с. 29].

Незважаючи на необхідність психологічної підтримки інноваційних процесів, інновації як психологічна категорія, з'явилися зовсім недавно. Але на сьогодні дослідження психологічних аспектів проблеми інновацій є досить масштабними. Це велике проблемне поле, яке включає: вивчення ставлення особистості у впровадженні нових виробничих колективів (Ільїн, Пригожин); зміни в соціальній позиції людини у впровадженні інновацій (Казарян); роль соціально-психологічних факторів в інноваційних процесах у професійній освіті та готовності до інновацій (Коростильов, Радам); соціально-психологічні характеристики інноваційних установок (Крозе); соціальні фактори інновації в організаційних системах (Лапін, Сазонов); психологічні аспекти подолання бар'єрів на шляху нового (Підлісна, Свенціцький, Беккер, Вельш); ситуаційна динаміка структур в інноваційних процесах (Дудченко); інноваційно-орієнтований вчитель (Собкін); різні види педагогічних інновацій (Брансвік); соціальні та психологічні портрети різних категорій одержувачів інновацій (Жаріков, Степанов, Лобанов, Сова) та інші.

Сьогодні потрібно більш уважно розглядати психологічну готовність людини до інновацій (відкритих новацій). Як зазначає відомий український вчений В. Кремень, людина майже завжди прагне до нового життя, мріє про це, пов'язуючи його з надією на щастя, свободу та процвітання. Надія на краще, на нове сприяє появі різних видів проектів – наукових, соціально-

економічних, релігійних, мистецьких, як утопічних, так і як раціонально перевірених, в яких основною є бажання індивіда гідного існування. Очевидно, цим пояснюється і широкий інтерес до проблем інновацій сьогодні [184, с. 3].

Закономірно, що успіх інноваційного процесу багато в чому визначається психологічними параметрами суб'єктів, які безпосередньо належать до його компетенції у взаємодії з новими ідеями і технологіями. Ця компетенція має два ключових аспекти. Один з них пов'язаний зі здатністю виробляти такі ідеї (креативність), а другий – здатність брати їх собі на «озброєння», поширювати і впроваджувати [434, с. 69].

Більшість вчених справедливо вважають, що нововведення є спільною власністю, яка притаманна культурі, суспільству в цілому. Здатність соціального організму відображати реальність, перетворюючи дію, робити елемент новизни і так далі. Але історично склалося, що в людській культурі в дуже тісному зв'язку з її адаптивною здатністю існує певна консервативна складова. Це робить можливим вирішення проблем, які безпосередньо важливі для індивіда та суспільства. Інновації як важлива частина соціальної системи, яка розвивається, виступають в якості механізму для зміни, створення умов для соціальних та культурних трансформацій різних розмірів, залежно від здатності людини до творчості і здатність суспільства прийняти або адаптувати результати цієї роботи. Інновації є дійсно людською потребою і мотивацією для подальших дій [417, с. 154].

Увага до психологічних аспектів інновацій виникає у зв'язку з тим, що інноваційна культура є самоорганізована система. Тому психологічні механізми, які лежать в основі здатності виробляти і використовувати нові ідеї в діяльності, є дуже цікавими для держави, суспільства, бізнесу. Звичайно, без підтримки власної творчості, розумових здібностей і навичок не можливий механізм розвитку інноваційної культури [233, с. 229].

Є кілька позицій у розумінні психологічної природи інноваційної культури. Серед них можна виділити аксіологічний та структурно-

функціональний. Для аксіологічного підходу до тлумачення інноваційної культури характерна специфічна система цінностей інноваційного розвитку суспільства на даному етапі. Структурно-функціональний підхід передбачає розуміння конкретної системи матеріальних та ідеальних елементів, відображених у свідомості та поведінці особистості, у їх єдності та реальному функціонуванні [267, с. 73]. В свою чергу, готовність особистості до інновацій визначається її інноваційним потенціалом, тобто можливістю і здатністю до інновацій.

Але багато дослідників справедливо вважають, що культура інновацій розглядається як частина інноваційного потенціалу і людського суспільства не лише із вказаними причинами. Очевидно, що відповідно до потенціалу є потреба зрозуміти можливості, які можна або не можна використовувати. Відповідно, ми повинні визнати, що інноваційна культура існує в кожній людині, а тому завдання тільки в її використанні та поліпшенні. Це питання як результат підготовки до реалізації інноваційної культури, визначене через компоненти сприйняття і творчого самовираження у житті. З якоїсь причини створюючи інновації, людина додає до старої системи компоненти, які до того не мали сенсу, їх не сприймати [426, с. 477]. Це питання відкрите, але аналіз наукових даних, дозволив дослідникам привідкрити частину «таємниць» творчості і нововведень у визначенні інноваційної культури.

Наприклад, Н. Гавриш і колеги, справедливо вважають, що інноваційна культура – це «рівень професіоналізму, який проявляється у здатності об'єктивно оцінювати нові ідеї у творчій готовності до навчання та використовувати їх у своїй роботі» [7, с. 11]. Таким чином, ці автори виділяють оцінки компонентів, розвитку і використання всього нового. Цікавим є визначення Л. Холодкової, відповідно до якого, інноваційна культура особистості – це царство духовного життя, яке відображає його цінності, зафіксовані через знання, уміння, навички, зразків і норм поведінки. Це забезпечує сприйняття нових ідей, готовність і здатність підтримати впровадження інновацій у життя [403, с. 10]. Таким чином, тільки в цьому

випадку є шанс не лише на сприйняття, але й на підтримку та впровадження інновацій суспільством.

Оскільки будь-яка діяльність майже завжди містить нові елементи, від яких залежить прогрес суспільства, то інноваційна освіта, інновації, безумовно, є творчим процесом в першу чергу. Але, як визначив В. Кремень, цього не достатньо для глибинного розуміння суті інновацій. Він вважає, що проблема не тільки в декларації інновацій та інноваційного підходу, а в їх реалізації [184, с. 4].

Таким чином, в самому широкому сенсі інновації – це нові духовні та психічні реальності, які приходять в буття через конфлікт з існуючою традицією. Прагнення інновацій, таким чином, визначається співвідношенням традицій і новаторства. Традиції стійкі і важливі компоненти культури, переданої з покоління в покоління, через які людина опановує себе. Цінність традицій та інновацій визначається силою традицій і силою інновацій, соціально-культурними особливостями суспільства і його розвитку, характером їх взаємодії. Це може бути трансформація традиції в разі появи інновацій та їх диференціація, часткова або повна заміна, занепад або виродження традицій та інші сценарії. Слід зазначити, що стабілізація соціального життя може бути обумовлена тим же балансом традиції та інновації, при цьому перевага традиції не є показником нормального стану суспільства, адже традиції будуть збережені і без модернізації [343, с. 5].

Загалом, інновації завжди є діалектично єдиними з традицією. Це протилежності, які у єдності створюють можливість розвитку, але не існують одна без одної. А. Поскряков розглядає феномен інноваційної культури особистості як вільні творіння нового з дотриманням принципу наслідування. Реалізація цього принципу передбачає забезпечення можливостей для продуктивного існування старого у відповідному інноваційному просторі і, навпаки, ефективного функціонування нового на умовах старого, що зберігається (при обов'язковому опосередкованому впливі сучасного). Згідно цих позицій, А. Поскряков формулює завдання розвитку інноваційної

культури особистості – досягти інноваційної екодинаміки, тобто оптимальної рівноваги між старим, сучасним (теперішнім часом, «модерном») і новим (майбутнім, «футурумом»). У такому тривимірному просторі інновація як різновид нормативної (культурної) девіації детермінує відторгнення старого, мобілізацію сучасного і експансію нового. Збереження ідеї ідентичності соціокультурної системи в цілому, на думку дослідника, - може бути досягнуто за умови її функціонування як цілісної взаємообумовленості нового, сучасного і старого [295, с. 13].

Крім того, налаштованість на інновації може бути обумовлена зовнішніми та внутрішніми чинниками. Внутрішня культура людини залежить від її морально-етичних принципів, виховання, стану свідомості. Вона відображає світогляд людини і, звичайно, проявляється в її поведінці, набуваючи ознак зовнішньої культури. Культура праці людини, як правило, визначається рівнем її освіти, кваліфікації, наявністю креативних здібностей та можливостей розвитку, а також дисциплінованістю та виконавчою ретельністю. Якщо внутрішня культура людини є високою, то воля і свідомість як продукт окультурення інстинктів і неусвідомленого психічного, скеровуються на загальне благо організації; якщо ж ні, то неминучими будуть конфлікти інтересів. Завдяки культурі, волю і свідомість людини можна скеровувати на розвиток або на руйнування [267, с. 80].

Зовнішні чинники формує макросередовище, під яким прийнято розуміти сукупність духовних та матеріальних умов, за яких проходить життєдіяльність усього суспільства. Звичайно, соціокультурне мікросередовище завжди пов'язано з загальними макроумовами і формується під їх впливом, але залежить також і від соціокультурних та економічних потреб та інтересів конкретних груп [233, с. 230].

Проявом інноваційної культури, на думку дослідників, виступає інноваційний процес. Найчастіше зрозуміти процес інновацій потрібно для того, щоб створити комплексну діяльність з використання і поширення інновацій. Ці нововведення визначаються шляхом введення нових елементів

до регулярно діючої системи. У цьому контексті, конкретний об'єкт або система є зоною змін. Усі заходи щодо винаходу, досягнення, перегляду, тестування, інновацій і є інноваційним процесом. Таким чином, інноваційний процес є практичною реалізацією інновацій [101, с. 99].

Відповідно, тісні зв'язки інноваційного процесу з характеристиками суспільства піднімає поняття «інновація» до поняття «діяльність» у її соціально-філософській характеристиці на основі загальних підходів. Це форма активного ставлення людини до світу, яка існує для того, щоб перетворити цей світ. Принциповою особливістю людської діяльності є її усвідомленість. Відтак, будь-яка діяльність характеризується такими компонентами: мета, процес і результат. Вона суттєво відмінна від поняття «поведінка». Адже остання пов'язана, насамперед, з адаптацією особистості до природного і соціального середовища, життя в цих умовах обмежене існуючими стереотипами та програмами дій. Натомість діяльність – це активність, яка дозволяє людям не тільки адаптуватися до певних умов навколишнього середовища, а й змінити їх [200, с. 48].

З розвитком інноваційних психологічних основ культурної самобутності безпосередньо пов'язано поняття «психологічної культури». Слід зазначити, що предметом взаємодії особистості і культури виступає як особистість, так і культура. Їх взаємодія породжує культурну поведінку як ставлення до культури і розпорядження речами, які відіграють особливу роль у відносинах між індивідом і світом [197, с. 6]. З цього можна зробити висновок, що культура є діяльністю по освоєнню конкретних шляхів «олюднення» світу, у тому числі і природи, і суспільства, через внутрішній світ особистості в сенсі зростання і розвитку.

Аналіз джерельної бази показав, що концепція «психологічної культури» не має загальноприйнятого для всіх учених визначення через наступні причини:

- 1) точно визначити характеристики загальної культури та окремих аспектів ідентичності та самоорганізації неможливо;

2) психологічна діяльність є надскладним за своєю структурою процесом;

3) суттєво утруднене вивчення такого складного явища особистості, як процес аксіологізації та його застосуванні у психологічній культурі.

Засади інноваційної культури можуть розглядатися як компонент психологічної культури, яка складається з цінностей, смислів, відносин, знань, навичок, методів і творчих інновацій, спрямованих на поліпшення їх власних статусів. Ці компоненти культури в потенційних і актуалізованих формах.

В потенційній формі вони існують у вигляді прав, які спрямовані «всередину», це готовність до нового життя через розгортання майбутнього в сучасному і одночасному оновленні цих елементів діяльності [151, с. 144]. Це визначення формулюється на основі трьох положень вивчення специфіки культури: ціннісного, діяльнісного, особистого. На основі аксіологічного підходу проблему цінності і якості як компонентів культури, визначають набір значень, створених самою людиною. Таким чином, цінності важливі не тільки самі по собі, але і тому, як вони «продаються» в людській культурі. Ієрархія цінностей життя і професійних цінностей безпосередньо впливає на розвиток і саморозвиток.

Діяльнісний підхід розкриває взаємозв'язок культури і людської діяльності. Дослідники визначили, що суть культури виявляється в щоденній роботі, а не тільки в сукупності досягнень і цінностей, створених людством. На основі особистої культури виникає підхід до діяльності як до процесу, що визначає не лише результат змін в особистості, а й її розвиток як творчої особистості, що здатна служити суспільним цілям. Тому творча людина в процесі освоєння культури має особистий підхід до всього: це і відображає результати творчої особистості у взаємодії між культурою і творчістю людини [151, с. 145].

Маємо також вказати, що існують вікові особливості інноваційного потенціалу людини. Так, в молодому віці широко використовується механізм

соціального відношення, який лежить в основі активного пошуку ефективних способів взаємодії зі світом у різних сферах життя. В більш зрілому віці цей пошук вже завершений, моделі поведінки в галузі інновацій існують на основі механізмів, що вже закріплені в їхньому житті. А у старшій віковій групі інноваційне формування потенціалу реалізується не через формування його внутрішніх «злякисних пухлин», а шляхом здійснення спеціально відібраних окремих взаємодій зі світом, які зміцнюють уже наявні зв'язки особливості та психологічні механізми їх реалізації. Тому інтеграція інноваційного потенціалу людини реалізується в різних типах особистості по різному, однак загалом інноваційні можливості та їх реалізація з віком зменшується [77, с. 14].

Інноваційна діяльність людини є і природною, і соціально сконструйованою, тому має ряд проблем і перешкод до реалізації. Як вже визначено раніше, забезпечення інноваційної культури сприяє готовності людей до нових ідей та їх здатності підтримувати і впроваджувати інновації у всіх сферах. Як така інноваційна культура виконує наступні функції:

- трансляційна (передача з минулого в сьогодення усталених типів інноваційної поведінки соціальних суб'єктів, які вже перевірені в рамках даного суспільства);
- функція вибору (вибір новостворених або запозичених інноваційних поведінкових моделей, які є найбільш підходящими для потреб суспільства на певному етапі розвитку);
- власне інноваційна (розкриття творчих можливостей людини, оновлення соціокультурного механізму, розвиток нових видів інноваційної поведінки на засадах перевірених зразків, які виникли в культурі або були привнесені іззовні).

Впровадження принципово нових ідей, проектів або технологій не є легкою справою. І це зрозуміло. Адже нове завжди зустрічає різні перешкоди, які називаються в літературі «антиінноваційними бар'єрами». Ці бар'єри бувають зовнішні або внутрішні. Так, зовнішні бар'єри включають в

себе:

- соціальні бар'єри (несумісність з існуючими практиками і цінностями, прийнятими у суспільстві, наявність стереотипів мислення у педагогічної громадськості);
- організаційні бар'єри (опозиція керівних органів освіти до реалізації інновацій, відсутність координації з розробки та реалізації освітніх інновацій);
- методичні бар'єри (відсутність методологічної підтримки інновацій, відсутність обізнаності в галузі інновацій педагогів);
- побутові бар'єри (завантаження вчителів, погані умови життя, низькі зарплати тощо).

Внутрішні або психологічні (особисті) бар'єри – це психічні стани, які полягають в недостатній активності вчителів, що запобігає інновації [112, с. 160]. Слід зазначити, що єдина класифікація бар'єрів існувати не може. Адже кожен з вчителів має власні перешкоди. Залежно від ситуації, вчені розрізняють загальні та специфічні бар'єри. Вони є перешкодою для здійснення конкретних заходів чи дій, і є найбільш частою причиною внутрішніх конфліктів. Цей психологічний підхід відрізняє емоційні стани, когнітивні і тактичні бар'єри. Так, Л. Поварницька виділяє такі перешкоди діяльнісному підходу як мотиваційні та експлуатаційні бар'єри, які укорінені як в емоціях, так і поведінці [92, с. 130].

Індиферентність до інновацій є поширеним явищем. Вона може з'явитися у вигляді прямої відмови від участі в інновації або ж імітації діяльності з одночасною демонстрацією того, що інновація не дає позитивних результатів тощо. Психологічні бар'єри виникають, очевидно, через необхідність вийти за межі звичних способів вирішення професійних завдань і вимагають іншої точки зору. Вони заважають людині виконувати певну дію через небажання, страх, відсутність безпеки і т.д.

Як визначили вчені, психологічні бар'єри можуть бути наступними:

- 1) форма прояву соціально-психологічного середовища у вигляді

негативних психічних станів працівників, викликаних інноваціями;

2) сукупність дій, суджень, понять, очікувань і переживань професіоналів, які свідомо чи несвідомо, таємно або відкрито відчують негативні психічні стани, викликані інноваціями [112, с. 161].

Що стосується впровадження інновацій в практику, то дослідник Ф. Генон [92, с. 133] дає наступну класифікацію психологічних бар'єрів:

- бар'єр некомпетентності – труднощі, пов'язані з невизначеністю і невпевненістю у власних силах для успішного виконання роботи новим способом;
- бар'єр старих навичок і звичок – труднощі проявляється в прихильності до існуючого способу дії, до перевірених технологічних вимог і організаційних структур;
- бар'єр «ідилія» – задоволення нинішню ситуацією;
- бар'єр збільшення психофізіологічного напруження – страх зростання цілей, стандартів, підвищення розумового та фізичного навантаження.
- компенсаційний бар'єр – оцінка витрат, пов'язаних з нервовою енергією, знаннями і досвідом, які знадобляться для перебудови на новий лад, а також оцінка того, що людина отримує в якості компенсації за таке перелаштування.
- бар'єр суб'єктивного – відчуття особистих труднощів через невизначеність, що додаткові зусилля виправдаються;
- бар'єр партнерів – відсутність віри в сили партнера по роботі і страх нових тисків з боку керівництва у результаті змін, викликаних інноваціями.

Нарешті, дослідники вказують, що важливо зрозуміти основний зміст соціально-психологічного бар'єру, який полягає у небажанні адаптуватися до нового соціально-психологічного середовища в колективі, небажання отримувати нові зобов'язання на роботі, а також страх, що нова соціальна ситуація призведе до зниження задоволеності роботою [92, с. 136].

У зв'язку із вищезазначеним особливо важливо розглянути засоби подолання бар'єрів на шляху інновацій та створення сприятливих умов для інноваційної діяльності. Адже до поняття інновацій належить не лише їх створення і поширення, але й зміни, які супроводжують новизну в роботі і мисленні, коли новинка не має прямого опору, поки не змінила суттєві сторони дійсності. Тому інновації – це не лише процес змін, пов'язаний із створенням, визнанням або введенням нових елементів, але й зміни в масовій свідомості.

При цьому між типами інноваційної поведінки (активним, нейтральним, відхиленням) і типами відповідної інноваційної свідомості може бути відсутньою пряма кореляція. Конфліктне зіткнення інноваційних задумів і неспівпадаючої з ними контрінноваційної поведінки відбувається, зокрема, через суперечності інтересів інноваторів та інтересів консерваторів. З цього приводу слід вказати на таку залежність: у найдосвідченіших працівників орієнтація на нове нижче, ніж у менш досвідчених (проблема «переваги» дилетанта). Згідно алгоритму креативності механізм зародження геніальної та найбанальнішої ідеї один – це механізм «проб і помилок». Певна річ, майстерність інноватора повинна включати і здібність до так званого синкретичного «відчуження», тобто уміння побачити в звичному, буденному щось нестандартне, дивне або, навпаки, уміння перетворити найнесподіванішу фантазію (маревну ідею) на щось очевидне [341, с. 212].

Звісно у інноваційних бар'єрів є істотні причини. Наприклад, В. Бессоненко і В. Галигін виділяють такі причини появи психологічних бар'єрів до нововведень:

- біологічні (нове не дає змоги нормально функціонувати організму);
- наочно-психологічні (людина не навчена нового або внаслідок своїх сенсорних і моторних недоліків не може маніпулювати предметами нового);

- соціально-психологічні (нове ставить працівників у незвичні для них соціальні умови);
- внутрішньо особистісні (нове руйнує гармонію між окремими компонентами психічної структури особистості й цілісною особистістю як системою). Працівникам легше дотримуватися колишньої професійної ролі, особливостей відносин, що склалися в групах за весь час, лише зовні декларуючи лояльність до нововведень у межах інноваційної діяльності [79, с. 151].

Крім того, інноваційні бар'єри створюються внаслідок різноманітності саме психологічних рис особистостей, адже кожна людина неоднаково налаштована на введення інновацій, а тому необхідно враховувати ще й типологію особистості за зазначеним показником.

Науковий аналіз дає підстави зосередити увагу на особистісних характеристиках суб'єкта інноваційної діяльності, у тому числі дослідження його когнітивних, мотиваційних і емоційних компонентів. Особливості інноваційного розвитку особистості продиктовані поведінковими проявами суб'єкта в постійно мінливих економічних, технологічних, інформаційних, соціальних, політичних умовах в сучасному світі. Таким чином, Роджерс в теорії дифузії інновацій розробив типологію інноваторів залежності від ступеня участі у впровадженні та реалізації нових ідей: інноватори схильні ризикувати заради інновацій; споживачі інновацій, які отримують їх без будь-яких затримок; споживачі інновацій, які повільно отримують їх, часто є консерваторами.

В іншій класифікації всіх учасників інноваційного процесу поділяють на: новатори, які найбільш активно впроваджувати нові ідеї та технології; люди, які слідуєть модним тенденціям і думці більшості; ретранслятори, які мають звичку повторювати той вибір, який одного разу вже зробили [434, с. 90].

У будь-якій інноваційній культурі та діяльності має місце певне емоційне навантаження. Розвиток людини з психологічної точки зору означає

складний і тривалий процес людського розвитку, придбання індивідуального соціального досвіду в області комунікації і спільної діяльності з іншими людьми [305, с. 305]. Крім того, кожна людина має біологічну природу передумов для своїх прав. Ці умови реалізуються в процесі соціалізації, одним з компонентів якої є засвоєння культурних здобутків. Освіта відображає культурну спадщину прав людини у властивостях і якостях, які формуються протягом всієї історії суспільного розвитку. Ось чому культурна асиміляція є постійною трансформацією узагальнених форм надбань в окремих правах, які, в свою чергу, збагачують процес особистісного розвитку узагальнених форм культури. Таким чином, це робить можливим формування людської взаємодії в культурі, знанні і творчості. На цей же аспект справедливо звертає увагу Г. Балл, відзначаючи, що будь-яка діяльність повинна розглядатися в контексті культури [25, с. 19]. Тому емоційна складова інноваційної культури тісно пов'язана з поняттям творчості, сплеском креативності і духовно-емоційним станом людини загалом.

Виділяють різноманітні види інновацій. З психологічної точки зору предметом дослідження нововведення є аналіз своїх можливостей, з одного боку, та можливості прийняти нові ідеї та технології, з іншого боку, якщо, звичайно, вони мають сенс. У зв'язку з цим можуть бути виділені два види особистої інноваційності: смислова і пізнавальна.

Смислова інноваційність – це тенденція взаємодії з речами із зовнішнього світу. Смислові новатори, як правило, замість того, щоб структурувати і аналізувати нову інформацію, відразу використовують її для задоволення своїх потреб. Цей тип інновацій може бути активований як внутрішніми (наприклад, фантазія), так і зовнішніми (наприклад, результати окремих дій) подразниками. Поведінкові прояви смислових інновацій можуть бути безпосередньо пов'язані з ризиком невдачі.

Пізнавальна (когнітивна) інноваційність – це тенденція насолоджуватися новим досвідом взаємодії з чимось новим і вивчити нові

моделі функціонування. Новатор може отримати задоволення від результату отримання інформації, від її реструктуризації і доповнень. Когнітивні інновації продиктовані необхідністю нових знань про речі, факти, процеси і їх взаємодії. Реалізація цього напрямку стимулює розумову діяльність і формування когнітивного суб'єкта.

Виділяють вроджену інноваційність - можливість суб'єкта на інноваційні рішення, незалежно від впливу на його досвід інших суб'єктів. Вроджена інноваційність є не тільки цілісним психологічним утворенням, але й рисою особистості. Реалізовані інновації – це предмет поведінки суб'єкта в контексті його участі в інноваційному процесі, який може бути предметом моніторингу [434, с. 94].

Таким чином, з позиції психологічного складу людини, можуть бути описані дві основні причини, які стимулюють інновації:

1. Внутрішня причина – зростаюча складність потреб окремої людини, сім'ї, суспільства, винаходи нових і більш ефективних засобів задоволення цих потреб.

2. Зовнішня причина – оточення, що постійно змінюється (природне, соціальне і економічне), і яке приносить нові зміни і тенденції, явища суспільного життя.

Людина повинна використовувати всі свої сили і досвід, щоб адаптуватися до цих змін і бути конкурентною. Суспільство в цілому і кожна його частина, очевидно, має розвиватися і рухатися вперед, адже консервативний соціальний організм приречений, на думку дослідників, на невдачу в боротьбі за існування і становлення [417, с. 154].

В рамках сучасних підходів заслуговує уваги наступна класифікація ключових рис характеру творців-інноваторів:

- 1) незалежність, коли суспільні стандарти є менш важливими, ніж особисті принципи, оцінки й думки, нонконформізм;
- 2) відкритість розуму і бажання вірити фантазіям інших людей;
- 3) висока толерантність до невизначених і нерозв'язаних ситуацій,

конструктивна активність в цих ситуаціях;

4) впевненість у власних силах з творчістю, з талантом і силою характеру;

5) змішані риси жіночності і мужності в поведінці;

6) відсутність прямих меркантильних інтересів у науково-дослідній діяльності;

7) інтелектуальна ініціатива як продовження розумової діяльності за межами заздалегідь визначених ситуацій [294, с. 15].

Як зазначалося вище, інноваційний процес – це завжди діалектична єдність традиції та інновації. Генетичне визначення культури виходить з традиційності, оскільки це усталений тип наслідування певної соціальної дії. Суть упорядкувальних інтенцій культури – стереотипізація можливих всередині неї форм активності (діяльності, спілкування, мислення), а також стандартизація і хабітуалізація її наявних змістів. Основною структурою в цьому випадку виступає культурна традиція як універсальний інформаційно-регулювальний механізм, який забезпечує інтеграцію нового в культуру, тобто перетворення інновації в норму, традицію. Креативні процеси культури, навпаки, спрямовані на дестереотипізацію діяльності, спілкування, мислення, дестандартизацію наявних змістів, деструктурацію та деінституціоналізацію вже утворених цілісностей. Основною структурою виступає процесуальність творчості, тобто продуціювання кремаційних інновацій, а також введення в культуру інновацій-запозичень. Співвідношення цих векторів дає можливість відрізнити культури інноваційного та традиційного типів, з різною специфікою способів введення інновацій в культуру, тобто з різними технологіями нововведень [232, с. 135]. Категорії інноваційного і традиційного не є абсолютними, вони співіснують у будь-якій культурі у різних пропорціях. Але, так як особистість не народжується культурною, а стає такою в результаті соціальної взаємодії, виняткового значення у формуванні інноваційної культури молодого людини набуває освіта [232, с. 136].

Один з методів, який досить добре передає суть інноваційної культури, є варіант, запропонований Р. Міленковою. Автор визначає його як частину загальної культури, яка є системою цінностей, знань, норм і навичок в галузі виробництва та інновацій, які розвиваються у особи під час навчання в університеті і які можуть забезпечити, при певних умовах, реалізацію інноваційного потенціалу, наприклад, в їхній майбутній кар'єрі за фахом [231, с. 54].

Насправді, інноваційна культура людини може бути сформована у двох аспектах: як внутрішня, так зовнішня. Остання, в кінцевому рахунку, спрямована на державу, соціальні інститути, неурядові організації, освітні та інші групи. Вона повинна домінувати над іншими шляхами, які не розглядаються в контексті цілеспрямованої, послідовної, системної структури. Для того, щоб шлях був продуктивним, людина має бути постійно зосередженою, послідовною.

Однак, для інновацій та їх реалізації існує, як уже зазначалося вище, кілька перешкод. Одна з них – це загроза «психічного вигорання» людини в інноваційній системі. Це пов'язано насамперед з тим, що будь-які нововведення вводять в стресові ситуації як інноваторів, так і послідовників інновацій.

Це пов'язано з однією з «вічних» філософських проблем - проблемою змін і спробою вирішити її так званим «парадоксом розвитку». Таким чином, використовуючи термін «новий» стосовно до розробки в цілому, ми можемо визначити все, що не обмежена тим, що було «до». В контексті обговорюваних питань «нове» розглядається дослідниками із різних сторін: генеза нового, яке не є похідним від існуючого; нове як прояв потенційно закладеного; нове як те, що було, але в інших формах; нове як фраза в результаті прихованої установки тощо [417, с. 157].

Реалізація нового майже завжди вимагає безпрецедентного людського психічного напруження фізичних та психологічних сил. Тому велике перевантаження є реальною загрозою для інновацій. Відтак, актуалізується

проблема емоційного вигорання від тривалого стресу. Загалом, синдром емоційного вигорання – це реакція організму, яка виникає через вплив на нього довгострокових стресів середньої інтенсивності. Емоційне вигорання проявляється як процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, відчуття втоми і особистої задоволеності від виконання завдань. Людина втрачає психічну енергію, формується психосоматична втома (виснаження), потім емоційне виснаження, потім з'являються невмотивована тривога, дратівливість, зниження самооцінки, втрата відчуття потрібності власної професії.

До організаційних чинників, які зумовлюють вигорання, відносяться:

- високі навантаження;
- відсутність або нестача підтримки з боку колег або керівництва;
- відсутність гідної оплати праці або відсутність визнання;
- невизначеність в оцінці діяльності;
- нездатність впливати на прийняття рішень;
- неоднозначні і/або невизначені вимоги роботи;
- постійний тиск з боку керівництва;
- необхідність виконувати монотонну роботу даремно;
- конфлікт в середовищі команди;
- недостатньо часу для відпочинку [301, с. 55].

Вчені визначили 5 головних груп симптомів прояву «синдрому емоційного вигорання», такі як:

1. Фізичні симптоми (фізична втома, виснаження, зміна ваги, безсоння, поганий загальний стан здоров'я, нудота, запаморочення, підвищення артеріального тиску, виразки і запальні захворювання шкіри, захворювання серцево-судинної системи тощо).
2. Емоційні симптоми (брак емоцій, песимізм, цинізм і черствість у роботі й житті, байдужість, почуття безпорадності і безнадійності, агресія, дратівливість, неспокій, ірраціональна

тривожність, нездатність зосередитися, депресія, відчуття провини, істерія, втрата ідеалів, перспективи працевлаштування, підвищення знеособлення, самотність).

3. Поведінкові симптоми (байдужість до їжі, брак фізичної активності, виправдання використання тютюну, алкоголю та наркотиків, нещасні випадки, імпульсивна емоційна поведінка).
4. Інтелектуальні симптоми (зниження інтересу до нових ідей і теорій в галузі освіти, альтернативних підходів до вирішення проблем, нудьга, депресія, апатія, втрата інтересу до життя, інноваційна байдужість або відмова брати участь у інноваційній діяльності, формальне виконання професійних обов'язків).
5. Публічні симптоми (низька соціальна активність, зниження інтересу до дозвілля, хобі, обмеження соціальних контактів, почуття ізоляції, нерозуміння інших, відчуття відсутності підтримки з боку сім'ї, друзів і колег) [409].

Інновації та творчість також пов'язані з різними особливостями особистості. Наприклад, дослідники говорять, що особлива роль належить емоційній складовій в контексті розвитку таланту. Однак, вивчення обдарованих дітей показало неоднозначність цього питання. Багато авторів справедливо вважають емоційну чутливість фундаментальною властивістю талановитої дитини. З іншого боку, обдаровані діти нерідко мають недорозвинення емоційної сфери. За даними дослідження А. Байера і колег, не дуже обдаровані діти рідко відчувають серйозні емоційні проблеми у відносинах з однолітками.

Дисбаланс інтелектуального й емоційного розвитку більше характерний для обдарованих дітей. Творчі люди часто невротичні, вони хворіють своєрідними емоційними порушеннями, які спотворюють «нормальне» бачення світу для цих людей, дозволяючи їм бути оригінальним і «народити» нестандартні ідеї та рішення [434, с. 76]. Проблема в тому, що цей емоційний стан призводить до «самоспалення» набагато швидше, тому

що супроводжується емоційною напругою протягом довгого часу.

Загалом, будь-які зміни сприймаються кожною людиною як стрес. Представники різних поколінь по-різному долають кризові зміни у своєму житті, адже мають різний досвід нових подій. Існує потреба визначити і уточнити зміни ситуації в залежності від переважаючої культури в сучасному людському розумінні світу (статичні, динамічні системи і деякі стереотипи). Вони утворюють апріорні умови, на яких «тримається» світ, і деякі з подій, що відбуваються в ньому, задумані в «новій редакції». Екзистенціальний статус заданого ступеня включення особистого досвіду в новій ситуації залежить від ступеня його важливості для подальшого розгортання індивідуального існування. Просторово-часова детермінація стану вказує на момент виникнення нової ситуації (і її межі – природної, культурної, естетичної чи соціальної). Загалом, досвід конструктивних змін, пов'язаних з поняттям свободи суб'єкта, що змінює ситуацію, є предметом дослідження багатьох наук.

Щоб випробувати досвід проектування можливих подій і їх зміни в майбутньому, потрібно вивчити досвід попередніх подій. Зміна мислиться як бажана або небажана, очікувана або неочікувана. Факт прийдешніх змін та їх наслідків може бути витіснений із свідомості людини. Відтак, в цій ситуації не суб'єкт, а обставини повністю визначають результат. Сила змін залежить від особистого ставлення до обставин, але будь-яка активність особи може, швидше за все, вплинути на результат ситуації [77, с. 15].

Саме тому «вигорання» слід розглядати в якості конкретного стану індивідуума. Адже синдром вигорання виражається в депресії, втомі, порожнечі, відсутності енергії й ентузіазму, втраті здатності побачити позитивні результати своєї роботи, негативному відношенню до життя в цілому.

Є різні думки про причини вигорання і самі емоційні симптоми. Дослідники цієї проблеми погоджуються, що значним джерелом емоційного вигорання є взаємодія з людьми. Ті, хто працює в галузі охорони здоров'я,

освіти, соціальних послуг тощо, щодня виконують роботу, що вимагає спеціальних емоційних затрат. Сьогодні розрізняють близько ста симптомів, які пов'язані з «вигоранням».

Дослідники Б. Пельман та Е. Хартман, узагальнивши чимало визначень «вигорання», визначили три основні компоненти: емоційне і / або фізичне виснаження; деперсоналізація; зниження продуктивності праці.

Справді, походження «вигорання», ймовірно, неможливо однозначно пов'язати з лише одним із особистих чи ситуативних чинників, адже це результат складної взаємодії характеристик особистості та ситуації міжособистісних відносин [269, с. 134].

З іншого боку, сама інновація виникає як відповідь на внутрішнє напруження, проблему, протиріччя в звичному, традиційному укладі життя, що виявляється як у навколишньому середовищі, суспільстві, так і в самій людині, в середовищі її цінностей, потреб, установок тощо.

Ще один рівень протиріч у сприйнятті та здійсненні інновації – прийняття (або не прийняття) особистістю інновацій в суспільстві, - актуальне в умовах корінної ломки суспільних структур. Слід підкреслити, що ставлення особистості до інновацій активно впливає на успіх становлення і прийняття суспільних і культурних змін. Складність будь-якої інновації як нової духовної реальності виявляється і в зіткненні інтересів з організаційними структурами як елементами і носіями стабільності і міцності. В організаціях, культурах існує уявлення, а можливо і норма, допустимих відхилень інновації. Порушення такої норми може викликати негативні процеси, культурні та психологічні бар'єри, негативну реакцію на інновації. Інновації можуть привести і до негативних наслідків через незнання, помилки та ін. Сама інновація завжди відносна, тому в різних культурах, на різних етапах розвитку суспільства, в різних за значенням ситуаціях інновацій можуть фіксуватися різні явища і способи їх вивчення [343, с. 6].

Сутність невизначеності інновації провокує невпевненість як головний бар'єр інноваційної діяльності та необхідність його подолання у ході формування особистості. Інструментами інноваційної культури є – віра, впевненість, переконання, відданість, тобто феномени не матеріально-грошового характеру, а такі, що виходять із серця та душі людини. Внутрішні переконання є основоположними в характері поведінки людей – як усієї спільноти, так і окремих індивідів [73, с. 36]. Ці переконання створюються в процесі життєдіяльності людини як наслідок її соціальних та психологічних особливостей та рис.

Інноваційна ситуація майже завжди є проблемою для людини, адже потребує того чи іншого вирішення. Аналіз інноваційної ситуації показує, що «прогалини» в життєвому просторі людини часто вимагають від неї діяти на кількох рівнях: аксіологічному, коли необхідно орієнтуватися у оцінках; гносеологічному – для задоволення пізнавальних потреб у новій інформації; праксеологічному – в тому випадку, коли використовувані методи та прийоми призводять до зворотних результатів.

Загалом, рельєф інноваційної ситуації залежить від фактора, який був у центрі уваги об'єктивації.

Нове і невідоме майже завжди змушувало людей відчувати страх і занепокоєння. Часто інновації, зруйнувавши встановлені способи життя, звички людей, призводили до болючих і неадекватних реакцій. Одним з видів негативних психологічних реакцій на інновації є розчарування. Розчарування – це психічний стан, викликаний непереборними труднощами у вирішенні важливих проблем для людини. Цей стан може виникати занадто часто при постійних інноваціях. Подібні ефекти можна масштабувати і реалізовувати поступово.

Досить цікавим, але, на жаль, мало вивченим явищем є так званий «страх успіху». За А. Маслоу, відсутність самоактуалізації заважає багатьом людям, формуючи комплекси, наприклад «страх успіху». В деяких випадках людина сумнівається в своїх здібностях, в інших ситуаціях – боїться

непередбачуваних результатів своєї творчої діяльності тощо [434, с. 76].

Таким чином, наведені вище стереотипи поведінки побудовані за логічною схемою: «Так, але ...», який має наступні модифікації:

1) «Те, що ми вже маємо». Наприклад, щось близьке до пропонованого інновацією.

2) «Те, що не працюватиме». На підтримку цієї точки зору свідчить безліч причин, які, на думку противників нововведення, роблять неможливим його реалізацію.

3) «Це не вирішує наших основних проблем». Ця позиція також часто зустрічається у противників радикальних інновацій.

4) «Це вимагає перегляду». Пошук іншого інноваційного рішення, стверджуючи, що дане рішення, ще не готове до використання.

5) «Є інші пропозиції». Даній інновації пропонується альтернатива, яка опирається на протилежні ідеї [112, с. 164].

Однак у будь-якій людській діяльності виникають стани, що перешкоджають повноцінному прояву особистості, її самореалізації, самовираженню й самоорганізації та активності як в інтелектуальній, так і в практичній сферах. Такими станами виступають бар'єри.

Як зазначалося вище, традиційно бар'єри поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх бар'єрів належать труднощі соціального характеру, викликані помилками виховання, умовами спілкування, невеликого досвіду емоційних і соціальних контактів. До внутрішніх – особистісні властивості: агресивність, тривожність, ригідність, напруженість, сором'язливість. Між зовнішніми та внутрішніми бар'єрами існує тісний взаємозв'язок. Відтворюючись у психіці, зовнішні бар'єри перетворюються на внутрішні. Спочатку вони фіксуються в емоційно-чуттєвій, потім у когнітивній сфері, тим самим поширюючи свою дію на інші види людської діяльності [92, с. 131].

Оскільки будь-яка інноваційна діяльність є груповою чи колективною дією, то перешкоди та складнощі у її здійсненні можуть також носити

комунікативний характер. Невпевненість в комунікативної взаємодії є головним перешкоджаючим чинником, оскільки зводить нанівець соціальне значення інновації. Так, наприклад, В. Лабунська класифікувала труднощі, що виникають у спілкуванні на об'єктивні та суб'єктивні; первинні й вторинні; усвідомлені, реально існуючі, усвідомлені та неусвідомлені, але реально неіснуючі; ситуативні й стабільні; міжкультурні та культурно-специфічні; загальновікові, гендерні, статеві; індивідуально-психологічні, особистісні, соціально-психологічні; когнітивно-емоційні, мотиваційні й інструментальні; вербальні та невербальні [304]. З іншого боку Гофман виділив такі бар'єри, які, на його думку, утруднюють проходження комунікативного акту: зовнішня неуважність: реципієнт звертає увагу на важливі факти, зайнятий чимось, що перебуває за межами сприйняття інших; егоїстичність: заклопотаність самим собою перешкоджає поглинанню бесідою; захопленість взаємодією, унаслідок заклопотаності особистими проблемами і станом відносин у групі втрачається здатність стежити за темою розмови.

Проблема соціальних інноваційних бар'єрів і їх складових детально описана в працях А. Пригожина. Психологічний, внутрішньо особистісний бар'єр зумовлений як індивідуальними особливостями людини, так і соціально-психологічними рисами тієї спільності, до якої вона входить [298, с. 175–178] Ззовні цей бар'єр втілюється в захисних висловлюваннях, що відтворюють стереотипи, існуючі в суспільстві щодо конкретних інновацій. Також А. Пригожин однією зі складових психологічних бар'єрів перед новим визначає силу звички, небажання змінювати стандарт поведінки, страх невизначеності. Свого часу Т. Парсонс, досліджуючи природу культурних універсалій, довів, що домінуюча культура суспільства є складним утворенням, яке підтримує багато людей. Сьогодні дослідники стверджують, що «домінує саме інноваційна культура» [426, с. 476].

Загалом, подолання непевненості має носити творчий характер, адже через творчість людина розкриває підсвідоме та втілює потаємні думки.

Творчий підхід стає базою успішної діяльності людини, оскільки він забезпечує реальні можливості для самореалізації й адаптації в інформаційно-насичених умовах ХХІ століття. Втілення інноваційної культури сьогодні є беззаперечним шляхом розвитку суспільства загалом.

Розвиток інноваційної культури пов'язаний з розвитком творчих здібностей та реалізацією творчого потенціалу особистості у якості її предмета. Інноваційна культура відображає цілісну спрямованість особистості, закріплення знань і навичок, а також норм поведінки. Невід'ємною частиною культури є висока свідомість у всіх видах діяльності - роботі, створенні нових продуктів матеріальної і духовної культури (нові знання, практики та оригінальні способи вирішення завдань, відкриття, нові технології, високохудожні твори і т.п.). Набір навичок і творчих здібностей особистості, її освітній ценз і культурний рівень значною мірою залежить від інноваційної діяльності суспільства.

Інноваційний потенціал характеризує здатність людської особистості: до конструктивного, нестереотипного мислення і поведінки в принципово новій ситуації; до виявлення нових шляхів вирішення проблем; до розвитку інформованості інноваційних практик.

Істотним чинником у розвитку і показником інноваційного потенціалу є визнання в світі. Інноваційний потенціал є потужним важелем розвитку людини, визначаючи її готовність до змін і подолання стереотипів мислення. В результаті, стає очевидним, що необхідно знайти ресурси для розробки інноваційного потенціалу людини, яка має особистість. З наведених вище протиріч, наприклад В. Кремень, бачить вихід через участь широких мас у освіті і виробництві знань [184, с. 4]. Проте, слід мати на увазі, що освіта сьогодні не може рухатися в традиційному стилі, і повинна перебувати в постійному пошуку нових форм, необхідних сучасній людині. Інноваційна освіта, як і інші інститути, виходить з принципово нової ідентичності, нової системи цінностей.

Висновки до третього розділу

Становлення, формування і ефективне функціонування інноваційної культури залежить від багатьох чинників, головними серед яких є: суспільне середовище; спрямованість політичної системи; конституційно визначені права і свободи людини; загальний стан культурно-просвітницької роботи; характер і спрямованість функціонування ЗМІ і системи суспільного виховання та ін. Покликання інноваційної культури - підготувати кожного члена суспільства до адекватного, компетентного та творчого сприйняття перелічених чинників, оскільки саме вона здатна забезпечити сприйнятливість суспільством нових ідей, сформувати готовність людей до сприйняття нововведень, розвинути здатність реалізовувати нові моделі у всіх сферах буття соціуму. Таким чином, ключова проблема формування інноваційної культури особистості в трансформаційному суспільстві полягає в забезпеченні необхідного рівня мислення. Саме тому в дисертації відстоюється позиція, за якої феномен інноваційної культури має розглядатися не обмежено – в якості процесу творення та впровадження інновацій різного типу, а ширше – як світоглядно-ціннісне, особистісно-творче та суспільно-моральнісне явища. Наголошується на необхідності на концептуально-теоретичному рівні зафіксувати зміну пріоритетів - від чисто технічної до соціокультурної та цивілізаційної рефлексії процесів розвитку інноваційної культури.

Актуальним для України залишається розвиток інноваційної культурної самобутності і національної інноваційної системи в цілому. На успішність цього процесу впливає встановлення зв'язку між генерацією знань та станом системи їх застосування, ступенем трансформації цінностей і поведінкових установок суспільної свідомості, координація дій ринкових інститутів, громадянського суспільства, ЗМІ та держави. Це в подальшому має визначити принципи, механізми та інструменти реалізації державної

інноваційної політики розвитку України. Інноваційна культура діяльності державних установ має формуватися в межах середовища, де політики і державні службовці були б зацікавлені в професійній підтримці інноваційних підприємств будь-якої форми власності, в динамічній і продуктивній роботі інноваційного характеру. Цей клімат має бути сприятливим для залучення висококваліфікованих фахівців, здатних глибоко аналізувати, оцінювати і прогнозувати соціально-економічну ситуацію, розвивати інноваційні проекти та сприяти їх реалізації.

На основі аналізу інноваційної культури як практики творення та поширення (впровадження) нових ідей, управлінсько-організаційних рішень та технологій з метою розвитку системи до якісно нового, більш високого стану, зазначено, що цей процес багато в чому залежить від психологічного стану особистості, її суб'єктивної налаштованості на творчість. Психологічно рутинна особистість або «людина натовпу» інноваційною діяльністю займатись не буде. Лише креативні, творчі особистості, які долають усталені, традиційні бар'єри, впевнено пропонують нові ідеї і підходи, мають якусь внутрішню силу і наполегливість до їх реалізації матимуть успіх в інноваційній сфері. На підставі цього стверджується, що проблематика вивчення інноваційної культури тісно переплітається з психологічною, педагогічною, освітньою.

На сьогодні дослідження психологічних аспектів проблеми інновацій - це велике проблемне поле, яке включає в себе роль соціально-психологічних факторів в інноваційних процесах у професійній освіті та готовності до інновацій; соціально-психологічні характеристики інноваційних установок; соціальні фактори інновацій в організаційних системах; психологічні аспекти подолання бар'єрів на шляху до нового; ситуаційну динаміку структур в інноваційних процесах; інноваційно-орієнтовану освіта та різні види педагогічних інновацій тощо.

Досліджено, що індиферентність до інновацій є поширеним явищем в сучасному українському суспільстві, що постає складною психологічною

проблемою на соціальному та індивідуальному рівні. Це може проявлятися у вигляді прямої відмови від участі в інновації або ж імітації діяльності з одночасною демонстрацією того, що інновація не дає позитивних результатів. Психологічні бар'єри виникають через усвідомлення необхідності вийти за межі звичних способів вирішення професійних завдань та відмови від звичних стереотипів поведінки. Значну роль при цьому відіграють також небажання, страх, відсутність гарантій безпеки і т.п. Такі психологічні бар'єри на шляху до інноваційного мислення і дії можуть долатися завдяки психологічній стимуляції творчого потенціалу особистості, що особливо актуально на етапі особистісного становлення.

Значним психологічним бар'єром на шляху формування високого рівня інноваційної культури є професійно-особистісне та емоційне вигорання, втома, стрес, невдоволеність власними здобутками, адже невизначеність інновації (неможливість точно передбачити наслідки інноваційних впроваджень) провокує невпевненість як головний бар'єр інноваційної діяльності, та необхідність його подолання у ході формування особистості. Допомогти формуванню інноваційної культури мають віра, впевненість, переконання, відданість, тобто явища не матеріально-грошового характеру, а такі, що виходять із серця та душі людини.

З психологічної точки зору надзвичайно важливо формувати у сучасних українців глибоку особистісну переконаність у безальтернативності інноваційного шляху розвитку як для країни в цілому, так і для кожного індивіда, допомогти в цьому має інноваційна освіта, що виходить із принципово нової ідентичності, нової системи цінностей.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНИЙ ЗРІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ: ЕТИЧНИЙ, АКСІОЛОГІЧНИЙ, КОГНІТИВНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

4.1. Проблема соціальних і моральних норм інноваційної культури, етика формування та реалізації

Інноваційна культура є явищем соціального штабу. Її впровадження (реалізація) вносить суттєві соціальні зміни. На жаль, не всі з них є позитивними. Суспільство знає чисельні спроби самореалізації «злого генія», так звана «інноваційна діяльність» якого, скоріш, руйнує історично сформовані реалії, а ніж поліпшує їх. Останнє ставить проблему соціальних і моральних норм інноваційної культури, етики її формування та реалізації в історичному просторі та часі. Зупинимось на цьому більш детально.

Ідеї інноваційності в культурі та філософському дискурсі сформувалися не так давно, у порівнянні з самим терміном культура. З самого початку вживання цього терміна під культурою (спосіб обробки ґрунту) розумілося традиційне, усталене, закріплене певними звичаями буття людей, що мають спільність на протигагу іншим, чужим.

Еміль Дюркгейм вперше продемонстрував взаємозалежність між соціальними зв'язками та духовними чинниками. Справді, колективні уявлення, заковані в таких формах, - загальна свідомість, релігія, міфологія і право, - визначають інноваційний потенціал суспільства. Культура може розглядатися через призму основних понять еволюціонізму, розвитку і прогресу [84, с. 178], тому, можна сказати, що це перший крок у визначенні інноваційної культури.

Поняття «соціального стандарту» в контексті філософського дискурсу про культуру актуалізується через саме поняття культури, як визнання

традиціоналізму в якості базової імітації суспільного буття і духовного досвіду поколінь. Але загалом визначити культуру – це відтворити людську діяльність і, найголовніше, поновити соціальне життя у всіх його фарбах, що включає в себе такі аспекти як активність і продуктивність. Культура не в контексті логічних визначень, а у створенні еволюції форм, які людина використовує, щоб зберегти і оновити соціальне життя. В межах свого традиціоналізму культура містить інноваційну частину, тому що, як зазначає Ортега-і-Гассет, культура - це те, що треба шукати самостійно. Культура – це поведінка, активна роль особистості, людина в діяльності [274, с. 18].

У філософському дискурсі поняття культури і цивілізації відрізняються і навіть є протилежними (О. Шпенглер, П. Сорокін, М. Данилевський і ін.). Культура і цивілізація, очевидно, безпосередньо пов'язані між собою, але в той же час вони засновані на різних підставах: культура - примат філософсько-естетичних, а цивілізація – науково-технологічних основ.

Ядро культури становить ієрархія духовних цінностей, основою цивілізації є комфорт, благополуччя, прагнення до щастя. Ось чому концепція інновацій, притаманна цивілізації, а не культурі. В інноваціях у вузькому сенсі часто бачили лише технічний та технологічний рівень буття. Тим не менш, будь-який економічний прогрес суспільства не можливий без культурного і духовного, національного. Культура – це не тільки набір характеристик, але і формування особистості через діяльність.

Як правило, культура відображає всі особливості розвитку людини. Сучасні глобалізаційні тенденції суспільства призвели до інноваційних процесів і появи таких нових явищ, як інноваційна культура. Особливу увагу цьому феномену було приділено тільки в другій половині ХХ століття. Але сьогодні він розглядається в якості стратегічного ресурсу, який має потужний антибюрократичний і творчий заряд. Інноваційна культура як поняття ще на стадії формування та методологічної рефлексії. Наприклад, деякі дослідники розглядають, цю проблему як особливу форму людської культури. Іноді вона розуміється як форма духовного життя людини [333, с. 56].

Тим не менш, цікавою є позиція О. Шпенглера, який вважав, що культура втілює світ живого, а в епоху цивілізації стає мертвою формою. На заміну оригінальній ідеї приходять шаблони, форми поступово порожніють, культура втрачає свій внутрішній духовний зміст. Крім того, цінності цивілізації стали слугувати інструментом блокування індивідуальної свідомості, перетворюючи людину на раба техніки і комфорту. Особистість в епоху «цивілізації» більше не ставить «вічні питання», не прагне до винайдення сенсу життя. Натомість, людина стає споживачем, легко замінним гвинтиком у величезній нелюдській системі, стає «одномірною» людиною, за визначенням Герберта Маркузе. Таким чином, втративши зв'язок з культурою вона стає об'єктом «соціального порядку», що, в кінцевому рахунку, призводить до втрати духовної енергії. А наука і освіта стають «зброю масового знищення», виробляючи відповідні культурні зразки [315, с. 17].

Таким чином, можна виділити чотири основні тенденції в розумінні культури:

1) За першою, культура розглядається як сума соціальних досягнень, за допомогою яких людина виділяється з природи і виходить за рамки біологічної детермінації.

2) Друга тенденція у визначенні культури відділяє культуру від суспільства, розглядаючи її як сукупність способів життя особистості, у вигляді набору стандартів діяльності, які визначають вид соціальної технології.

3) Третя тенденція не бачить жодних результатів культури або методів і практик, а діяльність є найбільш продуктивною силою, що неможлива без творчого потенціалу людської сутності.

4) Четвертий важливий тренд пов'язаний з розвитком семіотики, це розгляд певної культури або мови як знакової системи [315, с. 15].

Сучасна наука активно досліджує інноваційну культуру як один з механізмів адаптації людини до інноваційного середовища. Сьогодні вона в

центрі уваги економістів (С. Биконя, В. Гусєв, Дж. Епштейн, А. Ніколаєв, Б. Санта, Г. Тернквіст, Р. Шелтон), соціологів (Ю. Карпова, Б. Лісін, В. Фокіна), педагогів (О. Амацьєва, Н. Гавриш, А. Герасимов, О. Єфросініна, Л. Єлізарова, О. Козлова, А. Кальянов, І. Логінов, В. Носков, Л. Овсянкіна, Л. Холодкова, В. Чернолес). Це явище науково обґрунтовано в дисертаційних роботах Р. Миленкової, І. Циркуна та інших. У переважній більшості випадків термін «інноваційна культура» використовується в науковій літературі для того, щоб підкреслити, що недостатньо говорити про знання, навички, уміння, необхідні для інноваційної діяльності, але важливим є і розуміння, яким чином особа взаємодіє з цими знаннями, як нові знання можуть впливати на структуру і внутрішній світ особи. У широкому сенсі інноваційна культура як соціальний феномен – це готовність і здатність суспільства до інновацій у всіх їх проявах: в управлінні, освіті, виробництві, законодавстві [333, с. 55].

Термін «інновація» був запропонований великим австрійським економістом Джозефом Шумпетером, який визначив його як комерціалізацію нових ідей на основі: застосування нових ідей і технологій; введення нових процесів; відкриття нових ринків; створення нових організаційних форм і структур.

У цей перелік, на жаль, не включений ще один важливий фактор – готовність людей до змін.

Перманентна інновація та диверсифікація (різноманітність) діяльності – найбільш ефективні способи забезпечити стійку конкурентну перевагу для більшості сучасних організацій. Однак інноваційні процеси є нелегким випробуванням для залучених в них людей. Вони повинні успішно справлятися з адаптацією і постійними змінами, бути готовими до навчання, вдосконалення і високої результативності в умовах дефіциту часу і ресурсів. Ключові складові етики управління процесом інновацій – це управління людьми в умовах постійних змін і подолання опору змінам.

Інноваційна культура означає частину загального процесу, який

характеризує ступінь сприйняття індивіда чи групи або суспільства діапазону різних новацій, щоб перетворити їх на інновації. Інтенсивне формування соціальних процесів зробило можливим розвиток окремих аспектів цього надзвичайно багатогранного явища:

по-перше, інноваційний культура як окрема особлива форма культури в цілому;

по-друге, нова історична реальність, яка породжується свідомим бажанням суспільства до духовного і матеріального самооновлення;

по-третє, необхідна умова для якісних змін в житті людини;

по-четверте, основа прогресу та методологічної гармонізації всіх сфер людської діяльності [72, с. 310].

При аналізі концепції інноваційної культури можна виділити наступні її завдання в системі інновацій: визначення творчих сил і здібностей, розвиток і реалізація творчого потенціалу талановитих людей; оптимізація людських ресурсів, виробництва, фінансового, наукового та технічного потенціалу для інновацій та інноваційних процесів; стимулювання інтелектуальної та творчої діяльності для досягнення певних цілей шляхом використання інноваційних ідей; активація та оптимізація інноваційних процесів; розробка та впровадження інноваційних стратегій розвитку підприємств; застосування демократичного стилю управління.

Багатогранність та різновекторність інноваційної культури впливає на її типологію та віддзеркалює її види, а саме:

- за об'єктом: внутрішня (всередині організації), зовнішня (з внутрішнім середовищем); горизонтальна (децентралізована, матрична), вертикальна (ієрархічна);

- за суб'єктом: колективістська, індивідуальна (особистісна);

- за динамікою організаційних змін: революційна (миттєва), еволюційна (поступова, поетапна);

- за потенціалом: радикальна (базова), комбінаторна (симбіоз культур організації), доповнююча;

- за ступенем формалізації: формальна (нормативна, регламентована – в інноваційному процесі), неформальна (ситуаційна – на етапі інноваційного процесу);
- за ступенем спостереження: експліцитна (видима частина, яка включає матеріальну культуру організації, тобто продукти людської праці - інновації), імпліцитна (невидима частина, що складається із норм, цінностей, мотивів, інтересів в інноваційному процесі, інтелектуально-творчий пошук, інноваційній ідеї);
- за ступенем ринковості: ринкова (можливість купівлі-продажу), неринкова (специфіка моделей поведінки, закріплена у нормах, правилах реалізації інноваційного процесу, які притаманні лише материнській організації і не може перейти у власність іншої організації);
- за локалізацією: культура якості; культура управління проектами; культура знань [72, с. 312].

Зазвичай, у науковій літературі термін «інновації» пов'язаний із науковою або економічною підсистемами суспільства. В економіці інновації розглядаються з боку теорії ефективності організації та орієнтовані на розвиток людини – фахівця з одного боку, та використання нею новітніх технологій, з іншого.

З точки зору інновацій у науковій області є дві протилежні позиції, які виходять з ролі науки у розвитку сучасного світу, а також містять у собі етичний компонент наукових інновацій. Перша орієнтація називається сцієнтизм. Він приходить від абсолютно позитивної ролі науки у вирішенні актуальних проблем пізнання і перетворення природного, соціального, духовного та психічного. Сцієнтизм розглядає науку як найвищу цінність, що, безумовно, може вирішити всі проблеми, які стоять перед людством, в тому числі і безсмертя. Зазвичай представниками сцієнтизму є вчені з технічних дисципліни. Вони вважають, що тільки точні науки можуть забезпечити людині успішне вирішення основних проблем її індивідуального та соціального життя. Друга орієнтація – антисцієнтизм. Це філософська та

ідеологічна позиція, що применшує або повністю заперечувати позитивну роль науки в суспільстві і культурі. Антисцієнтисти підкреслюють той факт, що неможливо побудувати соціальний світ на наукових та раціональних моделях та інтерпретаціях і наполягають на ірраціональній природі суспільного життя. Вони постулюють принцип обмеження науки в знаннях і розумінні людського існування. Антисцієнтизм виходить з позиції фундаментальної обмеженості науки у вирішенні корінних людських проблем, часто оцінює науку як ворожу людині силу, яка значно збільшує ризик загибелі людства [339, с. 31].

«Людським виміром» культури інновацій є те, що вся культура і весь досвід в його класичному сенсі – це відчуття переваги особистості, яка охоплює нескінченні можливості світу, щоб задовольнити загальний розвиток особистості. Положення екзистенціалізму, тенденції, яка бачить сенс людини як онтологічне явище, полягає в ідентифікації себе. Споконвічне існує в людині і її мета досягти цю нерухомість через свої зусилля, які відповідають уявленням про себе, відповідне положення свого власного існування форм достатніх людських сутностей. Створення себе як людини неможливо без свідомого представлення себе в якості світу. Ці зусилля індивіда спрямовані до самого себе, щоб знайти людську природу, є універсальними визначеннями духовності в цілому. Маючи це на увазі, ми обґрунтовано вважаємо, що найбільш ефективно розкрити сутність життєвого світу людини може зв'язок з його специфікою в національних умовах.

Людина, насамперед, є духовною і творчою істотою, яка освоює зовнішній світ – не тільки природу, виробництво чи торгівлю, але й духовність, інтелект, мову, характерні культурні традиції, цінності та інноваційні мотиви, орієнтації, відповідні стратегії. Людина може жити і працювати в органічній єдності не тільки з матеріальною (неживою або живою) природою, але і з духовним світом, особливо з суспільством як природним компонентом світу. Впевненість в основах соціальних стандартів

культури інновацій в загальнолюдських цінностях у поєднанні з національними культурними особливостями можлива тільки в дискурсі філософсько-антропологічного підходу. Аналіз культури як певного формату забезпечує зв'язок культурного і соціального, культурного і національного. У зв'язку з цим А. Моль розглядає культуру як інтелектуальний стан індивідуума, механізм організації, збереження і передачі соціально значимої інформації через культуру особистої відповідальності, в якому індивідуальна діяльність генерує значимий зміст національного життя. Він підкреслює гомеостатичну функцію культури і логічно пов'язує соціогенезу розвитку форм соціального та культурного життя особистості із визначальним характером етнічного культурного життя [84, с. 180].

У своїй всеохоплюючій формі антропологічний підхід передбачає розгляд як універсальних, екзистенціальних просторово-часових характеристик, так і різноманітності властивостей антропологічних укладів народів і суспільств. Таким чином, способи і методи і практики людини не можуть бути стандартизовані, адже кожна людина - автономна істота, здатна до вибору, відповідальності, зв'язків, знання про світ і вільна змінити власне існування.

Найбільш повно реалізована людина перебуває в процесі національного життя і спільно вирішує сенсубуттєві проблем тих, хто найбільш зацікавлений у реалізації спільної ідеї та участь у ній. Очевидно, реальне те, що людина має можливість обмежити реальність життя та особистості іншого. «Участь в діалозі» (Бахтін) і «філософська віра» (Ясперс) стають все більш визначальними соціально-антропологічними парадигмами розвитку [394, с. 186]. Відповідно, філософська рефлексія повинна охоплювати людину в її зв'язку з іншими людьми, з її повсякденною практикою організації динамічних соціальних структур та автономію, і не тільки духовну, а й цілісно-життєву. Зрештою, людина може знайти негайну опору тільки в певному типі людського суспільства, яке є найстабільнішим – в нації.

Таким чином, соціальні стандарти інноваційної культури треба визначати через мотивацію людини до інновації, яка створюється суспільством та внутрішньою спрямованістю людини на створення, що є її екзистенційною сутністю. Ще К. Маркс чітко вказав на найважливіші соціальні якості людини: її духовність і здатність до творчості. Він розрізнив поняття «роботи» (за наймом) від поняття «праці». Робота руйнує людину, призводить до її деградації. На відміну від цього, праця створює відразу два види «продукту» - зовнішній предмет або послугу, які йдуть на продаж, а також внутрішній продукт – особистість самої людини. Маркс назвав роботу відчуженою працею, і його теорія відчуження є неперевершеним зразком наукової теорії за всю історію людства. Подальші спроби розвитку цієї теорії були зроблені в роботах Теодора Шульца і Гері Беккера (нобелівських лауреатів), які спробували точно і кількісно окреслити список суспільно важливих соціальних стандартів людини, які визначають її «живий капітал». Цей капітал Т. Шульц назвав «людським капіталом», він досліджував, які якості найбільше цінують у своїх працівниках роботодавці і, в цілому, дійшов висновку, що такими якостями є три види здоров'я (фізичне, психічне та соціальне), два види інтелекту (критичне мислення і творча інтуїція) і соціальна відповідальність (совість). Г. Беккер продовжив цю роботу і його список найбільш важливих соціальних якостей людини в невиробничій сфері практично збігся з аналогічним списком у виробничій сфері [259, с. 96]. Отже, соціальні стандарти інноваційності людини – це її так званий соціальний капітал, що вона вкладає у процес створення соціальних, матеріальних та духовних благ та вмотивовано використовує для створення нових щаблів розвитку суспільства, нації, держави та самої себе тощо.

Зростання інноваційної культури безпосередньо пов'язане з поточним станом нашої країни. Незважаючи на те, що у законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003) [137] цей напрям був визначений стратегічним пріоритетом держави, в нашій країні, на жаль, не приділялося належної уваги до практичного аспекту впровадження інновацій.

В перспективі це може мати дуже негативний вплив на інноваційний розвиток як економіки, так і суспільства в цілому. В середньостроковій перспективі пропонується ключові зусилля зосередити на трьох областях:

- 1) поліпшити популяризацію наукових знань, наприклад, організація державної підтримки науково-популярних видань, створення популярних наукових програм на радіо і телебаченні, запровадження пільгових умов і фінансових стимулів для написання і публікації науково-популярних книг;
- 2) поліпшити освітні програми з урахуванням останніх наукових досягнень, таких як: спеціальні заходи щодо інформування вчителів/викладачів середньої та вищої освіти про останні досягнення науки і сучасних технологій, створення національної системи дистанційної освіти за участю найбільш кваліфікованих і авторитетних вчених;
- 3) ріст культури управління інноваційною системою: організація навчання працівників міністерств і відомств принципам інноваційного менеджменту, організація лекцій для державних службовців з проблем розробки та впровадження досягнень науки і техніки та інноваційної політики, заснованої на зовнішньому і внутрішньому досвіді [137, с. 24].

Отже, під інноваційним розвитком розуміється не просто теоретичне розмірковування, а, насамперед, ланцюг реалізованих нововведень. Він є більш успішним, коли охоплює не одну вузьку галузь (наприклад, виробництво деталей), а включає до себе також сфери, що впливають на загальний результат (управління, маркетинг, навчання персоналу, фінанси, продаж тощо). Отже, інноваційний розвиток має носити комплексний характер. «Будь-який інноваційний розвиток – це не тільки основний інноваційний процес, а й розвиток системи факторів та умов, необхідних для його здійснення, тобто інноваційного потенціалу» [394].

Російські дослідники, наприклад В.Н. Кузнецов, узагальнюючи поняття інноваційна культура пропонують дещо інший, більш змістовний термін «культура розвитку». Культура розвитку – це стан, процес і результат конструктивних гуманітарних, соціальних, екологічних змін, орієнтованих на оптимальний облік:

- змін клімату, змін середовища проживання людини і народів;
- творчих взаємодій у контексті прийнятних моделей світопорядку і світоустрою;
- стійкої орієнтації людей і народів на культуру компромісу у вирішенні проблем миру і безпеки [194, с. 38].

Особливості становлення та функціонування культури розвитку визначаються трьома обставинами: здатністю суб'єкта культури розвитку передбачати розвиток подій, для яких властивість справедливого, правдивого, культурного буде актуальною; встановлення факту події, що відбулася; реального морального вчинку суб'єкта культури розвитку за критеріями: правдивість, чесність, порядність, солідарність, рівність, дотримання міри.

Такий підхід розширює межі інноваційної культури, оскільки за допомогою культури спільнота створює поле для соціальних дій, зумовлює межі, характер і способи їхньої дії. Отже, культура виступає в суспільстві важливим механізмом людської взаємодії, що забезпечує життєдіяльність людей у соціальному середовищі і допомагає їм зберегти, на думку вчених, «єдність і цілісність своєї спільноти при взаємодії з іншими. З іншого боку, культура постає як складне динамічне утворення, що має соціальну природу і відбивається в суспільних відносинах, спрямованих на створення, збереження і поширення предметів, ідей, ціннісних орієнтацій, які забезпечують взаєморозуміння людей в різноманітних соціальних ситуаціях» [168, с. 100].

Отже, з огляду на необхідність поєднання в рамках інноваційної культури загальнолюдських, національних та особистісних цінностей, інноваційна культура виконує наступні функції:

- трансляційну – передача з минулого в теперішній час і з теперішнього часу в майбутнє усталених типів інноваційної поведінки соціальних суб'єктів, які пройшли тривалу апробацію і набули певного ціннісного забарвлення в рамках даного суспільства;
- селекційну – відбір знову створених або запозичених інноваційних поведінкових моделей, які в щонайбільшій мірі відповідають потребам суспільства на певному етапі його розвитку;
- інноваційну – розкриття креативних можливостей описуваного соціокультурного механізму, вироблення нових типів інноваційної поведінки на основі зразків інноваційної діяльності, які виникли всередині самої культури або були щеплені ззовні» [168, с. 28].

За всіх перелічених вище умов, підставою для формування інноваційної культури можуть стати як внутрішні, так і зовнішні фактори, пов'язані з постійним відтворенням соціальної нестабільності й мінливості, у результаті:

- 1) взаємодії суспільства й природи;
- 2) розвитку спеціалізованих сфер людської діяльності (наука, техніка, філософія, релігія, політика);
- 3) взаємодії різних соціальних верств і інститутів;
- 4) пошуку оптимальних форм керування суспільством;
- 5) взаємодії різних культур і мов культури.

Інноваційна культура є ефективною формою соціокультурної комунікації як плідна взаємодія культурних форм, що належать різним культурним шарам і сферам (від елітарних до маргінальних). Передумовами для неї також є як творчі можливості людини, так і поліморфізм культури,

що надає творцеві набір інструментів – різноманітних форм освоєння, сприйняття й опису миру [416, с. 190].

Таким чином, підтримуємо думку, що «історично стійка система норм, правил і способів здійснення нововведень в різних сферах життя суспільства, характерна для даної соціокультурної спільноти, представляє собою інноваційну культуру. Це історично пристосована в конкретному соціумі структура моделей і алгоритмів інноваційних дій, яка відіграє роль соціокультурного механізму регуляції інноваційної поведінки соціальних суб'єктів» [73, с. 33]. Але соціальні обставини та соціальні дії певних суб'єктів іноді призводять до викривлених ставлень до інновацій чи їх використання в антигуманному сенсі. Критика історичних спроб антигуманістичного впровадження інновацій у практиці тоталітарних режимів, які здебільшого використовують інновації всупереч їх загальногуманітарному змісту є необхідною для визначення подальших шляхів розвитку інноваційної діяльності суспільств.

Це очевидно необхідно, саме тому що інноваційна культура є продуктом взаємозв'язку зовнішнього та внутрішнього середовища соціуму, саме тому будь-який їх вплив визначатиме подальший шлях формування культури. Для того, щоб виробити базові положення інноваційної культури та запропонувати практичні рекомендації для продуктивного процесу її створення і подальшого розвитку, очевидно, необхідно відстежувати всі чинники розвитку інноваційної культури. Такими факторами є:

- чинники сучасного стану суспільного розвитку: глобалізація, інтелектуалізація праці, соціалізація, яка проявляється через концепції людського капіталу, сталого розвитку, перехідного періоду і інші;
- економічні процеси;
- політичні процеси;
- власне інноваційні процеси;
- екологічний стан;
- укріплення культурологічних тенденцій в суспільстві загалом і

економіці зокрема;

- внутрішній стан організації.

В процесі еволюції змінюється вплив чинників та переосмислюється культура в бік ігнорування, критики або сприйняття, себто чинники можуть стимулювати чи гальмувати формування культури або окремих її компонентів [24, с. 49].

Взагалі будь-який соціум переживає в своєму розвитку послідовну зміну ідей гуманізму і антигуманізму. «Антигуманізм – це різна за своїми філософськими, релігійними, аксіологічними, психологічними та навіть політичними підставами соціокультурна установка, звернена на гуманізм як щось неправомірне, помилкове, аморальне, врешті-решт, небезпечне та вороже людині та суспільству. Очевиднішим за все у антигуманізмі є несумісність його аксіологічних пріоритетів із ціннісними пріоритетами гуманізму» [144, с. 97].

Антигуманізм - це у самому широкому сенсі опір інноваціям, боротьба за усталеність і консерватизм ідей, ідеологій і впорядкованість життя задалегідь визначеним устоям, традиціям, нормам. Антигуманістичні сили у тій децивілізації, яка відбулася, до прикладу, у нашому суспільстві, відродила давно здавалося б зниклу дегуманістичну стабільність під виглядом нових форм колективізму. За радянських часів це виражалося у стійкому спротиві новим формам культури та соціальних відносин, що проявляється, до прикладу, у постійній боротьбі проти приватної власності; в поширенні майже племінної моралі. Головним же джерелом антигуманізму практично завжди залишається боязнь самостійності, ризику особистої відповідальності, боязнь рішень, що виходять за рамки сформованих деяких стереотипів та одночасно конструктивних.

Відтак, антигуманізм є насамперед обмежувачем, що перешкоджає зростанню творчості вище рівня, прийнятого у даній культурі. Він виступає в формі сутнісного змісту культури, до прикладу, як заборона на інновації понад певних масштабів та типів, як проголошення цінності, недоторканності

певних догм, ідеалів, себто заборона змін способу життя тощо. Підґрунтям такого процесу практично завжди виступає тоталітарна ідеологія, саме існування якої ґрунтується на незмінності настанов усіх сфер людського буття і цурається будь-яких інновацій, що не вкладаються до рамок визначеної суспільної конструкції.

У певних історичних умовах антигуманістична ідеологія активізується, завдає руйнівні удари по тим верствам, що стали на шлях гуманізації, пригнічує вже сформовані осередки творчості, вищої культури. Це практично завжди є боротьба маси із особистістю, більшості із меншістю [20]. Антигуманізм не концентрується виключно на репродуктивному досвіді особистості, але й ставить жорсткі обмеження для його поліпшення, розвитку поза історично сформованими обставинами. Таким чином, антигуманізм - перший термінатор, який запобігає підвищенню рівня людини понад прийняттого в даній культурі. Він з'являється у вигляді суттєвого змісту культури, наприклад, як заборона на інновації, що визначаються за ступенем і типом декларації цінностей. Визначені догми, ідеали «миру і спокою» є, по суті, заборонаю на зміни в способі життя. Антигуманізм є формою суспільних відносин та інститутів, необхідних для збереження змісту репродуктивної активності соціуму. Антигуманізм може проявлятися у вигляді боротьби за владу з інакомисленням. Він також приймає форму масових народних рухів з їх переслідування «відьом», «ворогів», «шпигунів», «агентів» тощо. На практиці існує величезне різноманіття форм знищення ініціатив за цілком пристойних приводів.

Отже, будь-який тоталітарний режим, зацікавлений перш за все в стійкості та непорушності ідеології, буде намагатися протидіяти будь-яким соціальним і культурним інноваціям. Але для підтримки власного існування, а як звісно тоталітаризм ґрунтується перш за все на мілітаризмі та демонстрації власної сили, необхідність розвивати та розширювати власний науково-технічний потенціал виступає на перший план і науково-технічні інновації, якщо звісно вони не суперечать ідеологічній схемі, становляться

ключовим моментом розвитку. Але в цьому випадку постає питання про відповідність інновацій не тільки потребам окремого суспільства (наприклад, ядерна зброя, як чинник значимості держави у всесвітньому просторі), а й загальнолюдським цінностям та сподіванням. Адже в історії є багато прикладів, коли прагнення однієї людини до безмежної влади спричиняли руйнівні наслідки для цілих держав та навіть цивілізацій. Для таких особистостей вигадане поняття «злий геній», яке використовується в соціальній діяльності, науці та культурі для характеристики такої особистості, яка своєю «інноваційною» діяльністю завдала шкоди моральним або матеріальним цінностям суспільства.

Термін «злий геній» історичного процесу як антикультурне явище може розглядатися з різних позицій суб'єктів інноватики. Перш за все генераторами нових ідей виступають політичні або соціальні лідери, тоді потрібно вести мову про соціальні інновації, а в межах тоталітарних та авторитарних суспільств такі інновації завжди будуть носити антигуманістичний характер, оскільки спрямовані не на загальний розвиток суспільства, а на розвиток певної соціальної ідеології, яка підтримує та забезпечує ці нововведення. Ці соціальні або політичні лідери не можуть бути пересічними громадянами, оскільки змінити хід історії в змозі виключно особистість харизматична.

До класичного визначення вказаного політичного суб'єкта надамо характерні ознаки, які повинні бути притаманні саме сучасному типу такого суспільного діяча. Насамперед, це має бути особистість з глибоко розвиненою духовною сферою. Його життєві вчинки зумовлені ідеями, які відчуються ним інтуїтивно. Харизматичний лідер сам не може повністю усвідомити кінцеву мету власних суспільних дій. Він пізнає її у цих діях, що перетворює його в особу, буття якої є дія, якій вона фанатично віддана. Додамо до цього ще велику енергетику, здатність на самопожертву, зосередженість виключно на реалізації власної місії.

Харизматичний лідер відноситься до тих, хто здійснює державне будівництво та політичне лідерство. Як відомо, люди підкорюються йому з огляду на його виключні якості духовного характеру [391, с. 369]. Харизматичний лідер у тоталітарній системі виступає як «злий геній» інновацій, оскільки будь-яке тоталітарне суспільство прагне до традиційного відтворення соціальних стосунків, тобто не бажає ніяких інновацій у культурі та творчості, а тим паче у соціально-політичному житті. З іншого боку, для підтвердження та зміцнення власної сили, такий лідер повинен спиратися на техніко-технологічну основу, яка також виступає ідеологічно заангажованою.

Інший бік антигуманних інновацій пов'язаний із науковою діяльністю та перетинається із етикою діяльності вчених. Сучасна наука – вже не тільки рушійна сила світової цивілізації, засіб для дозволу людством поставлених завдань, а й потужна, не завжди контрольована енергія, несуча з небувалим прискоренням світ на якісно нові висоти.

Здається, що це не тільки наука сама по собі, але насправді інтерес громадськості до неї, направляє соціальні та урядові інститути на формування відповідних цінностей. Відповіді на питання стратегічного розвитку науки має моральний вимір. Раніше, в добу Модерну, була думка, що наука, на відміну від філософії, моралі, релігії, здатна відобразити світ у його об'єктивних рисах незалежно від цінностей, властивостей і індивідуальних характеристик. Вважалося, що наука і мораль не мають спільних точок дотику, що сама етика науки ніби-то звільнила вчених від моральної відповідальності за наслідки наукових відкриттів, зроблених ними. Ця позиція як і раніше існує в якійсь мірі і в сучасному світі [339, с. 33].

Тим не менш, у сучасному суспільстві все більше і більше набуває популярності думка, що наука не служить ніякій особливій соціально-культурній «вищій» меті. І що багата частина суспільства використовує науку як інструмент для свого подальшого збагачення. Нестримне становлення капіталізму, який заснований тільки на внутрішній логіці капіталу, постійно прагне поставити ту чи іншу галузь науки на службу

антигуманізму. Наприклад, за допомогою науки досягаються цілі злочинної війни, а впровадження нових технічних засобів спрямоване лише на збагачення багатих, економії на робітниках, знищення природи і все заради прибутку тощо. Ця проблема також актуалізує питання про соціальну відповідальність наукового співтовариства не тільки за прямий результат дослідження, але й за їх практичне використання в різних підсистемах суспільства [22, с. 45].

Але треба зазначити, що сьогодні разом із зміцненням взаємозв'язку суб'єкта наукової творчості і навколишнього природного середовища формується та поглиблюється новий ціннісний імператив – коеволюційний, який породжує відповідні йому етичні норми, що включають, до прикладу, екологічні аспекти. Коеволюція, за визначенням М. Моїсеєва, це така поведінка людства, така адаптація до природних процесів, яка зберігає біосферу у рамках дії того аттрактора (каналу еволюції), який виявився здатним призвести людину до сучасного стану. Сучасний стан життя при цьому оцінюється як критичний. Дана стадія розвитку науки та технології розглядається як точка біфуркації – порушення стану рівноваги чи розгалуження еволюційних шляхів.

Вчені попереджають, що глобальний інтелектуалізм небезпечний антропогенними кризами та соціальним розшаруванням, що, у кінцевому результаті, веде до розриву між інтелектуальною меншістю, здатною підвищити свою силу пізнання шляхом саморозвитку та більшістю людей, що не здатні будуть підвищувати динаміку інтелекту. Таким чином, інновації – це не лише комерціалізація знань, а й шлях пізнання через постійні відкриття, заняття науковою діяльністю, оволодіння новим світоглядом, навичками управління змінами і етикою відповідальності [100].

Якщо говорити про це з точки зору конфлікту як на місцевому, регіональному, так і на загальному рівні, то глобальний інтелектуалізм не відображає всієї реальності та глибини сучасного насильства. Конфлікт, як правило, розуміють як обмежене, стримане, локалізоване насильство, відоме

нам з попереднього досвіду та, особливо, з історії воєн. Справді ж, ми бачимо ті самі або, навіть, більш ефективні засоби знищення, які використовуються точно так само, як і в дні Другої світової війни. В цьому випадку ми зустрічаємося з передачею традиційних ідей в даний час. Ми говоримо про необхідність обмеження використання практики знищення в конфліктах сьогодення. Тим не менш, це все присутнє і в наш час.

Згідно концепції тоталітаризму, ставлення до стратегії тотального насильства легалізоване через політичну стратегію, яка прагне змусити (особливо фізично) до знищення загальних умов людського існування і людських спільнот, не торкаючись кримінальної тоталітарної практики знищення тих людей, хто залишився в законних межах. У тоталітарній ідеології та практиці соціальні реалії спрямовані на контроль усього того, що доступно для цільового нагляду та маніпуляції. Має місце тотальне насильство, спрямоване, насамперед, на основних виразників соціальної поведінки - ЗМІ і освіту, тобто канали, інструменти і мовні форми суспільної комунікації (наприклад, введення комуністичної ідеології та риторики). Умисне насильство виступає як механізм контролю за організацією соціальної поведінки і спілкування людей для примусового втручання у всі сфери життя. Знищення такого контролю є метою для будь-якого суспільства, яке прагне позбутися тоталітарного минулого. Тим не менш, уникнути насильства індивідуально або колективно є практично неможливим. Має бути подолана культура насильства і усі форми життя в ньому в тому числі через освіту.

Питання про межі минулого і насильницьке втручання, в якому культурне життя перетворене на існування, не повністю вирішене шляхом раціонального розрахунку або науково-теоретичних досліджень сучасних вчених. Очевидно лише те, що культурні традиції (локальні форми життя) чинять невидимий опір, зберігаючи ідентичність практик різних культурних можливостей, швидко регенеруючись за сприятливих умов. В іншому випадку, «смерть» однієї з місцевих культурних форм життя, втрата здатності

її носіїв відігравати суттєве значення для усього суспільства, є приводом для відродження можливого насильства [40, с. 154]. Єдина можливість протистояти явищу антигуманізму і сприяти поширенню ідеології гуманізму в якості основного камертону людства є соціальне домінування «культури інновацій».

На жаль, сучасна цивілізація характеризується антропологічною кризою, основною рисою якої виступає втрата віри в людину, яка своєю діяльністю, з одного боку, створила надзвичайно багатий науково-технічний і культурний світ можливостей («інформаційне суспільство»), а з іншого боку, породила глобальні суперечності, які ставить під сумнів, на думку багатьох дослідників, подальше існування людства.

Трансформація основного змісту гуманістичної парадигми викликала ряд перетворень, які відбулися в останні десятиліття. Серед них, на думку дослідників, прискорення глобалізації світової економіки, збереження високих темпів науково-технічного прогресу, поява і швидке формування глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Ці та інші глибокі зміни спричинили за собою необхідність у новій інтегративній оцінці сучасного життя та перспектив міжнародного співтовариства в плані гуманістичного світогляду [104, с. 8].

Наприкінці двадцятого століття відбулось зрушення парадигми в розумінні постіндустріальних шляхів розвитку соціуму в напрямі усвідомлення необхідності саме гуманістичної парадигми. Традиційне бачення домінування розвитку суспільства над людиною замінюється зворотнім: усвідомленням потреби суспільства служити інтересам особистості. Суть підходу полягає в тому, що будь-яка теорія або концепція постіндустріального розвитку, будь-які інновації можуть бути прийняті, тільки якщо це узгоджується з інтересами особи, якщо будуть поважати її права і свободи. Такий підхід повністю підтверджує думку німецького філософа М. Хайдеггера: «Тому, хто заперечує гуманізм, залишається лише стверджувати нелюдськість» [402, с. 193]. У зв'язку з цим особливе значення

має оцінка інформації, технічних винаходів та інновації з точки зору їх впливу на умови життя людини. В цьому випадку перспектива отримати достовірну інформацію про можливі наслідки сучасних технологій допоможе запобігти можливим нещасним випадкам.

Підвищення ролі і значення гуманістичної орієнтації парадигми включає в себе не тільки задоволення потреб всіх членів суспільства, але лише тих, хто служить гуманістичному прогресу. Однак, коли мова йде про раціональну гуманістичну спрямованість суспільства постіндустріального розвитку, слід розуміти, що зміни в суспільстві тільки сприятимуть прогресу.

Гуманізм – це, зрештою, така філософія, згідно з якою вищою цінністю є людина, її воля, інтелект, таланти. Вона корелює усіма іншими формами життя і ставиться до них бережно. Імперативом розвитку людства стають права людини, її свобода у всіх проявах, а інтереси людини домінують над національними, релігійними та ідеологічними доктринами, це універсальність людства в світі. Р. Яновський запропонував наступне пояснення: «Це викликано прагненням осмислити гуманітарні аспекти технологій, що усе більш широко застосовуються в промисловості, в побуті, в військовій справі. Динаміка, нерівномірність і складність змін світової геополітичної, геоекономічної ситуацій в контексті глобальних суспільних змін, необхідність раціонального використання ресурсів планети, збереження навколишнього середовища у інтересах безпеки населення планети вимагають адекватного наукового аналізу й відповідної програми дій – високих гуманітарних сучасних технологій» [439, с. 107]. Дійсно, лише рух дорогою до гуманізму як соціальної домінанти і експлікації інноваційної безпеки дасть можливість для глобального людства випереджаючи впливати на виклики, загрози, ризики, що виникають не тільки в природному, але й соціальному середовищі.

Визнання того, що процес гуманізації є складним і суперечливим аспектом людської історії, означає, що існує безліч рівнів, форм, якостей і характеристик. За традицією, гуманізм вивчається як система уявлень, яка у

формі наукових теорій, філософських концепцій, релігійних учень втілена в творах великих гуманістів. Тексти вершин гуманістичної традиції увійшли в золотий фонд світової культурної спадщини. Гуманізм визначається на основі таких факторів, як людина, права особистості, принципи рівності, справедливості, добра, особистості як критеріїв для оцінки соціальних інститутів. Наприклад, В. Келлі визначає гуманізм як історично змінну концепцію, яка визнає цінність людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток і вираження своїх здібностей. Автор справедливо вважає, що благо окремого індивіда є основним критерієм для оцінки соціальних інститутів з позицій рівності, справедливості, людяності суспільних відносин і норм [20].

Ще одним потужним фактором соціально-культурної трансформації суспільства третього тисячоліття є наукова та технологічна революція останніх десятиліть, особливо в галузі інновацій і комунікацій. Вони знаменують собою новий етап глобальної еволюції *Homo sapiens*'а, який характеризується залежністю від рівня розвитку сучасних технологій.

Цей факт інтерпретується позитивно багатьма прихильникам прогресу в культурі, адже технологія, яка звільняє людину від соціальних і, частково, біологічних (генетично детермінованих) обмежень, сковає старі правила і розкриває дійсно необмежені горизонти для розвитку. Ця стратегія є спробою креативного «дизайну» людської природи за проектами, які створюються самими людьми. Таким чином, дослідники, вважають, що ті люди, у чийх руках найпотужнішою новою технологією стає дизайн, радикально трансформують основи живої і неживої матерії на свій розсуд [217, с. 12]. В результаті такої діяльності середовище існування людини диференціюється на існує два типи матерії: матерія, що виникла в ході природної еволюції Всесвіту; сурогатна (штучна) матерія.

На думку С. Кондратенко, складові надприродної онтології включають в себе: штучні атоми й об'єкти заданої атомної структури; наноматеріали; генетично модифіковані організми і клоновані тварини; штучний інтелект;

імплантація нейро-чипів до людського організму; космічні технології; планетна комп'ютерна мережа [217, с. 22].

Ці нові види «антропологічної реальності» є активними факторами середовища проживання людини. На додаток до очевидних переваг є й негативні наслідки для навколишнього середовища, тому розвиток планетарної цивілізації, визначається не лише рівнем сучасної наукової технології, але й моральним чинником у її застосуванні. Інноваційні сучасні технології повинні отримати статус універсальних цінностей, але нова етика впровадження інновацій повинна визначити механізми, що стосуються як духовності, так і прагматизму. Інновації з точки зору етики – це готовність людей приймати на себе відповідальність за найближчі і довгострокові наслідки змін, які відбуваються через їх інноваційну діяльність.

Інноваційна культура людини, на думку російської дослідниці Л. Холодкової, – це сфера її духовного життя, що відображає її ціннісну орієнтацію, яку закріплено в мотивах, знаннях, уміннях, навичках, зразках і нормах поведінки, і забезпечує сприйняття нею нових ідей, її готовність і здатність до підтримки й реалізації нововведень у всіх сферах життя [403, с. 10]. У даному формулюванні робиться акцент на духовній сутності інноваційної культури, на таких складових категорії як освоєння, оцінка, використання новацій, сприйняття, підтримка та реалізація нововведень, що дає змогу з різних боків зрозуміти дане явище, надати йому статусу ноосферної сили й вирішити успішно глобальні суспільні проблеми. З філософської точки зору, під культурною інновацією можна також розуміти механізм формування оригінальних культурних продуктів, що забезпечують динамічний розвиток конкретного типу культури і суспільства, вироблення нових моделей соціальної поведінки та світоглядних орієнтацій адекватних до реальності, що змінюється, оформлення і трансляцію нових знань про природниче і соціальне середовище, будівництво нових форм комунікацій і сфер професійної активності, а також включення новаторських культурних зразків у наявний загальнокультурний контекст.

Ми включаємо наукову етику до концепції інноваційної культури в якості провідного компоненту. Зміцнення ролі науки в якості основного джерела соціально-економічного розвитку актуалізує проблеми наукової етики, авторитету та наукового результату, перевірки авторства ученого, який отримав цей результат. Нового сенсу набувають поняття «наука» та «інновація», адже зростаюча роль і значення змушують розглядати їх в першу чергу з точки зору соціальної відповідальності вченого-інноватора перед суспільством. Таким чином, наукова етика перестає бути засобом вирішення чисто внутрішніх проблем наукового співтовариства, адже її рівень є однією з найважливіших характеристик морального здоров'я і навіть виживання суспільства.

Узагальнення наукових поглядів на сучасні тенденції глобального суспільства дозволило зробити висновок, що трансформація ролі знань і радикальні зміни у їх концептуалізації викликали підвищення ролі творчих людей з високим інтелектом та інноваційним мисленням, що формують ядро соціального і науково-технічного прогресу. Що стосується інноваційного потенціалу України, то він зберігає стійку тенденцію до подальшого зниження у зв'язку з проблемою непродуктивного використання наявного людського та інтелектуального капіталу, неефективності механізму професійного розвитку. Ці факти свідчать про необхідність з категорії людських ресурсів ізолювати ресурси антиінноваційного типу, які можуть гальмувати усю систему. Натомість доцільно використовувати потенціал новаторів, вчених (науковців, викладачів вишів), інженерів, менеджерів вищої ланки, кваліфікованих робітників, які здатні генерувати нові знання і виконувати в процесі інноваційної діяльності роль лідерів.

Бажання створювати нові ідеї має бути підкріплене повноваженнями для їх упровадження. Створення стійких продуктивних інновацій вимагає безперервного навчання і професійної росту, тому варто всіляко заохочувати людей, які прагнуть поліпшити і збільшити їх власний творчий потенціал. Активний вплив на розвиток суспільної системи, на забезпечення

конкурентних переваг і стратегічних цілей чинять саме такі люди, які не бояться здатися «білими воронами» і взяти відповідальність на себе.

Прямий та індивідуальний зворотній зв'язок із зовнішнім світом відбувається не тільки шляхом обміну речовиною і енергією, але й через інформацію. Тому активна участь у національному та міжнародному житті веде до глибшого пізнання світу і, як наслідок, відкриття нового. Але ці відносини будуть творчо продуктивним, коли етнокультурна ідентичність, духовна природа будуть співмірними із агресивним впливом із-за кордону. Здатність підтримувати і розвивати свою національну (етнічну, культурну, мовну та інші) ідентичність як частини глобальної різноманітності є умовою успішності будь-якої країни.

Ідентичність людини як духовної істоти, що живе у світі інформації, проявляється не тільки у пасивному сприйнятті, а у активному творенні нових видів інформації, знань, передового досвіду тощо. Зрозуміло, що для неї як творчої людини, дуже важливі позитивні зворотні сигнали, які стимулюють і заохочують створення нових знань та інформації як засобу пізнання, інноваційного фактора та збереження самобутності. Саме тому в суспільно-інформаційному плані повинні існувати чіткі духовні орієнтири і ціннісні пріоритети, які б упевнено направляли до інноваційної моделі розвитку, зберігаючи при цьому свою національну ідентичність.

Українські дослідники цієї проблеми зазначають, що всеосяжний розвиток інноваційного потенціалу визначається як «сукупність організованих у деяких формах соціальних і економічних ресурсів, які можуть існувати як внутрішні та зовнішні чинники інноваційного середовища і бути спрямовані на інновації з метою задоволення потреб суспільства» [225, с. 63].

Концепція інноваційного потенціалу, формування системи інновацій, вперше представлені в науці економістом К. Фріменом. Більшість інноваційних потенціалів пов'язують з поєднанням різних видів ресурсів, необхідних для інноваційної компанії. За словами дослідників, інноваційний

потенціал існує у вигляді фізичних, фінансових, інформаційних, наукових та технічних ресурсів, які можуть бути використані в області інновацій. Зокрема на рівні бізнесу пропонують інноваційний потенціал розуміти як «сукупність всіх ресурсів компанії, які можуть бути залучені в процес інновацій» [111, с. 73].

Культурний розвиток інноваційної практики виступає своєрідним фондом культурних змін і поступово залучає до життєдіяльності все нові і нові відкриття та винаходи. Дослідження - це не лише нові знання про світ, але й забезпечення їх людяності. Винаходи мають бути не просто новою комбінацією елементів культури, але й новими формами управління соціалізацією. Відкриття і винаходи, які створені для утвердження нових елементів у культурі, є ключовими інноваціями. Від них залежить нове «прочитання» вже накопичених знань і нові способи «тлумачити» їх та застосовувати на практиці. Вони потенційно можуть поширюватися в інші культури як через цілеспрямоване запозичення, так і шляхом поступового розповсюдження (спонтанне проникнення, за умови розвинених культурних зв'язків). Можливе також явище самостійного відкриття, коли одна і та сама новація була, зроблена незалежно в різних країнах.

Особливо слід підкреслити принцип популяризації наукових знань, який, очевидно, є ключовим для координації дії працівників науки, освіти і культури. Вітчизняний та міжнародний досвід показує, що популяризація наукових знань відіграє важливу роль у формуванні інноваційної культури суспільства, істотно впливаючи на рівень освіти та професійної орієнтації, специфіку малого та середнього бізнесу. Як зазначалося вище, останні наукові та популярні видання є в основному також міждисциплінарними. Тим не менш, криза дев'яностих років минулого століття привела до різкого падіння в Україні кількості та тиражів науково-популярних видань, до майже повного зникнення телевізійних і радіопрограм, спрямованих на популяризацію наукових знань. Замість цього, засоби масової інформації стали набагато більше місця виділяти лженаукові матеріали (астрологія,

«потойбічне життя», НЛО тощо), вводячи в оману громадськість.

Інноваційна культура залежить від розвитку «етики свободи». Остання пов'язана з наявністю вільної волі людини. Тобто здатності самостійно взяти на себе відповідальність за слова і дії. Поняття «етика свободи» найбільш повно і послідовно описано в роботах німецького філософа Ф. Шеллінга. Він досліджує проблему свободи у зв'язку з проблемою походження та існування у світі добра і зла. Свобода визначається ним як здатність вибирати між добром і злом. І діятиме тільки там, де є вибір. Інша справа, що існують ліміти, у разі наявності вибору: добро - зло. Зло заводить світ в глухий кут. А добро – це реальний простір для розгортання потенціалів. Зло не може бути повністю відділене від добра. Іншими словами, добро і зло існують як два вічні принципи, в рівній мірі присутні один в одному. Оновлення зла є довільною діяльністю особистості. Ідентичність є носієм природного і духовного центру світу. Однак наявність двох її природ є причиною дуальної потенції в людині добра і зла. Необхідність вибору між добром і злом ставить кожна людина в таке положення, коли вона повинна буде визначитись, вона стає на бік божественного (духовного добра) або природного (матеріального зла). Сам вибір принципів підтверджує людську свободу як привілей, як можливість виразити себе повністю. Відповідно до ідей Шеллінга, прогрес в історії людства розгортається як перемога над злом. Людство проходить через певні стадії розвитку - «глобальної епохи», які є відсутністю свободи.

Свобода кожної людини розглядається як така, що визначається двома факторами: зовнішнім і внутрішнім. Зовнішній – це соціальне життя, світ у русі. Внутрішній – це присутність в людині морального закону. Це визначає здатність діяти, дотримуючись правил раціонального вибору між добром і злом. Тільки в цьому випадку добро діє [238, с. 117].

Інший філософ, Г.Фіхте, умовою можливості свободи проголошує знання. Необхідною підставою для обґрунтування можливості свободи у Фіхте виступає відмова від етичного індивідуалізму. Проблема свободи він переносить в площину історизму. Спокій і свобода - конкуренти у Фіхте, ним

декларується не атомарна людина, а людина в якості члена «родової громади», як учасник історичного процесу. Найбільша помилка, за Фіхте, в тому, що окрема людина думає, що вона може існувати, думати і діяти сама по собі. У той же час світом свободи, так само, як у Шеллінга, у Фіхте, є світова історія. Не у всі часи люди мали рівні можливості свободи. Ступінь свободи, доступної людині, визначається історично рівнем суспільства, до якого вона належать [277, с. 76].

За Шеллінгом суть свободи у свідому сприйнятті своєрідності людей у світі правди, а оскільки таке кінцеве знання неможливе, то поступово досягти цього знання допомагає любов до Бога. Шеллінг відправною точкою для вивчення людської свободи обирає кантівське поняття трансцендентного про природу людей. Вільна дія пов'язана з трансцендентування людини безпосередньо. Кожна дія виникає з внутрішньої сутності людини як вільної істоти. Але тільки тому, що та ж людина вважає себе явно вільною. Вона робить абсолютну свободу абсолютною необхідністю, тому що тільки так вільно діюча особа може бути собою. Тільки діючи відповідно до законів своєї власної природи і не керуючись нічим, що привнесено ззовні. В основі трансцендентальна природа збігається з необхідністю індивідуальної свободи [126, с. 54].

Тим не менш, чи людина може вільно вибирати добро чи зло? І так, і ні, відповідає Шеллінг. Він визнає вільну волю і не заперечує її. Але справа в тому, що людина добра або зла не випадково. Її вільна воля залежна. Свобода вибору обмежується природою людини, яка була їй дана. Мораль не може бути заснована на особистому рішенні бути моральним. Основи моральності лежить в усвідомленні неминучості певної поведінки. Свобода і необхідність єдині в іншому. Основою існування всього є Бог. Він є реальною можливістю самовизначення [422, с. 131]. Відтак, етика Шеллінга цілеспрямовано направляє людину до свідомого морального вибору, звільняючи її від страху можливих ненавмисних наслідків діяльності. Добро і зло пов'язані настільки, що в реальності існує лише вибір меж: між необхідністю і свободою.

Необхідність і свобода не тільки у вигляді суб'єкта, який проявляється в будь-якому іншому, але й як закономірність: сама по собі людина – чинить вільно, а формально – з необхідності.

Ідеї етики свободи у переломленні до інноваційної діяльності отримали розвиток у представників австрійської економічної школи, зокрема у творчості Ротбарда Мюррея, головна книга якого - «Етика свободи», відстоює принципи природної свободи людини, але базується перш за все на економічних категоріях, оскільки людина в соціумі реалізує власну свободу. Свобода з його позиції – це моральний принцип, заснований на природі людини, що вміщує до себе справедливість, ненасильство, добро. Якщо держава, як орган насильства заважає людині використовувати цю свободу, вона повинна поступово зникнути. Держава, наскільки б легальною вона не була, не може жити без допомоги податку, який за своєю природою є крадіжка. «Держава не є, як того хотілося б більшості економістів – утилітаристів, законним суспільним інститутом, що виявляє прикру схильність до плутанині і неефективності. Навпаки, держава є споконвічно нелегітимний інститут, який ґрунтується на систематичній агресії, організованих та звичних злочинах проти особи і власності своїх підданих ... З моральної точки зору, необхідно розглядати державу як нелегітимне утворення, що знаходиться поза межами загального права ... яке розмежовує і гарантує законні права та власність окремих громадян. З точки зору справедливості й моралі, держава не є власником, не може вимагати будь-якого послуху чи дотримання договору, укладеного з нею, так як, насправді, вона не повинна була б існувати» [312]. Свобода означає відсутність посягань на справедливо отриману власність з боку будь-кого. Об'єктивне визначення власності і свободи дозволяє встановити, якою мірою і в яких умовах стає законним застосування насильства. Так само як і власність, воно має онтологічні корені.

Таким чином, підводячи підсумок треба зазначити, що механізмом, який забезпечує тяглість розвитку культурних інновацій систем освіти,

науки, інформаційно-мовного простору та інших чинників формування духовно-інтелектуального потенціалу як в національному, так і в євроінтеграційному контекстах, є підвищення духовної інформаційної мобільності кожної нації в напрямку активізації інноваційної діяльності з одночасним розвитком національних культурних традицій, систем освіти, науки тощо [394, с. 564].

Динаміка виникнення нових завдань перед людиною інноваційного суспільства, потреба безальтернативного осмислення постіндустріальних пріоритетів щодо підвищення революційної ролі знань (інформації) в творенні конкурентоспроможності країни, в захисті національних інтересів загострюють вимоги до оцінки створених знань як інвестицій в майбутній розвиток країни, тобто до визначення їх ціннісних (аксіологічних) параметрів для потреб майбутнього поступу.

Основна роль інноваційної культури полягає у визначенні і синтезі елементів традицій та інновацій, їх використання, взаємодії і динаміки інноваційного процесу гармонійного цілого інноваційної системи. Мета розробки інноваційної культури полягає у впровадженні ефективних інновацій, удосконаленні механізмів активації необхідних потенціалів в інноваційному процесі.

Серед завдань інноваційної культури основними є:

- оптимізація потенціалів, які є важливими для реалізації інноваційного процесу та наявності інноваційної системи;
- розвиток інформаційних і комунікаційних систем на кожному етапі інноваційного процесу та інноваційної діяльності всередині системи (між рівнями і компонентами);
- допомога в розробці та реалізації інноваційних стратегій розвитку будь-якого підприємства;
- синтез розвитку корпоративної культури та довкілля в рамках організації;
- отримання мотиваційних механізмів, а також створення

інноваційного іміджу компанії.

4.2. Законодавча підтримка, стимуляція та активізація зростання рівня інноваційної культури особистості

Як зазначалось у попередніх розділах, інноваційна культура є практикою творення та поширення (впровадження) нових ідей, управлінсько-організаційних рішень та технологій з метою розвитку системи до якісно нового, більш високого стану. Як і будь-яка сфера суспільного життя чи діяльності, вона має врегульовуватись як суспільно виробленими нормами, так і системою законодавства. На жаль, ця частина українського законотворчості має багато прогалин. Необхідність становлення інноваційного законодавства потребує належної відповіді. Зупинимось на цьому більш детально.

Вивчення поняття «інноваційного закону» повинне визначити, що науково-технічний прогрес в новій технологічній парадигмі неможливий без активізації інноваційних процесів, прискорення виробничого сектору, поширення сучасних технологій і нових досліджень світового класу. Сьогоднішні провідні інноваційні тенденції наступні:

- підтримка великомасштабного інвестиційного розвитку нових методів виробництва для створення нових продуктів для критичних основних областей;
- постійний механізм ускладненням впровадження інновацій;
- оптимізація різних інноваційних схем під різні етапи економічного інноваційного циклу;
- прогресивна інтернаціоналізація реалізації інноваційних процесів [66, с. 556].

Забезпечення конкурентоспроможності економіки в цілому та окремих галузей і регіонів зокрема, наприклад, в контексті глобалізації та посилення

конкуренції можливе тільки за принципом інтенсифікації інноваційної діяльності. Таким чином, використання наукових інновацій сьогодні є каталізатором економічного розвитку країни. В результаті впровадження інновацій відбудеться поліпшення якості, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, тим самим збільшуючи темпи економічного і соціального розвитку.

Особливості процесу економічних перетворень процесів, що впливають на розробку і реалізацію інноваційної політики у формуванні економіки України в сучасних умовах, безпосередньо пов'язані з розвитком продуктивної інноваційної політики, яка повинна бути спрямована на різноманітні моделі, залежно від стану науково-технічного потенціалу і конкретних проблем, які актуальні для суспільства [273, с. 68].

У сучасному світі інновації є основою для формування конкурентоспроможності на мікро- і макрорівні. Так, загалом, безліч новацій безперервно здійснюється в часі і просторі, несучи прогрес. Прийнято вважати, що всі розвинені країни світу характеризуються високим рівнем інноваційного розвитку:

- 1) найбільша питома вага в області інновацій належить проривним інноваціям;
- 2) додана частка наукомістких галузей виробництва (у вартісному вираженні і зайнятості) зростає;
- 3) за рахунок інновацій відбувається зниження матеріало- і енергоємності виробництва;
- 4) інтенсифікується процес, спрямований на досягнення технологічної конкурентоспроможності [399, с. 52].

Всі ці тенденції вимагають належної державної політики, для яких інноваційне законодавство створює певні «правила гри». Таке законодавство має суттєву питому складову сучасної галузі права, адже ним регулюється суспільні відносини в процесі організаційних, фінансових, інвестиційних, матеріально-технічних та інших заходів, спрямованих на створення і

впровадження «Research & Development», принципово нових технологій, нових форм організації праці та управління, розробки та виробництва нових продуктів.

Інноваційне законодавство покликане стимулювати науково-технічний прогрес, модернізацію усієї промисловості та інфраструктури, інтеграцію науки, техніки і виробництва, координації фундаментальних і прикладних досліджень, науково-дослідних, конструкторських і технологічних заходів для створення високих технологій [433, с. 692].

У юридичних визначеннях інновацій та категорій, які тісно пов'язані з ними безпосередньо, відсутня одноманітність, вони трактуються по-різному. І, крім того, ця дискусія розгортається як на законодавчому рівні, так і серед учених, що займаються цим питанням. Хоча закон має інноваційний глобальний вектор розвитку, досі існує кілька джерел міжнародних інноваційних відносин, не кажучи вже про чіткі юридичні визначення деяких категорій, що складаються в рамках цих відносин.

Для координації роботи щодо збору, обробки та аналізу інформації в галузі науки та інновацій в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) була створена група фахівців з науково-технічних питань, яка розробила «Керівництво Фраскаті». Це пропоновані стандартні практики для досліджень та експериментальних розробок. Останнє видання «Керівництва Фраскаті», прийняте у 2006 році, фокусується на виявленні ключових понять, пов'язаних з дослідженнями та розвитком, їх змісту і меж. Крім того, пропонує методики збору даних на технологічні інновації, засновані на рекомендаціях [160, с. 37]

Основні тенденції та істотний зміст інноваційного законодавства в нашій державі визначаються планами України приєднатися до ЄС. Це відповідає європейському вибору України і визначає її інтеграцію в європейський освітній, науковий і технологічний простір з одночасним поширенням досягнень у галузі науки, техніки та освіти [235, с. 36].

У нашій країні проблеми інноваційної діяльності регулюються

насамперед Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність», прийнятим ще у 1992 році [136]. До системи внутрішнього законодавства щодо інновацій відносяться: акти законодавства щодо фінансових правил, цивільне, господарське, інвестиційне право, акти Президента України, Кабінету Міністрів України та відповідних міністерств і відомств щодо реалізації державної політики в галузі інновацій. Інноватику регулює законодавство, яке встановлює методи економічного управління і регулювання процесів проектування, реалізації у виробництві нових видів науково-технічної продукції та передових технологій, сприяє винаходам і широкому використанню наукових і технологічних розробок інноваційних фондів, банків та інших установ у цій галузі.

У правовому полі відділяється загальне і спеціальне інноваційне законодавство. Під загальним правом слід розуміти інноваційну систему норм, що регулюють не тільки процеси, що відносяться до галузі інновацій, але й інші види суспільних відносин: Господарський кодекс України (2003), Цивільний кодекс України (2003), Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1992), «Про інвестиційну діяльність» (1991), «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (1992) тощо.

Спеціальне законодавство, що регулює тільки інновації: Закони України «Про інноваційну діяльність» (2002), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003), «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного Реєстру інновацій» та інші [67, с. 67].

Одним з найактуальніших питань розвитку національної економіки відповідно до інноваційної моделі є формування адекватної новим умовам та суспільним потребам законодавчої бази, розроблення ефективної правової форми для реалізації державної інноваційної політики. Роботи з аналізу стану законодавчого забезпечення інноваційних трансформацій, які необхідні для

переорієнтації національної економіки, були проведені Д.Є. Висоцьким, В.К. Мамутовим, О.П. Орлюк, О.Д. Святоцьким та деякими іншими. Усі науковці одностайні у своїх висновках, що законодавче регулювання відносин в інноваційній сфері слід визнати частковим, фрагментарним, дезінтегрованим, несистемним [19, с. 173]. Серед основних проблем законодавчого забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, зокрема, зазначається неузгодженість та суперечність положень Цивільного та Господарського кодексів, що стосуються здійснення інноваційної діяльності, складність дотримання яких посилюється прийняттям нових нормативно-правових актів з цих питань без проведення попереднього їх системного аналізу та узгодження. Така ситуація із законодавчого забезпечення переходу до інноваційної моделі економічного розвитку свідчить про низьку ефективність використання розгалуженого комплексу нормативно-правових актів для врегулювання відносин в інноваційній сфері, навіть за умов чинності в ній правових норм двох кодексів – Господарського та Цивільного. Правова невизначеність та гостра потреба у законодавчому забезпеченні інноваційно-орієнтованих трансформацій у соціальній та економічній системах країни стимулюють пошук найбільш адекватних зазначеним цілям та сутності відносин, що складаються у зв'язку із здійсненням інноваційної діяльності, правової форми їх регулювання. Одним із варіантів розв'язання поставленої проблеми є розроблення комплексного нормативно-правового акта з питань здійснення інноваційної діяльності. Він мав виступити результатом ревізії та систематизації законодавства, при здійсненні яких мали бути виявлені та усунені прогалини, дублювання та суперечності між положеннями правових норм різних нормативно-правових актів [19, с. 174].

Такий нормативно-правовий акт, який мав стати результатом систематизації законодавства з питань здійснення інноваційної діяльності, отримав назву Інноваційного кодексу України. Перш за все слід зазначити, що кожний кодекс, за зауваженням С.С. Алексеєва, становить собою

самостійне, розвинуте юридичне «хазяйство», в якому має бути «все», що необхідно для юридичного регулювання тієї чи іншої групи відносин [6, с. 86]. Саме такий підхід найбільше відповідає завданню правового забезпечення формування та ефективного функціонування в Україні національної інноваційної системи, коли на рівні кодифікованого законодавчого акта дістали закріплення всі її елементи та набули юридичного оформлення взаємозв'язки між ними.

Законодавче визнання переходу економіки України на інноваційний шлях розвитку, що підтверджується розробкою інноваційних нормативно-правових актів (наприклад, згаданий проект Інноваційного кодексу [386]) та оновленням чинного інноваційного законодавства, сприяє впровадженню економіки нового типу, яка в літературі отримала різні назви: інноваційна, постіндустріальна, інтелектуальна економіка, економіка знань тощо.

Як стверджують В.П. Семиноженко та В.М. Геєц, економіка знань (знаннєвомістка економіка) – це економіка, в якій джерелом зростання є як спеціалізовані (наукові), так і повсякденні знання, в результаті використання яких поряд із природними ресурсами, капіталом і працею, домінуючим фактором стають процеси накопичення й використання знань, внаслідок чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки. В економіці знань визначальним є інтелектуальний потенціал суспільства, на який вона спирається та який є сукупністю повсякденних (буденних) і спеціалізованих (наукових) знань, наявних у свідомості людей і матеріалізованих у технологічних способах виробництва [88, с. 32].

Для досягнення вищезазначених цілей на державному рівні, очевидно, потрібно стимулювати інновації, наприклад через удосконалення законодавства у цій сфері. Але щоб визначити продуктивні механізми удосконалення інновації, потрібно чітко розуміти, що таке інновація. Йозеф Шумпетер, який вперше ввів поняття інноваційної наукової революції, вважав, що нововведення пов'язані з одним із наступних п'яти видів або ж з будь-якої їх комбінацією:

- 1) виробництво нового продукту з новими властивостями;
- 2) введення нового методу, який не обов'язково є новим науковим відкриттям;
- 3) розробка нового ринкового сектора промисловості країни;
- 4) отримання нових джерел сировини і напівфабрикатів;
- 5) впровадження нових організаційних та інституційних форм [314, с. 113].

Труднощі, на які вказував ще Й. Шумпетер у визначенні інновацій, в значній мірі не подолані й сьогодні. Однією з головних є складність пояснення якісних змін, викликаних інноваціями, так як вони не виконують виробничу функцію безпосередньо. Найвдалішою спробою подолати цю проблему була класифікація інновацій, де роль критеріїв класифікації виконували результати якісних змін.

У загальному значенні суть інноваційних процесів, що відбуваються в будь-якій складній виробничо-господарській системі, – це сукупність інноваційних, високоякісних змін, які відбуваються безперервно в часі і просторі та слугують для подальшого якісного розвитку суспільства, забезпечуючи більш високий рівень соціального життя. Це послідовна система заходів, які в кінцевому підсумку дозволяють «дозрівати» інноваціям від ідеї до конкретних продуктів, технологій, послуг, розповсюдження їх у діловій практиці і суспільній діяльності.

З іншого боку, інноваційний процес характеризується:

- високим ризиком і невизначеністю способів досягнення цілей;
- неможливістю детального планування і прогнозування дій;
- необхідністю подолання опору в галузі економічних відносин, а також інтересів учасників інноваційного процесу;
- залежністю від соціально-економічного середовища, в якому інновація виникає, працює і дає ефект [314, с. 114].

Ця складність створює бар'єри для інновацій, будучи суттєвою перешкодою для їх впровадження. Тому велике значення мають наукові,

соціальні, економічні стимули, а також закріплені у відповідному законодавстві гарантії. Порівняльний аналіз міжнародного та національного законодавства в галузі інновацій, а також деяких джерел літератури показує, що в сучасному світі наука стала одним з найважливіших факторів, що забезпечують продуктивну інноваційного розвитку. Здатність генерувати й реалізовувати науково-технічний прогрес є однією з найважливіших умов для підвищення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному конкурентному середовищі. Наука перетворилася в реальну область товарного виробництва, яка виробляє специфічний і дуже дорогий продукт - права інтелектуальної власності [210, с. 68]. Таким чином, розвиток науки є одним з найбільш потужних двигунів інновацій. На цих підставах, починаючи з 70-80 років ХХ ст., у розвинених країнах активізувались нові тенденції інтенсифікації інновацій. Насамперед, це розробка промислової власності для науково-технічної продукції бізнесу у фірмі венчурного капіталу.

Новий вид фінансового капіталу – венчурний капітал, започаткував новий вид бізнесу. Згодом широка мережа технопарків стала організаційною формою інноваційної діяльності. В розвинених країнах, поряд із здійсненням державної науково-технічної політики, була на законних підставах відкрита можливість для приватного капіталу увійти до системи економічних стимулів і підтримки венчурного бізнесу [60, с. 7].

Також важливою обставиною сприяння інноваціям слало стимулювання конкуренції та обмеження монополій. Це важливі загальні економічні умови дифузії інновацій. Правова база стимулювання конкуренції включає антимонопольне законодавство, спрямоване на змагання підприємств, обмеження підприємств-монополістів, створення умов для демонополізації економіки, запобігання недобросовісній конкуренції. Основою антимонопольного законодавства є Закон України «Про захист економічної конкуренції» (2001) [133].

Методи і засоби стимулювання інновацій залежать насамперед від виду

інновацій. У літературі є багато класифікацій інновацій та інноваційної діяльності, дослідники вважають цю проблему досить складною, адже основою для класифікації може бути будь-що, це залежить від цілей і завдань дослідження.

Наприклад, оригінальну класифікацію інновацій запропонував один із засновників інноваційної теорії А. Пригожин [298, с. 26]:

1. За типом інновації: матеріально-технічні, соціальні, економічні, організаційні, управлінські, правові та педагогічні;
2. За інноваційним потенціалом: радикальні, модифіковані і комбіновані;
3. За особливостями інноваційного процесу: всередині організації та міжорганізаційні;
4. За механізмом реалізації: готові і незавершені, успішні і невдалі;
5. За ефективністю: націлені на поліпшення продуктивності або на поліпшення умов праці.

Однак розвиток інновацій можна розглядати з позиції системи чинників, які не лише слугують, але також і перешкоджають їх розвитку. У таблиці 1 представлені основні фактори, що впливають на інновації [218, с. 94].

Таблиця 1

Фактори, що впливають на інновації

Система чинників	Чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності	Чинники, що сприяють інноваційній діяльності
Техніко-економічні	Відсутність джерел фінансування, матеріально-технічної та наукової бази, високий економічний ризик,	Наявність необхідного наукового потенціалу, технічної бази, фінансових ресурсів, розвиток конкуренції та скорочення

Система чинників	Чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності	Чинники, що сприяють інноваційній діяльності
	відсутність попиту на продукцію, застаріла техніка та технологія, низький науково-технічний потенціал держави, регіонів.	тривалості життєвого циклу наукоємних товарів, державна підтримка інноваційної діяльності.
Організаційно-управлінські	Сталі організаційні структури, надмірна централізація, відсутність інноваційної стратегії, байдужість менеджерів до нововведень, установка замкненість, орієнтація на усталені ринки, недостатність міжнародного науково-технічного співробітництва.	Гнучкість організаційних структур, демократичний стиль управління, формування творчих цільових груп, децентралізація, кваліфікований маркетинг, міжнародна науково-технічна кооперація, створення інноваційної інфраструктури.
Соціально-психологічні	Опір змінам, зміна стереотипів, страх невизначеності, низький професійний статус інноватора, відсутність матеріальних стимулів та умов творчої праці, вплив наукових кадрів.	Сприйнятливості до змін, нововведень, моральна та матеріальна винагорода, можливість самореалізації, сприятливий психологічний клімат в колективі, розвиток умов творчої праці.
Інформаційно-комунікативні	Недостатня інформація про інновації, джерела їх розроблення та	Можливість швидко одержувати необхідну інформацію, правильний

Система чинників	Чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності	Чинники, що сприяють інноваційній діяльності
	розповсюдження, недостатній обмін інформацією для управління інноваціями, замкнутість і обмеженість міжгалузевих зв'язків, відсутність достатнього захисту всіх видів власності на інформаційні ресурси.	вибір інформаційних каналів, придбання ліцензій, патентів, ноу-хау, постійне поповнення інформаційного фонду підприємства, розширення горизонтальних потоків інформації.
Правові	Недосконалість законодавчої бази з питань інноваційної діяльності, охорони інтелектуальної власності.	Законодавчі заходи (особливі пільги, закони), що заохочують інноваційну діяльність.

Однією з основних проблем в галузі інновацій є гроші, які потрібні для їх здійснення. Ні для кого не секрет, що країна не може здійснювати інноваційні процеси, не маючи необхідних коштів, інакше це буде лише імітація інновацій. Тому поряд із бюджетним фінансуванням є доцільним залучити приватний капітал, який має бути захищеним особливим правовим механізмом.

Законодавча підтримка участі корпоративного капіталу у великих соціальних проектах має фокусуватися на таких актуальних проблемах:

- залучення інвестицій для венчурного капіталу;
- механізми для заохочення інвестицій з боку приватних фондів в інноваційну інфраструктуру;
- створення структури для скорочення часу між інноваціями інтелектуальних продуктів і здійсненням виробництва;
- підтримка деяких верств населення;

- оптимізація «депресивних» регіонів [383, с. 14].

Надзвичайно корисно залучати до аналізу даних проблем світовий досвід в реалізації інноваційного законодавства. Аналізуючи політику урядів розвинених країн в області підтримки інновацій та ступінь державного регулювання, цілком можна виділити два полюси. Один - позиція США і Великобританії, де інновації розглядаються як органічна складова економіки, інший – Франції та Японії, країн, в яких найбільш повно підтримується інноваційний процес всіма можливими засобами. Перший полюс, який зазвичай називають, «англо-американська модель» інноваційної політики, характеризується повною автономією підприємництва в інноваційній сфері. У цій моделі саме ринкові механізми служать для прискорення інноваційного процесу, тому сама держава докладає зусиль для підтримки розвитку ринкового середовища. Другий полюс інноваційної політики характеризується значним впливом держави на формування інноваційного процесу, в тому числі неринковими методами, за допомогою прямих грантів і субсидій для підприємств і організацій, що беруть участь в інноваційній діяльності. Проте, уряди всіх розвинених країн впливають на інноваційний процес у своїх країнах, поєднуючи використання методів як прямого, так і непрямого стимулювання [210, с. 69].

Відповідно, інноваційне законодавство відображає ту модель інноваційної політики держави, яку вимагають потреби сьогодення. До прикладу, цілком можна виокремити три основні напрямки інноваційного розвитку.

1) Модель «підприємство ризиків для бізнесу» (переважає в США), підтримка невеликих фірм, які нерідко відстоюють лише одну ідею на некомерційній основі, а потім переходять на комерційне виробництво. Стартовий капітал для «стартапів» засновник бере із своїх заощаджень, а також «ризикового» капіталу, який надається на безвідсотковій, безповоротній основі і не може бути відкликаний протягом всього контракту [183, с. 393]. Перевагами цієї інноваційної моделі розвитку є її

гнучкість, мобільність і акцент на радикальних інноваціях.

2) Модель «міжнародне співробітництво та зростання продуктивності досліджень» притаманна багатьом країнам-членам ЄС. Вона спрямована на довгострокові ділові цілі і пов'язана з глобальним поширенням сучасних технологій. Дослідники відзначають, що ця модель відповідає об'єктивним процесам інтернаціоналізації господарського життя [319, с. 119].

3) Модель «нові форми взаємодії людини в інноваційному процесі». В її основі лежить підвищена увага до якості продукції та модернізації виробництва, де реалізація інновацій залежить в основному від їх розподілу за секторами виробництва.

Досвід європейських країн показує, що висока вартість дослідження в цілому не гарантує досягнення і широке впровадження інноваційних сучасних технологій [66, с. 555]. Тому інноваційний менеджмент забезпечує не тільки створення, накопичення і просування знань і інновацій, але і їх впровадження у виробництво. Ефективність залежить від обсягів продажів інноваційної продукції на світовому ринку. Таким чином, необхідна організаційна та правова підтримка сучасних технологій на всіх стадіях інноваційного циклу, в тому числі через вироблення продукції. Важливу роль у цьому відіграє інноваційне законодавство, яке існує в тій чи іншій країні.

В останні роки в більшості розвинених країн світу приділяють велику увагу питанню стимуляції дослідницьких проектів, в якій спосіб можливо визначити прямі і непрямі стимули. Пряме просування інновацій спрямоване на підвищення довгострокових (ризикованих) досліджень в провідних галузях економіки у вигляді грантів (контрактів) для окремих науково-дослідних проектів, допомоги у позиках, конкуренції різних виконавців. Найбільш важливу роль у стимулюванні інноваційних програм відіграють непрямі стимули, спрямовані на прискорення інноваційного процесу та розвитку, і, як правило, не пов'язані з державними цільовими програмами. Це надання різних пільг, покриття в середньому від 10% до 20% від загального обсягу витрат у науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах

безпосередніх виконавців. Перш за все, це амортизаційні пільги та податкові кредити для інвестицій в сферу «R&D» і організаційні заходи з координації досліджень. Крім того, ця форма стимулювання передбачає концентрацію персоналу та матеріальної підтримки на експериментальні та науково-дослідні цілі, збір і обробку інформації [10, с. 19].

Непрямі форми інноваційної діяльності фінансового плану включають в себе:

- пенсійні та страхові виплати;
- можливість придбання акцій компаній;
- відкладені премії, які виплачуються після того, як працівник пішов у відставку;
- членські внески в наукові товариства;
- видатки на конференції тощо.

Таким чином була побудована концепція інноваційної політики в Швеції, яка є лідером у фінансуванні інновацій ще з початку 90-х. Там пішли по шляху створення принципово нової державної структури, яка була визнана відповідальною за формування інновацій в Швеції, розвиток інноваційної політики в країні з метою забезпечення поліпшення економічного становища і прогресу в дослідженнях. Ця організація – Шведське агентство з інновацій. Загалом, шведська інноваційна система складається з трьох компонентів:

- національної інноваційної підсистеми;
- секторальної інноваційної підсистеми;
- регіональних інноваційних підсистем.

Більшість інноваційних і дослідницьких програм в Швеції здійснюються в науково-дослідних лабораторіях університетів, коледжів і приватних науково-дослідних лабораторій великих компаній-виробників. З метою об'єднання бізнесу і науково-дослідних інноваційних програм в Швеції ініційовано ряд механізмів безпосередньо державою, і тому вони фінансується за рахунок державних коштів [75, с. 201].

Стосовно досвіду Японії, то для цієї країни характерною є співпраця держави і приватних корпорацій. Основи формування політики щодо науки і техніки та загальної координації розвитку науки покладено на Раду технологічної політики, яка постійно піклується про політику в галузі науки і техніки. Процес розвитку інноваційної політики та інноваційної підтримки в Японії здійснюється рядом міністерств і відомств – Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технології, Міністерство економіки, торгівлі і промисловості, науково-дослідними установами, університетами і різними приватними корпораціями. Механізми стимулювання інноваційної діяльності в Японії регулюється Законом про науково-технологічний розвиток, який був прийнятий парламентом цієї країни в 1995 році як головний законодавчий акт, спрямований на формування науки і техніки, які забезпечать стійкий розвиток інновацій в країні та зроблять її лідером у світі в цій області. Закон також передбачає обов'язковий розвиток та підтримку від Ради з питань політики в галузі науки і техніки при уряді Японії. План досліджень в області інновацій повністю узгоджений із розвитком їх застосування в суспільстві та економіці. Відповідні норми базового закону щодо інновацій оновлюються кожні п'ять років [75, с. 202].

Щодо досвіду країн-членів ЄС, то інноваційна економіка особливо актуальна для цього регіону в цілому з 60-х рр. ХХ ст. В ЄС наука і знання стали необхідною умовою для розвитку сучасних технологій, що впливають на економічну формацію. Основними характеристиками економіки ЄС є інтелектуалізація та інформатизація, які отримані з науково-технічного прогресу. Інша особливість, яка визначає формування держав-членів ЄС - це поява в структурі економіки сектора високотехнологічних галузей, що виробляють інформацію та знання [11, с. 85].

У зв'язку з цими тенденціями соціально-економічного розвитку в другій половині 1990-х років західні уряди майже всі прийняли програми зі стимулювання інновацій, спрямованих, насамперед, на поширення інновацій у виробничій сфері. Одне з ключових місць в цих програмах належить

інституційним змінам. Адже це початок і головна умова розвитку конструктивних елементів і механізмів інноваційної політики.

Незважаючи на деякі національні відмінності в підходах, можна виділити три аспекти:

- 1) Формування нових адміністративних структур, на основі системного характеру інновацій. Ряд країн (Великобританія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, що займаються питаннями інноваційної політики. У Фінляндії на чолі Ради з науки і технічної політики стоїть прем'єр-міністр. Незначні зміни відбулись в механізмах координації: були створені нові координуючі органи (Інноваційні ради), відбулось розширення компетенції існуючих наукових рад з інновацій.
- 2) Визнання на урядовому рівні інновацій як важливого фактору економічного розвитку. Так, в цілому ряді країн уряди розпочали медіа-кампанії з питань інновацій для сприяння діалогу між науковим співтовариством, промисловістю та громадськістю. Існує широка практика медіа-компаній у Великобританії та Німеччині, а в Іспанії створено Форум інформаційного суспільства, одним з основних завдань якого є поліпшення координації зусиль уряду та різних промислових і громадських організацій.
- 3) Використання нових механізмів прогнозування та розроблення пріоритетів, наприклад «Форсайтів». Останні існують щоб визначити стратегічні напрямки досліджень та інновацій, необхідних для підвищення конкурентоспроможності країн та розробити заходи координації на рівні ЄС [11, с. 86].

Інформатизація широкого кола сучасних технологій і комп'ютеризація всіх сфер соціально-економічної діяльності призвели до необхідності внесення змін до законодавства у зв'язку з необхідністю консолідації різних форм інтелектуальної та інформаційної діяльності та її результатів. Сьогодні,

наприклад, багато держав визнають три основні форми захисту інтелектуальної власності:

- патенти, що закріплюють право автора винаходу;
- авторські права, які поширюються на твори науки, літератури і мистецтва;
- товарний знак компанії.

Заходи щодо захисту авторських прав приймаються не лише на національному рівні, але й на рівні міжнародних організацій. Так, США ініціювали зміни в Генеральній угоді з тарифів і торгівлі щодо встановлення ряду жорстких економічних заходів щодо захисту інтелектуальної власності [10, с. 20].

В цілому, в розвинених країнах прямі державні витрати на наукові інноваційні проекти 1,6-3,7% від ВВП. На додаток до прямого фінансування державою в розвинених країнах використовується цілий арсенал методів, фінансових та кредитних інструментів підтримки інноваційної спрямованості економічного розвитку. Продуктивною формою зокрема є кредитування під гарантії держави [167, с. 69]. Щодо України, то вона ще тільки починає активно шукати вигідну позицію у світовій економіці і політичній системі, але вже зараз відчувається, значний розрив всіх показників інноваційної діяльності. За результатами різних міжнародних фінансових інститутів, Україна входить до числа країн з дуже низьким рівнем високотехнологічної продукції в експорті (близько 5%) порівняно з розвинутими країнами, де цей показник становить близько 21% [286, с. 364].

Аналіз якості існуючого інноваційного законодавства в нашій державі показує, що нормативно-правова база для введення інноваційної моделі економіки в нашій країні досі не досконала, на що вказує не тільки неузгодженість юридичної термінології, але й низька ефективність самої інноваційної політики, яка проголошена в цих документах.

Як ми вже вказували раніше, в українському законодавстві не існує єдиного підходу до інтерпретації інноваційної діяльності, а норми виконують

більше інформаційні цілі, і не виконують свою функцію з точки зору регулювання. За даними Держкомстату недосконала нормативно-правова база серед всіх причин, які перешкоджають інноваціям становить близько 40%. Ця причина стимулює практику ігнорування законів або про призупинення дії їх окремих статей, особливо тих, що стосуються фінансування та розвитку науки, технології та інновацій. Прикладом такої зневаги, навіть з боку держави, може бути фактичне мізерне фінансування науково-технічних заходів з Державного бюджету України, рівень якого останніх п'яти років не перевищує 0,4% від ВВП, хоча в статті 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» показник – 1,7% [136]. Загалом, частка фінансування наукових досліджень на основі даної програми не перевищує 10% від загального обсягу видатків на науку від запланованих 30% [375, с. 73].

Однак, щоб побудувати ефективну державну інноваційну політику потрібно не стільки збільшити кількість законодавчих та нормативних документів при відсутності взаємозв'язку і балансу між ними, скільки реально фінансувати видатки на інновації та створювати сприятливе середовище для залучення приватного капіталу, наприклад, через податкові важелі. В іншому випадку існуюча політика може призвести до подальших проблем у цій сфері. Без створення ефективних механізмів для реалізації існуючої законодавчої та нормативно-юридична бази вона залишиться лише декларацією. Як світовий, так і вітчизняний досвід свідчить, що чим частіше змінюються закони, тим гірше вони виконуються.

Однією з основних проблем законодавчої бази формування інновацій, є відсутність чіткого правового визначення структури та принципів заявленого інноваційного розвитку економіки України. Це призводить до відмінностей в категоріальному апараті і, відтак, систематичних порушень. Основним недоліком законодавства, що регулює інновацій, є порушення законодавчої техніки при складанні нормативних визначень. Основна мета тексту має бути адекватно розкрита сутнісним змістом поняття, мають бути визначені

загальні або конкретні ознаки включення стандартних функцій в концентрованій і генералізованій формі. Цей недолік може бути виправлений при створенні інноваційного кодексу України [67, с. 67].

Інноваційна діяльність в першу чергу залежить від правової основи, так як саме держава має безпосередній вплив на формування інновацій за допомогою законів. Інноваційна діяльність потребує державної підтримки, насамперед, фінансової, адже всі нові суспільні потреби вимагають нових підходів, що в свою чергу неможливо здійснити без досліджень і експериментів (які безпосередньо відносяться до медицини, виробництва, освіти, мистецтва тощо). Держава за допомогою інвестицій в інновації та фінансових переваг для інноваційних установ дозволяє людям розвинути свій потенціал та здійснює покращення життя всього суспільства.

Сьогодні інноваціям в нашій країні не вистачає підтримки з боку держави, адже уряд не в змозі дослідити і випробувати інновації. Відповідно до закону, держава підтримує суб'єкти усіх форм власності, які здійснюють нашій країні інноваційні проекти. Тим не менш, обсяг інвестицій в інновації є досить низьким, що в черговий раз доводить, що реальні умови для активізації інноваційної діяльності незабезпечені належно [286, с. 367].

Проте, як показує практика, і фактичний стан речей, всі ці зусилля, як правило, залишаються тільки побажаннями на папері. Заснований відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1992) Державний інноваційний фонд не зміг гідно реалізувати державну політику та заходів, спрямовані на її формування і був ліквідований. Створена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України Українська державна інноваційна компанія робить не надто активні спроби виправити ситуацію, і, на думку аналітиків, її теж чекає ліквідація [210, с. 69].

Для вирішення цих проблем багато із українських вчених теоретично розробляють оптимальні умови для інновацій в нашій країні. Так, на їх думку, варто було б також законодавчо закріпити можливість створювати інноваційні фонди академіями наук (як національної, так і галузевих),

науково-дослідними інститутами та підприємствами не з коштів державного бюджету, а з їх власних доходів через такі механізми: - зниження прибуткового податку; - зниження податку та на додану вартість; - пільгові кредити та цільові субсидії для інноваційної діяльності; - спонсорство та доходи від юридичних і фізичних осіб (в тому числі й іноземних); та інші.

Варто зазначити, що чинне законодавство (незважаючи на деякі протиріччя), за умови дотримання і ефективної реалізації може задовольнити потреби інноваційного розвитку. Ще в січні 2003 року Верховна Рада України визначила пріоритетні напрями інноваційної діяльності в нашій країні. Президент України видав Указ 12 лютого 2003 р. № 102/2003 і затвердив Концепцію державної промислової політики. В ній в окремий розділ виділена інноваційна політика, що передбачає:

- всебічну підтримку наукових досліджень, технологій та наукових розробок, венчурний капітал та інші механізми;

- вдосконалення нормативно-правової бази та посилення стимулів для розвитку технологічних інкубаторів, технопарків та інших ефективних форм поєднання наукової діяльності, промислового виробництва і капіталу, а також використання систем стимулювання, наприклад, за допомогою податкових пільг, кооперації науки і промисловості, інноваційно-орієнтованого перерозподілу робочої сили;

- створення умов для позабюджетного фінансування наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт, а також серійного виробництва принципово нових технологій;

- сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень, зниження ризику інноваційних високотехнологічних підприємств шляхом створення спеціалізованих венчурних фондів, здійснення державних закупівель тощо [210, с. 70].

Вищезгаданий закон України «Про інноваційну діяльність» (2002) [433] (з наступними змінами та доповненнями) – дозволяє законодавчо закріпити принципи реалізації інноваційної продукції і підвищення

конкурентоспроможності вітчизняної економіки на внутрішньому і зовнішньому ринках. Цей закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в нашій країні, встановлює форми державного стимулювання інноваційних процесів і спрямований на підтримку економічного розвитку України за рахунок інновацій.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» (2002), передбачена підтримка суб'єктів всіх форм власності для реалізації інноваційних проектів в країні. Суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні та юридичні особи України, фізичні та юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання осіб, які проводять в цьому випадку інновації або залучають майнові та інтелектуальні цінності, інвестуючи свої власні або позикові кошти в реалізацію інноваційних проектів в нашій країні.

Закон встановлює, що метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для продуктивної репродукції, розвитку і використання науково-технічного потенціалу, забезпечення реалізації інноваційних екологічно чистих, безпечних, енергозберігаючих та сучасних технологій виробництва і продаж нових видів конкурентоспроможної продукції [424, с. 12].

Закон України «Про інвестиційну діяльність» (1991) інновації виділяє як специфічні форми інвестицій. Наприклад, у статті 3 вказано, що інноваційна діяльність як форма інвестицій що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво та соціальні послуги і включає в себе:

- розповсюдження принципово нових сучасних технологій;
- передові міжгалузеві структурні зміни;
- реалізація довгострокових дослідницьких програм;
- фінансування фундаментальних досліджень для якісних змін в засобах виробництва;

- розробка та реалізація економічних технологій, спрямованих на поліпшення соціально-екологічного стану виробництва.

Державні інноваційні пріоритети, викладені в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003) [137]. Цей закон визначає правові, економічні та організаційні засади пріоритетів розвитку та реалізації інновацій в країні. Мета закону полягає у створенні нормативно-правової бази для концентрації ресурсів на основних напрямках науково-технологічного оновлення виробництва та сфери послуг у країні, як на внутрішньому ринку, так і продаж конкурентоспроможної наукомісткої продукції на світовому ринку.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в нашій країні вимагають від органів виконавчої влади всіх рівнів створити режим найбільшого сприяння здійсненню заходів, спрямованих на реалізацію відповідних пріоритетних областей і залучити для цього фінансові, економічні та інтелектуальні ресурси.

Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999-2006) [138] (зі змінами), визначає правові та економічні засади впровадження та функціонування спеціальних інвестиційних та інноваційних технопарків. Незважаючи на те, що в Україні чинне законодавство містить 72 нормативних документи, які регулюють діяльність парків, сьогодні фактично існують всього в 8 технопарків [375, с. 74]:

- «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка»;
- «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона»;
- «Інститут монокристалів»;
- «Вуглемаш»;
- «Інститут технічної теплофізики»;
- «Київська політехніка»;
- «Інтелектуальні інформаційні технології»;

- «Укрінфотех».

Нажаль, відкритої інформації про їх діяльність вкрай мало. У 2009 році у зв'язку з прийняттям концепції національної інноваційної системи, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України, до нормативно-правової бази ввели поняття «національна інноваційна система» [302].

До національної інноваційної системи входять наступні підсистеми:

1) державне регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних установ, які встановлюють і забезпечують дотримання правил, інструкцій, вимог у сфері інновацій та взаємодії всіх підсистем національної інноваційної системи;

2) освіта, включаючи університети, науково-дослідні інститути, наукові і промислові підприємства, державні і місцеві органи освіти та школи, що здійснюють підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації в галузі розвитку;

3) вироблення знань, що складається з академічних установ та організацій незалежно від форм власності, проведення досліджень і розробок, створення нових наукових знань і технологій, державних наукових центрів, наукових установ та промислових підприємств, навчальних кафедр вищих закладів освіти, науково-дослідні центри підприємств;

4) інноваційна інфраструктура, яка включає в себе промислові, технологічні, фінансові, інформаційно-аналітичні та експертні компоненти, а також техно- та наукові парки, інноваційні центри та центри трансферу сучасних технологій, бізнес-інкубатори та інноваційні структури інших типів, інформаційні мережі науково-технічної інформації, експертні, консалтингові фірми, громадські і приватні інституційні інвестори;

5) виробництво, яке складається з організацій і підприємств, які виробляють інноваційні продукти і надають послуги і (або) є споживачами технологічних інновацій.

Таким чином, в нашій країні існує великий масив законодавства з питань інновацій. На державному рівні визнане внутрішньополітичне та

геополітичне значення і правові основи змісту національної інноваційної системи, яка, очевидно, є необхідною умовою зміни вектору державної політики щодо інноваційної трансформації. Ця оптимізація є важливим компонентом змісту інноваційної складової глобальних тенденцій інноваційної інвестиційної моделі національної економіки. Тим не менш, інноваційна адаптація національного законодавства, адаптація до розвитку всіх суб-національних інноваційних підсистем та створення інноваційного ринку проходить незадовільно [382, с. 45].

Перспективи розвитку інноваційного законодавства в нашій країні, насамперед, у тому, що, хоча Україна і має сильні можливості дослідження, однак, криза призвела до втрати попиту на наукову продукцію на внутрішньому ринку, а через падіння в цілому запиту на інвестиції зростає заборгованість та відбувається переорієнтація економічної активності на «офшорні» компанії. Сьогодні, більш ніж на 90% продукції, виробленої в нашій країні не мають належної науково-технічної підтримки. Частка світового ринку внутрішніх інновацій високотехнологічної продукції становить всього 0,1% [376, с. 110]. Інтеграція у світову економіку вимагає збільшення частки інноваційної продукції та збільшення обсягу високотехнологічних послуг практично у всіх галузях промисловості. Таким чином, виробництво конкурентоспроможної продукції та інновацій на сучасному етапі розвитку суспільства слід розглядати як пов'язані компоненти єдиного процесу. За останні 15 років Україна втратила більшу частину свого інноваційного потенціалу. [56, с. 45]. Згідно з доповіддю «Глобальний інноваційний індекс 2014» Україна займає 63 місце серед 141 країни в глобальному індексі інновацій. Росія в 2014 році зайняла 49-е, піднявшись за рік на 13 позицій. Як наголошується в повідомленні, сильні економіки, безпосередньо пов'язані в першу чергу з якістю людського капіталу, розвитку бізнесу, знань і сучасних технологій [149].

Це доводить, що навіть якщо наша країна має потенціал, то практично його не використовує, це показують невтішні практичні результати. Важко

оцінити позитивно процеси у виробничій та технологічній сфері промислової діяльності. Так, частка застарілого обладнання в деяких галузях 60-70%. Також наша країна не забезпечує адекватного рівня оновлення транспортних засобів. Це призводить до необґрунтовано високих витрат матеріалів і енергії, що в 4-5 рази вище, ніж у європейських країнах. Наприклад, дуже повільно оновлюється обладнання в галузі машинобудування, яке традиційно покликане бути потужним «двигуном» інноваційних процесів у всіх галузях народного господарства. Реалізація інноваційних розробок у виробництві на вітчизняних підприємствах є відносно низькою, про що свідчить співвідношення між кількістю витрат на науково-технічну діяльність та реалізацію результатів цієї діяльності. Вихід з кризи і переорієнтація економіки на модель стійкого розвитку може бути тільки результатом масштабної реалізації інноваційних проектів [261, с. 18]. Відповідно до даних Державного комітету статистики України [251], сьогодні, в нашій країні із загальної кількості промислових підприємств тільки 13,6% використовують нововведення у виробництво, у той час як у країнах ЄС цей показник становить у середньому 50%.

На жаль, щорічно Законом України «Про Державний бюджет» призупиняється дія статей 21 і 22 Закону «Про інноваційну діяльність» (2002), які передбачають пільги для податків і зборів для інноваційних підприємств. Іншими словами, наша країна фактично не створює стимули для інноваційних підприємств. Закон «Про інноваційну діяльність» заблокований, він не діє. Законодавство передбачає пільги тільки державним науково-дослідним центрам, університетам та підприємствам в галузі авіації, не звертаючи уваги на промисловий сектор.

Зміни, які відбулися в науковій системі України в останні роки, загалом зіштовхувались з жорстким консервативним опором, при якому нововведення не були пріоритетним напрямком державної підтримки. Наслідки такої політики полягають у відставанні України від держав, які беруть активну участь в інноваційній політиці [424, с. 15]. Загалом,

основними напрямками інновацій є:

- інтеграція наукових і технологічних парків;
- виготовлення інноваційної продукції;
- створення малого підприємництва;
- підтримка досліджень фундаментального і прикладного характеру;
- підтримка університетів, проектних організацій, промисловості, яка орієнтована на інновації;
- створення бізнес-інкубаторів (для забезпечення реалізації будь-якого проекту, який обіцяє прибуток); інші.

В цілому, з урахуванням результатів існуючих технопарків навіть під українським правовим полем, можна стверджувати, що розроблені та впроваджені в нашій країні технопарки у вигляді наукових і промислових комплексів «без стін» (або «віртуальних технопарків», як їх називають на Заході) окупилися. Термін індустріальні парки «без стін» означає надання пільг для окремих проектів, якщо учасники виконують конкретні заходи, незалежно від їх місцезнаходження на території України. Крім того, ключова ідея «індустріального парку без стін», використовується в деяких інших колишніх радянських республіках. Таким чином, на сьогоднішній день є критичне переосмислення концепції положення «традиційного промислового парку» залежно від науково-технічного прогресу, до технології та галузі в цілому. Технопарки є лише одним з елементів структури інноваційних інкубаторів та бізнес-інноваційних центрів, наукових парків та інші. Тим не менш, сьогодні в нашій країні, насправді вони тільки починають застосовується як тип інноваційних структур, який тепер став серйозним чинником в новій технологічній системі – ері знань.

Можна констатувати, що для нормальної роботи технопарків необхідна, насамперед, стабільність нормативно-правової бази та розумне регулювання. Необхідно викоринити практику, що технологічні парки можуть існувати повністю в закритому режимі. Крім того, очевидно, необхідно, щоб суспільна свідомість сприймала інновації як істотну умову

життєзабезпечення країни. Для цієї мети необхідно постійно вдосконалювати інноваційну культуру суспільства, тому що процес розвитку інновацій чутливий до середовища і є надзвичайно складною справою, адже супроводжується складними проблемами наукового і культурного, морального та етичного характеру.

За умов запровадження інноваційного способу господарювання для України однією з найбільш гострих є проблема формування працівників нового типу, адаптивних до вимог інноваційного розвитку, створення необхідних умов щодо максимального використання творчих здібностей кожної людини [216, с. 13]. Нестача кваліфікованих кадрів у галузі інновацій, дефіцит професіоналів усіх рівнів гальмує розвиток інноваційного ринку. Якщо правовий статус наукових працівників характеризується визначеністю щодо їх трудових прав та обов'язків, добре досліджений правовою наукою, то інакшою є ситуація із законодавчою регламентацією інноваційної праці осіб, які здійснюють її на виробництві шляхом створення й реалізації інновацій. В юридичній літературі основними критеріями віднесення працівників до категорії науковців визначені такі: наявність відповідної кваліфікації, що включає в себе вищу освіту та (або) науковий ступінь (вчене звання); напрям виконуваної роботи – наукова та (або) науково-технічна діяльність; професійне зайняття таким видом діяльності. Зокрема, Г.О. Барабаш вважає, що «до наукової також відноситься діяльність, яка здійснюється інженерами, технологами, іншими професіоналами за умови, якщо вона носила науковий характер і підтверджена довідкою відповідного підприємства, установи чи організації» [26, с. 36].

У кінцевому рахунку, вивчення державного регулювання інноваційних підприємств показало, що інноваційна інфраструктура в країні функціонально неповна і недостатньо розвинена. Це поширюється на всі рівні і етапи інноваційного процесу, особливо на рівні підприємства. Досить гостро стоїть питання про фінансову підтримку інноваційного розвитку. Фінансування інновацій в нашій країні здійснюється за: кошти державного

бюджету; місцевих бюджетів; кошти підприємств та організацій; інвестиційні вкладення; кредити; гранти; венчурний капітал; та інші джерела.

Так відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1992) видатки державного бюджету на науку, як очікується, складуть 1,7% ВВП, але насправді цей рівень майже недосяжний [154, с. 81].

Не виконано положення Указу Президента України «Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і національної безпеки» згідно якого, щонайменше 10% коштів, отриманих від приватизації державного майна має йти на фінансову підтримку інновацій в підприємствах стратегічного значення [125, с. 48].

Потрібно наголосити, що обсяг замовлень на нові технології залишається низьким, він становить тільки близько 1% від бюджетного фінансування. Науково-дослідні організації мають самі шукати кошти для розробки таких технологій з метою створення власного інноваційного потенціалу.

Потрібна активізація грантового фінансування, як фундаментальних досліджень, так і інших етапів інноваційного процесу та створення фінансових механізмів постійного забезпечення і загальної комерціалізації інновацій. Нині система грантового фінансування в нашій країні зводиться до пільгових кредитів для інноваційних та інвестиційних проектів на конкурсній основі. В постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження концепції національної інноваційної системи» стверджується, що за останні 15 років через невідповідність державної політики щодо підтримки наукових і технічних галузей відбулось значне «вимивання» до інших країн носіїв нових знань [167, с. 68].

Таким чином, слід зазначити, що основні закони для розробки і розвитку національної інноваційної системи в якійсь мірі існують, але їх практичне застосування стримується недостатньо розвиненою інфраструктурою, нерозвиненістю системи інноваційного менеджменту, явно

недостатнім захистом прав інтелектуальної власності, а це призводить до того, що суттєво зменшується кількість і якість винаходів та інновацій (кількість винахідників і новаторів в порівнянні з 1991 скоротилася більш ніж у 20 разів), і особливо тих, які призначені для впровадження у виробництво [125, с. 49].

На тлі зростаючої проблеми фінансової підтримки інноваційної діяльності (особливо зараз, в період економічної кризи), особливо негативно позначається практика скасування податкових і митних пільг для інноваційного бізнесу, які були надані Законами України «Про інноваційну діяльність» (2002) та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999-2006). Враховуючи сукупність вищевказаних проблем, які виникають в національній інноваційній системі, можна прогнозувати, що наша країна ще протягом десятків років буде зіштовхуватися з серйозною проблемою девальвації національного науково-технічного потенціалу і буде використовувати для забезпечення своїх потреб виключно іноземні технології не найкращої якості (часто такі, від яких на Заході вже відмовились).

Таким чином, можна констатувати, що в нашій країні є суттєві проблеми з інноваційною інфраструктурою:

- невідповідність бюджетних витрат на науку юридично встановленим нормативам;
- недосконалість законодавчої бази для регулювання інвестицій в інноваційній сфері;
- обмеження можливостей для систем венчурного фінансування;
- відсутність чітких схем отримання грантового фінансування інституційної діяльності;
- фокус банківського сектору тільки на коротко- і середньострокових кредитах;
- низький рівень залучення іноземних та внутрішніх інвестицій.

За даними Всесвітнього економічного форуму, негативними факторами

для розвитку інноваційного підприємництва в нашій країні є [110, с. 63]:

- доступ до фінансування;
- податкова політика;
- корупція,
- інфляція.

Слід зазначити, що в нашій країні є суттєві проблеми в політичному житті. Так, політична нестабільність серйозно впливає на стан економіки і впевненість в економічних процесах. Для нашої країни інноватика має не розглядатися через призму політичних проблем. Це є дуже важливим для формування іміджу України в європейських колах.

Загалом, ситуація з розвитком інновацій в нашій країні є досить складною, і навіть більше через поглиблення фінансової кризи та подій на сході України. Але якщо країна хоче отримати значущі фундаментальні і технологічні досягнення вона має напружити усі резерви саме на цьому напрямі. Зниження інноваційної активності пов'язано в першу чергу з відсутністю інвестицій. Для залучення інвестицій в інноваційний сектор необхідно створити умови, а саме у галузі права, захищати права на інтелектуальну власність, змінити податкову та митну політику [35, с. 23]. Частково це передбачено в нашому законодавстві, але, на жаль, реальних дій немає. Принципи фінансування повинні бути спрямована на диверсифікацію джерел фінансування та припускати швидке й ефективно здійснення їх комерціалізації, забезпечуючи збільшення фінансової віддачі від інновацій.

Висновки до четвертого розділу

У даному розділі обгрунтована теза, що інноваційна культура, яка постає інтегративним феноменом для матеріальної та духовної діяльності людини і суспільства, виконує також функцію норморегулюючого та морально-ціннісного чинника. Аргументами на користь зазначеної тези є те,

що людина – духовно-творча особистість, що існує в матеріально-духовному континуумі (перша природа, друга природа, духовний пласт буття), тобто живе і працює в органічній єдності не лише з матеріальною (неживою або живою) природою, але і з духовним світом, існує у соціумі.

Філософсько-соціальний дискурс у питаннях визначення основ соціальних стандартів «культури інновацій», поєднанні останніх з національними культурними особливостями корелюється з філософсько-антропологічним дискурсом. У цьому контексті аналіз культури як певного формату забезпечує зв'язок у діадах «культурне-соціальне» та «культурне-національне».

Перевага антропологічного підходу у можливості розгляду як універсальних, екзистенціальних просторово-часових характеристик, так і різноманітності антропологічних особливостей народів і суспільств. Завдяки цьому, способи і методи і практики життєдіяльності людини не можуть бути стандартизовані, адже кожна людина автономна істота, здатна до вибору, відповідальності, інтеракцій, зі своїм власним набором знань про світ.

Високий рівень розвитку інноваційної культури забезпечує індивідуальне і соціальне життя новими структурно-конструюючими елементами, заснованих не тільки і не стільки матеріальна вигода, але й моральнісних, духовних, особистісно-творчих, енергетично вольових орієнтирах, потребах, імперативах, цінностях.

Соціальні стандарти інноваційної культури детермінуються мотивацію людини до інновації, яка створюється суспільством та внутрішньою спрямованістю людини на творчість, що є її екзистенційною сутністю. У той же час, сьогодні залишається актуальною можливість негативного впливу інноваційних змін у системі «людина-суспільство». З огляду на цей аспект інноватики в дисертації розглядається феномен «злого генія» в історії соціуму, а також негативні наслідки такого об'єктивного історичного процесу як науково-технічна революція.

Інноваційне суспільство ставить перед особистістю нові завдання, формує нові виклики, актуалізує потребу безальтернативного осмислення постіндустріальних пріоритетів щодо підвищення революційної ролі знань (інформації) у збільшенні рівня конкурентоспроможності країни, в захисті національних інтересів. Пріоритетною є роль інноваційної культури у визначенні та синтезі елементів традицій та інновацій, їх використання, динаміки інноваційного процесу.

Інноваційна культура оголошується засобом впровадження ефективних нововведень, удосконалення механізмів активації необхідних потенціалів інноваційного процесу. Завданням сучасного українського соціуму та держави є впорядкування засобів інноватики на основі соціальних стандартів та етичних норм, визначених як загальнолюдськими цінностями і пріоритетами, так і глибинними гуманістичними принципами традиційної української культури.

Дослідивши можливості законодавчої підтримки, стимуляції та активізації зростання рівня інноваційної культури особистості в українському суспільстві та визначивши інноваційну культуру як практику творення та поширення (впровадження) нових ідей, управлінсько-організаційних рішень та технологій з метою розвитку системи до якісно нового, більш високого стану, зазначено, що як і будь-яка соціальна сфера, вона має врегульовуватися законодавчим шляхом.

Доведено, що нагальною необхідністю реформування українського законодавства в галузі провідних інноваційних тенденцій є їх всебічна правова підтримка, бо лише це може сприяти досягненню нашою країною певного рівня конкурентоспроможності на глобальному ринку інноваційних технологій та управлінських рішень.

На основі аналізу ключових законодавчо-правових актів стосовно інноваційної практики в Україні, визначено, що ключовими документами в цій галузі можна вважати Конституцію України (2010), Господарський кодекс (2003), Закон України «Про інноваційну діяльність» (2002), Закон

України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» (2003), Закон України «Про інвестиційну діяльність» (1991-2013), Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (1992), Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (1999-2006). В цілому, на категоріально-правовому рівні в українському законодавстві є вагома підтримка всебічного розвитку інноваційної культури національного суспільства, проте, існують і значні суперечності, ключовою серед яких є недостатність конкретизації механізмів і засобів підтримки конкретних інноваційних проектів, а також наявність певної неузгодженості з іншими нормотворчими актами.

Зазначається також, що актуальною є проблема законодавчого забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, оскільки існує суперечність положень різних законодавчих актів, що стосуються здійснення інноваційної діяльності, складність дотримання яких посилюється прийняттям нових нормативно-правових актів, що стосуються даної сфери, без проведення попереднього узгодження. Це свідчить про низьку ефективність використання розгалуженого комплексу нормативно-правових актів для врегулювання відносин в інноваційній сфері.

Правова невизначеність та гостра потреба у законодавчому забезпеченні інноваційно-орієнтованих трансформацій стимулюють пошук найбільш адекватної правової форми їх регулювання. Одним із варіантів розв'язання поставленої проблеми вважаємо розроблення комплексного нормативно-правового акта з питань здійснення інноваційної діяльності, який має стати результатом ревізії та систематизації законодавства, що надасть змогу усунути суперечності між положеннями правових норм різних нормативно-правових актів.

РОЗДІЛ 5

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТА ЯК ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

5.1. Освіта як механізм формування інтелекту, креативності та творчості особистості

Визначивши інноваційну культуру як практику творення та поширення (впровадження) нових ідей, управлінсько-організаційних рішень та технологій з метою розвитку системи до якісно нового, більш високого стану, важливо зазначити, що в основі її формування знаходиться інтелект, освіта та виховання, якість яких практично однозначно визначає її (інноваційної культури) рівень, суспільний статус і соціокультурне значення. Інтелектуально слабка, малоосвічена людина навряд чи стане повновладним суб'єктом інноваційної культури. Культуру інспірує освіта і навпаки – освіта має базуватись на найновіших досягненнях культури, науки і соціального досвіду. Інноваційна культура у якості першого і основного джерела має інноваційну освіту. Саме інноваційна освіта для сталого людського розвитку має стати основою сталого майбутнього при дотриманні вимоги взаємної узгодженості гідного і стабільного функціонування економічної, екологічної та соціальної сфер.

За ініціативи Президента України Петра Порошенка була розроблена та 25 вересня 2014 року ним презентована Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Цим документом були визначені напрями та основні пріоритети розвитку України на період до 2020 року. Основним переконанням даної Стратегії визначено ідею гідності, свободи і майбутнього. Її метою встановлено запровадження в Україні європейських стандартів якості життя

та вихід України на провідні позиції у світі. А також окреслені вектори руху уперед, а саме:

- вектор розвитку,
- вектор безпеки,
- вектор відповідальності,
- вектор гордості.

Стратегія передбачає в рамках названих чотирьох векторів руху реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави та досягнення 25 ключових показників, що оцінюють перебіг виконання реформ та програм [393].

Проблема сталого розвитку є значущою, нею опікуються світові лідери та дуже впливові міжнародні організації, присвячуються міжнародні заходи, розробляються стратегічні програми. Серед таких міжнародних організацій ООН (Організація Об'єднаних Націй) насамкінець минулого та на початку нинішнього століття розгорнула наполегливу діяльність з цієї проблематики. Були проведені такі важливі заходи, як всесвітні конференції, спеціальні сесії Генеральної Асамблеї ООН, зустрічі на найвищому рівні представників практично всіх країн світу. Проблема сталого розвитку перетворилася на важливу складову внутрішньої та зовнішньої політики багатьох держав на різних континентах [317].

Вже наприкінці двадцятого століття стало очевидним, що загрози, які продукуються подальшим поступом людської цивілізації та породжені парадигмою суспільного розвитку, в основі якої було безвідповідальне, споживацьке ставлення до ресурсів і природи, є дуже серйозними та ставлять під сумнів подальше існування всього людства.

Як зазначають науковці, а саме В. Бех, М. Туленков, Н. Крохмаль, особливістю незгасаючого інтересу до проблематики сталого суспільного розвитку є те, що заходи, які вживаються всесвітньою спільнотою для її розв'язання, принаймні, доволі не ефективні, а ресурсів, що виділяються для цього, мабуть недостатньо [34]. І якщо загрози, котрі й надалі продукуються

цивілізаційним поступом не зменшуються, а навпаки, то мова повинна йти про зміну саме парадигми суспільного розвитку. Глобальне інноваційне суспільство потребує інноваційних підходів до визначення фундаментальних підвалин його сучасного розвитку. При цьому, цікавою є думка Ф. Фукуями про те, що «економічний прогрес є своєрідною нагородою суспільству за внутрішню гармонію, відсутність якої заважає досягненню добробуту» [цит. за 18, с. 280].

Автори монографії, присвяченої питанням глобалізації та безпеки розвитку, вважають, що глобалізація є наслідком неабиякого накопичення капіталів окремими державами і велику загрозу людству складає «глобальний егоїзм» країн-лідерів, в свою чергу це підсилює нерівність країн у світі [43, с.38-40]. Звичайно, неможливо підняти рівень споживання відсталих країн до рівня і за рахунок заможних. Але, на наш погляд, саме концепція сталого розвитку може сприяти подоланню нерівності та за рахунок втілення нових підходів та орієнтирів суспільного та особистісного розвитку (у всі сфери життєдіяльності людей), надасть їм нові можливості гідного існування.

В наш час можна побачити перехід від технократичної концепції соціального процесу до людиноцентрованої. Іншими словами, аналіз інновацій включає в себе такі елементи, як соціальна поінформованість, цінності і норми, погляди і очікування.

Дійсно, як показав досвід, для оновлення й успішного розвитку потрібна гармонійна взаємодія технологічної та гуманітарної складових. Але якщо технічний аспект інновацій знаходиться в полі зору багатьох дослідників і інституцій, то організаційні і соціально-психологічні аспекти менш вивчені. Тому в останні роки спостерігається значне розширення інноваційних питань розвитку за рахунок включення в їх аналіз соціального контексту [245, с. 234].

Ще не можливо не погодитися з думкою дослідника А. Пригожина, який вважає соціальні інновації дуже важким завданням через їх неминучу

невизначеність. Нечіткість параметрів і результатів дозволяє імітувати необхідні зміни без фактичної реалізації. Тісний зв'язок між соціальними інноваціями та конкретними суспільними відносинами і культурою ускладнює поділ спільного кінцевого результату: на той внесок, який був зроблений безпосередньо за рахунок впровадження будь-якої інновації, і на той внесок, який отриманий без втручання «новаторів». Тобто, специфіка проблем також пов'язана із соціальною природою механізму зародження та впровадження інновацій, методів управління на державному рівні та окремих організацій. Такий підхід дозволяє визначити соціальні інновації як частину соціально-культурного процесу, яка сприяє масштабній трансформації суспільства. Це дозволяє досліджувати соціальні інновації як на рівні особистих психологічних мотивів і інтересів, так і на рівні соціальних потреб і соціальної прагматики, яка безпосередньо пов'язана з проблемами функціонування спільноти та громадських інститутів [323, с. 45].

Культура є унікальною особливістю людського життя, і саме тому вона настільки різноманітна в своїх конкретних проявах. На початку 90-х рр. ХХ ст. специфічні конкретні прояви культури вперше привертають серйозну увагу вітчизняних дослідників. З тих пір активно розробляється ряд концепцій, таких як «культура спілкування», «культура людських відносин», «культури праці і відпочинку», «культура управління», «медіа культура» та інші [303].

В умовах, коли розвиток будь-якої системи залежить від інноваційної складової, все більшу увагу дослідників привертає інноваційна культура. Сучасні дослідники тлумачать інноваційну культуру як комплексний соціокультурний феномен, в якому інтегруються проблеми культури, освіти, науки, техніки, виробництва, економіки з соціальною практикою [258].

Інноваційна культура досить широке поняття, що поєднує в собі систему сприйняття і поведінки в навколишньому середовищі не лише особистості, а й підприємства, організації, держави і суспільства в цілому. Для інтенсивного економічного розвитку України потрібно, щоб інноваційна

культура кожного суб'єкта формувалася не окремо, а у взаємозв'язку з іншими. Тобто важливою для створення інноваційного суспільства є співпраця держави, науки, бізнесу і споживачів. Як зазначається в ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» (2003) [137, с. 2], «інноваційна культура – це складова інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах». Підвищення інноваційної культури суспільства, готовність суспільної й індивідуальної свідомості до інноваційної діяльності в усіх сферах життя суспільства (соціальної, економічної, політичної, наукової й техніко-технологічної), участі в них і прийняття нового, як цінності, є умовою прогресу.

Багатогранність та різновекторність інноваційної культури впливає на її типологію та віддзеркалює її види, а саме:

- 1) за об'єктом: внутрішня (всередині організації), зовнішня (з внутрішнім середовищем), горизонтальна (децентралізована, матрична), вертикальна (ієрархічна);
- 2) за суб'єктом: колективістська, індивідуальна (особистісна);
- 3) за динамікою організаційних змін: революційна (миттєва), еволюційна (поступова, поетапна);
- 4) за потенціалом: радикальна (базова), комбінаторна (симбіоз культур організації), доповнююча;
- 5) за ступенем формалізації: формальна (нормативна, регламентована – в інноваційному процесі), неформальна (ситуаційна – на етапі інноваційного процесу);
- 6) за ступенем спостереження: експліцитна (видима частина, яка включає матеріальну культуру організації, тобто продукти людської праці – інновації), імпліцитна (невидима частина, що складається із норм, цінностей, мотивів, інтересів в

інноваційному процесі інтелектуально-творчий пошук, інноваційній ідеї);

- 7) за ступенем ринковості: ринкова (можливість купівлі-продажу), неринкова (специфіка моделей поведінки, закріплена у нормах, правилах реалізації інноваційного процесу, які притаманні лише материнській організації і не може перейти у власність іншої організації);
- 8) за локалізацією: культура якості, культура управління проектами, культура знань [72, с. 311].

У більшості випадків термін «інноваційна культура» використовується в науковій літературі для того, щоб підкреслити, що недостатньо говорити про знання, навички, уміння, необхідні для інноваційної діяльності, але важливо і розуміти, яким чином особистість взаємодіє з цими знаннями, як нові знання можуть впливати на структуру та внутрішній світ особистості.

У широкому сенсі інноваційна культура як комплексний соціальний феномен – це готовність і здатність суспільства до інновацій у різних сферах співтовариства: науці, управлінні, економіці, освіті, культурі і т. ін. «Інноваційна культура – це область загальнокультурного процесу, що характеризує ступінь сприйнятливості особистістю, групою, суспільством різних нововведень у діапазоні від толерантного ставлення до готовності та здатності до втілення їх в інновації» [211, с. 49]. Як зазначає О. Вікарчук, для формування інноваційної культури суспільства існує ціла низка складних зовнішніх та внутрішніх стимулів, які вказані в таблиці 2.

Соціальні інновації в суспільстві відбуваються в результаті цілеспрямованої діяльності людей, що складається з окремих соціальних дій і взаємодій. Як правило, розрізнені дії рідко можуть привести до значних соціальних і культурних змін. Навіть якщо одна людина зробила велике відкриття, велика кількість людей повинна використовувати його, упровадити у свою практику. «Елемент соціального пристосування, –

відзначає Г. Тард, – лежить в індивідуальному винаході, якому призначено поширюватися та знайти наслідувачів» [381, с. 60 – 61].

Таблиця 2

Зовнішні та внутрішні стимули інноваційної культури.

Джерело: [72, с. 311]

Зовнішні	Внутрішні
<ul style="list-style-type: none"> – Глобалізація; – Трансформація; – Інтеграція; – Інтелектуалізація; – Інформатизація; – Соціалізація; – Екологізація 	<ul style="list-style-type: none"> – Перегляд існуючих стратегій, місій, цілей і програм розвитку організації; – Необхідність реорганізації організаційної структури для інноваційної діяльності; – Необхідність розроблення нових кадрових програм

Значні соціальні зміни відбуваються в процесі спільних дій людей, які не розрізнені, а, навпаки, односпрямовані, взаємно сполучені. Вплив цих факторів на соціальну сферу приводить до необхідності впровадження нових концепцій, методик і технологій надання послуг у галузях соціальної сфери [198, с. 157].

Розвиток інноваційних процесів не тільки збагачує соціальні взаємодії в галузях науки, техніки і технологій, але й поліпшує структуру соціального простору. Цей фактор особливо важливий для країн, що відчувають сильний тиск із боку так званих «споживчих культурних цінностей», породжених різноманітними проявами масової культури, які впроваджуються в суспільну свідомість. Як відомо, масова культура формується в різних сферах життєдіяльності людей (виробництво, споживання, комунікації).

Оскільки багато цінностей і елементів такої культури орієнтовані на задоволення не творчих, а споживчих інстинктів і мотивацій, тому вони не

сприяють розвитку творчих компонентів людського і трудового потенціалу. Альтернативою культурі споживання є культура творчості – інноваційна культура, що, з одного боку, формується інноваційними процесами, а з іншого боку, формує інноваційне середовище і трудовий потенціал суспільства.

На думку П. Сорокіна, інновації мають джерела:

По-перше, природна реакція, відповідь на виклик з боку нових поколінь, що усвідомлюють загрози антикультури.

По-друге, глибинні джерела давньої культури Сходу, де все ще переважає традиційний ідеаціональний тип культури. Під ідеаціональним типом Сорокін розуміє тип культури, що характеризується перевагою релігійних мотивів. Але головним, на думку П. Сорокіна, є те, що трансформація самого суспільства, перехід від індустріальної світової цивілізації до гуманістично-постіндустріальної. «Динаміка наукових відкриттів і винаходів, – відзначає П. Сорокін, – пов'язана з типом культури і домінуючою в ній системою істини. Темпи наукового розвитку в межах ідеаціональних культур мають тенденцію вповільнюватися, стабілізуватися й навіть падати нижче звичайного рівня; у почуттєвих культурах вони швидко зростають» [344, с. 314]. Явище культурного відставання обумовлене внутрішнім опором «адаптивної» культури. Їй властивий природний консерватизм. Причиною відставання «адаптивної» культури є і її тісний зв'язок із соціальними інститутами, які внаслідок історичних причин консервативно орієнтовані, свідомо гальмуючи винаходи.

У сучасних умовах, як вважає інтерпретуючи концепт П. Сорокіна, І. Бестужев-Лада: «антикультура все більш широким потоком залила сценічне, музичне і архітектурне мистецтва. Перекинулася на побутову культуру, починаючи з культури харчування, одягу, житла і, головне, спілкування та закінчила свій вплив на сфері культури знання, культури праці, охоплюючи всю фізичну і духовну культуру особистості і суспільства» [33, с. 208].

Телебачення, Інтернет, мультимедіа, відеофільми стали потужним інструментом деградації культури і особистості, нав'язування низькопробних смаків, милування агресією, насильством, порнографією. Уніфіковані стандарти антикультури ставлять під загрозу культурну розмаїтість, багатство світової та національної культурної спадщини, стають інструментом зомбування. В цьому ж контексті можемо навести думку О. Набатової, згідно якої «населення пострадянських країн опинилося під сильним тиском західної «культури масового споживання», в якій домінують не творчі, а споживчі цінності і орієнтації, що не сприяє розвитку креативних компонентів людського потенціалу і, таким чином, обмежує можливості соціально-інноваційної діяльності» [245, с. 237]. Але названі тенденції і антиінновації не означають загибелі культури. Їм протистоять базисні інновації нової культури. Очевидно, що ступінь культурного відставання визначається, насамперед, рівнем інноваційної культури як співтовариства в цілому, так і окремого його індивіда. Будь-які зміни в культурі виникають тільки завдяки творчій активності особистості. Людина, будучи витвором культури, разом з тим є її творцем.

Інноваційна культура виконує такі функції по відношенню до суспільства в цілому:

- функція поступу – передача з минулого в сьогодення і майбутнє досвіду і типових форм інноваційної поведінки соціальних суб'єктів, які вже давно перевірені і набули авторитету в рамках даного суспільства;
- функція вибору – відбір новостворених або запозичених інноваційних поведінкових моделей в найбільш підходящий спосіб для потреб суспільства на певному етапі розвитку;
- функція змін – відкриття творчих можливостей для зміни соціально-культурних механізмів, розробка нових типів інноваційної поведінки на основі нових зразків інновацій.

Метою розвитку інноваційної культури є впровадження ефективних

інновацій в якісному відношенні, вдосконалення механізму активації необхідних потужностей в інноваційному процесі [267, с. 80].

Як зазначають Т. Єрескова та О. Сомова, на ставлення соціуму до нововведення значно впливають знання та вміння, цінності і норми конкретних індивідів, що беруть участь у даній інновації. Наявність широкого діапазону знань і умінь впливає на більш позитивне сприйняття нового, а ті, хто знає і вміє «від сих до сих» часто чинять опір новому [124]. Тому інноваційна культура суспільства не може бути розвинена без розвитку критичного значення цінностей, навичок і знань кожної конкретної особистості.

Рис. 5. Основні функції інноваційної культури особистості

Ясно, що інноваційна культура пов'язана з ідентичністю, і, очевидно, це необхідно враховувати при дослідженні особливостей їх взаємодії. Наприклад, серед основних функцій, описаних дослідниками є:

- когнітивно-перетворювальна;
- діяльнісна;
- нормативна;

- ціннісна;
- соціалізуюча;
- прогностична;
- інтеграційна.

У контексті мети політики в галузі освіти і подальшого розгляду методів навчання і виховання, увага повинна бути приділена особистісним характеристикам творців-інноваторів:

- 1) незалежність;
- 2) нонконформізм;
- 3) відкритість розуму;
- 4) висока толерантність;
- 5) конструктивна активність;
- 6) впевненість у своїх творчих здібностях і силі характеру;
- 7) змішані риси жіночності і мужності в поведінці;
- 8) відсутність виключно меркантильних інтересів;
- 9) інтелектуальна ініціатива.

Певною мірою інноваційна культура особистості визначається рівнем розвитку творчого і критичного мислення. Для ефективного вирішення інноваційних задач необхідним є поєднання цих видів мислення. Інноваційна культура саме за допомогою елемента критичного мислення має методи оцінки нововведень, які здатні заподіяти шкоду людині, суспільству, природі. Підвищення інноваційної культури особистості (у тому числі через систему загальної, спеціальної професійної та вищої освіти) поряд з обов'язковим моральним удосконалюванням людини сприяє становленню гуманного суспільства, що розкриває для кожної людини шлях до вільного творення культури [198, с. 159].

А. Поскряков розглядає феномен інноваційної культури особистості як вільне творіння нового з дотриманням принципу наслідування. Реалізація цього принципу передбачає забезпечення можливостей для продуктивного існування старого у відповідному інноваційному просторі і, навпаки,

ефективного функціонування нового в умовах старого, що зберігається (при обов'язковому опосередкованому впливі сучасного) [295, с. 11]. Згідно цих позицій дослідник формулює завдання розвитку інноваційної культури особистості – досягти інноваційної «екодинаміки», тобто оптимальної (в конкретно-історичному плані) рівноваги між старим (минулим, «класикою»), сучасним (теперішнім часом, «модерном») і новим (майбутнім, «футурумом»).

У такому тривимірному просторі інновація як різновид нормативної (культурної) девіації детермінує відторгнення старого, мобілізацію сучасного й експансію нового. Збереження ідентичності соціокультурної системи в цілому, на думку І. Семухіної, – може бути досягнуто за умови її функціонування як «триєдиної інтердепендеції», тобто цілісної взаємообумовленості нового, сучасного і старого. Взаємодія цих складових утворює систему інноваційної культури, оптимальне функціонування якої здійснюється на основі принципів системного підходу, а саме:

- 1) первинності цілого по відношенню до його частин – старого, сучасного та нового, єдність яких забезпечує оптимальне функціонування інноваційного комплексу;
- 2) неаддитивності, що виявляється в нетотожності характеристик старого, сучасного і нового як частин інноваційного об'єкту, його домінантним характеристикам як цілісності;
- 3) синергичності, який обумовлює необхідність пошуку балансу цілей старого, сучасного і нового в єдиному інноваційному комплексі зі збереженням сутнісної відмінності (новизна);
- 4) емерджентності, що припускає побудову дерева цілей (ієрархії параметрів), спрямованого на здійснення інноваційного проекту;
- 5) мультипликативності, який означає, що ефекти функціонування компонентів в системі володіють властивістю множення, а не складання;

- б) структурності, котрий припускає, що оптимальна структура інновації повинна мати мінімальну кількість компонентів, які зберігають домінантні властивості інноваційної системи, тобто ті, які забезпечують її новизну;
- 7) адаптивності, з якого виходить, що структура системної інновації повинна бути мобільною, тобто легко адаптуватися до вимог і цілей, що змінюються;
- 8) альтернативності, згідно з яким необхідна розробка декількох взаємозамінних інноваційних версій;
- 9) принцип спадкоємності, який стосовно культурної інноваційної діяльності вимагає забезпечення можливостей для продуктивного існування старого у відповідному інноваційному просторі і, навпаки, ефективного функціонування нового в умовах старого, що зберігається (при обов'язковому впливі сучасного) [329].

Саме діалектичний зв'язок сучасності та традицій, системи знань з новими ідеями та технологіями, що і є серцевиною інноваційної культури виводить нас на розуміння взаємовпливу системи освіти (яка ґрунтується на парадигмах та передає традиції, культуру суспільства, формує на цій базі культуру особистості) та науки, інформації, які відповідно генерують та розповсюджують нові знання.

Інноваційна культура людини може бути сформована у двох аспектах: як природному і соціальному. Жоден з них не повинен домінувати над іншим. Розвиток інновацій має бути цілеспрямованим, послідовним, системним. Він має супроводжуватися розвитком системи інноваційних знань і навичок, системного мислення і позитивних емоцій. Для цього розвиток інновацій був продуктивним, вони мають бути послідовним і бути забезпеченими відповідним рівнем інноваційної інфраструктури (об'єкти, персонал, методів, технологій тощо).

У 60-70-ті роки ХХ століття Белл, Турен, Тоффлер, а пізніше й інші автори окреслювали специфіку постіндустріального суспільства як якісно

новий етап розвитку людства, намагалися визначити основний зміст його внутрішніх характеристик. Час, що минув з тих пір, бурхливі зміни, які вони не змогли спрогнозувати, показали наявність уявлень про постіндустріальний етап розвитку людської цивілізації. Це можна побачити зараз в перехідному періоді, який і встановлює загальний напрямок суспільства і освіти. Принциповою відмінністю постіндустріальної цивілізації від інших є те, що зазнає змін сама база суспільного виробництва, основною рушійною силою є знання та інформація, найважливішим ресурсом стає інтелектуальний потенціал суспільства.

Інтелектуальний потенціал суспільства виконує декілька функцій.

Перша пов'язана з формуванням кваліфікації й професійної підготовки населення до виробничої діяльності [345, с. 17].

Друга – з розвитком творчих навичок, у тому числі теоретичного мислення. При цьому слід відзначити, що «теоретичне мислення», «ідеї» не є найголовнішим у суспільстві. Хоча кожне суспільство містить ці феномени, вони - лише частина того, що вважається «знанням». Саме це - інформаційні активи, які є «фабрикою знань, без яких не може існувати жодне суспільство» [32, с. 30 – 31]. Отже сучасне суспільство вимагає постійного оновлення технологій, а отже переосмислення філософії системи відтворення та ретрансляції знань, нової парадигми освіти.

Вплив інновацій у сфері вищої освіти слід розглядати як функцію оптимізації інноваційної культури і навчально-виховного процесу, підвищення творчого потенціалу викладачів та студентів, їх готовності прийняти інновації, дотримуватися методологічних принципів і усунути психологічні бар'єри на шляху інновацій. Інноваційна діяльність як така, не окрема діяльність, особливий тип (як, наприклад, дослідження), а складна структура комунікації багатьох різнорідних діяльностей: науки, техніки, дизайну, а також програмування та прогнозування. Останні види діяльності задає контекст і сфера інновацій. Інновації характеризуються особливим акцентом на конкретних заходах, які будуть реструктуризуватися шляхом

впровадження нових елементів. Застосовуючи цей підхід до інновацій відносно сектора освіти, важливо зосередити увагу на принципах і концептуальних основах педагогічних інновацій, у тому числі «діагностики, прогнозу, розробки нових освітніх програм, педагогічних експериментів».

Філософськими та методологічними основами інноваційного підходу до освіти є гуманістична тенденція особистості, заснована на принципах вільної індивідуальної творчості людського розвитку, з урахуванням індивідуальних можливостей. Тому будь-які інновації освіти повинні забезпечити умови для забезпечення зростаючих потреб людини. Розвиток особистості має розглядатися у якості духовної цінності суспільства і його головної продуктивної сили. В інформаційному суспільстві інновації та знання є ефективною силою змін. Відповідно, вона вимагає, щоб суспільство в цілому, так і окремої людина, мала реальну можливість використання більш нових знань, отриманих протягом життя, у своїй практиці. Тобто, молода людина в процесі навчання і підготовки повинна придбати важливі компетенції, застосовуючи набуті знання. Це вимагає переходу від концепції «кваліфікації» до концепції «компетенції», що дозволяє знайти вирішення будь-яких життєвих і професійних ситуацій, що, по суті, і відділяє діяльність освіченої людини від не освіченої, незалежно від локального або глобального контексту ринку праці. Саме така людина, освоївши технології прийняття рішень, маючи свободу вибору, безсумнівно, здатна адаптуватися до умов постійних змін.

Освіта повинна готувати людину пристосувалися до життя в плюралістичному світі. Ось чому так важливо навчити співіснуванню з іншими людьми та соціальними структурами, виробити здатність регулювати різноманітні психологічні, соціальні, політичні, етнічні конфлікти за вимогами культурного плюралізму. Особистість XXI століття має керуватися філософським принципом «єдності в різноманітті» і «доповнення замість протиставлення» [188, с. 12].

Інший чинник пов'язаний з підключенням освіти і науки до сучасних

технологій та створення національних секторів інновацій в економіках більшості країн світу. Вони поєднують в собі такі важливі соціальні складові: виробництво, науку, освіту і бізнес в одній інноваційній моделі країни, галузі чи компанії. В даний час, здатність генерувати, використовувати та поширювати нові знання є основою національної конкурентоспроможності та основною передумовою для прискореного інтенсивного розвитку. Економіка знань дійсно може бути базою інноваційного розвитку. Її основа – продуктивні і якісні знання. Це сенси освіти, який призводять до здатності виконувати гуманітарну та інтелектуальну капіталізацію виробничої діяльності. Перехід до постіндустріального суспільства має відбутися шляхом поширення інноваційних процесів, в яких повинні бути реалізовані основні технології передових технологічних укладів, що призведе до відповідних прогресивних технологічних змін у національній інфраструктурі [115, с. 108]. Ось чому сучасний фахівець повинен мати знання всього ринку, інноваційних інструментів і вміти застосовувати їх на практиці. Зрозуміло, що у часи централізованої економіки, так завдання не піднімалося в принципі. Тому не доцільно автоматично наслідувати навчальні програми та методи з того часу в наш час. Ці фактори призводять до нових підходів до освіти:

По-перше, оновлення сутнісного змісту і методів навчання, навчальних програм, включення до них управлінських, економічних і правових знань, вивчення ІТ-технологій, принципів інтелектуальної власності, спілкування іноземними мовами та ін.

По-друге, актуалізація творчих методів навчання, основою яких є принцип «створення», замість принципу «повторення». Ця техніка особливо корисна в технічній освіті, де компонент «знання» є лише основою для реалізації компонентів «здібності», яка і є метою створення нової технічної освіти.

По-третє, поява принципово нових напрямів науки та сучасних технологій, що вимагають зміни в традиційних університетських курсах.

Необхідно відійти від класичних методів, заснованих на конкретних дисциплінах і перейти до проблемно-орієнтованих методів розвитку знань і скоротити відстань між фундаментальними і прикладними дослідженнями.

Таким чином, для стимулювання інноваційної культури суспільства мають відбутися глибинні зміни у філософії та практиці освіти, що має включати наступні компоненти:

- основний зміст різних рівнів загальної та професійної освіти;
- якісний і кількісний склад професійної освіти;
- форми, методи, засоби і технології освітньої діяльності, у тому числі навчально-методичної підтримки;
- принципи, методи і технології навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів, професорсько-викладацького складу, кадрів управління освіти і навчальних закладів;
- методи, засоби і технології сучасної педагогіки та психологічної діяльності;
- освітні та професійні стандарти, в тому числі інтеграція освітніх і професійних стандартів з відповідними міжнародними стандартами професійних асоціацій;
- організаційні, функціональні та структурні принципи побудови, функціонування та розвитку освіти;
- законодавче та нормативно-правове забезпечення освітньої діяльності;
- економічні механізми і процеси управління, в тому числі інформацією та аналіз адміністративного управління;
- методи та інструменти для оцінки рівня знань, навичок і професійної компетенції [37, с. 68].

Для сучасної освіти є дуже важливим тісний взаємозв'язок з наукою, яка є джерелом знань і практичних технологічних рішень, а також використання інтегрованих професійних і освітніх програм. Актуальним є залучення академічних вчених до навчального процесу. Це дасть додаткові

можливості для вирішення проблем, пов'язаних з теоретичними та практичними основами педагогічної освіти і науки. Орієнтація на психологічну підтримку освітнього процесу також є важливою, зважаючи на збільшення психологічних проблем у сучасних учнів та вчителів. Не менш важливим є і модернізація змісту освіти відповідно до нової структури українських шкіл, впровадження ІКТ та інших сучасних засобів навчання.

Сьогодні є сприятливі умови для інтеграції академічної та університетської науки, наприклад, за такими напрямками:

- теорія і методика навчання вчителів впровадженню інноваційних освітніх технологій у навчальний процес;
- соціальні та психологічні прояви негативного сприйняття інновацій з точки зору трансформаційних процесів в освіті та суспільстві;
- прогностичне поліпшення якості освіти у зв'язку з її інтеграцією у європейський і світовий освітній простір.

У той же час, як зазначають учені, існує тенденція ототожнювати інноваційну культуру освіти та освітню культуру в самому широкому сенсі цього слова, і тому спроба розглядати проблеми її розвитку інновацій через призму практично всіх невирішених питань освіти не тільки необґрунтоване, але й шкідливе [38]. Зрештою, це сприяє втраті предмету інноваційної концепції, ми ризикуємо «втопити» інноваційні аспекти у «морі» загальної освіти. Запити культура надзвичайно актуальні саме в розрізі необхідності спрямувати суспільну свідомість на глибоке розуміння безальтернативності інноваційного розвитку України. Економічна, культурна та освітня і психологічна готовність до активного сприяння інноваціям є передумовою соціально-економічного розвитку країни. Реальна практика підтверджує незадовільний стан інноваційної культура, недостатню професійну підготовку робочої сили, і стереотипи в масовій свідомості, які стають реальною перешкодою у розвитку нових технологій, а також негативно впливають на продуктивність урядової політики, прийняття і реалізацію

принципово важливих рішень.

Темпи оновлення наукових знань, безпрецедентне зміцнення їх впливу на економічне і соціальне життя, перетворення в основний ресурс економіки розвитку сприяють принципово нові вимогам до механізмів передачі знань в системі освіти, розвиток його основних положень на рівень поінформованості, громадянськості, розвиток етичних і філософських орієнтацій. На даному етапі розвитку цивілізація характеризується глобальними кризами. Усі нації і народи проходять безпрецедентне випробуванням їх здатності побудувати суспільство, засноване на знаннях. Тому у формуванні адекватної відповіді на виклики часу грає ключову роль саме інноваційна культура. Таким чином, відповідно до цієї тенденції доцільно зосередити увагу на:

- визначенні пріоритетних напрямків наукових і технологічних інновацій та розвитку;
- гуманізації і лібералізації навчальних програм;
- акцент на політехнічній освіті, яка і створює реальний приріст ВВП;
- залучення останніх новацій в області науки не тільки в університетах, але й у середній школі.

Особливо слід підкреслити, позачергове значення принципу популяризації наукових знань. Очевидно, для цього необхідні скоординовані дії працівників науки, освіти і культури. Вітчизняний та міжнародний досвід показує, що саме популяризації наукових знань належить важливу роль у формуванні інноваційної культури суспільства, істотно впливаючи на рівень освіти та професійної орієнтації, специфіку малого та середнього бізнесу.

Показовою є роль ЗМІ, літератури, кіно, театру у підвищенні престижу професії вченого, інженера, що сприяє принциповому розумінню ключового значення науки для прогресу в країні. Важко переоцінити вплив масової культури та мистецтва на процес консолідації суспільної моралі та адекватної сучасним проблемам наукової етики і правил в більшості дослідницьких груп. Висока культура комунікації вимагає розвитку та поглиблення

риторичного змісту в освіті. Мистецтво риторики є одним із основних компонентів навчально-виховного процесу, що підтверджує міжнародний освітній досвід останніх років. Риторичні навички немислимі без постійного виховання культури читання.

Опитування громадської думки показують, наявність тривожних симптомів, а саме, студенти та молоді люди все менше і менше читають. Це не лише українська, це глобальна проблема, однак, різні країни по-своєму її вирішують на національному рівні. Таким чином, всебічна підтримка читання є стратегічно важливим елементом культури, інтелектуального потенціалу зростання. На жаль, видавництво тиражів україномовної літератури в нашій країні в останні роки не відповідає реальним запитам.

Що стосується ЗМІ, то іноді просто важко зрозуміти, чому так багато з них активно нагнітають істерію навколо скептичних можливостей науки. Вони могли б зробити багато в просуванні і популяризації науки та технологічних інновацій, а не в прославленні лженауки. Доцільно повернутися до об'єднання зусиль вчених і журналістів щодо широкомасштабного впливу на громадську думку (як це робиться в деяких країнах світу).

До поняття інноваційної культури і її якості на відповідному рівні входить наукова етика. Посилення ролі науки в якості основного джерела соціально-економічного розвитку актуалізує такі «вічні» проблем наукової етики, як достовірність, якість наукового результату, перевірка авторства вченого тощо. Нечувані в минулому, роль і значення наукових знань змушують розглядати їх в першу чергу з точки зору соціальної відповідальності вченого перед суспільством. Таким чином, наукова етика перестала бути лише внутрішньою проблемою наукового співтовариства, адже її рівень – одна з найважливіших характеристик морального здоров'я і навіть життєздатності суспільства.

Становлення інноваційної культури не можливе без демократизації освіти та створення сучасних технологій. Найпоширенішою формою цього

процесу є технопарки, які прийшли на зміну більш дорогим технополісам. Їх відмінна особливість – менше учасників і менше площа. В технопарках більш спеціалізований предмет, на якому зосереджені усі розробці і отримання результатів наукових досліджень. Саме ці засади лягли в основу перших українських технопарків, мета яких сьогодні «реалізація продукції розвитку, заснованої на знаннях, сучасні технології та програмне забезпечення для промислового виробництва конкурентоспроможної продукції на світовому ринку» [59, с. 69].

Серед спеціальних суб'єктів, що безпосередньо беруть участь в інноваційній діяльності з використанням сучасних технологій, найбільш поширені бізнес-інкубатори та інноваційні центри. Деякі з них входять безпосередньо до технологічних парків, але в основному вони працюють за їх межами. Технопарки разом із парками технології, науковими і бізнес-парками, промисловими зонами є інструментами не тільки державного, а й регіонального розвитку, де об'єднуються зусилля малих і середніх фірм, філіалів транснаціональних компаній. Головне завдання – комерціалізація науки; їх створення за європейським досвідом, ініціація державними, муніципальними та іншими громадськими організаціями за певною спеціалізацією. Нині в Україні інноваційний процес відбувається за нових технологій розвитку під впливом децентралізації управління, диверсифікації власності, переходу до справедливих та конкурентних ринкових відносин.

Економіка, що ґрунтується на знаннях, ставить перед університетами не властиву досі функцію – комерціалізації результатів досліджень і ця діяльність стає не менш важливою функцією університетів, ніж освітня та наукова. У країнах з ринковою економікою трансформація університетів у напрямку активної підтримки підприємництва не має таких перешкод як у країнах, у яких ще донедавна домінувала планова економіка. В умовах ринкової економіки процес формування інноваційної структури еволюціонувало тривалий час. Створені конкретні моделі та визначено роль кожної із складових інноваційної системи, а усім учасникам зрозумілі

правила гри та відповідальність за отримані результати. Комерціалізація результатів науково-дослідних робіт (далі – НДР) університетів відбувається, зокрема завдяки роботі мереж трансферу технологій, які не потребують значного контролю та державної підтримки, вони відокремлені від університету, функціонують на основі самофінансування. Варто звернути увагу і на те, що наявність таких структур суттєво спрощує процес комерціалізації. Більшість наукових досліджень у цих університетах виконуються за кошти великих корпорацій, які зацікавлені в отриманні результату.

Світовий ринок, який орієнтується на процес розробки нових технологій і, як наслідок, вимагає консолідації зусиль освіти, суспільства і корпоративного сектора. Перші цілі й мотиви з боку суспільства були: створення сприятливих умов для всіх підприємств; м'які інвестиції в інфраструктуру (навчання, підвищення стандартів); формування партнерських відносин між державним і приватним сектором; орієнтація інвестицій приватного сектора на загальне благо; пріоритетне залучення іноземних інвестицій; зміцнення конкурентних переваг корпоративного сектора.

Відповідно до вищезазначених цілей були використані наступні інструменти: розробка глобальної стратегії та конкурентні стимули розвитку невеликих місцевих фірм; консолідація та підтримка мереж і співробітництва; сприяння економічній взаємозалежності корпоративних груп; формування якості трудових ресурсів; підтримка зусиль з підвищення якості життя суспільства.

Міжнародний досвід показує, що вплив наукових і технологічних можливостей на прискорення соціально-економічного розвитку відбувається тільки тоді, коли ВВП, яке отримується на основі знань, більше ніж 1% від загального ВВП. Особливе значення для інноваційних процесів має впровадження передових науково-технічних досягнень, отриманих в останні роки, під час подолання кризи та відновлення економічного імпульсу

глобального господарства. Провідні країни світу і деякі пострадянські країни суттєво збільшили фінансування науки. Адже, основним фактором розвитку у XXI столітті є не накопичення багатства, а накопичення знань, досвіду, навичок, на підтримку яких світ витрачає кожен рік 25-30 трлн. доларів.

Відповідно до детального аналізу розвитку сучасних високотехнологічних компаній, які здійснюють спільні дослідження з використанням сучасних технологій, з'ясовано, на ринках ЄС та США вони стали практично обов'язковою умовою для поліпшення економічної ситуації. Існуюча практика інтенсивного впровадження і застосування передових технологій і сучасного технологічного обладнання в розвинених країнах, що містять технічні інновації, показує зростання валового внутрішнього продукту від 65 до 80%. За цією тенденцією розвитку вони контролюють 75% світового ринку сучасних технологій, що становить 2-2,5 трлн. доларів в рік [400, с. 113]. Загалом, державні витрати на освіту в усьому світі зросли більш ніж в 12 разів за 20 років. У структурі ВВП у всіх розвинених країнах світу частка цих витрат зросла до 5,7%.

Це підтверджено невинним падінням показників наукоємності українського ВВП, який, за даними аналітиків, «відбувалося з початку 2004 р., а у 2012 наукоємність ВВП впала далеко нижче за критичний рівень (0,9%) і становить 0,73%. Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» затверджено видатки загального фонду на науку в обсязі 4643,8 млн. гривень, що на 46,7 млн. менше, ніж у 2013 році [349, с. 112]. Це не лише перешкоджає інноваційному розвитку вітчизняної економіки, а й суперечить цілям політики євроінтеграції України. Європейська практика не знає випадків стабілізації чи скорочення (навіть з метою економії коштів) витрат на дослідницьку діяльність. Європа здійснює політику, що передбачає випереджальне зростання інвестицій у науку до 3% ВВП та створення в науково-технічній сфері до 2020 року додатково 1 мільйона робочих місць.

Означені факти підкреслюють необхідність пошуку нових пріоритетів розвитку не лише освітянами, а й урядовцями, законодавцями, керманічами

реформ, в галузі інтенсифікації дій або зміні парадигми інноваційної політики держави в цілому. В теорії визначено чотири варіанти інноваційної політики (у тому числі в контексті стимулювання інноваційної культури засобами освіти, виховання та науки) [9, с. 38]:

- «інноваційного поштовху» (пріоритет держави у розподілі ресурсів);
- «ринкової орієнтації» (ринковий механізм розподілу ресурсів);
- «соціальної орієнтації» (масштабність досліджень з урахуванням громадської думки);
- «постійних змін» (інтеграція зусиль для виконання міжнародних проектів).

На наш погляд, найбільш яскраво в Україні останнім часом, розвинулась саме політика «інноваційного поштовху», яка характеризується тим, що пріоритетні напрями науки і техніки визначаються державою, яка володіє необхідними матеріальними ресурсами, на відміну від інших видів інноваційної політики, які лише зароджуються в державі, і в яких основні ресурси розподіляються ринковими структурами, вітчизняною й міжнародною громадськістю. В цілому, в Україні можна виокремити декілька видів інновацій:

- технічні, пов'язані з виробництвом нових продуктів, або продуктів з новими/покращеними властивостями;
- технологічні, виникають при застосуванні вдосконалених методів виробництва;
- організаційно-управлінські, пов'язані з оптимальною організацією виробництва, транспортування, збуту і розподілу;
- інформаційні, виконують завдання раціональної організації інформаційних потоків в галузі науки, технології та інновацій, підвищення надійності і ефективності інформації;
- безпекові, спрямовані на поліпшення умов праці, проблеми охорони здоров'я.

Всі ці види інновацій є ключовим елементом у розвитку держави, її науково-технічного потенціалу та розвитку національної економіки. Тим не менш, для успішної реалізації інноваційних проектів у цих областях не вистачає державної підтримки. Україна заявляє про підтримку інноваційної діяльності в ряді законодавчих актів, однак, реалізація цієї політики зводиться, головним чином, до фінансування окремих проектів, які обрані на корупційних засадах. Це не дозволяє сформувати ефективне інноваційне середовище, яке може сприяти формуванню інноваційної діяльності.

Згідно з дослідженнями багатьох аналітиків, більшість підприємств в Україні віддають перевагу інноваціям, придбаним в іноземних постачальників ніж замовленню їх у вітчизняних дослідних інститутів. У цьому випадку про те, що підприємці сформували вкрай негативне ставлення до вітчизняної науки і більшості науково-дослідних інститутів в якості джерел інновацій, які мають практичну цінність. І це часто вірно, так як більшість інновацій фрагментована, не апробована на виробничій базі, і розроблена без детального дослідження ринку [400, с. 18].

Аналіз даних показує стійке зниження в області інновацій в нашій країні за останні 8 років (2003-2011). Так, в 2010 році промисловість випускала 2685 видів інноваційної продукції. Проте, в період 2007-2010 рр., частка продажів інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва знизилась на 1,9%. Це, в свою чергу, означає, що продукція, яка випускається вітчизняною промисловістю не інноваційна, і, відповідно, є неконкурентоспроможною.

Згідно зі статистикою, у загальному обсязі промислового виробництва тільки 9,8% продукції має інноваційні функції, в той час як в ЄС цей показник перевищує 75%. У 2007-2010 рр. у нашій країні основним джерелом фінансування інноваційних змін були власні кошти підприємств. Їх частка в загальному обсязі фінансування у 2010 році склала 61%, що на 13,1% менше порівняно з 2009 р. Найбільша питома вага власних коштів зафіксована у 2008 році – 85 % [253, с. 49].

У цих обставинах зростає роль університетів, які беруть участі в конкурсах на отримання фінансування наукових досліджень [107]:

- якісні дослідження;
- управління зобов'язаннями;
- фінансові ресурси, які залучаються для досягнення цілей;
- визначення науково-дослідних компетенцій і навичок;
- розвиток науково-дослідного потенціалу на міжнародному рівні;
- міжнародне співробітництво;
- сучасні інформаційні системи;
- двосторонній і ефективний діалог з промисловим сектором;
- продуктивні управлінські та адміністративні системи;
- спрощення адміністративних процедур (час і обов'язки);
- кваліфікований персонал;
- якісні послуги.

Значною є проблема дуже низької підприємницької культури вчених, через відсутність знань у галузі патентного захисту, маркетингу, управління проектами. Іншою перешкодою є інерція, адже науково-викладацький склад університету, зі страхом відносяться до будь-якого ризику. Враховуючи той факт, що середній вік учених, що працюють в університетах, становить близько 60 років, у них не має досвіду роботи в умовах ринку і комерціалізації результатів, адже у минулому це не було критерієм для оцінки наукових досягнень.

Основна мета активності вчених в досягненні наукових результатів, захисту дисертацій, написання монографій, публікації статей в рейтингових журналах, а не в комерціалізації результатів. Вчені здебільшого отримують державні зарплати, які значно нижчі, ніж зарплати в приватному секторі. Тому наукові дослідження втратили популярність в сучасному суспільстві, особливо серед молодих людей, які не хочуть продовжити роботу своїх викладачів, і дуже мало хто з них продовжує науково-дослідну роботу [400, с. 101].

Майже втрачений зв'язок між наукою та бізнесом. Але ж обидві системи є важливими компонентами успішного і ефективного функціонування економіки. Університети мають розробляти нові технології, а компанії поліпшувати на їх основі процеси виробництва. Проте, видається, що ці структури діють незалежно одна від одної. Підприємствам маловідомі інноваційні роботи університетів, а університети погано поінформовані про проблеми бізнесу і потребу в технологіях. Дослідження часто не відповідають пріоритетам економіки і потребам регіонального ринку.

Крім того, наша держава не створила рівні умови для ринку досліджень і технічних послуг та технологій. Перш за все, з точки зору нерівного оподаткування, необхідності торгів в закупівлі матеріалів і комплектуючих виробів, виконання всіх розрахунків через казначейство та інші. На практиці, вченим вигідно реалізувати результати досліджень приватним компаніям, які запропонують вигідні умови праці та гідну оплату праці. Це часто веде до порушення інтелектуальної власності університетів [400, с. 101].

У вітчизняному університеті фінансування наукових досліджень, як правило, здійснюється за рахунок «бюджетних» тем, а виконання досліджень на замовлення різних підприємств практикується дуже рідко. Брак коштів з державного бюджету для фундаментальних і прикладних досліджень призводить до принципу «залишковості» науки в багатьох університетах, не зважаючи на декларації. Вихід ми бачимо саме в орієнтації університетської науки на запити потенційних клієнтів (приватних установ), що, в свою чергу, надалі гарантує їх успішну реалізацію, що суттєво відрізняє «державну» науку «для звіту» від комерціалізації досліджень за світовими зразками.

Для створення сприятливих умов для інновацій необхідно вирішити ряд складних проблем: правових; економічних; комунікаційних; організаційних та інших.

Як зазначають вчені, щоб машина передачі ідей до суспільства працювала, повинні виконуватись такі завдання [254, с. 349]:

- 1) Державний науково-дослідний профіль університету.

2) Проведення технологічного аудиту промисловості.

3) Забезпечення захисту ідей винахідника.

Таким чином, одним з головних завдань є розробка принципово нової суспільної свідомості як ключової точки інноваційної культури. Вирішення цього складного завдання неможливе без реалізації багаторівневого інноваційного середовища, від людини-винахідника до міжнародних структур. У випадку з Україною, незважаючи на високий науково-технічний потенціал науково-дослідних інститутів та університетів, гостро стоїть питання розвитку культури інновацій в освітньому середовищі. Необхідна чітка політика роботи з усіма суб'єктами освіти з метою залучати їх на всіх стадіях інноваційного проекту. Крім того, необхідно прийняти і реалізувати комплексну програму для співробітників науково-дослідних організацій з метою розвитку уміння комерціалізувати свої досягнення. Нажаль на сьогодні рівень їх діяльності з впровадження інновацій може бути описаний як «дуже поганий».

Загалом, підбиваючи підсумки розгляду проблем взаємодії соціально-економічних умов і нової парадигми освіти можна відзначити, що подальший позитивний розвиток будь-якої країни (зокрема, і України) в цій галузі має забезпечуватись рядом елементів сучасної культури інновацій:

- доступна якість і безперервна освіта для населення за принципом нового наукового знання;
- економічні стимули і інституційний режим сприяння, який заохочує продуктивне використання національних і глобальних знань у всіх сферах життя;
- ефективні інноваційні системи освіти, які об'єднують економічні, наукові, академічні та науково-дослідні центри;
- розвинена інфраструктура елементів інноваційної системи;
- держава як ініціатор і координатор процесів побудови економіки за принципом нових знань;
- широка мережа вільних, прозорих та відповідальних суб'єктів

(фізичних осіб, університетів і приватних фірм, великих міжнародних організацій), які виробляють нове наукове знання, технології, освітні моделі і споживають їх, створюючи соціальний попит на інноваційні елементи культури.

Ось чому стратегічні цілі освітньої реформи в нашій державі можуть бути визначені таким чином:

- відродження та розвиток національної системи освіти як важлива ланка освіти відповідальних громадян;
- розвиток освіченої, творчої особистості;
- забезпечення пріоритетного розвитку особистості;
- відтворення і передача культури і духовності в різних національних і міжнародних стандартах;
- забезпечення високого рівня освіти;
- залучення досвіду розвинених країн світу;
- радикальне реформування концептуальних, структурних та організаційних основ освіти;
- руйнування державної монополії в галузі освіти шляхом створення на рівноправній основі приватних навчальних закладів;
- глибока демократизації традиційних освітніх установ;
- розробка багатовимірної інвестиційної політики щодо галузі освіти.

Нинішній етап становлення і розвитку системи освіти в нашій країні може бути характеризований як такий, що має дуальну природу. З одного боку він спрямований на збереження досягнень і досвіду минулого, а з другого – на модернізацію системи освіти у відповідності з рівнем новітніх досягнень у науці, культурі і соціальній практиці. Характерною рисою цього періоду є необхідність пошуку нового змісту і форм навчання та управління освітньою справою. Має відбутись широке розгортання експериментальних робіт, спрямованих на реалізацію освітніх інновацій на основі сучасної філософії освіти, яка досить сильно відрізняється від попередньої. Саме тому,

розкриваючи основний зміст освітніх реформ і реалізації освітньої інноватики всіма суб'єктами освіти, ми вважаємо найбільш перспективним напрямком сучасної філософії освіти відповідальну інноваційну культуру.

5.2. Проблема оптимізації співвідношення традицій та інновацій в освітньому процесі в контексті становлення інноваційної культури особистості

Як вже зазначалось, інноваційна культура спрямована у бік майбутнього, на пошук і реалізацію шляхів, ресурсів, способів модернового суспільного поступу в умовах сталого розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів і цінностей.

Встановлено, що при дослідженні феномену інноваційної культури, на перше місце виходять можливості індивіда як суб'єкта, що слугують для оптимізації процесу засвоєння, переробки та створення інноваційно-культурних цінностей. Проте, такий суб'єктивний бік культури тісно пов'язаний із об'єктивними умовами.

Шевченкове «і чужому навчайтесь й своє не забувайте» цілком справедливо може слугувати принципом оптимізації співвідношення традицій та інновацій в освітньому процесі. На жаль, останнє забувається. Досить помітна група вчених і педагогів інноватику сприймає з неприхованою тривогою. В той же час, не менш чисельна група прагне безапеляційної інноватики в освіті, яка, за їх думкою, є саме тим процесом, який виведе нашу освіту на рівень європейського і світового простору. Дискурс породжує проблему, яка постає як проблема оптимізації. Зупинимось на цьому більш детально.

В останні роки, у зв'язку з реформою системи освіти в нашій країні, активно обговорюються питання про співвідношення інновацій і традицій в освіті. З одного боку, необхідність і неминучість взаємозв'язку інновацій і

традицій у розвитку педагогіки ні в кого не викликає сумніву, з іншого боку, на практиці, збалансованість цих соціокультурних феноменів порушується або в одну, або в іншу сторону. Безсумнівно, що інновації та традиції повинні розглядатися як два полюси світу освіти. Освіта – це джерело інноваційного потенціалу нації, найважливіший елемент формування людського капіталу, це сфера діяльності, де необхідно виховувати майбутніх фахівців у дусі пріоритету інноваційного аспекту розвитку, де може здійснюватися трансформація суспільних цінностей в напрямку пріоритетності творчої роботи [268, с. 152].

Традиційне в українській освіті, його роль та значення в контексті її модернізації потребує ретельного визначення, оскільки підґрунтям будь-якої інновації є саме традиція. Якщо розглядати традицію у загальнофілософському сенсі, то треба зазначити, що традиція розуміється як стійке явище, що існує тривалий час, тобто це система зв'язків сьогодення з минулим, таким чином, традиція – це своєрідна естафета, що забезпечує спадкоємний зв'язок поколінь. У традиції сконцентрований перевірений часом досвід, який дозволив попереднім поколінням досягти певного прогресу і закріпився у свідомості людей в якості позитивного знання. Але традиція, виникнувши з досвіду людського суспільства, безперервно піддається його впливу і своєю незмінною частиною – «ядром» служить його стійкості, в той час як змінна частина – «оболонка» сприяє прогресу [94].

Термін «традиція» в науковій літературі має досить різнопланове розуміння. Існує підхід, де під традицією розуміється лише щось відстале, віджиле, що заважає розвитку, така собі спадщина минулого, яка безглуздо відтворюється в сучасності. Відповідно до іншої точки зору, традиції розглядаються як елементи соціокультурної спадщини, що передаються від покоління до покоління і зберігаються у суспільстві протягом тривалого часу, які виступають в ролі регулятора внутрішніх цивілізаційних процесів. Традиції, що формують образ цивілізації, найбільш яскраво проявляються в культурі. Традиція в онтологічному сенсі – це не збереження або зміна, а

щось постійне всередині змін, константне у розвитку, абсолютне у відносному, вічне в тимчасовому. В педагогіці - це той фундамент, на якому ґрунтується нове. Це ідеї, підходи, методи, технології, тобто комплекс елементів, які несуть в собі прогресивний початок, що дозволяє в змінних умовах і ситуаціях достатньо ефективно вирішувати завдання сучасної освіти, які включають в себе процес становлення нового підходу, стилю мислення і т.п. [387, с.19].

Традиції, на яких ґрунтується освіта, покликані зберігати спадкоємність і легітимізувати циклічний характер буття як просте відтворення знань. Р.Б. Вендровська сутність цього феномена визначає як закон, що фіксує стійкі зв'язки між педагогікою, соціумом і культурою; як історично мінливий «спосіб розвитку людської культури, у тому числі і освіти» [69, с. 35]. Однак сьогодні традиції, не втрачаючи в цілому впливу на свідомість людей, поступово відходять на другий план, стають менш важливими чинниками в культурно-педагогічному форматі суспільного життя. Як визначає С. Рик, «глобалізаційна свідомість запозичує у традицій необхідні в даний момент аспекти і використовує їх у своїх цілях, але не рефлексує над сутністю традицій у цілому. Це призводить до поступового формування формалістичного ставлення до традицій і применшення їхнього значення в контексті соціально-педагогічного досвіду людства» [308]. Це не є позитивною тенденцією, оскільки, педагогічна традиція, як і будь-яка інша, з'являється під впливом соціокультурних і особистісно-психологічних факторів. Такими факторами виступають як історично сформовані уявлення в суспільстві по даній проблемі, так і соціокультурні замовлення системи освіти, що є орієнтиром для відбору і спадкоємства педагогічних уявлень. Підставою для виділення педагогічної традиції може стати будь-який елемент освітнього процесу. Природа педагогічної традиції двоїста: вона суб'єктивна і об'єктивна. Її суб'єктивність обумовлена тим, що вона реалізується через людей і залежить від їх особистісного сприйняття. Її об'єктивність зумовлена історичними особливостями соціального та

культурного контексту [94].

У сучасних філософських дослідженнях традиція трактується як форма існування соціального духу, прагнення якої полягає у зв'язку минулого і майбутнього через сьогодення. Оскільки «традиційна» організація суспільного розвитку змінюється, інтенсифікується, досягає нової якості, визначається в традицію, то і культура не тільки змінюється, але і зберігається, а, зберігаючись, передається, фіксується. Радянський філософ А. Г. Спіркін описував цей процес так: «У результаті «революційних» перетворень, які є основною передумовою для виходу на новий рівень суспільного життя, настає нове «традиційне» суспільство. У цьому зв'язку традицію можна розглянути як певний тип відносин між послідовними стадіями об'єкта розвитку, у тому числі і культури, коли «старє» переходить в «нове» і продуктивно працює в ньому» [348, с. 8].

Базисні педагогічні традиції великих цивілізацій являють собою систему гранично загальних стереотипів, що забезпечують відтворення в теоретичній (розумовій) і практичній виховно-освітній діяльності кожного покоління певних заданих соціокультурними детермінантами рамок її реалізації, зміст, наповнення яких залежить від конкретно-історичного стану цивілізації. Традиції, як і всі соціальні феномени, переживають історію, а не представляють щось застигле, інертне і нерухоме. Одні вмирають, інші - виникають на руїнах попередніх традицій, а треті - модифікуються і існують вельми довгий час [387, с.20]. Таким чином, традиції - «це не тільки норми і принципи суспільних відносин, способи громадської діяльності, спадщина минулого чи норми поведінки людей. У них в специфічних формах закріплені результати не тільки минулого досвіду, але й зразки суспільної практики, кращі зразки, досягнуті у всіх областях соціального життя» [191, с. 72].

Цінність даного визначення в тому, що цей більш широкий погляд на поняття традиції пов'язує минуле з сучасністю і не протиставляє по відношенню один до одного поняття «традиції» та «інновації», а дозволяє

використовувати потенціал сьогоднішнього дня для формування нових традицій. Інший важливий плюс даного розуміння традиції в тому, що вона постає діяльністю, націленою не стільки з минулого в сьогодення, скільки із сьогодення в майбутнє, тобто несе прогностичний сенс.

Зміст педагогічної традиції становить система історично сформованих норм, цінностей, значень, ідей і знань педагогічної теорії і практики, що одержують вираження в системі моралі і права, мистецькій сфері і науці та відносяться до педагогічної дійсності. Елементами педагогічної традиції є тільки найбільш істотні явища педагогічного досвіду. Крім того, в самій педагогічній традиції, незважаючи на множинність притаманних їй елементів, існує якась головна ідея, яку висловлює вся традиція, і, найчастіше, дана ідея і дає сенс всій традиції [316, с. 77].

Традиції в педагогіці будь-якого народу завжди були основою для побудови національної освітньої системи, оскільки тільки народні традиції, що вийшли з життя і перевірені життям, можуть виступати в якості аксіом. Педагогічну традицію в Україні розглядають сьогодні як найбільш стійкий педагогічний феномен, основною характеристикою якого є національна специфіка. Поняття педагогічної традиції має тісний зв'язок з ментальністю [227, с. 160]. Базу сучасної української освіти складають педагогічні традиції народної педагогіки та родинного виховання, ідеї видатних українських педагогів К. Ушинського, Х. Алчевської, Б. Гринченка, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Корфа, Н. Полонської-Василенко тощо. Класична модель української педагогіки склалася також під безпосереднім впливом філософських та педагогічних ідей Я. Каменського, І. Песталоцци, І. Гербарта, Д. Дьюї. Їх спадщина становить традиційну українську матрицю, яка є основою, фундаментом впровадження і експертизи дієвості всіх сучасних інновацій. Вважається, що традиційною для пострадянського суспільства є так звана східна модель (система) освіти, а всі інновації пов'язані із запозиченнями елементів західної моделі (системи) освіти. Дослідники визначають, що у західній системі домінує

індивідуальний підхід до учня, студента, а навчальний заклад не тільки навчає, а й виховує, соціалізує, у східній системі – навпаки, головний акцент робиться на колективному навчанні та беззаперечному авторитеті вчителя. Як відмічає І. Нечитайло, у сучасній Європі спробували піти третім шляхом, узяти із західної та східної систем все найкраще і найкорисніше та об'єднати задля одержання максимально високої якості освіти. Саме на таке поєднання й орієнтується Болонський процес. Основним завданням при цьому є забезпечення гармонійності поєднання, пошуку балансу між старим та новим, традиційним та інноваційним [255, с. 134]. Зрозуміло, що для кожної окремої країни такі пропорції мають бути різними, тому пошук оптимального співвідношення є основним завданням науковців, що досліджують проблеми освіти.

Іншою фундаментальною формою спадкування поряд з традицією є інновація (або перетворення). Інновація являє собою такий порядок спадкування, при якому успадковане несе в собі новий сенс і служить іншому призначенню. Мета інновації не у відновленні старого, а в породженні нового змісту [226, с. 128]. Очевидно, що осмислення механізмів формування та функціонування інновації дозволяє представити традиції та інновації у вигляді певної цілісності, що включає систему норм, ідеалів, ціннісних установок. Традиція ж розуміється як система нормативів, світоглядних принципів, ціннісних установок, що регулюють інноваційну діяльність, та виступає як історично визначений, соціальний за своєю природою критерій відбору тих інновацій, які можуть забезпечити розвиток існуючої нормативної системи або започаткувати нову. Завдяки цьому новаторська діяльність розуміється як соціально організований процес, раціональне управління яким забезпечить вироблення найбільш ефективних засобів, що регулюють духовні відносини в суспільстві [387, с.22].

Таким чином, традиційність є іманентним принципом соціокультурної самоідентифікації та самостановлення людини та ключових суспільних спільнот. Адже проблема самовдосконалення та становлення цілісної

особистості хвилювала людство завжди. Усвідомлене самовдосконалення особистості, її духовне зростання є провідними категоріями всіх епох історичного розвитку людства. Освіта ж в цьому аспекті виступає ключовим механізмом соціокультурного спадкування. Освіта є найбільш потужним, розвиненим та адаптивним з таких механізмів, адже її первинне покликання полягає саме у введенні людини в світ, створений попередніми поколіннями, у вихованні в людині здатностей до активного сприйняття та перетворення культурних форм та цивілізаційних можливостей. Освіта як система передачі та відтворення, індивідуалізації та феноменологізації об'єктивних суспільних цінностей та соціокультурного досвіду в цьому аспекті відіграє роль стабілізуючого та інтегрального елементу процесу соціального розвитку [437, с. 390].

«На сьогодні стає зрозумілим той факт, що сучасна модель освіти повинна бути, з одного боку, орієнтованою на перспективу, а з іншого – не може не спиратися на традиційні для даної культури цінності та ідеали, на історично сформовані уявлення про педагогічний процес і характер взаємодії його суб'єктів. Втіленням спадкоємних зв'язків, усталених у вітчизняній педагогіці, є педагогічна традиція. Історико-педагогічний процес неможливий без традиції, оскільки саме вона зберігає його цілісність» [176, с. 289]. Таким чином, традиція являє собою як внутрішній механізм, що дозволяє освітній системі впорядковано зберігати власну цілісність та інтегрованість, так і засіб включення освіти в якості підсистеми в єдину систему соціокультурного та цивілізаційного розвитку.

Досліджуючи інноваційну культуру, важливим нині постає уміння вписати інновації у традицію. Традиції, безперечно, складають каркас культурного життя, колективну пам'ять суспільства, забезпечують передачу цінностей від покоління до покоління. Завдячуючи їм, з одного боку, людина комфортніше опановує досвід минулого та більш упевнено орієнтується у теперішньому, а з іншого боку, без новацій суспільство неспроможне розвиватися, саме вони обумовлюють соціокультурні трансформації. Отже,

здатність до новацій є важливою властивістю взаємодії культури та цивілізації.

Треба зазначити, що у XXI столітті освіта постала перед низкою історичних викликів. Перший – це необхідність забезпечити високу функціональність людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна покоління людей.

Другий – це необхідність сформуванню на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права кожного стати і залишатися самим собою у відповідності зі своїми природними здібностями, що лише й зможе забезпечити високий рівень демократії суспільства.

Третій – це необхідність виробити у людини здатність до свідомого і ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому, інформаційному суспільстві, де зростає комунікативність життя та інформаційна насиченість середовища життєдіяльності. Ці та інші вимоги щодо освіти зумовлюють необхідність перегляду ряду значних традицій, усталених упродовж десятиліть та століть характеристик та норм освітньої діяльності [76, с. 111].

Інновації в освіті так само необхідні і неминучі, як і традиції. Однак інновації самі по собі не можуть стати панацеєю у вирішенні проблем сучасної освіти, оскільки здатні привести до страхітливих руйнувань системи освіти, а значить, до знищення професійного та особистісного самовизначення цілого покоління людей, а як наслідок цього, може бути, і всієї держави [191, с. 72]. Кожна інновація має бути виважена, науково обґрунтована, доцільна та спадкоємна традиціям.

У вітчизняній науці дискутується питання щодо двох основних джерел інновації – запозичення передового закордонного досвіду, з одного боку, та власних інноваційних розробок, з іншого. Крім того вітчизняні вчені розглядають інновацію в освіті як:

- процес створення, поширення та використання нових засобів для

розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувались по-іншому;

- результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем;
- актуальні, значущі і системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток [76, с.111].

Інновація тісно пов'язана із процесами модернізації освіти, які визначаються як процес, система підготовки людини до повноцінного життя в умовах модернізаційного суспільства. Як підкреслює український дослідник В. Кремень «Розвиток людини і розвиток суспільства – категорії взаємозалежні. Жодна сфера не впливає на розвиток людини так, як освіта. Розвиток людини – основний показник суспільного та виробничого прогресу, тим паче, коли суспільство ввійшло в поле нових інформаційних технологій, коли надзвичайно багато залежить від здатності людини реалізувати себе. І якщо країна не в змозі підтримувати пріоритетність розвитку освіти, про краще майбутнє можна вже не говорити» [189, с. 12].

Як зазначає О. Навроцький, реалії українського соціуму, який проходить складний, трансформаційно насичений період розвитку, загострюють проблематику, що входить до предметного поля інноваційних процесів, а також порушують коло питань, пов'язаних із визначенням іншого предметного поля – суттєвих моментів суспільства знань. Обидва предметних поля мають спільний сегмент – освітній простір, який характеризується високою концентрацією інновацій, що є характерним насамперед для вищої освіти [247, с. 4].

Траєкторія стратегії змін (потреба і практика) продиктована тими фундаментальними тенденціями, що відбуваються в наш час в усьому світі та стосуються безпосередньо кожної освітньої системи: поширення значення інформаційних технологій, глобалізація, лібералізація освіти, формування

суспільства знань тощо.

Новий тип глобалізованого суспільства призводить до прискорення темпів усіх напрямів цивілізаційного розвитку, різкої зміни ціннісних орієнтацій в освіті, порушення принципу доповнюваності між традиціями як способом збереження соціокультурного досвіду та інноваціями, націленими виключно на творчість і досягнення нових знань. Вплив тенденцій глобалізації надає сучасній соціоосвітній ситуації значної нелінійності, яка проявляється в різкому обриві традицій і переважанні інновацій в освіті. Саме порушення співвідношення між традиціями та інноваціями свідчить про входження освіти в стан кризи, при якому вона не втрачає своїх сутнісних рис, а, навпаки, продовжує залишатися каналом утвердження культурної ідентичності, національної самосвідомості та світовідчуття народу [308]. Традиції та інновації гармонійно поєднує в собі інноваційна культура, яка сприяє взаємозв'язку соціокультурного розвитку з викликами цивілізації.

Глобальна криза освіти обумовлена також дефіцитом досвіду реалізації творчої сутності людини, яка сприяла б розкриттю її інноваційних здібностей. Останнє робить нагальним перехід від авторитарної педагогіки до педагогіки співробітництва, вимагає такої організації навчально-виховного процесу, ефективність якого визначатиметься вже не засвоєнням знань, умінь і навичок, а розвитком інноваційного мислення, формуванням постійної потреби у саморозвитку і творчості шляхом самоосвіти і самовиховання. Освіта у новій парадигмі потребує радикальних змін, оновлення. Його основними напрямками є гуманізація, гуманітаризація, фундаменталізація, індивідуалізація, інноваційний характер освіти, демократизація, інноваційний менеджмент та міжнародна інтеграція [247, с. 18]. Отже, освіта, будучи головним механізмом формування інтелектуального капіталу особистості як основної умови її конкурентоздатності, головним чином, ставить за мету сформувати та мотивувати подальше розгортання творчого потенціалу людини.

Таким чином, можна визначити низку ідей, які повинні надати траєкторію змін та інновацій в освіті XXI століття.

Перша ідея – гуманізація освіти як корінний поворот від технократичної мети, тобто забезпечення виробництва кадрами, їх пристосування до потреб виробництва, до гуманістичних цілей становлення та розвитку особистості, створення умов для її самовизначення та самореалізації. Гуманізація освіти передбачає створення найповніших можливостей будь-якої освітньої діяльності для всіх верств населення, не зважаючи на стать, соціальний статус чи вади здоров'я.

Друга ідея – демократизація освіти як перехід від жорсткої централізованої і однакової системи організації навчання до створення умов для кожного навчального закладу, кожного викладача і студента з метою повного розкриття ними своїх можливостей і здібностей. Це втілення принципів педагогіки співробітництва та партнерства, створення органів самоврядування та реальний процес автономізації вищих навчальних закладів.

Третя ідея – випереджаюча освіта, при якій рівень освіти людей, рівень особистісного розвитку будуть випереджати і формувати рівень розвитку виробництва, його технологій та суспільства в цілому.

Четверта ідея – безперервність освіти як перехід від конструкції «освіта на все життя» до конструкції «освіта через усе життя» [96, с. 64]

Таким чином, необхідність у інноваційній педагогічній діяльності в сучасних умовах розвитку суспільства, культури та освіти визначається низкою обставин.

По-перше, соціально-економічні перетворення зумовили необхідність докорінного оновлення системи освіти, засобом якої виступає інноваційна спрямованість діяльності, що включає в себе створення, освоєння та використання педагогічних нововведень.

По-друге, посилення гуманітаризації змісту освіти, безперервна зміна обсягу, складу навчальних дисциплін, введення нових навчальних предметів

вимагають постійного пошуку нових організаційних форм, технологій навчання.

По-третє, якщо раніше інноваційна діяльність зводилася в основному до використання рекомендованих зверху нововведень, то зараз вона набуває все більш вибіркового, дослідницького характеру. Саме педагог має стати ініціатором інновацій щоб процес відбувався «знизу».

По-четверте, в умовах ринкових відносин створюється реальна ситуація конкурентної боротьби. Кожен навчальний заклад, щоб вижити, повинен бути конкурентоспроможним [94].

За перелічених умов єдиною можливістю існування освітньої системи є педагогічні інновації – це такі актуально значущі й системні новотвори, які самоорганізуються. Вони виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень та стають перфективними для еволюції освіти й позитивно впливають на її розвиток.

На переконання О. Романовського [310, с. 4 - 5], розвиток інноваційного процесу в освіті припускає органічну цілісність низки заходів:

- по-перше, створення творчої атмосфери в освітньому просторі університету, культивування інтересу в педагогічному співтоваристві до ініціатив і нововведень;

- по-друге, створення організаційно-методичних умов для прийняття і дії різноманітних нововведень;

- по-третє, ініціювання розробки, проектування педагогічних систем, моделей підготовки майбутніх професіоналів і механізмів їхньої всебічної апробації, впровадження й підтримки;

- по-четверте, інтеграція найбільш перспективних нововведень продуктивних проектів у реально діючі освітні системи й переведення спроектованих інновацій у режим постійно діючих експериментальних освітніх установ.

В роботах української дослідниці О. Скубашевської інноваційний розвиток освіти розглядається як відповідь на потреби інформаційного

суспільства, де інтелект, знання людини, її науковий, освітній та культурний рівень постають у якості стратегічного ресурсу суспільно-історичного поступу. Впровадження інновацій в освіту є завданням стратегічного значення [337, с. 3]. Традиційна освіта вже не в змозі задовольнити потреби інформаційного суспільства. Вона не встигає за часом, запізнюється з нововведеннями, надто повільно реагує на наукові досягнення, важко розпізнає й впроваджує новітній соціально-практичний і загальнокультурний досвід. Зберігаючи загальні освітні і культурні традиції, традиційна освіта забезпечує стабільність суспільного поступу в той час, як впроваджуючи прогресивні нововведення, інноваційна освіта готує своєрідний прорив у невідоме, виховує творчу особистість, здатну переступити горизонт наявного знання й кинути виклик майбутньому. Саме тому, розглядаючи перспективи освіти ХХІ століття, вчені й педагоги все більш наполегливо говорять про необхідність її модернізації на основі інновацій, опрацьованих вітчизняним, європейським і світовим педагогічним досвідом.

Джерелом інновації є цілеспрямований пошук ідеї з метою розв'язання суперечностей, її освоєння відбувається шляхом апробації в формі педагогічного експерименту або пілотного впровадження. Розвиток інновації залежить від того, наскільки соціально-психологічне середовище потребує нової ідеї. Подальше існування інновації пов'язане з переходом у стадію стабільного функціонування. Отже, інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Слово «інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації [119, с. 14].

Безперечно, що інноваційній освіті необхідно «інноваційне навчання», процес і результат якого стимулює інноваційні зміни в існуючу культуру, соціальне середовище. Такий тип навчання крім підтримки існуючих

традицій пов'язаний з творчим пошуком на основі наявного досвіду і тим самим з його збагаченням [226, с. 124]. Інноваційне навчання в самому загальному сенсі являє собою інститут оновлення культури. Результатом і передумовою такого навчання та соціальних взаємодій виступає інноваційна культура як вид самостійної діяльності та адаптація до прискорення соціокультурного розвитку.

Інновації передбачають формування нових педагогічних реалій і виникнення нової культурної традиції. Вони повинні покращувати якість життя людей. Зміна системи освіти на інноваційну необхідна і виправдана в тій мірі, в якій забезпечує підвищення якості освіти до рівня, відповідного потребам сучасного сталого суспільного розвитку, прогресу науки і техніки, збереженню національної незалежності і суверенітету в умовах глобалізації.

Для забезпечення викликів сьогодення та втілення інновацій в освіту, у світовій педагогічній практиці останні десятиліття інноваційний процес супроводжується відходом від навчання, яке носить переважно репродуктивний характер, коли робота педагога орієнтована, насамперед, на повідомлення знань і способів дій, які передаються учням в готовому вигляді, а вчитель є єдиною дійовою особою навчального процесу [224, с. 27]. Такий тип освіти отримав назву педагогіки-партнерства, чи педагогіки-співробітництва. До сучасних інноваційних підходів відноситься також проблемне навчання, яке спрямоване на забезпечення його дослідницького характеру, організацію пошукової навчально-пізнавальної діяльності на основі рефлексії; компетентнісне навчання, тобто створення не певної суми знань, а значущих компетенцій особистості; особистісно-орієнтоване навчання та концепція людиноцентризму в педагогіці.

В даний час в Україні йде становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір. Цей процес супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу. Відбувається модернізація освітньої системи – оновлюється зміст, використовуються сучасні підходи, формується інший

педагогічний менталітет. Сьогодні в освіті проголошений принцип варіативності, який дає можливість педагогічним колективам навчальних закладів вибирати і конструювати педагогічний процес за різними моделями, включаючи авторські.

У цьому напрямку і здійснюється прогрес в освіті: розробка різних варіантів змісту, використання можливостей сучасної дидактики щодо підвищення ефективності освітніх структур; наукова розробка і практичне обґрунтування нових ідей і технологій. При цьому важлива організація діалогу різних педагогічних систем і технологій навчання, апробування у практиці нових форм, додаткових і альтернативних державній системі освіти, використання в сучасних освітніх умовах цілісних педагогічних систем минулого [90, с. 18]. У сучасному світі статус і місце кожної держави, конкурентні переваги на глобальному рівні значною мірою визначається її інтелектуальним потенціалом і здатністю створювати нові технології. У цих умовах вчителю необхідно орієнтуватися в широкому спектрі сучасних інноваційних технологій, ідей, шкіл, напрямків, використовувати весь арсенал українського та світового педагогічного досвіду [199, с. 63]. І саме інноваційна культура сприятиме створенню умов ефективного використання та реформування інноваційного потенціалу як особистості, так і суспільства в цілому.

При цьому в сучасному суспільстві є розуміння того, що інновації в педагогіці стали необхідністю, але разом з тим формують зону ризику. Відмовившись від колишніх правил і стандартів навчання, суспільство зіткнулося з новими проблемами, наприклад з тим, що на практиці нова система призводить до порушення організації навчального процесу, зниження вимог, довільної адаптації навчальних програм під низький рівень учнів, завищення оцінок тощо. Можна виділити і ряд конкретних протиріч, які притаманні і для вітчизняної освіти і до теперішнього часу не тільки не вирішені, але і загострюються. До них відносять, наприклад, такі протиріччя, як: між стандартизованим навчанням всіх учнів та їх індивідуальними

здібностями і інтересами; між бурхливим розвитком науки і реальними пізнавальними можливостями учнів; між тенденціями до спеціалізації навчання і завданням різнобічного розвитку особистості; між панівним в школі репродуктивним навчанням і потребою суспільства в людях з розвиненими творчими здібностями [224, с. 28].

Інше протиріччя впливає з розуміння терміну інновація, який вчені-економісти, що ввели цей термін в практику, розуміли як безпосереднє перетворення будь-якого наукового відкриття в певну технологію або продукт, таким чином розуміючи прибуток основною мірою для визначення ефективності інновацій. Але, якщо розглядати соціальну сферу, а тим більше сферу освіти, то слід зазначити, що тут даний показник вже не працює. Аналізуючи ефективність інноваційних процесів в освіті, насамперед слід враховувати зміни саме якісних складових підсумкового результату. Освітнім (педагогічним) інноваціям так само може бути властиво отримання ефекту від впровадження не відразу, а через досить тривалий проміжок часу, що відбивається на складності визначення позитивного чи негативного результату від їх застосування. Можна сказати, що головним показником ефективності інновацій в освітньому процесі на сьогоднішній день вважають «прогресивне джерело у розвитку школи або вузу в порівнянні зі сформованими традиціями і масовою практикою» [166, с. 36].

Саме тому експерти, даючи негативні оцінки проведеної освітньої політиці, вказують на поспішність, необдуманість кроків у бік кардинальних, системних змін, попереджають про незворотність їх руйнівних наслідків, втрати кадрового потенціалу в системі освіти. Особливу заклопотаність викликає те, що наслідком пережитих суспільних трансформацій став різкий розрив з традицією і однобокий крен у бік інновацій та західного досвіду на шкоду вітчизняному. «Так, наприклад, в рамках нав'язаної суспільству парадигми компетентної освіти допускається, що людині не обов'язково бути освіченою і високодуховною. Головне – бути затребуваним і успішним фахівцем. Крен у бік вихваляння в людині «ринкових» якостей суперечить

духу і культурі нашого народу і не меншою мірою цілям новаторства в освіті. Спроба повернути систему цінностей, поставити її з ніг наголову, з одного боку, підточує моральні основи суспільства. З іншого боку, маючи багатовікову культуру, відкриту для розвитку і збагачення, суспільство копить незадоволеність якістю змін» [224, с. 28]. Така позиція переконливо свідчить про необхідність поміркованості інновацій, особливо коли вони нав'язані ззовні та не є наслідком еволюційного розвитку вітчизняної освітньої системи.

Таким чином, розглядаючи сучасні інноваційні тенденції освіти, можна виділити п'ять наступних основних напрямків, які складають обличчя інноваційної освіти сьогодні:

1. Розвиток багаторівневої системи освіти. Безперечною перевагою такої системи освіти є більш широка мобільність як в темах навчання, так і у виборі майбутньої спеціальності і спеціалізації.
2. Інтенсивний розвиток дистанційної освіти, оснащення інститутів та університетів сучасними інформаційними технологіями, а також підключення вузів до системи Internet.
3. Інтеграційні процеси у сфері вищої освіти (у тому числі Болонський процес): інтеграція вузів з престижними в країні та світі вищими закладами освіти, що поступово починає призводити до появи так званих університетських комплексів.
4. Перехід вищої школи на самофінансування.
5. «Оновлення» вищої освіти з урахуванням сучасних вимог і світових стандартів [166, с. 36].

Недостатньо визначити вектори та траєкторії змін, як і недостатньо запозичити певні прогресивні та сучасні технології освіти. Як зазначає В. Кремень, інновація – це не лише нововведення, але й здатність до нового мислення, до переосмислення існуючих теорій, старих істин, правил, норм та поведінки в науці, освіті, політиці, культурі тощо. Ніяке нововведення не відбудеться, якщо саме не буде інноваційним. Крім того, сама динаміка

мінливого світу вимагає інноваційного мислення. Проникаючи в сутність реалій – соціальних, економічних, освітніх, культурних, інноваційне мислення здійснює зворотній вплив на їх розвиток, в кінцевому рахунку на темп і якість суспільного розвитку, на спосіб діяльності і поведінку соціального суб'єкта – людини, колективу, співтовариства [185, с.10]. В даному контексті, наполягає дослідник, треба констатувати необхідність формування інноваційної людини, бо саме вона може осмислити ті проблеми та суперечності, які породжує сучасний етап розвитку суспільства, що характеризується інформаційним вибухом та глобалізаційними процесами.

Ця особливість вимагає від людини пошуку нового розуміння, нової стратегії мислення, нового типу культури. Головною особливістю інноваційної людини в умовах глобалізації стає її інноваційна поведінка, яка обумовлює здатність прийняття раціональних рішень заради майбутнього. Лише така людина може бути конкурентоспроможною.

Інноваційна природа сучасної освіти та педагогічні інновації повинні перетворитись на основний фактор зростання конкурентоспроможності нашої країни в умовах сталого людського розвитку. Упровадження інновацій у сферу освіти – це складний процес, який передбачає поступове оновлення і вдосконалення змісту, методів, засобів, педагогічних технологій, що, безумовно, впливає на якість педагогічного процесу. Так, В. Загвязинський вважає: нове в педагогіці – це не лиш ідеї, підходи, методи, технології, які у таких поєднаннях ще не висувались або ще не використовувались, а й той комплекс елементів чи окремі елементи педагогічного процесу, які несуть у собі прогресивне начало, що дає змогу в ході зміни умов і ситуацій ефективно розв'язувати завдання виховання та освіти [132, с. 11].

Підсумовуючи треба наголосити, що сьогодні у сфері освіти України чітко визначилися такі тенденції до втілення інновацій:

- 1) розширюється різноманітність форм і напрямів підготовки кадрів, зростає обсяг випуску фахівців ринкового профілю за новими спеціальностями, які орієнтуються на платоспроможний

попит з боку населення;

- 2) зростає роль недержавного сектору освіти і посилюється конкуренція між навчальними закладами в боротьбі за споживача. Часто ВНЗ проводять самостійні дослідження ринку послуг у сфері освіти, на цій основі розробляють оригінальні освітні програми;
- 3) розвивається менеджмент освіти, що сприяє поліпшенню кадрового потенціалу навчальних закладів, розширенню можливостей використовувати сучасні методики навчання, інтеграції навчальних закладів в різні освітні комплекси;
- 4) підвищується рівень доступності вищої освіти;
- 5) поліпшується технічне забезпечення процесу викладання, зокрема, впроваджуються електронні підручники, віртуальні засоби навчання, сучасні системи керівництва процесом освіти на базі програм дистанційного навчання [268, с. 156].

З іншого боку, неспроможність і безрезультатність реформ, які впроваджуються зараз у вітчизняну освітню практику, полягають у тому, що всі вони ніби «ковзають по поверхні». Відбувається лише зміна форми освіти відповідно до вимог Болонського процесу. Що ж стосується змісту, то тут повний безлад. Унаслідок цього маємо суперечність – невідповідність результатів освітнього процесу потребам індивіда та суспільства [255, с. 138]. У зв'язку з цим критичне переосмислення традицій і поміркований підбір інноваційних орієнтацій європейського освітнього простору стає головним завданням педагогічної теорії та освітньої практики.

Самобутність як універсальна властивість традиційних освітніх систем передбачає не консервацію традицій, спрощення та формалізацію освітніх систем, а навпаки, постійне ускладнення, зміцнення ядра освіти, навколо якого накопичуються інновації. Засвоєння нових освітніх технологій є основою саморозвитку освіти. У зв'язку із цим практично всі самобутні сучасні освітні системи, які базуються на традиційних формах, не можуть

повністю уникнути зовнішніх запозичень, тому що процеси глобалізації створюють нові умови, у яких розвивається сучасна освіта. Отож, самотність освіти, яка базується на традиційних формах, не може розглядатися сьогодні як основоположний фактор її інноваційного розвитку [308].

З іншого боку, суттєвою характеристикою інноваційних процесів є ідеї, виведені з багатьох традицій минулого. Як писав російський історик і філософ П. Савицький, «повільно, століттями зусиль, створюється традиція. Сяючих вершин самостійної, основоположної творчості народ досягає нелегко. До них веде довгий і важкий шлях поступового сходження. Кожен крок вперед стає можливим тільки тому, що зроблений попередній. Той, хто втрачає традиції скочується вниз. Але горе тому, хто обмежується тільки охороною традиції. Якщо чинити так, це означає, що і традиції, яку охороняють, залишилося жити недовго. Немає традиції поза безперестанної творчості, поза затвердження її в найбільш досконалих, найбільш відповідних характеру саме даного часу формах ... » [227, с. 160]. Отже, традиції та інновації можна і необхідно розглядати як особливо значимий культурний та історико-педагогічний феномен, тому саме завдяки їхній взаємодії не тільки освіта, але і всі інститути суспільного життя в епоху соціальних потрясінь і реформ залишаються здатними до стійкого саморозвитку.

Одним з найсильніших факторів, що впливають на традицію, є ціннісний вибір поколінь. Він, як і зовнішні фактори, призводить до мінливості традиції у двох напрямках - «горизонтальному» і «вертикальному». Перший характеризує зміну традиції в процесі її збагачення, пристосування до нових обставин у суспільстві. Другий - «вертикальний» - відбувається в часі як зміна етапів. У цьому випадку традиція може піддаватися дуже глибоким змінам.

Сам процес розвитку традицій можна розглядати як ряд етапів. Спочатку з'являється значуща для особистості або групи людей ідея, потім

проходить апробація та реалізація цієї ідеї різними способами, після чого відбувається відбір найбільш відповідного способу, який отримує визнання суспільства. Далі до нього привносяться нові елементи, що не порушують його основу, тобто взаємозв'язок нового і старого забезпечується толерантним ставленням нових поколінь до цінностей минулого. Якщо ж традиція набуває різкої суперечності із зміненими соціально-культурними умовами, то вона або відмирає, або замінюється інновацією, яка може згодом стати новою традицією. Можна сказати, що «горизонтальні» і «вертикальні» зміни традиції характеризують дві її найважливіші властивості: переривчастість і перманентність [94].

Традиції української освіти у площині сьогодення лежать у радянській освітній системі, ставлення до якої дуже неоднозначне серед освітян та широкого загалу. Безперечні успіхи та досягнення української радянської освітньої системи із фундаментального навчання та виховання особистості сьогодні нівелюються та піддаються нищівній критиці. Але найчастіше ця критика не є обґрунтованою, не базується на фактах та статистиці, а є лише відображенням емоційного ставлення до минулого взагалі. Як зазначає І. Нечитайло, висновки американських дослідників нашоствують на думку про те, що, незважаючи на критику, збереження основ традиційної для нас (радянської – східної) моделі освіти є тим стартовим майданчиком, з якого потрібно починати рух уперед, а тому будь-які інновації та запозичення мають «нарощуватися» саме на цю основу [255, с. 137]. Більш виважено треба підходити до тих принципів, що запозичуються із західної моделі освіти. По-перше, це плюралізм: ідей, думок, підходів; можливість їх безболісного спільного існування на правах істини, чого не було у радянській моделі освіти. В той же час слід розуміти, що безмежний абсолютний плюралізм – це анархія та руйнування, тому перше завдання соціально-філософського осмислення освіти – замислитися про встановлення якихось меж такої різноманітності, надання методологічного підґрунтя співвідношенню свободи та необхідності.

По-друге, це індивідуальний підхід у навчанні. Це, безперечно, те чого бракує українській системі освіти на всіх її ланках, але реалізувати такий підхід у тому вигляді, який він насправді повинен мати, у вітчизняних умовах досить складно, оскільки він потребує дуже великих змін в структурі, змісті та фінансуванні освіти, що аж ніяк не вписується у державну політику фінансування навчальних закладів сьогодні.

По-третє, лібералізм і рання спеціалізація, що за умов швидкості інформаційних процесів економить час та ресурси, але в умовах підвищеної соціальної нестабільності та невизначеності, в яких перебуває сьогодні кожен громадянин нашої держави, прогнозувати, планувати своє майбутнє навіть на рік вперед – завдання непросте та ризиковане [268, с. 89]. Крім того, соціальна аномія створює підвищений рівень соціальної незрілості та інфантилізму, коли обрання освітніх стратегій відбувається виключно на матеріальному підґрунті (престиж професії, ціна контракту тощо). За висловленням російського дослідника А. Сурмава: «Якщо мотивом вибору виступає голий матеріальний інтерес, то і мислення, яке «вільно» розвивається у наших студентів, буде мисленням економічно визначеним, економічно обмеженим, а отже, по суті, – скованим» [379, с. 137]. Лібералізм, як форма мислення також можливий тільки на підґрунті сформованості ціннісного базису та зрілої соціальної позиції.

Однією з основних тенденцій розвитку інноваційних процесів в українській освіті є поширення інновацій у сфері виховання вузівської молоді. Радикальні зміни у вітчизняній системі освіти неможливі без виховних інновацій, які торкаються як загальної стратегії навчально-виховного процесу, так і його організації, стосунків між студентами та викладачами. Імперативи демократизації, національного самоствердження обумовили необхідність звернення до такого резерву самооновлення, яким є виховання й особистісно-орієнтоване навчання. Інноваційні виховні практики обумовлені у вузах загальними для українського соціуму настановами. Це стратегія національного відродження, демократизація та

європейський вибір. Разом вони утворюють смислову серцевину ідеалу формування молодого фахівця незалежної України, що знаходить вираження у синтезі національної та європейської ідеї. Європейська орієнтація в освіті та вихованні належить до кардинальних інновацій у рамках вітчизняної вищої школи. Це здобуток років незалежності, адже інформаційна та культурна відкритість українського суспільства, здійснення демократичних перетворень, зміна зовнішнього політичного курсу сприяли усвідомленню необхідності засвоєння європейського педагогічного простору. Синтез української та європейської ідеї на раціональній основі дозволяє перейти до постконвенціональної моделі патріотизму, що сприятиме оновленню як політичного, так і національно-патріотичного виховання [247, с. 24].

Українські вчені В. Андрущенко та В. Савельєв виділяють європеїзацію як одну з основних тенденцій сучасного суспільного розвитку і пропонують трактувати її як «європейську відповідь на виклики глобалізації та інтернаціоналізації» [13, с. 62-71]. «Під європеїзацією освіти слід розуміти здійснення інтеграції національних систем освіти в єдиний європейський освітній простір, заснований на такій саморефлексії національної системи освіти, яка, базуючись на національній ідентичності та своєрідності, включає в якості компонента європейську самосвідомість. Європеїзація, як процес соціокультурної освітньої модернізації, - це джерело ідей, смислів, задумів, починань, проєктів для національних освітніх систем, в тому числі, для освітніх систем країн СНД» [2, с. 85].

Ідея європеїзації вищої освіти повинна знайти своє втілення в основній меті освітньої політики України з тим, щоб орієнтувати громадськість на створення умов для здійснення європеїзації та розвитку людського потенціалу в контексті вироблення європейської самосвідомості. При цьому слід враховувати, що нова система управління освітою в Україні утверджується як державно-громадянська. Вона повинна враховувати також і регіональні особливості, тенденції до автономності вузів, конкурентності освітніх послуг, їх орієнтації не на відтворення, а на розвиток [268, с. 151].

Але, треба враховувати, що європеїзація освіти не тотожна запозиченню ідей, принципів та інновацій, оскільки будь-яка освітня інновація це перетворення суспільства. Як зазначає О. Навроцький, освітня інновація може розглядатися як подія, що ставить під знак питання усі попередні практики, вимагаючи широкого пояснення причин та наслідків соціальних дій, спрямованих на розробку, легітимізацію та впровадження інновацій [247, с. 8]. У такому випадку головним питанням постає необхідність легітимізації нововведень, насамперед таких, що торкаються інтересів усього населення в цілому, як це має місце у випадку вищої освіти, загострює питання щодо якісної характеристики експертних оцінок.

Загальна тенденція втілення інновацій така, що використання освітніми установами ряду сучасних освітніх технологій носить масовий характер, і або ці технології перестають бути інноваційними, або потрібна експертиза якості та доцільності їх використання. Сучасній школі пропонується досить велика кількість інноваційних технологій, але, як показує практика, спектр їх використання обмежений, результати їх застосування не вимірюються, ефективність часто не досліджена. Це дуже небезпечно, адже у процесі впровадження інновацій в освітню практику можуть виникнути такі проблеми: кардинальний злам попередньої педагогічної системи; переривчастий характер використання в навчально-виховному процесі інноваційних педагогічних технологій; формалізм у роботі навчального закладу (коли інноваційна технологія використовується в якості рекламного щита). Традиційне для слов'янської педагогіки поєднання виховання розуму і серця, а в пізньорадянську добу – гармонійний розвиток особистості – сьогодні, нажаль, до освіти часто не входить. У контексті поставлених проблем виникає вже необхідність відродження традицій, насамперед вітчизняної освіти: орієнтації системи шкільної освіти на формування повноцінної особистості, духовно і морально стійкої, історично вірно орієнтованої, спрямованої до творення і творчості; утвердження духовних начал і високих моральних, громадянських і патріотичних ідеалів особистості

на протигагу масовій культурі; широке розгортання в сім'ї і в школі просвітницької роботи з формування духовно здорової особистості орієнтованої на створення [199, с. 64]. Зрозуміло, що вирішення цих основних нагальних завдань по затвердженню повноцінної освіти в нашій країні пов'язано з особистістю Учителя, з відродженням образу «вчителя-наставника», «вчителя-вихователя», який не тільки координує роботу учня, а й «наставляє», «підживлює» його морально, вказуючи вірні життєві орієнтири.

Таким чином, аналіз української освіти показує, що актуальною проблемою розвитку є проблема відповідності освітніх систем потребностям розвитку цивілізаційних і культурних процесів. В якості стратегічних напрямків вдосконалення освіти України цілком виправдано визнані наступні [268, с. 157]:

- по-перше, посилення ціннісних аспектів наявної системи освіти і перетворення її в засіб підготовки всього населення до нових умов життя і інструмент розвитку економічної могутності держави, формування громадянського суспільства;

- по-друге, впровадження в структуру і зміст освіти змін, орієнтованих на створення нового менталітету і компетентності, необхідних для успішних дій в демократичній та правовій Україні з регульованою ринковою економікою;

- по-третє, підвищення міжнародного рейтингу освіти України та її рівноправна інтеграція в європейський і світовий освітній простір.

Як зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 - 2021 роки, модернізація і розвиток освіти та науки повинні набути випереджального неперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні [299]. Призначення освіти – забезпечувати умови для всебічного розвитку особистості, виховання громадянина – патріота, а в стратегічному плані – створення дієвої неперервної системи освіти як базису соціальної і професійної мобільності населення, формування

демократичного, консолідованого суспільства, сталого та прискореного розвитку України. Ці стратегічні напрями є постійним пріоритетом державної політики, їх реалізація потребує концептуального обґрунтування нового етапу реформування освітньої сфери в контексті цілісного сприймання тих змін, які відбуваються зараз у державі та міжнародному освітньому просторі.

За останні роки розпочато практичне реформування галузі. Позитивним є урізноманітнення мережі навчальних закладів усіх рівнів освіти, поступове вирівнювання освітніх потенціалів регіонів. Важливим досягненням є оновлення змісту освіти, створення українських підручників і педагогічної преси для середньої ланки, активізація діяльності громадських організацій, зростання міжнародних контактів. Можливість неперервного навчання, освіти протягом життя в сучасному динамічному світі стали важливим чинником соціалізації та самореалізації особистості. В передових країнах світу утворено систему безперервної освіти протягом життя (life-long education), яка сприяє оптимізації професійно-кваліфікаційної структури робочої сили та підвищенню рівня її конкурентоспроможності. В Україні на сьогодні розроблено національні рекомендації щодо оцінювання та визначення попереднього навчання як основи для доступу до вищої освіти [76, с. 112].

Таким чином, необхідно визнати, що у будь-яку епоху традиції переробляли, переосмислювали і застосовували до своїх цілей, зберігалось лише те, що відповідало укладу і культурі суспільства в даний період, тобто деякі елементи старої традиційної системи виживали, пристосовуючись до нових обставин, змінюючи свої функції або входячи в нову систему в якості елементів. Саме тому діалектика традицій та інновацій у сучасній українській освіті в контексті становлення інноваційної культури повинна стати головним принципом її модернізації та подальшого існування. Не можна говорити про традиції як про щось міцне і незмінне, насправді навколо йде безперервний процес зміни і перетворення одних традицій і відмирання

інших, перетворення деяких інновацій в традиції. У цьому і полягає основна логіка взаємодії традицій та інновацій. Таким чином, поняття «традиція» і «інновація» діалектично взаємопов'язані. Традиція існує як база для інновацій, а інновація служить основою для зародження традиції [94].

Значення культурної традиції для освіти визначається тим, що вона відображає ціннісні установки, що склалися в суспільстві на певному етапі його розвитку, які пройшли практичну апробацію, що гарантує відділення утопічних проєктів від реалізованих; вона формує духовну сферу, в якій відбувається функціонування соціальних процесів, у тому числі і освіти; вона задає загальну спрямованість педагогічним стереотипам. Як наполягає Г. Травніков, традиція – це специфічний механізм, який багато в чому задає загальну спрямованість суспільного розвитку. Адже саме на потенціях і передумовах, створюваних культурною традицією, базуються творчі інновації, завдяки яким долаються відповідні, віджилі свій вік стереотипи людської діяльності і відбувається розвиток суспільства [387, с.20].

В системі освіти ефективність інноваційної діяльності підкреслюється здатністю традиційного знання продукувати свої нові сенси у контексті глобалізаційних викликів. За своєю природою інновації можна розглядати як продукт переоцінки традицій через появу нових, що відповідають запитам соціуму, як нове прочитання вже існуючих ідей та смислів. Звісно важко не погодитися з українською дослідницею С. Куцепал, котра стверджує, що «усі означені напрями модернізації освіти варто здійснювати не шляхом руйнації традиційних усталених форм, методів та технологій, а шляхом діалектичного поєднання, збереження у новому всього позитивного та корисного, що було у старій системі освіти, шляхом взаємодії з тими її елементами, які відіграють продуктивну роль і володіють розвиваючим потенціалом» [204, с. 237].

Нині освітньо-модернізаційні процеси не повинні відриватися від соціокультурних, історичних, традиційних основ суспільного життя, адже різке протиставлення традицій та інновацій призводить до безповоротних культурологічних втрат. Навпаки, використання традиційних цінностей

дозволяє провести інноваційні перетворення в достатньо ефективній та прийнятній для конкретного соціуму формі. Суспільний досвід показує, що сучасні соціальні системи (у тому числі й освітні) часто містять в собі багато традиційних елементів. Тому саме освітні інновації повинні особливо уважно і відповідально враховувати культурні традиції. Це обумовлюється ще й тим, що традиційні символи і форми можуть виступати життєво важливими чинниками ціннісної системи, на якій базуються інноваційні зміни. Наша історія переконливо довела і щоденно доводить, що руйнація старого не обов'язково сприяє виникненню нового, а розрив традиційних стосунків і втрата традиційних цінностей веде до дезінтеграції та дезорієнтації, хаосу та анархії, а не до укорінення інновацій та нових суспільних зв'язків [308].

Втім, діалектичний зв'язок не тотожній єдності, оскільки у ньому має бути й протилежність. Таку діалектичну протилежність вбачаємо у сутності понять освіта та інновація. Інновація в найзагальнішому сенсі є виробництво нових і значущих ідей і впровадження цих ідей у життя суспільства. Освітні традиції, також в найзагальнішому сенсі слова, являють собою передачу вже існуючих ідей (знань), по-перше, від покоління до покоління, і, по-друге, від інститутів, що спеціалізуються на виробництві знання, до загалу людей, які не спеціалізуються на виробництві знання. З цих самих загальних визначень видно, що ці два інститути мають діалектичний зв'язок, який полягає у єдності (інновації включають в себе «впровадження» новацій, це і є освіта) та протилежності (внутрішній конфлікт освіти та інновації). Інститут освіти по суті своїй консервативний. Щоб транслювати знання, необхідно досягти його певної стійкості, незмінності. Інститут освіти консервативний як і саме суспільство в цілому. Суспільство, взяте історично, тобто у розвитку, постає як трансляція знання. Інновація в момент появи сприймається в багнети, оскільки така природа дії закону єдності та боротьби протилежностей.

Весь шлях розвитку педагогічної науки показує, що основне протиріччя в освітньому процесі проявляється у відносинах «старого» і нового, тобто традиційного та інноваційного. Причиною цього є, з одного

боку, потреба в стійких компонентах для стабілізації освітнього процесу, які згодом складаються в педагогічні традиції, але з іншого боку, обов'язкові нововведення, інновації, які забезпечують динаміку розвитку даного процесу. Як слушно зауважила Н. Скотна, свобода людини виростає із коріння традиції і є необхідною умовою бути самим собою [334, с. 241].

Онтологічний статус традиції, своєю чергою, перетворює освітній простір, в якому традиція створюється, зберігається, розвивається, на буттєво-важливе середовище особистісної і соціокультурної життєтворчості. Освіта, що спирається на традицію сама стає екзистенціальним чинником людської буттєвості, перетворює людину на духовно-творчу істоту, дає їй можливості та здатності до самостійної і активної соціалізації та соціокультурної адаптації. Традиція дозволяє освіті виходити на рівень онтологічної статусності, що, в свою чергу, перетворює традицію на фундаментальний чинник упорядкованості національної системи освіти [437, с. 392].

Безпосереднє призначення, тобто функції педагогічних традицій можна позначити таким чином [191, с. 72 - 73] :

- трансмісійна, пов'язана з обміном педагогічним досвідом, передачею педагогічних цінностей. Даний процес є необхідним і все краще розуміється в світі. Вже більше 50 років організація ЮНЕСКО робить спробу обговорити зміст освіти в різних країнах і через взаємне збагачення зблизити його, однак процес цей досі гальмується;

- селективна – представляє собою традицію як якийсь еталон, на який слід рівнятися і який слід відтворювати. Звичайно, поняття еталон можна сприймати буквально, але у випадку змісту освіти у нього є синонім, який набув поширення, - це стандарт освіти;

- експертна функція має на увазі те, що інновації не завжди можуть укладатися в прокрустове ложе традиції буквально, і в зв'язку з цим можуть виникати суперечності, але за своєю внутрішньою природою традиційному властиво відбирати цінні починання і відокремлювати їх від підробок;

- аксіологічна функція пов'язана з визначенням місця педагогічної традиції з метою підтримки освітнього рівня, зростання виховного потенціалу, розвитку учнів і т.д., нарешті, для розвитку суспільства в цілому;
- прогностична функція увазі значення традицій для передбачення ймовірних наслідків будь-якого процесу. Традиції в цій якості набувають роль показників того, на якій основі і в якому напрямку слід модифікувати зміст освіти, як його поповнювати і розвивати.

Інновація, у контексті педагогічного процесу, означає введення нового в цілі, зміст, методи та форми навчання і виховання, організацію спільної діяльності вчителя та учня. У цілому під інноваційним процесом розуміється комплексна діяльність зі створення (народження, розробки), освоєння, використання і розповсюдження нововведень. У науковій літературі розрізняють поняття «новація» та «інновація». Новація – це саме засіб (новий метод, методика, технологія, програма тощо), а інновація – це процес освоєння цього засобу. Інновація – це цілеспрямована зміна, що вносить в освітнє середовище нові стабільні елементи та викликає перехід системи з одного стану в інший [113, с. 22-23].

Нововведення при такому розгляді розуміється як комплексний, цілеспрямований процес створення, розповсюдження та використання нового, метою якого є задоволення потреб й інтересів людей новими засобами, що веде до певних якісних змін системи і способів забезпечення її ефективності, стабільності та життєдіяльності і як результат інновації. Діяльність, яка забезпечує перетворення ідей у нововведення і формує систему управління цим процесом може бути визначена як інноваційна діяльність [119, с. 19].

Українська дослідниця О. Скубашевська, досліджуючи інноваційний потенціал української освіти зазначає: «Освіті притаманний здоровий консерватизм, який впливає з її характеристики як ретрансляції знань. Те, що за цієї ретрансляції може відбуватися відкриття нових знань, напрацювання пошукових і творчих навичок не означає, що освіта може

відбуватися без ретрансляції знань. Така ретрансляція не лише виховує повагу до знань, навчає опановувати навичками володіння знаннями, але й готує того, хто навчається, для передачі знань наступним поколінням. Освіта – неперервний ланцюг ретрансляції знань, а все інше покликане сприяти більш ефективному здійсненню цього завдання. Саме на підставі врахування цієї аксіоми можна адекватно оцінювати намагання посилити інноваційний характер освіти та знаходити критерій істини в дискусіях навколо цієї проблеми» [336, с. 277 – 278]. Таким чином, саме традиційна складова когнітивно-ціннісної та організаційної матриці освітньої системи створює можливості подальшого її розвитку, в тому числі й на інноваційній основі.

Важливе значення для інноваційної діяльності й інноваційного мислення мають ідеї людиноцентризму. Концепт людиноцентризму – це вимога часу. У тому й полягає сутність людиноцентризму – не висловлювати абстрактні фрази на зразок горьківської «Людина – це звучить гордо», а готувати людину, і насамперед через освіту, до реального життя, до майбутнього, яке вже з нами, конкретизувати її знання [186, с. 10]. За визначенням Н. Антипіна, метою сучасної освіти є включення людини в минуле, сьогодення і майбутнє культури [17, с. 18]. Система освіти повинна толерантно ставитися до інновацій, але це не просто зробити, оскільки терпимість легко вироджується в потурання. Складається враження, що система освіти, яка існує в Україні зараз, якраз занадто терпляча до будь-яких, навіть самих безглузвих інновацій. Складність завдання, таким чином полягає в тому, щоб організувати розумну терпимість до інновацій без потурання. Але й прихильники інновацій повинні з розумінням ставитися до консерватизму суспільства, до традицій системи освіти, керуючись доцільністю та розвитком системи освіти а не несамовитою жагою слави, авторства, прагненням вписати своє ім'я в аннали науки.

Пошук «золотої середини», видів взаємозв'язку традицій та інновацій у змісті освіти дозволяє О. Криловій спрогнозувати провідні тенденції розвитку освіти в період переходу до інформаційного глобального

суспільства [191, с. 73]:

- необхідність реалізації головної мети виховання - розвитку особистості кожного учня, але з урахуванням запитів сучасного життя;
- збереження принципу системності, створення умов для пізнання і розуміння дійсності через проблемну орієнтованість навчального матеріалу;
- варіативність змісту з урахуванням індивідуальних схильностей і потреб учнів та рівня їх пізнавальних здібностей;
- нові види взаємозв'язку між навчальними предметами, міжпредметна інтеграція;
- реалізація у змісті освіти як соціального, так і особистісного досвіду учнів;
- реалізація професійної орієнтації учнів через дослідження змісту освіти, введення нового змісту, який відображає останні досягнення в галузі науки, техніки та культури;
- побудова такого навчального змісту, який не тільки дозволить учням зрозуміти минуле і сьогодення, але і підготує їх до майбутнього життя в мінливому суспільстві;
- вироблення оптимального співвідношення між усіма компонентами змісту освіти з відмовою від існуючої на сьогоднішній день пріоритетності знаннєвої складової.

Таким чином, в діалектичному зв'язку, як визначають фахівці, доцільно розглядати два напрямки впровадження інноваційної діяльності в освіті:

1) модернізація традиційного навчання в дусі ефективної організації засвоєння заданих зразків, досягнення чітко заданих еталонів. В рамках цього напрямку оновлення навчального процесу орієнтоване на традиційні дидактичні завдання репродуктивного навчання, уявленні про навчання як «технологічний» конвеєрний процес з чітко фіксованими, детально описуваними очікуваними результатами;

2) інноваційний підхід до навчального процесу, в якому метою навчання є розвиток у студентів можливостей освоювати новий досвід на

основі цілеспрямованого формування творчого і критичного мислення, досвіду та інструментарію навчально-дослідницької діяльності [76, с. 112].

До основних завдань інноваційної діяльності в освіті можна віднести: формування і реалізацію у вищих навчальних закладах повного інноваційного циклу в освітній і науково-технічній сферах як бази для підготовки нового покоління висококваліфікованих фахівців і розвитку потенціалу вищої школи; використання інноваційної діяльності для підвищення якості підготовки фахівців у нових економічних умовах; розвиток міжрегіональних зв'язків в інноваційній сфері.

Взагалі інноваційність – це здатність традиційного знання продукувати свої нові сенси, характеристики, бути життєрадісним та затребуваним у контексті сучасних запитів. За своєю природою інновації не є опозиційним протиставленням усталеним формам та методам передачі та поширення знань. Скоріше вони розуміються як продукт переосмислення традицій, часткового заперечення їх усталених рис та характеристик через відкриття нових, таких які відповідають запитам соціуму. Інновація трактується як нове прочитання старих ідей та смислів. Власне, в широкому розумінні слова, історично інноваційною освіта була завжди. Така її природа. Однак рівень «інноваційності» в різні історичні епохи мав різне значення, просторові та часові параметри. Як правило, інноваційність освіти ставала помітною на рубежі зміни епох. В межах епохи (включно до середини ХХ століття) освіта мала переважно традиційний характер, важко сприймала інновації, відторгала їх як такі, що руйнують підвалини освітньої системи, яка загалом себе виправдовує [337, с.4].

Традиційна діяльність найкраще здійснюється в умовах безпроблемної, внутрішньо ясної ситуації, інноваційна – тільки в проблемній (творчій). Процес розвитку традиції – перехід до нового. Проте все це відбувається лише тоді, коли саме нове перебуває під впливом традицій, пов'язано з ними, а не є стихійним. Всяка нація, яка піклується про самозбереження, здатна регулювати появу нових пластів культури у своєму середовищі. Розвиток - це

синтез традиційного і нового.

З приводу вищевикладеного слушно привести думку, висвітлену у колективній монографії за редакцією Є. Подольської: «На освіту в Україні істотно впливає те, що вона являє собою сполучну ланку між Заходом і Сходом, між традиційною та технократичною цивілізаціями, між цінностями свободи і рівності, що виражається в ідеалі соціальної справедливості. Долаючи крайності войовничого індивідуалізму і казарменого соціалізму, космополітизму і релігійно-націоналістичного екстремізму, Україна намагається внести свій внесок у зміцнення статусу гуманістичних і екологічних цінностей. У зв'язку з цим місія освіти і виховання як раз і полягає в тому, щоб у рамках формальної та неформальної освіти формувалися цивілізаційні цінності, орієнтації на добросусідські відносини, толерантність по відношенню до інших культур і народів» [268, с.148].

Таким чином, в якості загальних висновків треба зазначити, що педагогічну традицію можна розглядати як специфічний прояв феномена соціально-культурного успадкування. Це засіб передачі від покоління до покоління педагогів значущих концептуально-теоретичних уявлень і способів освітньої діяльності. Природа педагогічної традиції двоїста. Вона суб'єктивна, оскільки формується й існує за участю "зацікавлених осіб" - її прихильників і носіїв, - але в той же час і об'єктивна: її зміст задається історичними особливостями соціокультурного контексту, в якому традиція локалізується. Вона стабільна і мінлива. У змісті і структурі педагогічної традиції діалектично взаємодіють старе і нове. Отже, традиція – не тільки підґрунтя інновацій, а й основа і орієнтир новаторського пошуку. Все це, за визначенням Н. Юдіної, робить оцінки традиції в рамках протиставлення консервативне - прогресивне неспроможними, оскільки кожне з цих визначень не враховує сутнісний сенс даного феномена [432, с. 38].

Сучасна Україна втягнута в орбіту загальносвітової тенденції до зміни основної парадигми освіти, яка супроводжується кризою класичної моделі і системи освіти, розробкою нових педагогічних фундаментальних ідей;

створенням експериментальних і альтернативних шкіл у різних областях освітньої діяльності. Це не означає, що країна повинна бути приречена на бездумне копіювання чужого досвіду у сфері освіти. В українській науці достатній потенціал для вибудовування повноцінного взаємовигідного партнерства із Заходом в науковій та освітній діяльності. Необхідно підтримати рух вітчизняної освіти в напрямку інтеграції у світову культуру там, де є позитивні результати, пов'язані з демократизацією школи, створенням системи безперервної освіти, гуманізацією і комп'ютеризацією освіти, вільним вибором програм навчання та освіти. Однак освітня політика збереже і зміцнить життєздатність за умови відновлення і подальшого розвитку традицій вітчизняної освіти.

Ураховуючи ці обставини, сьогодні, в контексті становлення інноваційної культури особистості в умовах глобалізаційних викликів та сталого розвитку суспільства, необхідно зберегти оптимальний баланс між локальними і глобальними тенденціями розвитку освіти, традиціями та інноваціями, елементами технократизму та людиноцентризму, для того щоб індивід, формуючись як патріот своєї країни, усвідомив реалії і новизну глобалізованого світу, адекватно оцінив свої можливості й перспективи в ньому, визначив свою частку відповідальності за його долю, відчув себе не лише представником певної культурної традиції й громадянином своєї країни, а й всього світу.

Висновки до п'ятого розділу

Культура та освіта генетично взаємопов'язані, тому інноваційна культура основним джерелом має інноваційну освіту. У зв'язку з цим, у дисертаційному дослідженні підкреслюється, що інноваційна культура, виконуючи по відношенню до суспільства в цілому функції поступу, вибору та змін, згадла своєї реалізації та успішного розвитку потребує

компетентних професіоналів, що мають високий рівень освіти та освіченості. Тому беззаперечним є твердження, що конкурентоспроможність будь-якого суспільства в сучасному світі визначається, насамперед, якістю, інноваційністю та людиноорієнтованістю його освітньої системи.

Філософськими та методологічними основами інноваційного підходу до освіти є гуманістична тенденція особистості, яка базується на принципах вільної індивідуальної творчості та необхідності урахуванням індивідуальних можливостей особистості. Тому інновації в системі освіти повинні забезпечити умови для задоволення зростаючих потреб сучасної людини, а розвиток особистості має розглядатися як духовна цінність суспільства і його головна продуктивна сила.

В інформаційному суспільстві інновації та знання є ефективною силою змін, тому молода людина в процесі навчання і підготовки повинна отримати важливі компетенції, навчитися з користю застосовувати набуті знання. Це актуалізує проблему переходу від концепції «кваліфікації» до концепції «компетенції», що дозволяє знайти вирішення будь-яких життєвих і професійних ситуацій незалежно від локального або глобального контексту ринку праці. Саме така людина, освоївши технології прийняття рішень, маючи свободу вибору, безсумнівно, здатна адаптуватися до умов постійних змін. Освіта повинна вчити людину пристосувалися до життя у плюралістичному світі.

Освіта - найпотужніший механізм розвитку творчих здібностей особистості, тому сьогодні формування належного рівня інноваційної культури в нашій країні безпосередньо залежить від ефективності та оперативності застосування в національній системі освіти інноваційно-гуманістичних інструментів і методик навчання, здатних швидко й ефективно переводити освітню систему та процес формування людського капіталу новітньої формації на інноваційний шлях. В процесі інноваційно-гуманістичних перетворень в українській системі освіти і навчання має враховуватися як прогресивний досвід розвинених країн, так і глибокі

гуманістичні традиції української освіти. Окрім того, існує необхідність подальшої інтеграції національних систем освіти і науки, з метою фундаменталізації, гуманізації та інноваційної орієнтованості навчання в університетах країни. Освітня політика України повинна враховувати загальні тенденції світового розвитку і, що дуже важливо, зберігати загальнонаціональні інтереси та цінності.

В результаті дослідження співвідношення традицій та новацій в освітньому процесі, доведено, що традиція - це форма існування соціального духу, яка забезпечує зв'язок минулого і майбутнього через сьогодення.

Зміст педагогічної традиції становить система історично сформованих норм, цінностей, значень, ідей і знань педагогічної теорії і практики, що одержують вираження в системі моралі і права, мистецькій сфері і науці та відносяться до педагогічної дійсності. Традиційність є іманентним принципом соціокультурної самоідентифікації та самостворення людини та суспільних спільнот. Освіта ж в цьому аспекті виступає ключовим механізмом соціокультурного спадкування.

Іншою фундаментальною формою спадкування поряд з традицією є інновація. Доведено, що осмислення механізмів формування та функціонування інновації дозволяє представити традиції та інновації у вигляді певної цілісності, що включає систему норм, ідеалів, ціннісних установок.

Досліджуючи інноваційну культуру, важливим нині постає вміння вписати інновації у традицію. Традиції, безперечно, складають каркас культурного життя, колективну пам'ять суспільства, забезпечують передачу цінностей від покоління до покоління, але без новацій суспільство неспроможне розвиватися, саме вони обумовлюють соціокультурні трансформації.

Проаналізовано фундаментальні тенденції, що відбуваються в наш час в усьому світі та стосуються безпосередньо кожної освітньої системи, такі як: поширення значення інформаційних технологій, глобалізація, лібералізація

освіти, формування суспільства знань тощо, сприяють визначенню траєкторії стратегії змін. Освіта, будучи головним механізмом формування інтелектуального капіталу особистості як основної умови її конкурентоздатності, головним чином, ставить за мету сформувати та мотивувати подальше розгортання творчого потенціалу людини для її капіталізації на ринку праці.

Доведено, що в контексті становлення інноваційної культури особистості в умовах глобалізаційних викликів та сталого розвитку суспільства, необхідно зберегти оптимальний баланс між локальними і глобальними тенденціями розвитку освіти, традиціями та інноваціями, елементами технократизму та людиноцентризму, заради того, щоб індивід усвідомив реалії і виклики глобалізованого світу, адекватно оцінив свої можливості й перспективи.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань дослідження, є обґрунтовані підстави зробити наступні загальні висновки:

1. Використання та діалектичне поєднання системного, культурно-історичного, соціокультурного підходів надало можливість зробити висновок, що поняття «сталий розвиток суспільства» постає домінантою сучасного соціально-філософського дискурсу, базується на принципово новій системі цінностей, що, на відміну від бінарної моделі «екологія-економіка», надає величезне значення соціальному чиннику і, відповідно, складається вже з трьох елементів – «екологія-економіка-соціум». Завдяки цьому розкриваються нові перспективи в плані підвищення економічної ефективності, гарантується екологічна безпека та соціальний розвиток, анонсується модернізація не лише економіки, а й соціального устрою. Трансформація й ускладнення всіх форм соціальної реальності, видозміна відношень людини та природи, модернізація усіх сфер буття обґрунтовує нагальність та провіденційність створення інноваційних способів і типів мислення, пізнання, поведінки.

2. На основі узагальнення західного та вітчизняного досвіду концептуалізації інноваційної культури особистості, сформульована дефініція поняття «інноваційна культура», суттєвими ознаками останньої оголошуються креативність, новаторство, творчість, спрямованість на майбутнє, на пошук та реалізацію шляхів, ресурсів, способів модернового розвитку суспільства на основі гуманітарних пріоритетів та цінностей. Формування та неупинний розвиток інноваційної культури особистості стануть відповіддю на динаміку соціальних змін, дозволять відкинути соціальну інертність, забезпечать узгодження соціальних інтеракцій на усіх рівнях суспільного розвитку, детермінують вироблення упереджувальної політики і програм конкретних заходів на відповідних рівнях державного управління та місцевого самоврядування.

3. Інноваційна культура розглядається як система, структурним каркасом якої є когнітивно-комунікативна (мислення), емоційна (почуття) та праксеологічна (практична діяльність) складові. Збалансованість та гармонізація цих структурних компонентів – запорука ефективності інноваційної культури. Статус інноваційної культура отримує тільки тоді, коли вона базується на креативності та творчості, спрямованих на розвиток людини і суспільства.

4. Інновації тлумачаться як результат творчої діяльності, зміни звичних стереотипів та усталених навичок, завдяки чому виробляються нові продукти або послуги, кардинально змінюється спосіб їхнього виробництва у будь-якій соціальній сфері, вдосконалення економічних, правових і соціальних відносин в галузі науки, культури, освіти, в інших сферах діяльності суспільства.

Основним суб'єктом (і одночасно об'єктом) інноваційної культури оголошується особистість, працею (діяльністю) якої й для якої культура створюється. Виступаючи як творець, носій (суб'єкт) і одночасно споживач (об'єкт) інноваційної культури, людина отримує статус творця культури; інноваційні (творчі) здібності (компетенції); відчуття свободи як необхідної умови становлення суб'єкта інноваційної культури; прагнення (бажання) до пошукової діяльності та творчості.

5. Аналіз інноваційної культури особистості в умовах сталого розвитку суспільства має здійснюватися у двох вимірах – еколого-економічному та соціальному, де особливе значення надається таким сферам як політична, моральна, культурологічна, ідеологічна, аксіологічна, оскільки сталий розвиток спрямований не лише на збереження життя на Землі, а й на розвиток та передачу наступним поколінням духовного та соціального потенціалу. Інноваційна культура реалізується в усіх сферах суспільної та індивідуальної життєтворчості особистості, забезпечує можливості для самореалізації через впровадження власної інноваційної культури, при цьому

духовна сфера життєдіяльності суспільства потрактовується як поле реалізації інноваційної культури особистості.

6. Чинниками, що суттєво впливають на ефективне функціонування інноваційної культури, можна вважати стан розвитку соціуму та рівень соціальної активності громадян, вектор спрямованості політичної системи суспільства, конституційно визначені права та свободи особистості, рівень комп'ютеризації та інформатизації, який забезпечує можливість моделювання комплексної оперативної програми гармонійної взаємодії антропо- та біосоціосфер, завдяки чому уможлиблюється зміна парадигми розвитку людської цивілізації, впровадження інноваційних моделей життєдіяльності людини.

7. Формування та функціонування інноваційної культури особистості потребує виокремлення із комплексу об'єктивних та суб'єктивних чинників тих, пріоритетність яких впливає на формування інноваційної моделі у системній цілісності «людина-природа-суспільство». Цей процес багато в чому залежить від психологічного стану особистості, її суб'єктивної налаштованості на творчість. Інноваційна культура – покликання лише креативної, творчої особистості, що спроможна подолати усталені, традиційні бар'єри, впевнена у значимості нових ідей і підходів, має бажання та здатності до їх реалізації. При розгляді психологічної компоненти інноваційної культури необхідно враховувати такі чинники: поняття психологічних засад формування та впровадження інноваційної культури (відкритість до інновацій); здатність подолання соціально-психологічних бар'єрів щодо інноваційної діяльності; перешкоди формуванню інноваційної культури (загроза «емоційного вигорання» особистості в системі інновацій; невпевненість як головний бар'єр інноваційної діяльності).

8. Сучасна людина існує в новій соціокультурній реальності, ознаками якої можна вважати глобальну конкуренцію, стрімкий розвиток машинерії, активізацію діяльності мережевих структур, охоплення інформаційним впливом практично усіх сфер життєдіяльності соціуму, динаміку трансляції

знань у глобальних комунікаційних мережах – все це неможливе без стимулювання та творчого застосування різноманітних інновацій та новітніх технологій.

У глобальних контекстах сучасності інноваційна культура набуває соціального статусу, адже її реалізація породжує або каталізує суттєві соціальні зміни як позитивного, так і негативного порядку. Історії відомі чисельні спроби самореалізації «злого генія», так звана «інноваційна діяльність» якого, скоріш, руйнує історично сформовані реалії, а ніж поліпшує їх. У зв'язку з цим стає актуальною проблема визначення соціальних і моральних норм інноваційної культури, етики її формування та реалізації в історичному просторі та часі, важливе значення має гуманістична складова інноваційної культури, що впливає на розвиток соціуму, стабільного, стійкого розвитку екосистем, збалансованого з розвитком людини і суспільства.

9. У процесі концептуалізації феномену інноваційної культури особистості в умовах сталого розвитку суспільства автор виявляє проблеми правової регуляції процесу формування та реалізації інноваційної культури особистості, щоб унеможливити ситуацію соціальної і культурної спонтанності й дезорієнтації, забезпечити пріоритет соціального і морального порядку в суспільстві.

Обґрунтовано, що інноваційна культура як прояв суспільного життя повинна врегульовуватися як правовими, так і суспільними нормами. У зв'язку з цим вводиться поняття «інноваційного законодавства» як специфічного комплексу галузі законодавства; наголошується на необхідності вивчення світового досвіду впровадження інноваційного законодавства, аналізуються перспективи (головні напрями і суперечності) розвитку інноваційного законодавства в Україні.

10. Україна прагне до модернізаційних перетворень, громадянське суспільство налаштоване на європейський вектор розвитку, проте, на жаль, реальністю є брак політичної волі можновладців, практична неготовність

здійснювати увесь комплекс інноваційних заходів, що дозволять нашій країні стати рівноправним членом європейської спільноти. Це актуалізує процес формування громадянина нового типу – інноваційно-орієнтованої особистості, здатної сміливо та відповідально сприймати та втілювати в життя нововведення, проявляти політичну волю до модернізацій цих нововведень.

У цьому контексті визначальна роль належить освіті, що закладає засади нового світобачення, генерує ефективні шляхи та методи вивчення та освоєння довкілля, наслідком чого стає формування нової картини світу. Одним з нагальних завдань сучасної освіти є формування інноваційної культури особистості, що має когнітивно-комунікативну природу, адже інтелектуально слабка, малоосвічена людина навряд чи стане повновладним суб'єктом інноваційної культури.

Топосом активної інтеракції культури та освіти, традицій та інновацій постає царина креативності та творчості, важлива роль у цій взаємодії належить інтелекту особистості, здатності (компетентності) до висунення (творення) нових ідей та їх впровадження у практику. Автором використовується поняття «інноваційної освіти», покликаної розбудити у людині «творця», яка постає джерелом формування інноваційної культури особистості. Визначаються основні особливості інноваційної освіти, а саме: демократизація та інформатизація освітнього процесу; гуманізація освіти; діалогічність, дискурсивність та пошуковість в системі освіти; використання новітніх наукових розробок та впровадження інформаційних технологій; реалізація мовних стратегій, що забезпечить застосування дискурсних форм організації навчання.

11. Інноваційна природа сучасної освіти та педагогічні інновації повинні перетворитись на основний фактор зростання конкурентоспроможності країни в умовах сталого людського розвитку. Упровадження інновацій у сферу освіти – це складний процес, який передбачає поступове оновлення і вдосконалення змісту, методів, засобів,

педагогічних технологій, що, безумовно, впливає на якість педагогічного процесу.

Спираючись на низку ідей: гуманізація освіти як корінний поворот від технократичної моделі; демократизація освіти як перехід від жорсткої централізованої системи організації навчання до створення умов для кожного навчального закладу, викладача та студента з метою повного розкриття ними своїх можливостей і здібностей; випереджаюча освіта, при якій рівень особистісного розвитку будуть випереджати і формувати міру розвитку виробництва, його технологій та суспільства в цілому; безперервність освіти як перехід від конструкції «освіта на все життя» до конструкції «освіта через усе життя», – можна визначити траєкторію змін та інновацій в освіті XXI століття.

12. Здійснене дисертаційне дослідження відкриває нові перспективні напрями у тематичному полі становлення та функціонування сталого розвитку суспільства завдяки взаємодії традицій та інновацій у бутті соціуму, формуванню інноваційно-орієнтованої особистості, вирішенню філософсько-правових, соціально-філософських, моральних і культурно-антропологічних проблем в системі «людина – природа – соціум» та подолання антропоцентричної моделі взаємодії людства та природи, відмові від споживацького ставлення до довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. Формування логіко-мовленевої культури сучасного фахівця / В. Абрамов // Філософська думка. – 2004. – № 4. – С. 137–148.
2. Аветисян П. С. Европеизация образования как инновационный фактор формирования единого образовательного пространства СНГ / П. С. Аветисян // Вестник Российско-Армянского университета. – Сер. : гуманитарные и общественные науки. – Ереван, 2007. – № 2 (5). – С. 81–89.
3. Акинфиева Н. В. Государственно-общественное управление образовательными системами / Н. В. Акинфиева, А. П. Владимирова. – Саратов : Приволж. кн. изд-во, 2001. – 149 с.
4. Алейнікова О. В. Економічна політика інноваційного розвитку держави в ринкових умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Олена Алейнікова. – Дніпропетровськ, 2004. – 24 с.
5. Александрова А. Отчуждение как форма развития культуры / А. Александрова. – К. : Самватас, 1996. – 194 с.
6. Алексеев С. С. Право : азбука – теория – философия : Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 214 с.
7. Аматыєва О. Формування інноваційної культури педагога / О. Аматыєва, Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2002. – № 10. – С. 11–13.
8. Андрієнко О. В. Свобода, рівність і відповідальність у світогляді демократичного суспільства / Олена Андрієнко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 62 (7). – С. 229–235.
9. Андрощук Г. Государственная инновационная политика / Г. Андрощук // Бизнес-информ. – 1997. – № 1. – С.37–40.
10. Андрощук Г. Зарубежный опыт стимулирования инновационной деятельности / Г. Андрощук // Бизнес-информ. – 1996. – № 1. – С. 19–21.

11. Андрощук Г. О. Інноваційна політика Європейського Союзу / Г. О. Андрощук, Р. Є. Еннан // Наука та інновації. – 2009. – Т. 5. – № 5. – С. 85–97.

12. Андрущенко В. Гуманізм і гуманітаризм : спільне і специфічне / В. Андрущенко, М. Михальченко // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 5–11.

13. Андрущенко В. П. Образовательная политика (обзор повестки дня) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельев. – К. : МП Леся, 2010. – 404 с.

14. Андрущенко В. П. Організоване суспільство : Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : Досвід соціально-філософського аналізу / Віктор Андрущенко. – К. : ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2006. – 502 с.

15. Андрущенко В. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія : Підручник / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К. : Генеза, 2006. – 656 с.

16. Андрущенко В. Ціннісний дискурс в освіті / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 5–8.

17. Антипин Н. А. Инновации и образование / Н. А. Антипин // Мировоззренческие и методологические проблемы разработки философии образования для XXI века : сб. материалов конф. Сер. «Symposium», Вып. 29. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского философского общества, 2003. – С. 15–27.

18. Арутюнов В. Х. Методологія сталого розвитку: цивілізаційний контекст: монографія / В. Х. Арутюнов, С. І. Присухін, В. М. Свінціцький та ін. – К. : КНЕУ, 2010. – 296 с.

19. Атаманова Ю. Інноваційний кодекс України як форма удосконалення законодавчого забезпечення інноваційного розвитку України / Ю. Атаманова // Вісн. Академії правових наук Укр. – Х.: Право, 2008. – № 1 (52). – С. 172–182.

20. Ахиезер А. С. Гуманизм как элемент культуры [Электронный ресурс] / А. С. Ахиезер, С. Я. Матвеева // Современный гуманизм: проблемы и перспективы. – 2004. – Режим доступа :

http://www.libertarium.ru/1_lib_ahimat1

21. Ахиезер А. С. Проблема субъекта: человек – субъект / А. С. Ахиезер // Вопросы философии. – 2007. – № 12. – С. 3–15.

22. Баева Л. В. Этика и аксиология инновационной науки /Л. В. Баева // Информационное общество. – 2011. – № 2. – С. 43–49.

23. Балабанов В. О. До проблеми формування інноваційної культури суспільства / В. О. Балабанов // XXI століття : Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія : матеріали Третьої міжнародної науково-теоретичної конференції, 21 – 22 травня 2004 року. – Частина 1. – К. : Фенікс, 2004. – С. 388–391.

24. Балабанов В. Людський капітал як основне джерело економічного зростання // Економіка України. – 2003. – №7. – С. 48–53.

25. Балл Г. О. Творчість як атрибут культури і особистості / Г. О. Балл // Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та інноваційної діяльності : Зб. наук.-метод. матер. – К. : ІПППО АПН Укр. та УПТО ГУОН КМДА, 2006. – С. 19–26.

26. Барабаш Г. О. Особливості правового регулювання праці науковців і його вдосконалення: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / Г. О. Барабаш. – Х., 2005. – 219 с.

27. Бардалей О. Розвиток вітчизняної експериментальної педагогіки в контексті європейської педагогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О. Бардалей // Історико-педагогічні студії : Науковий часопис / Гол. ред. Н. М.Дем'яненко. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – Вип. 2. – С. 119–127.

28. Басов Н. В. Инновация как фактор социальной самоорганизации: процессуально-пространственное моделирование / Н. В. Басов // Журнал

социологии и социальной антропологии. – 2008. – Т. XI. – № 4. – С. 185–203.

29. Бахтін М. Гуманізм як принцип виховання сучасної молоді / М. Бахтін // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 117–120.

30. Бачко Н. Деякі аспекти філософії діалогу [Електронний ресурс] / Н. Бачко. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11729/1/3_aspektu%20filosofii.pdf

31. Белкин Л. М. Гарантии свободы творчества и границы их ограничения в решениях Европейского суда по правам человека / Л.М. Белкин // Право. Журнал Высшей школы экономики. – 2012. – № 2. – С. 165–172.

32. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.

33. Бестужев-Лада И. В. Прогнозное обоснование социальных нововведений : Монограф. / И. В. Бестужев-Лада. – М. : Наука, 1993. – 240 с.

34. Бех В. П. Системний аналіз сталого розвитку: навчальний посібник для магістрів галузі знань «Управління та адміністрування». / В. П. Бех, Ю. В. Бех, М. В. Туленков, В. Л. Акуленко, Н. В. Крохмаль, Я. О. Чепуренко; за заг. ред. В. П. Бежа, М. В. Туленкова Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : «МП Леся», 2015. – 512 с.,

35. Беліков О. В. Інвестування в інноваційну діяльність. Проблеми та шляхи їх вирішення / О. В. Беліков // Юридична канцелярія. – 2010. – № 3. – С. 22–29.

36. Биденко Ю. М. «Civic education» (Гражданское образование) в перспективе взаимодействия государственной образовательной политики и гражданского сектора постсоветских стран / Ю. М. Биденко // Качество жизни населения территории : экономические, правовые и социальные аспекты. – Воронеж : НАУКА-ЮНИПРЕСС, 2013. – С. 253–259.

37. Биков В. Ю. Інтеграція системи освіти України у світовий освітній простір і проектний підхід, як ефективний інструмент її реалізації / В. Ю. Биков // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Україно-

Польський журнал. – Видання III. – Вид-во : ЗАТ «ВІПОЛ», Київ-Ченстохова, 2001. – С. 65–73.

38. Биконя С. Інноваційна культура – умова реалізації інноваційної політики [Електронний ресурс] / С. Биконя // Персонал. – 2006. – № 4. – Режим доступу до журн. : <http://personal.in.ua/article.php?ida=266>

39. Бим-Бад Б. М. Психологическая дидактика Торндайка / Б. М. Бим-Бад // [Електронний документ] Очерки по истории педагогики. – М. : УРАО, 2003. – Режим доступу : http://www.bim-bad.ru/docs/Studies_in_history_of_education/studies_in_history_of_education.pdf

40. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності / Є. Бистрицький // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби. – К. : Політична думка, 1997. – С. 147–168.

41. Біденко Ю. М. Політичний процес та громадянське суспільство : функціональний взаємозв'язок у контексті українських реформ / Ю. М. Біденко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : «Питання політології». – Харків, 2011. – № 949. – С. 106–111.

42. Білокобильський О. Раціональність як межа метафізичного дискурсу / О. Білокобильський // Філософська думка. – 2006. – № 5. – С. 143 – 156.

43. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку: [монографія] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко і ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 734 с.

44. Бобылева Я. В. Концепция исследования теоретических и методических основ формирования инновационной культуры будущих учителей технологий в процессе профессиональной подготовки / Я. В. Бобылева // Молодой ученый. – 2013. – №4. – С. 532 – 534.

45. Богданова Н. Культура життєтворчості особистості. Філософсько-світоглядний аналіз: наукове видання / Н. Богданова. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 302 с.

46. Богданова Н. Проблема формування творчої особистості / Н. Богданова // Вища освіта України. – 2011. – № 2. – С. 80–87.

47. Богданова Н. Соціокультурне середовище як визначальний фактор формування культури життєтворчості особистості / Наталія Богданова // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : Збірник наукових праць. – К. : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – Випуск 14. – С. 26–30.

48. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні : Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.04.01/ Т. М. Боголіб. – К., 2006. – 38 с.

49. Бойко О. П. Вимір духовності у сучасному світі / О. П. Бойко // Філософія. Культура. Життя : Міжвузівський збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : Дніпропетровська державна фінансова академія, 2010. – Випуск 35. – С. 9–16.

50. Бойко-Бойчук Л. В. Поняття «соціальна інновація» : типи визначень, приклади застосування / Л. В. Бойко-Бойчук // Наука та інновації. – 2009. – Т. 5. – № 3. – С. 94–99.

51. Бокань В. А. Культурологія : Навч. посіб. – 3-тє вид., стереотип. / В. А. Бокань – К. : МАУП, 2004. – 136 с.

52. Бондаревская Е. В. Антикризисная направленность современного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2007. – № 3. – С.3–14.

53. Бондаревская Е. В. Педагогика : личность в гуманистических теориях и системах воспитания : учеб. пособие / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов н/Д. : Творческий центр «Учитель», 1999. – 560 с.

54. Бородина С. Д. Инновационная личность как субъект и объект дополнительного образования библиотекарей [Електронний ресурс] / С. Д. Бородина. – Режим доступу : http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2010/1-2010./ntb_1_10_2010-бородина.pdf

55. Бородій О. В. Критерії визначення рівня демократії / О. В. Бородій // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів :

Видавництво Львівської комерційної академії, 2010. – Випуск 9. – С. 256–262.

56. Борщ Л. М. Інновації і інвестиції в реальному секторі економіки : перспективи розвитку / Л. М. Борщ // Економіка ринкових відносин. – 2008. – № 22. – С. 44–52.

57. Брежнева-Єрмоленко О. В. Інтелектуальна складова в структурі елементів нової економіки / О. В. Брежнева-Єрмоленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С. 4–12.

58. Брушлинский А. В. Субъект : мышление, учение, воображение / А. В. Брушлинский. – М. : Институт практической психологии; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 392 с.

59. Будкін В. Зони високих технологій: світовий досвід і реалії України / В. Будкін, З. Петренко, Нгуен Тхі Тхань. // Економіка України. – Київ. – «Преса України» . – 2005. – № 10 (525). – С. 68–74.

60. Будянский В. Инновационная деятельность и проблемы совершенствования ее правового регулирования / В. Будянский // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 2. – С. 7–9.

61. Булгаков С. Н. Свет невечерний: Созерцания и умозрения / С. Н. Булгаков. – М. : Республика, 1994. – 415 с.

62. Бургун І. В. Навчально-пізнавальна компетенція як ключова компетенція освіти [Електронний ресурс] / І. В. Бургун. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znppn/2009_54/Stat54/67-73.pdf

63. Бурдьє П. Структуры, habitus, практики / Пьер Бурдьє // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1. – № 2. – С. 44–60.

64. Бурькин А. Н. Тоталитарные методы управления как комплекс государственно-правовой неполноценности / Александр Бурькин // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Научный журнал. – 2009. – № 92. – С. 22–29.

65. Вандишев В. Світ-реальність і світ-уявлення / В. Вандишев // Особистісні цінності і переконання філософа та історико-філософський

процес : Тези Всеукраїнської наукової конференції «XXI Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського», 11–12 лютого 2009 р. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 32–33.

66. Василенко М. Д. Інституційно-правові механізми адаптації права України до права ЄС / М. Д. Василенко // Актуальні проблеми держави і права : Зб. наук. праць. – Одеса : Юридична література. – 2005. – Вип. 25. – С. 554–563.

67. Василенко М. Д. Реалізація інноваційного законодавства: деякі українські реалії в контексті створення ефективної правової бази / М. Д. Василенко // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Правознавство. – 2008. – Вип. 435. – С. 66–70.

68. Василенко Н. В. Розвиваємо інтелект: управлінська педагогічна етика / Н. В. Василенко. – Вінниця : ВОПОПП, 2013. – 120 с.

69. Вендровская Р. Б. Традиция как аксиологическая проблема в истории образования / Р. Б. Вендровская // Аксиологические аспекты историко-педагогического обоснования стратегии отечественного образования : Тез. докл. и выступл. на XV сессии Научного совета по проблемам образования в педагогической науке (17-18 мая 1994). – М. : ИТПиМИО РАО, 1994. – № 12. – С. 28–37.

70. Веремюк Л. Л. Історіографічна основа дослідження «школи дії» В. А. Лая. / Л. Л. Веремюк // Рідна школа. – 2012. – № 1 – 2. – С. 66–70.

71. Висоцька О. Є. Відкрита освіта як чинник випереджаючого розвитку суспільства [Електронний ресурс] / О. Є. Висоцька. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Vysocka.pdf

72. Вікарчук О. І. Еволюція формування інноваційної культури / О. І. Вікарчук // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 310–314.

73. Вікарчук О. І. Інноваційна культура як ідеологія управління діловою активністю підприємства / О. І. Вікарчук // Вісн. Одеського гос. ун-у ім. М. Мечникова: Зб. наук. праць. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2. – С. 33–40.

74. Вікарчук О. І. Інноваційна культура як основний елемент впровадження інноваційних методів управління [Електронний ресурс] / О. І. Вікарчук. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/5725/1/52.pdf>

75. Віноградова О. Р. Аналіз світового досвіду інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств / О. Р. Віноградова // Економіка промисловості. – 2011. – № 4. – С. 199–203.

76. Власенко О. Тенденції до модернізації національних освітніх систем / О. Власенко, В. Гурська // Тенденції модернізації національних освітніх систем: зб. наук. праць / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 110–113.

77. Власенко Ю. О. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості : Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ю. О. Власенко. – Одеса, 2003. – 19 с.

78. Вовканич В. Роль нових знань у формуванні інноваційної культури українського суспільства / Степан Вовканич, Любов Семів // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2006. – № 2. – С. 84–94.

79. Войнич М. В. Особенности конфликта в рамках инновационной деятельности / М. В. Войнич // Социальная психология 21 столетия. – Ярославль, 2003. – Т. 1. – 348 с.

80. Вольвач В. Г. Структура инновационной культуры вуза и информационная среда / В. Г. Вольвач // Инновационное образование и экономика. – № 6/17. – Омск: Изд-во ОмЭИ, 2010. – С. 7–11.

81. Воронкова В. Г. Розвиток науки та виробництва в контексті інноваційно-інвестиційної парадигми / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Збірник наукових праць – Запоріжжя : ЗДІА, 2006. – Випуск 27. – С. 12–21.

82. Воронкова В. Г. Теоретичні засади управління інноваційним процесом в Україні / В. Г. Воронкова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2008. – № 628. – С. 417–423.

83. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри. Монографія. / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Видавництво ЗДА, 2010. – 272 с.

84. Воропаєва В. Г. Культура як предмет соціально-філософського дискурсу / В. Г. Воропаєва // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : збірник наукових праць. – Вип. 51. – Запоріжжя : Вид-во ЗДА. – 2012. – С. 177–186.

85. Вуйма А. Г. Традиції та новаторство як дві протилежності в діалектиці культури / А. Г. Вуйма // Проблема традиції в українській культурі : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів та молодих учених. – Х. : НУЦЗУ, 2013. – С. 36–38.

86. Гадяцький В. Тоталітаризм на рівні особистості та його подолання / Віктор Гадяцький // Філософія освіти. – 2009. – № 1 – 2 (8). – С. 143–155.

87. Гальперин П. Я. Развитие исследований по формированию умственных действий / П. Я. Гальперин // Введение в психологию. – М. : Книжный дом «Университет», 1999. – 332 с.

88. Геєц В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєц, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.

89. Герасимович Г. Культуротворча сутність людини як соціальної істоти / Г. Герасимович // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 13. – Серія філос. – С. 149–155.

90. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века / Б. С. Гершунский – М. : Совершенство, 1998.– 352 с.

91. Гічко Н. Педагогічні погляди Е. Торндайка / Н. Гічко // Наук. записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. – Сер.: Педагогічні науки. – Вип. 97. – С. 81–85.

92. Глазкова І. Я. Проблема бар'єрів у сучасній педагогічній науці / І. Я. Глазкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : Зб. наук. праць Запорізького Класичного приват. ун-ту. – 2011. – № 14. – С. 129–137.

93. Головаха Е. И. Социальное безумие: история, теория и современная практика : [монограф.] / Е. И. Головаха, Н.В. Панина. – К. : Абрис, 1994. – 168 с.

94. Головин А. В. Диалектика традиций и инноваций в образовании (сущность и содержание инноваций в системе образования) [Электронный ресурс] / А. В. Головин // Современные научные исследования : электронный научный журнал. – 2012. – №6. – Режим доступа : sni-vak.ru>...[vak](http://sni-vak.ru)...[диалектика-традиций...инноваций-в...в...](http://sni-vak.ru)

95. Гольберт В. В. Социально-структурные аспекты инноваций и государственные стратегии мобилизации инновационного потенциала / В. В. Гольберт // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Том X. – № 4. – С. 94–111.

96. Горовая В. И. Традиции и инновации в проектировании содержания вузовского образования / В. И. Горовая, Н. Ф. Петрова // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 3. – С. 63–65.

97. Готун А. М. Нові інформаційно-комунікаційні технології в глобальній системі політичної комунікації : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Андрій Готун. – К., 2010. – 19 с.

98. Грига В. Ю. Особливості формування національних інноваційних систем / В. Ю. Грига // Вісник НАН України. – 2009. – № 10. – С. 22–35.

99. Григорьева С. Г. Формирование инновационной культуры учителя начальных классов в процессе профессиональной підготовки : автореф. дис. докт. пед. наук: спец. 13.00.08 / С. Г. Григорьева. – М., 2011. – 50 с.

100. Громова Л. А. Этика управления / Л. А. Громова. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 183 с.

101. Грубіч Д. Ю. Інновація як психолого-педагогічна проблема / Д. Ю. Грубіч // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2011. – Вип. 15. – С. 97–101.

102. Гусейнов А. А. Социальная природа нравственности / А. А. Гусейнов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 30 с.

103. Давиденко А. А. Логіка і психологія в творчій діяльності людини / А. А. Давиденко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 79–86.
104. Давиденко Е. М. Криза гуманістичної парадигми сучасного суспільства / Е. М. Давиденко // Вісн. ДонНУЕТ. – 2013. – № 2 (58). – С. 7–18.
105. Давыдова Г. А. Творцы и функционеры / Г. А. Давыдова // Вестник высшей школы. – 1989. – № 10. – С.33–40.
106. Данилова Г. Теоретичний аналіз професіоналізму суб'єкта діяльності в контексті акмеології / Г. Данилова // Освіта і управління. – 2008. – Т. 11. – №1. – С. 35–46.
107. Дегані М. Вартість досліджень та важливість співробітництва: Університет-Промисловість-Суспільство. / М. Дегані // TEMPUS – Університети для інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uni4inno.eu/public_documents/UNI4INNO_StrategicWorkshop_ValueofResearch_DEGANI_UK.pdf
108. Делор Ж. Освіта – справжній скарб / Жак Делор // Шлях освіти. – 1997. – № 3. – С. 2–5.
109. Денисова О. В. Філософсько-культурологіческие аспекти проблемы свободы в демократическом обществе / О. В. Денисова // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. – 2008. – № 140. – С. 17–19.
110. Дерманська Л. В. Місце України у європейському інноваційному просторі / Л. В. Дерманська // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 59–63.
111. Дзюбіна А. В. Розкриття змісту поняття інноваційний потенціал та визначення його складових / А. В. Дзюбіна // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – № 628. – 2008. – С. 72–77.
112. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

113. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 2-ге вид., допов. / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав. – 2012. – 349 с.
114. Дмитренко М. Інноваційні стратегії і тенденції розвитку України / М. А. Дмитренко // Політична криза в Україні : проблеми і шляхи вирішення. (Матеріали круглого столу). – 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.politik.org.ua/vid/publcontent.php3?y=6&p=51
115. Дмитренко М. Перехід на інноваційну модель розвитку України та впровадження економіки знань / М. А. Дмитренко // Освіта регіону. – 2009. – № 2-4. – С. 102–109.
116. Дмитриченко Л. А. Структура суспільного виробництва: соціально-економічний аспект: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Ліана Дмитриченко. – Донецьк, 2006. – 19 с.
117. Долгова В. И. Акмеологическая сущность инновационной культуры кадров государственной службы [Електронний ресурс] / В. И. Долгова. – Режим доступу : http://www.lib.csu.ru/vch/5/1999_01/008.pdf
118. Донець І. Природа людської суб'єктивності в дискурсі комунікативної парадигми / І. Донець // Філософська думка. – 2001. – № 6. – С. 25–34.
119. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті / О. А. Дубасенюк // Інновації в освіті: інтеграція науки і практики : зб. наук.-метод. праць / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 12–28.
120. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
121. Еремкина О. В. Формирование психодиагностической культуры / О. В. Еремкина // Педагогика. – 2007. – № 1. – С. 61–66.
122. Євтух М. Б. Науково-практичні підходи до проблеми формування науково-дослідницької компетентності майбутніх економістів / М. Б. Євтух, Л. Л. Борисенко // Духовність особистості : методологія, теорія і практика. – 2012. – №5 (52). – С. 88–104.

123. Євтушевський В. А. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В. А. Євтушевський, Л. А. Шаповалова // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 62–66.

124. Єрескова Т. Методологічний вимір дослідження інновацій як соціального процесу / Т. Єрескова, О. Сомова [Електронний ресурс] // Збірка наукових праць Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Соціогуманітарні технології у методологічному та практичному вимірах» (Одеса, 1.03-30.04, 2012 р.). – Режим доступу : <http://www.sht.odessa.ua/docs/Articles/Yereskova,%20Somova.pdf>

125. Єрмошенко М. М. Проблеми державного регулювання інноваційного розвитку підприємств і шляхи їх розв'язання / М. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С. 45–54.

126. Желнов М. В. Трансцендентальна філософія Фридриха Шеллінга / М. В. Желнов // Социальная теория и современность. – М. : РАГС При Президенте РФ. – 1996. – Вип. 21. – С. 52–80.

127. Жовнір Н. М. Управління організаційною та інноваційною культурою в системі регіонального розвитку / Н. М. Жовнір // Економіка і регіон. – 2006. – № 1 (2). – С. 45–47.

128. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.

129. Журба М. А. Сучасна конфігурація культури: традиції та новації / М. А. Журба // Проблема традиції в українській культурі : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів та молодих учених. – Х. : НУЦЗУ, 2013. – С. 273–274.

130. Завгородня Т. К. Науково-пошукова діяльність як фактор професійно-особистісного розвитку студентів [Електронний ресурс] / Т. К. Завгородня. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/NVUU/Ped/2011_21/zavhorodnja.pdf

131. Загарницька І. Сім'я як матриця людської особистості : сучасні тенденції розвитку / Ірина Загарницька // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : Збірник наукових праць. – К. : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – Випуск 14. – С. 39–45.

132. Загвязинский В. И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука / В. И. Загвязинский // Инновационные процессы в образовании : сб. науч. тр. – Тюмень, 1990. – С. 5–14.

133. Закон України «Про захист економічної конкуренції» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 12. – ст. 64.

134. Закон України «Про інвестиційну діяльність» зі змінами, внесеними згідно з Законами України в 1991–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/1560-12>

135. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – С. 145.

136. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992 – № 12. – ст.165.

137. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV от 16.01.2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 176. – С. 3–14.

138. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» // Голос України. – 2006. – 3 лютого.

139. Заславская Т. И. Социальные результаты реформ и задачи социальной политики / Т. И. Заславская // Социетальная трансформация российского общества. – М. : Дело, 2002. – С. 170–183.

140. Звіт про конкурентоспроможність України 2010 : Назустріч економічному зростанню і процвітанню : [Електронний ресурс] / Фонд ефективного управління – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/Competitiveness_report_2010_ua.pdf

141. Згуровський М. З Вища технічна освіта і Болонський процес. Доповідь на Всеукраїнській нараді ректорів вищих технічних навчальних закладів, (17 – 18 березня 2004 року, м. Харків) / М. Згуровський // Щотижнева газета Національного технічного університету України «КПІ» «Київський політехнік». – 2004 – № 12. – С. 1.

142. Зимняя И. А. Общая культура человека в системе требований ГОСТа / И. А. Зимняя, Б. Н. Боденко, Т. А. Кривченко, Н. А. Морозова. – М. : ИЦПКПС, 1999. – 67 с.

143. Зубенко В. В. Инновационная культура общества – основа инновационного развития государства / В. В. Зубенко // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. Науковий журнал. – 2007. – № 1. – С. 209–215.

144. Зыков М. Б. Взаимодействие современных наук в формировании и развитии современного человека : человеческий потенциал и его трансформация путём капитализации в человеческий и социальный капитал общества / М. Б. Зыков, Н. Р. Сабанина // Специфика современной науки : матер. XXV Междунар. науч.-практ. конф. по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам (Украина, г. Горловка, 20-21 сентября 2012 г.). – Горловка: ФЛП Пантюх Ю.Ф., 2012. – С. 95–103.

145. Иванова Н. И. Национальные инновационные системы [монограф.] / Н. И. Иванова. – М. : Наука, 2002 – 244 с.

146. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющееся общество / Рональд Инглхарт // Политические исследования. – 1997. – №4. – С. 6–32.

147. Инноватика : кол. наук. монограф. / Б. В. Гринев, В. А. Гусев и др. – Харьков : «Институт монокристаллов», 2004. – 452 с.

148. Инновационные технологии в гуманитарном вузе / В. И. Носков, А. В. Кальянов, О. В. Мирошниченко и др.; [под ред. проф. В.И. Носкова]. – Донецк : ООО «Лебедь», 2002. – 288 с.

149. Исследование INSEAD: Глобальный индекс инноваций 2014 года. [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2014/07/18/6841>

150. Іванова С. О. Особистісно орієнтована освіта як чинник формування особистості майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі / С. О. Іванова // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 148. – С. 47–50.

151. Ігнатович О. До питання про основні категорії інноваційної культури педагога / О. Ігнатович // Соціальна психологія. – 2007. – № 4. – С. 142–147.

152. Іжа М. Професіоналізація державних службовців: соціально-інноваційний аспект / Микола Іжа, Сергій Попов // Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. – 2009. – № 1. – С. 117–120.

153. Ілляшенко С. М. Роль інноваційної культури у формуванні інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві : у 3 т. / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна // Збірка тез доповідей II міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку». – Макіївка : Макіївський економіко-гуманітарний інститут, 2010. – Т. 3. – С. 69–72.

154. Інноваційна діяльність в Україні : монографія / А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко та ін. – К. : УкрІНТЕІ, 2007. – 144 с.

155. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2004. – 338с.

156. Кадук Н. И. Современная демократия: поиск эталонов и ориентиров / Н. И. Кадук // Вісник СевНТУ. Серія : Політологія. Збірник наукових праць. – Севастополь : СевНТУ, 2010. – Випуск 112. – С. 55–58.

157. Казмірчук С. Інноваційна культура : роль і місце в інноваційному розвитку підприємства/ С. Казмірчук // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2010. – Вип. 1 (3). – С. 66–70.

158. Калашник Н. Г. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання : Навчально-методичний посібник з питань формування естетичних смаків у студентської молоді в навчально-виховному процесі / Н. Г. Калашник, В. Л. Вертегел – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2005. – 326 с.

159. Калінічева Г. До питання духовності та духовної зорієнтованості інноваційного поступу вищої освіти України / Галина Калінічева // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – Випуск XII. – С. 86–92.

160. Калінчук О. О. «Інновація» та «Інноваційний продукт» як засоби законодавчого регулювання інноваційних відносин / О. О. Калінчук // Юрист України. – 2014. – № 1 (26). – С. 36–44.

161. Каплунович И. Я. Понимание : диагностика и формирование / И. Я. Каплунович // Педагогика. – 2004. – № 9. – С. 42–52.

162. Каріков С. А. Філософія. Розділи : Філософська антропологія, соціальна філософія, філософія культури : навчальний посібник / С. А. Каріков. – Х. : НУЦЗУ, 2011. – 128 с.

163. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита / Томас Карозерс // Политическая наука. – 2003. – № 2. – С. 42–65.

164. Келле В. Ж. Интеллектуальная и духовная культуры / В. Ж. Келле // Вопросы философии. – 2005. – № 10. – С. 38–54.

165. Келле В. Ж. Культура и свобода / В. Ж. Келле // Вестник Российского философского общества. – № 1 (41). – М.: РФО, 2007. – С. 131–140.

166. Ковалевич О. А. Методологические основы содержания инноваций в образовательном процессе / О. А. Ковалевич // Вестн. Брестского гос. техн. ун-та. – Сер. : Экономика. – 2013. – №3. – С. 36–39.

167. Коваленко С. О. Державне регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку: українські реалії і зарубіжний досвід / С. О. Коваленко // Вісн. КЕФ КНЕУ імені В. Гетьмана. – 2011. – № 2. – С. 65–72.

168. Козлова О. Г. Інноваційна культура : Сутнісні характеристики : монографія / О. Г. Козлова, Р. В. Миленкова. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – 140 с.

169. Козлова О. Г. Соціальні трансформації: інноваційна культура особистості в мінливому світі / О. Г. Козлова, Р. В. Миленкова // Менеджмент за умов трансформаційних інновацій : виклики, реформи, досягнення. Матеріали міжнародної наукової конференції 10-12 травня 2007 року. У 2 ч. – Суми : СОІППО, 2007. – Ч. 1. – С. 33–36.

170. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики : Колективна монографія / Н. М. Бібік, Л. М. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.

171. Кондратенко С. В. Наукоємні технології – детермінуючий чинник становлення планетарної цивілізації / С. В. Кондратенко // Філософія науки : традиції та інновації – 2009. – Вип. 1 – С.21–29.

172. Кононов І. Ф. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України); [монограф.]. / І. Ф. Кононов. – Луганськ : Альма матер, 2000. – 494 с.

173. Конституція України // Офіційний вісник України, 2010 р. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Стор. 15. – Стаття 2598.

174. Концепція громадянської освіти в Україні / Ірина Жадан, Тетяна Клишченко, Лариса Мицик, Олександр Наровлянський, Лариса Пономаренко, Олександр Рудік, Сергій Рябов, Ірина Тараненко. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://library.kr.ua/women.html/pgovuindx.html>

175. Корнієвський О. А. Громадські ініціативи та їх роль у формуванні демократії участі / Олександр Корнієвський, Ганна Палій // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2 (19). – С. 27–31.

176. Костилева К. В. «Педагогічна традиція» як наукове поняття: історико-педагогічний аспект / К. В. Костилева // Педагогічний альманах. Зб. наук. праць. – Херсон : ПрШОПк, 2011. – Випуск 11. – С. 289–293.

177. Котуков О. А. Труднощі демократичного транзиту в Україні / О. А. Котуков // Теорія та практика державного управління : збірник наукових праць. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – Випуск 3 (26). – С. 77–85.

178. Кравцов А. О. Воспитание творческих установок как составляющая становления проектной культуры субъектов образовательного процесса / А. О. Кравцов // Инновации и образование. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – Серия «Symposium». – Вып. 29. – С. 324–330.

179. Кравченко А. А. Суперечності освітнього процесу в інноваціях інфосвіту: контекст творчості / А. А. Кравченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць / Гол. ред. д.філософ.н. В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : ЗДІА, 2012. – № 49. – С. 250–256.

180. Кравченко О. О. Інноваційний розвиток та структурні зміни в економіці: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Олена Кравченко. – К., 2011. – 20 с.

181. Кравченко П. А. Про значущість гуманітарної освіти в Україні / Петро Кравченко, Євген Андрос // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Випуск 24. – Київ-Полтава, 2010. – С. 66–79.

182. Кравченко П. А. Самореалізація творчих сил особистості у громадянському суспільстві / Петро Кравченко // Філософські обрії. Науково-

теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Випуск 26. – Київ-Полтава, 2011. – С. 38–45.

183. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : Навчальний посібник / Н. В. Краснокутська – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.

184. Кремень В. Інноваційний стиль мислення людини як вимога часу / В. Кремень // Креативна педагогіка : наук.-метод. журнал. – 2011. – Вип. 2. – С. 3–7.

185. Кремень В. Г. Інноваційні аспекти освітньої діяльності [Електронний ресурс] / В. Г.Кремень // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2013. – № 10. – С. 5 – 11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Otros_2013_10_3.pdf

186. Кремень В. Інноваційність і освіта / В. Кремень // Рідна школа. – 2012. – № 4 – 5. – С. 7–12.

187. Кремень В. Г. Інноваційність як моральність сучасної особистості / Василь Кремень // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Науково-практичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 137–147.

188. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6–16.

189. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації. (Факти, роздуми, перспективи) : монографія / В. Г. Кремень. – К : Грамота, 2003. – С. 7–23.

190. Кропотова Н. В. Социокультурные аспекты формирования национальной инновационной системы // Развитие инновационной культуры общества: проблемы и перспективы / Материалы научно-практической конференции. – Симферополь : Издательский центр Крымского института бизнеса, 2006. – С. 13–16.

191. Крылова О. Н. Традиции и инновации в содержании образования / О. Н. Крылова // Человек и образование. – 2006. – № 4-5. – С. 70–73.

192. Крючкова Ю. В. Життєтворчість особистості як прояв самоактуалізації з огляду побудови нею картини світу / Ю. В. Крючкова // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : «Логос», 2007. – Том 7. – Випуск 10. – С. 192–199.

193. Кудінов І. О. Типологія життєвих стратегій особистості / І. О. Кудінов // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 33. – С. 6–16.

194. Кузнецов В. Н. Честность, доверие и справедливость в глобальной Повестке Дня на 2009 год, посвящённой Великой Победе в войне 1941–1945 годов против фашизма / В. Н. Кузнецов // Безопасность Евразии. – 2009. – № 2. – С. 36–39.

195. Кузнецова Н. Б. Кадри інноваційного типу : сутність, значення та особливості формування в умовах розвитку інноваційної економіки / Н. Б. Кузнецова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 115–121.

196. Кузнецова Н. Б. Удосконалення механізму професійного розвитку людських ресурсів інноваційного типу: Автореф. дис. ...канд. економ. наук 08.00.07 / Н. Б. Кузнецова. – К., 2012. – 20 с.

197. Кузнецова Т. В. Психологія культури : (Психологічно-філософський аналіз) / Т. В. Кузнецова. – К. : МАУП, 2005. – 152 с.

198. Кузьміна Ж. Ю. Динаміка інновацій у соціокультурному просторі / Ж. Ю. Кузьміна // Вісник ДонНУЕТ – 2013. – № 2 (58) – С. 153–160.

199. Кузьмич Т. А. О единстве традиций и инноваций в становлении современной школы / Т. А. Кузьмич // Педагогічний альманах. Зб. наук. праць. – Херсон : ПрПОПк, 2011. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 60–65.

200. Куліненко Л. Інноваційна природа сучасної освіти / Л. Куліненко // Вісник інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія. Педагогіка. Психологія : збірн. наук. праць. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2012. – Вип. 25. – С. 45–49.

201. Культурология : Учебник / Под ред. Ю. Н. Солонина, М. С. Кагана. – М. : Высшее образование, 2007. – 566 с.
202. Кутняк І. М. Національна свідомість у контексті антропологічно-екзистенційного виміру / І. М. Кутняк // Мультиверсум. Філософський альманах. Зб. наук. праць. – Вип. 41. – К., 2004. – С. 184–194.
203. Кутырев В. А. Осторожно творчество! / В. А. Кутырев // Вопросы философии. – 1994. – № 7 – 8. – С. 72–81.
204. Куцепал С. В. Освіта в інформаційному суспільстві : діалектика традицій та інновацій / С. В. Куцепал // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – Дн. : Вид-во Дніпропетровського національного університету, 2011. – С. 233–238.
205. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : Навчальний посібник / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепіков. – К. : Вища школа, 2000. – 288 с.
206. Кушерець В. І. Байдужість і шляхи її подолання [Електронний ресурс] / В. І. Кушерець. – Режим доступу : <http://znannya.info/node/103>
207. Латигіна Н. А. Основні критерії. Принципи та рівні здійснення демократії / Наталія Латигіна // Політичний менеджмент. – 2009. – № 3. – С. 81–91.
208. Латигіна Н. А. Цінності та ідеали демократії / Наталія Латигіна // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2011. – Випуск 50. – С. 654–661.
209. Леонтьева В. Культуротворческий процесс: основания и начала / В. Леонтьева. – Х. : Консум, 2003. – 216 с.
210. Лепенчук П. Підтримка інноваційної діяльності. Досвід економічно розвинутих держав та України / П. Лепенчук, Т. Попович // Юридичний журнал. – 2003. – № 12. – С. 68–71.
211. Лисин Б. К. Инновационная культура / Б. К. Лисин // Инновации. – 2008. – № 10. – С. 49–53.

212. Лисюк В. М. Інноваційна політика – основа модернізації економіки держави / В. М. Лисюк, М. Г. Скрипник // Економіка : реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 1 (6). – С. 147–152.

213. Ліщинська О. А. Активність деструктивних тоталітарних організацій як загроза безпеці спільноти / О. А. Ліщинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. Збірник наукових праць. – Львів : ЛДУВС, 2008. – Випуск 1. – С. 45–56.

214. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України / Е. Лузік // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С.76–81.

215. Лукашевич В. М. Глобалістика: навчальний посібник, 2-ге видання / В. М. Лукашевич. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2010. – 440 с.

216. Лук'янченко Н. Д. Управління розвитком інноваційної праці : теорія та практика : монографія / Н. Д. Лук'янченко, С. Ю. Бунтовський. – Донецьк, 2011. – 169 с.

217. Лукьянец В. С. Научоёмкое будущее. Философия нанотехнологии. Загадка Silentium Universi / В. С. Лукьянец // Практична філософія. – 2003. – № 3. – С. 10–27.

218. Луциків І. Економічна суть інноваційної діяльності / І. Луциків // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 89–95.

219. Магид М. Тоталитаризм: Темное прошлое или «светлое будущее»? / Михаил Магид // Либертарная библиотека avtonom.org [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.avtonom.org/old/lib/theory/magid_total.html

220. Маджуга А. Диалог – суть технологий обучения / А. Маджуга, С. Еримбетова, Б. Ахметжан // Высшее образование в России. – 2004. – № 3. – С. 116–118.

221. Мазур О. Г. Сутнісні складові демократичного політичного порядку / О. Г. Мазур // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2012. – № 10 (90), жовтень. – С. 93–98.

222. Малахов В. Етика : Курс лекцій / В. Малахов. – К. : Либідь, 2006. – 384 с.

223. Мартиненко В. М. Демократизація механізмів державного управління процесами суспільних трансформацій: Автореф. дис. ... докт. наук з держ. управління: 25.00.02 / Василь Мартиненко. – Донецьк, 2005. – 38 с.

224. Мартынова М. Ю. Модернизация системы образования : проблема сочетания традиций и инноваций (опыт России) / М. Ю. Мартынова // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история : Сб. статей по материалам XXXVI междунар. науч.-практ. конф. 28 апреля 2014 г. – № 4 (36). – Новосибирск : СибАК, 2014. – С. 27–29.

225. Мартюшева Л. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л. Мартюшева, В. Калишенко // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 61–66.

226. Матузова С. В. Традиции и инновации в образовании / С. В. Матузова // Научная дискуссия : инновации в современном мире : матер. VI междунар. заочной науч.-практ. конф. (05 ноября 2012 г.). – М. : Международный центр науки и образования, 2012. — С. 124–130.

227. Мациевский Г. О. Инновации и традиции в образовании / Г. О. Мациевский // Успехи современного естествознания. – 2010. – №9. – С. 160–162.

228. Медведкін Т. С. Проблеми впровадження інноваційної моделі на регіональному рівні / Т. С. Медведкін, Є. О. Медведкіна // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецк : ДНУ, 2008. – Часть 2. – С. 535–540.

229. Мезинов В. Ориентация педагогического образования на подготовку конкурентоспособного учителя / В. Мезинов // Высшее образование в России. – 2007. – № 4. – С.79–83.

230. Миколайчук Н. С. Економічні аспекти формування інноваційної культури на підприємствах та регіональному рівні / Н. С. Миколайчук, М. М. Миколайчук, Т. А. Стівба // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. Науковий журнал. – 2009. – № 3, том 1. – С. 26–33.

231. Миленкова Р. В. Інноваційна культура: методичний супровід формування: навч.-метод. посіб. / Р. В. Миленкова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 75 с.

232. Миленкова Р. В. Інноваційна культура: новий підхід до розвитку сучасної особистості, школи, суспільства / Р. В. Миленкова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал. – 2008. – № 3. – С. 133–142.

233. Миленкова Р. В. Соціально-психологічне забезпечення процесу формування інноваційної культури студентів-банкiрів / Р. В. Миленкова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Наук. журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. Макаренка, 2009. – №1. – С. 228–235.

234. Миленкова Р. В. Формування інноваційної культури майбутніх фахівців банківської справи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Р. В. Миленкова. – К., 2008. – 20 с.

235. Михайловська О. Інноваційний прорив України: політичний міф чи реальна можливість у глобалізованому світі / О. Михайловська // Економіст: Літопис подій, особистості, ідеї, аналітика й дослідження. – 2008. – № 8. – С. 34–38.

236. Міхеєва В. В. Модель відтворення духовних цінностей молоді в умовах невизначеності сучасного суспільства / В. В. Міхеєва // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Харків : НЮАУ імені Ярослава Мудрого, 2011. – № 11. – С. 96–102.

237. Міщенко В. І. Духовна культура особистості і суспільства в умовах трансформації до ліберальних цінностей / В. І. Міщенко // Наукові

записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія. Психологія. – Харків : ХУПС. – 2006. – Вип. 1 (25). – С. 114–120.

238. Мовчан В. С Етика : Навч. посібн. / В. С. Мовчан. – К. : Знання, 2007. – 483 с.

239. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – 416 с.

240. Мозгарев Л. В. Учитель и качество образования / Л. В. Мозгарев, В. П. Панасюк // Педагогика. – 2007. – № 1. – С. 66–72.

241. Моисеев Н. Экология человечества глазами математика (Человек, природа и будущее цивилизации) / Н. Моисеев. – М. : Мол. гвардия, 1988. – 254 с.

242. Моїсеєва А. С. Розвиток громадянської активності : проблеми та перспективи сучасної України / А. С. Моїсеєва // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2013. – № 7 (99), липень. – С. 93–96.

243. Москалев И. Технологические основы социально-инновационного государственного управления / И. Москалев // Материалы Международного форума «Проекты будущего : междисциплинарный подход» (16 – 19 октября 2006, г. Звенигород) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Moskalev23.htm>

244. Мостовенко Н. А. Інноваційна культура й основні засади її формування / Н. А. Мостовенко, Т. І. Коробчук // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Науковий збірник. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – Випуск V, том 2. – С. 39–42.

245. Набатова О. О. Джерела і особливості інституціоналізації соціальних інновацій у трансформаційній економіці / О. О. Набатова // Вісник ДонНУЕТ. Серія : Економічні науки. Науковий журнал. – 2011. – № 3 (51). – С. 234–240.

246. Навроцький О. І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства : Монограф. / О. І. Навроцький. – Харків : Основа, 2000. – 240 с.

247. Навроцький О. І. Інноваційні процеси в вищій школі України : Автореф. дис... д-ра соціол. 22.00.04 / О. І. Навроцький; Харківський нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2006. – 49 с. – укр.

248. Найдич М. А. Творчість та культура в документах ЄС [Електронний ресурс] / М. А. Найдич. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1552/3/3485.pdf>

249. Наріжний Д. Ю. Аналіз політичних технологій та особливостей їх застосування в транзитивному суспільстві. Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Даниїл Наріжний. – Дніпропетровськ, 2004. – 22 с.

250. Наука України. Цифры, факты, проблемы / А. А. Мазур, Л. Б. Любовная, Н. С. Бровченко, В. В. Тольба. – К. : Институт электросварки им. Е. О. Патона НАН Украины, 2012. – 47 с.

251. Наукова і інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2013. – 287 с.

252. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 2002. – 23 квітня. – С. 1–24.

253. Нежиборець В. І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки / В. І. Нежиборець // Теорія і практика інноваційної власності. – 2009. – № 5. – С. 48–54.

254. Ненно И. М. Инновационный университет: механизм технологического трансфера / И. М. Ненно, Э. А. Кузнецов / Актуальные проблемы экономики и менеджмента : теория, инновации и современная практика : Научная монограф. – Х. : Бурун-Книга, 2011. – 512 с. – Глава 13. – С. 340–349.

255. Нечітайло І. С. Можливості поєднання традицій та інновацій у системі освіти сучасної України: соціологічна рефлексія / І. С. Нечітайло // Вісн. Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія,

соціологія / редкол. А. П. Гетьман та ін.. – Х. : Право, 2013. – № 4 (18). – С. 133–143.

256. Николаев А. Н. Инновационная культура как культура перемен (проблема, задачи, дефиниции, предложения) / А. Н. Николаев, Б. К. Лисин // Инновации. – 2002. – № 2 – 3. – С. 49–55.

257. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура / А. Николаев // Вопросы культурологии. – 2006. – № 3. – С. 86–90.

258. Николаев А.Н. Инновационное развитие и инновационная культура / А.Н. Николаев // Наука та наукознавство. – 2001. – № 2. – С. 54–64.

259. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура / А. Николаев // Проблемы теории и практики управления. – 2011. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://masters.donntu.edu.ua/2004/fem/kladchenko/library/index8.htm>

260. Николаенко С. М. Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку : Доповідь на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки (24 березня, м. Київ) // Освіта України. – 2005. – 29 березня – С. 4–5.

261. Ніколайчук А. Т. Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку промислових підприємств / А. Т. Ніколайчук, І. Ю. Єпіфанова // Вісн. Хмельницького нац. ун-ту. – 2010. – № 6. – Т. 3. – С.16–19.

262. Новакова О. В. Специфіка демократичного транзиту в пострадянських країнах / О. В. Новакова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Науковий журнал. – 2010. – № 3 (145). – С. 270–283.

263. Новая постиндустриальная волна на Западе. [Антология] / под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 640 с.

264. Новий тлумачний словник української мови: У трьох томах. Видання друге, виправлене / Укладачі В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : «Аконіт», 2001. – Т. 3. – 862 с.

265. Новиков Б. В. О гуманизме и антигуманизме / Б.В. Новиков. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2001. – 378 с.
266. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / Оле Норгаард. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 424 с.
267. Носков В. Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному вищому навчальному закладі / В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросиніна // Соціальна психологія. – 2005. – № 4 (12). – С.69–83.
268. Образование в координатах глобализационного развития: теории и интерпретации: монография / под общ. ред. Е. А. Подольской ; Нар. укр. акад. – Харьков: Изд-во НУ А, 2014. – 356 с.
269. Овсяннікова В. В. Професійні особливості емоційного вигорання викладача вищого навчального закладу / В. В. Овсяннікова // Вісн. Запорізького нац. ун-ту : Зб. наук. праць. – 2011. – № 2. – С. 133–138.
270. Оганов А. А. Современная проблематика философии культуры / А. А. Оганов // Философия и общество. – 2007. – № 2 (46) – С. 99–118.
271. Огородник Л. М. Стереотип як соціально-психологічний феномен у контексті підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності / Л. М. Огородник // Педагогічний дискурс: збірник наукових праць. – Хмельницький : ХГПА, 2009. – Випуск 6. – С. 142–145.
272. Ордіна Л. Л. Демократичні цінності як фактор мотиваційного забезпечення культуротворчого середовища ВНЗ / Л. Л. Ордіна // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 3, частина 2. – С. 142–146.
273. Орлюк О. П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні / О. П. Орлюк // Наука та інновації : науково-практичний журнал. – 2008. – Т. 4. – № 1. – С. 68–73.

274. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Хосе Ортега-и-Гассет // Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. Дегуманизация искусства. Бесхребетная Испания. – М. : АСТ : СТ Москва, 2008. – С. 13–199.

275. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 654 с.

276. Остапенко М. Ідеологічний плюралізм: проблема необхідності розвитку і збереження цілісності демократичного суспільства / Марина Остапенко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Випуск 21. – С. 8–23.

277. Остапець І. Проблема логіко-гносеологічного визначення свободи в філософії нового часу / І. Остапець // Вісн. СевДТУ. Вип. 94: Філософія : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2009. – С. 71–82.

278. Павленко О. П. Формування творчої особистості гімназиста у пошуково-дослідницькій діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 / О.П. Павленко. – Луцьк, 2005. – 21 с.

279. Пазенок В. Демократія і людина. Теорія і українська дійсність / В Пазенок // Політика і час. – 2003.– № 2. – С. 3–15.

280. Перфільєва А. Соціальні наслідки неоліберальної моделі глобалізації / Анастасія Перфільєва, Ольга Письменна // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Випуск 20. – С. 391 – 400.

281. Петінова О. Б. Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості. Автореф. дис. ... канд. філос наук: 09.00.03 / О. Б. Петінова. – Одеса, 2004. – 20 с.

282. Петренко В. В. Значення інноваційної культури у процесі формування сприятливого інноваційного клімату на підприємстві / В. В. Петренко // [Електронний документ] Наука и образование 2010/2011 : Зб. наук. праць. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/77424.doc.htm

283. Петровський П. М. Цінність гуманітарної методології постмодернізму для демократичного врядування / П. М. Петровський // Філософські дослідження. Збірник наукових праць. – Луганськ, 2011. – Випуск 14. – С. 216–227.

284. Пірожай С. В. Вплив зарубіжної реформаторської педагогіки на визначення загальних основ педагогіки / С. В. Пірожай // Проблеми сучасної психології : Зб. наук. праць КПНУ ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка НАПН Укр. – 2011. – Вип. 11. – С. 642–651.

285. Пішак О. В. Самореалізація людини як основа творення моральнісних стосунків [Електронний ресурс] / О. В. Пішак. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2013-nauka-v-informatsionnom-prostranstv e/ff6_pishak.htm

286. Плоска А. В Соціально-економічні особливості державної підтримки інноваційної активності в Україні / А. В. Плоска // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 727. – С. 364–368.

287. Поликарпов В. С. Золотой век в истории мировой культуры / В. С. Поликарпов – Ростов-на-Дону : Феникс, 1992. – 160 с.

288. Полушина-Брояко Е. І. Становлення інституцій побутової культури в контексті постмодерних культурних практик. Автореф. дис. ... канд.наук з культурології: 26.00.01 / Е. І. Полушина-Брояко. – К., 2009. – 21 с.

289. Пометун О. Навчання : що є результатом і чи можна його покращити / О. Пометун // Рідна школа. – 2009. – № 4. – С. 10–11.

290. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : Навч. посібник / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2006. – 456 с.

291. Пономарьова Г. Ф. Моніторинг формування інноваційної культури педагога у ВНЗ [Електронний ресурс] / Г. Ф. Пономарьова. – Режим доступу : http://www.e-lib.zakdu.edu.ua/index.php?option=com_sobi2&sobi2Task=sobi2Details&catid=874&sobi2Id=180092&Itemid=17

292. Пономарьова-Семенова Р. О. Психологічні принципи розвитку креативності обдарованої особистості / Р. О. Пономарьова-Семенова // Обдарована дитина. – 2009. – №10. – С. 2–10.

293. Порус В. Н. Обжить катастрофу. Современные заметки о духовной культуре России / В. Н. Порус // Вопросы философии. – 2005. – № 11. – С.24–36.

294. Поскряков А. А. Инновационная культура / А. А. Поскряков // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2011. – № 1. – С. 42–46.

295. Поскряков А. А. Инновационная культура и креативность / А. А. Поскряков // Теория и методология творчества: итоги и перспективы. – М. : Ин-т философии РАН, Рос. філософ. общ-во, 2001. – С. 10–18.

296. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні [аналітична записка Департаменту цивільного законодавства та підприємництва Міністерства юстиції України]. / З. Кучерява; Міністерство Юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/13958>

297. Препотенська М. П. Філософсько-антропологічні та екзистенціальні аспекти буття людини у вимірі мегаполісу / М. П. Препотенська // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012. – Вип. 2. – С. 52–58.

298. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 270 с.

299. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012 - 2021 роки : Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 / [Електронний документ] – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/Законодавство України/344/2013

300. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Інститут проблем виховання АПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua/home/39-programa-vuhovanna-ditej.html>

301. Прокопенко Н. Професійне вигорання та його попередження в організації роботи медіаторів / Н. Прокопенко // Відновне правосуддя в Україні. – 2005. – № 4. – С. 55–57.

302. Про схвалення концепції розвитку національної інноваційної системи : розпорядження кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р // офіційний вісник України. – 2009. – № 47. – ст. 1593.

303. Прудникова О. В. Інноваційна культура: проблеми правового регулювання / О. В. Прудникова, М. В. Рожкова // Форум права. Науковий журнал. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 3. – С. 644–647.

304. Психология затрудненного общения : Теория. Методы. Диагностика. Коррекция : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / В. А. Лабунская, Ю. А. Менждерицкая, Е. Д. Бреус. – М. : Академия, 2001. – 288 с.

305. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

306. Растригіна А. М. Виховання свободою в українській ментальності / А. М. Растригіна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2012. – Випуск 16, книга 1. – С. 292–298.

307. Реттих С. В. Социокультурные коммуникации новых культурных смыслов [Електронний ресурс] / С. В. Реттих. – Режим доступу : www.sgu.ru/files/nodes/86769/Rettih_S.V._g._Barnaul.doc

308. Рик С. Традиції та інновації в освіті: глобалізаційний аспект [Електронний ресурс] / С. Рик // Матер. II між нар. наук.-практ. конф. : Гуманітарний вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди» : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28. – Т. I. – Режим доступу: <http://konfer-phdpu.at.ua/>

309. Розмаинский И. В. Бедность как часть экономической ментальности субъектов постсоветской экономики в 1990-е гг. /

И. В. Розмаинский [Электронный ресурс].// Поиск эффективных институтов для России XXI века. – СПб., 2003. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/121747>

310. Романовський О. Г. Педагогічні інновації у формуванні національної гуманітарно-технічної еліти / О. Г. Романовський // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2010. – №4. – С. 3–11.

311. Романюк О. Суспільно-політичні трансформації в новоутворених посткомуністичних країнах : спроба системного аналізу / О. Романюк // Людина і політика. – 2003. - № 5. – С. 3–11.

312. Ротбард М. Этика свободы [Электронный документ] ; Пер. с нем. Ю. Аристовой, В. Жилина. – Режим доступа : www.e-reading.ws/book.php?book=99251

313. Руденко І. М. Інновації: сутність і процес становлення / Ігор Руденко // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Випуск 24. – Київ-Полтава, 2010. – С. 110–120.

314. Рудь Н. Т. Економіка і організація інноваційної діяльності : Навчальний посібник / Н. Т. Рудь. – Луцьк : РВВ ЛДТУ, 2007. – 476 с.

315. Рускевич А. В. Проблема філософії культури в контексті сучасного філософського дискурсу / А. В. Рускевич // Вісн. Житомирського держ. ун-ту : Філософські науки. – Вип. 44. – 2009. – С. 14–21.

316. Савин М. В. Содержание и структура педагогической традиции / М. В. Савин // Ярославский педагогический вестник. – 2004. – № 3 (40). – С. 75–86.

317. Садовенко А. Сталий розвиток суспільства. Програма розвитку ООН : навчальний посібник. / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с.

318. Сазоненко Г. Інноваційна культура освіти / Г. Сазоненко // Управління освітою. – 2010. – 13 липня. – С. 6–10.
319. Салига К. С. Економічні теорії інноваційного розвитку підприємства : монографія / К. С. Салига. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 216 с.
320. Сальнікова О. Ф. Актуальні проблеми формування інноваційної культури офіцера-викладача ВВНЗ / О. Ф. Сальнікова // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : ВІ КНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – Випуск № 39. – С. 308–313.
321. Самойлов И. Д. Совершенствование личности и общества в рамках феномена тоталитарной власти / И. Д. Самойлов // Вестник Челябинского государственного университета. Серия : Философия. Социология. Культурология. Випуск 28. – Челябинск : ЧГУ, 2012. – № 35 (289). – С. 35–39.
322. Самохвалова В. И. Творчество и энергии самоутверждения / В. И. Самохвалова // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 34–46.
323. Сандига О. І. Інновації: соціально-філософський аналіз / О. І. Сандига // Мультиверсум : Філософський альманах : [збірн. наук. праць] / Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К. : Український центр духовної культури, 2005. – Вип. 48. – С. 43–54.
324. Сафулін В. І. Інноваційний пошук нових технологій навчання / В. І. Сафулін // Інноваційні пошуки в сучасній освіті. – К. : Логос, 2004. – 220с.
325. Свасьян К. А. Человек как творение и творец культуры / К. А. Свасьян // Вопросы философии. – 1987. – № 6. – С.132–138.
326. Селиванов А. И. Метафизика в культурологическом измерении / А. И. Селиванов // Вопросы философии. – 2006. – № 3. – С. 49–63.
327. Семенюк Е. П. Філософські засади сталого розвитку : Навч. посіб. для магістрів та асп. / Е. П. Семенюк. – Львів : Афіша, 2002. – 200 с.

328. Семів Л. К. Інноваційна культура суспільства: концептуальні основи та особливості формування / Любов Семів, Роман Семів // Сучасна наукова економічна думка. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 2 (5). – С. 3–9.

329. Семухіна І. С. Інноваційна культура викладача вищого мистецького навчального закладу: структурно-змістовний аналіз / І. С. Семухіна // Таврійські студії. Сер. : Мистецтвознавство [Електронний ресурс]. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tsm_2012_2_16.pdf

330. Силина И. В. Инновационная культура как высшее проявление общекультурных профессиональных и личностных качеств [Електронний ресурс] / И. В. Силина. – Режим доступу : http://imc.3dn.ru/publ/internet_konferencija/tezisy_ou/innovacionnaja_kultura_kak_vysshee_projavlenie_obshe_kulturnykh_professionalnykh_i_lichnostnykh_kachestv/8-1-0-58

331. Сисоєва С. О. Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації / С. О. Сисоєва // Зб. наук. праць. – Миколаїв : МФ НАУКМА, 2000. – Т. 7. – С.13–19.

332. Ситник Ю. П. Проблема формування інноваційної культури вчителя / Юлія Ситник // Проблеми сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія. Збірник наукових праць. – Ялта : КГУ, 2006. – Випуск 12, частина 1. – С. 247–254.

333. Скоромний Д. А. Становлення інноваційної культури в Україні: Проблеми правого забезпечення / Д. А. Скоромний // Інноваційна культура суспільства : механізми формування та розвитку / Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 27 лютого – 2 березня 2013 р. – Сімферополь : Центр розвитку освіти, науки та інновацій, 2013. – С. 55–57.

334. Скотна Н. В. Феномен традиції : методологічні принципи дослідження / Н. В. Скотна, О. А. Ткаченко // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : наук. вісник : зб. наук. праць / за ред.

В. П. Андрущенко, В. М. Вашкевич. – Вип. 54 (№ 11). – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 237–242.

335. Скрипник А. П. Моральное зло в истории этики и культуры / А. П. Скрипник. – М. : Наука, 1992. – 351 с.

336. Скубашевська О. Інновація як різновид творчості / О. Скубашевська // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : наук. вісник : зб. наук. праць / за ред. В. П. Андрущенко, В. М. Вашкевич. – Вип. 53 (№ 10). – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 275–281.

337. Скубашевська О. С. Філософія інноваційного розвитку освіти в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні : Автореф. дис... д-ра філос. наук 09.00.10 / О. С. Скубашевська; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2010. – 33 с. – укр.

338. Скубашевська Т. Нові стратегії в контексті впровадження новітніх інформаційних технологій / Т. Скубашевська // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 82–88.

339. Сластенко Є. Ф. До питання співвідношення науки і моралі / Є. Ф. Сластенко, І. П. Скиба // Специфика современной науки : матер. XXV Междунар. науч.-практ. конф. по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам (Украина, г. Горловка, 20-21 сентября 2012 г.). – Горловка : ФЛП Пантюх Ю.Ф., 2012. – С. 30–35.

340. Соболев О. Проблема раціональності у постнекласичній перспективі / О. Соболев // Філософська думка. – 2006. – № 4. – С. 129–155.

341. Сова М. О. Психологічні аспекти розвитку інноваційної культури викладача // Тематич. випуск : Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 25-27 листопада 2010. – Т. V. – С. 210–219.

342. Советова О. С. Инновации: трудности и возможности адаптации / О. С. Советова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004 – 256 с.

343. Советова О. С. Социальная психология инноваций (Основания, исследования, проблемы): Дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 / О.С. Советова. – СПб., 1998. – 315 с.

344. Сорокин П. Социальная и культурная динамика. Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / П. Сорокин. – М. : Астрель, 2006. – 1175 с.

345. Социально-экономические проблемы информационного общества : Монограф. / Под.ред. Л. Г. Мельника. – Сумы : «Университетская книга», 2005. – 430 с.

346. Социологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mirslovari.com/content_soc/INNOVACII-SOCIALNYE-11377.html

347. Социология : энциклопедия / Составители: А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1312 с.

348. Спиркин А. Г. Человек, культура, традиции / А. Г. Спиркин // Традиции в истории культуры. – М. : Наука, 1978. – 165 с.

349. Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової та науково-технічної діяльності // Матеріали слухань в Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти (13 березня 2013 р.) / ред. Л. Гриневич, упоряд.: М. Шевченко, Б. Чижевський та ін. – Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти, 2013. – 615 с.

350. Старовойт Е. Социокультурная и духовная сферы реализации инновационной культуры личности / Е. Старовойт // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 96. – С. 222–229.

351. Старовойт Е. В. Личность как объект инновационной культуры / Е. В. Старовойт // Гуманитарный вестник Запорожской государственной инженерной академии («Humanities Bulletin of Zaporizhzhе State Engineering

Academy») : Сборник научных трудов / Ed. V. G. Voronkova. – Zaporozhye, EPD of ZSEA, 2015. – Issue 61. – С. 145–153.

352. Старовойт Е. В. Общественная среда как фактор формирования инновационной культуры личности в украинском обществе / Е. В. Старовойт // Научный вестник НГГТИ. 2014. – № 4. – С. 105–111.

353. Старовойт Е. В. Противоречия и преимущества демократии как среды внедрения и развития инноваций / Е. В. Старовойт // Гуманитарный вестник Запорожской государственной инженерной академии («Humanities Bulletin of Zaporizhzhе State Engineering Academy») : Сборник научных трудов / Ed. V. G. Voronkova. – Zaporozhye, EPD of ZSEA, 2015. – Issue 60. – С. 137–143.

354. Старовойт О. Відчуття свободи як необхідна умова формування суб'єкта інноваційної культури / О. Старовойт // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 86 (7). – С. 194–198.

355. Старовойт О. Інноваційна культура в економічній сфері життєдіяльності / О. Старовойт // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 102. – С. 315–318.

356. Старовойт О. Креативна природа інноваційної культури / О. Старовойт // Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : збірник наукових праць. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 32. – С. 36–41

357. Старовойт О. Матеріальна і суспільно-політична сфери реалізації інноваційної культури особистості / О. Старовойт // Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : збірник наукових праць. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 35. – С. 56–68.

358. Старовойт О. Невпевненість і емоційне вигорання особистості як бар'єри інноваційної діяльності / О. Старовойт // Вісник інституту розвитку

дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : збірник наукових праць. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 36. – С. 50–57.

359. Старовойт О. Поняття інноваційної культури в сучасному філософському і культурологічному дискурсі / О. Старовойт // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 83 (4). – С. 305–308.

360. Старовойт О. Проблема подолання соціально-психологічних бар'єрів інноваційної діяльності / О. Старовойт // Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : збірник наукових праць. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 34. – С. 55–63.

361. Старовойт О. Теоретико-методологічні основи дослідження інноваційної культури (природа, сутність та структура інноваційної культури) / О. Старовойт // Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія. – К., 2015. – Випуск 127. – С. 103–120.

362. Старовойт О. Цілісність і спрямованість інноваційної культури / О. Старовойт // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К. : ВАДЕКС, 2014. – Вип. 73. – С. 153–163.

363. Старовойт О. В. Демократичне середовище як умова розвитку інноваційної культури / О. В. Старовойт // Мультиверсум. Філософський альманах. – К., 2014. – Випуск 2 (130). – С. 60–73.

364. Старовойт О. В. Деформуючий вплив тоталітарного режиму на інноваційно-творчі потенції особистості / О. В. Старовойт // Політологічний вісник : збірник наукових праць. – К. : ВАДЕКС, 2014. – Вип. 75. – С. 147–156.

365. Старовойт О. В. Етика розвитку та впровадження інноваційної культури особистості / О. В. Старовойт // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків : ХНПУ, 2015. – Вип. 45 (частина II). – С.26–32.

366. Старовойт О. В. Інноваційний виклик розвитку людини в епоху глобалізації / О. В. Старовойт // Гуманітарний вісник Запорізької державної

інженерної академії : Збірник наукових праць / Під ред. В. Г. Воронкової. – Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2015. – Випуск 62. – С. 140–146.

367. Старовойт О. В. Інноваційна культура як потреба і реальність розвитку особистості / О. В. Старовойт // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 100. – С. 179–181.

368. Старовойт О. В. Освіта як індикатор і збудник локалізації інноваційної культури в економічно-виробничій сфері життєдіяльності / О. В. Старовойт // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 101. – С. 376–379.

369. Старовойт О. В. Природа людини як творця інноваційної культури / О. В. Старовойт // Нова парадигма : [журнал наук. праць] / голов. ред. В.П. Бех; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; творче об'єднання «Нова парадигма». – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2014. – Вип. 121. – С. 126–134.

370. Старовойт О. В. Творчі здібності й бажання як головні засади утвердження суб'єкта інноваційної культури / О. В. Старовойт // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7 – Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – К., 2014. – Випуск 32 (45). – С. 125–131.

371. Старовойт О. В. Філософські засади формування інноваційної культури : монографія / Олена Василівна Старовойт. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 383с.

372. Староста В. І. Самооцінка рівня інноваційної культури майбутніх учителів [Електронний ресурс] / В. І. Староста, А. Р. Кепенач. – Режим доступу : http://ito.vspu.net/upload/zbirniku/imad/z_30/r5/samoocinka_rivnia_inovacinoi_kylyru.pdf

373. Степанова Н. М. Інноваційні підходи до виховання політичної культури старшокласників у позаурочній діяльності / Н. М. Степанова // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – № 129. – С. 118–121.

374. Степин В. С. Культура / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1999. – № 8. – С.60–67.
375. Столярчук Н. М. Проблеми нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності / Н. М. Столярчук // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 4 – С. 71–75.
376. Стратегічне управління інноваційною діяльністю як основа економічної безпеки національної економіки : монографія / М. В. Гаман, О. І. Дацій, М. Х. Корецький та ін. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 281 с.
377. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції»/ [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, З. С. Варналій та ін.]. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
378. Суїменко Є. І. Споживання як віддзеркалення реального рівня життя людей в сучасній Україні / Є. І. Суїменко, Т. О. Єфременко // Українське суспільство 1992-2007. Динаміка соціальних змін. – К. : ІС НАНУ, 2007. – С. 220–233.
379. Сурмава А. В. Образование – от мифов к реальности / А. В. Сурмава // Гуманитарные чтения РГГУ – 2012 : Россияведение. Общественные функции гуманитарных и социальных наук. Гуманитарное знание и образование : Сб. матер. – М. : РГГУ, 2013. – С.135–169.
380. Суший О. Культур-філософські принципи творчої діяльності людини / О. Суший // Філософська думка. – 2006. – № 3. – С. 88–107.
381. Тард Г. Социальные законы / Г. Тард. – М. : Либроком, 2009. – 64 с.
382. Тацій В. Я. Напрями вдосконалення інноваційного законодавства на сучасному етапі розвитку держави / В. Я. Тацій // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 43–51.
383. Тацій В. Проблеми правового забезпечення інноваційного розвитку України : стан і перспективи / В. Тацій // Вісн. Академії правових наук Укр. : Зб. наук. праць. – 2007. – № 1. (48). – С. 13–20.

384. Терещенко Н. В. Особливості формування інноваційної праці та інноваційної діяльності як складових державної стратегії в умовах розвитку економіки знань / Н. В. Терещенко // Соціально-трудові відносини : теорія та практика. Збірник наукових праць. – К. : ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2012. – № 1. – С. 141–149.

385. Терещенко Ю. О. Формування інноваційної культури у майбутніх фахівців дошкільних навчальних закладів в процесі педагогічної практики / Ю. О. Терещенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. – № 5 (264), березень. – Частина II. – С. 82–89.

386. Тихий В. П. Проект інноваційного кодексу України та проблеми розвитку правового регулювання інноваційної діяльності / В. П. Тихий, Н. М. Мироненко // Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 14 червня 2011 р. – Х. : «ФІНН», 2011. – С. 16–22.

387. Травников Г. Н. Традиции и инновации как источник развития современного образования / Г. Н. Травников // Научные ведомости Белгородского гос. ун-та. – Сер. : Философия. Социология. Право. – 2010. – № 2 (73). – Вып. 11. – С. 19–22.

388. Труш М. С. Етнокультурні взаємодії: традиційні та інноваційні виміри / М. С. Труш // Мультиверсум: філософський альманах: Зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 67. – С. 99–108.

389. Тугай Н. О. Формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів. Автореф. дис. ... канд. філос наук: 09.00.10 / Наталія Тугай. – К., 2009. – 20 с.

390. Тульчинский Г. П. О природе свободы / Г. П. Тульчинский // Вопросы философии. – 2006. – № 4. – С. 17–31.

391. Туляков О. О. Внутрішній монолог (солонкум) – засіб самовиховання харизматичного лідера / О. О. Туляков // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 5 (31). – С. 368–377.

392. Уваркіна О. Сутність і зміст професійної культури спеціаліста / О. Уваркіна // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 68–73.
393. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» №5/2015 від 12.01.2015 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/paran10#n10>
394. Український соціум / О. С. Власюк, В. С. Крисаченко, М. Т. Степико та ін. / За ред. В. С. Крисаченка. – К. : Знання України, 2005. – 792 с.
395. Усова А. В. Требования к подготовке учителя в свете концепции модернизации российского образования на период до 2010 года / А. В. Усова // Педагогическое образование и наука. – 2003. – № 2. – С. 4–7.
396. Фарман И. П. Мир культуры и воображение / И. П. Фарман // Э. В. Ильенков : личность и творчество. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 108–126.
397. Федоренко Ю. П. Соціокультурний та соціолінгвістичний компоненти змісту навчання як засоби підвищення рівня комунікативної компетенції [Електронний ресурс] / Ю. П. Федоренко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Psihologia/22155.doc.htm
398. Федотова В. Г. Когда нет протестантской этики... / В. Г. Федотова // Вопросы философии. – 2001. – № 10. – С. 27–44.
399. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С. 37–59.
400. Формування інноваційної культури в українських університетах : Практ. посіб. / ред. Н. Я. Качмар-Кос. ; TEMPUS. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 124 с.
401. Фромм Э. Психоанализ и этика / Эрих Фромм. – М. : ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 568 с.
402. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / Мартин Хайдеггер // Хайдеггер М. Время и бытие. – М. : Республика, 1993. – С. 192–220.

403. Холодкова Л. А. Инновационная культура субъектов профессионального образования: концепция, условия формирования / Л. А. Холодкова // Инновации. – 2005. – № 7. – С. 4–15.

404. Хомяков В. І. Менеджмент підприємства : Навчальний посібник / В. І. Хомяков. – К. : Кондор, 2005. – 317 с.

405. Цзюнь Ф. Ц. Модифікації форм спадкоємності культури в контексті сучасних ціннісно-сміслових орієнтацій / Ф. Ц. Цзюнь // Мультиверсум. Філософський альманах. Зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 47. – С. 63–71.

406. Цюркало Т. І. Дослідження інституту сім'ї в лоні соціально-філософського знання / Т. І. Цюркало // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 2. – С. 148–152.

407. Чабанна М. В. Засоби формування нового типу особистості у тоталітарному суспільстві / Маргарита Чабанна // Наукові записки НаУКМА. – 2002. – Т. 20: Спеціальний випуск у двох частинах. Част. 1. – С. 264–267.

408. Чабанна М. Цензурна політика тоталітарної держави та ідеологічний монізм / Маргарита Чабанна // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 99–106.

409. Чаплак Я. В. Симптоми емоційного вигорання / Я. В. Чаплак, Н. С. Коновчук // [Електронний ресурс] : Зб. наук. праць. – Випуск 15. – К., 2009. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_NPN_2009/Psihologia/46806.doc.htm

410. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини : від становлення до реалізації / О. К. Чаплигін. – Х. : Основа, 1999. – 277 с.

411. Чернявская Ю. Народная культура и национальные традиции / Ю. Чернявская. – Мн. : Беларусь, 2000. – 421 с.

412. Чобітко М. Особистісні компоненти у професійному становленні майбутнього вчителя / М. Чобітко // Освіта і управління . – 2007. – Т. 10. – № 1. – С. 70–74.

413. Чоговадзе Г. Г. Информация: информация, общество, человек [монограф.] / Г. Г. Чоговадзе. – М. : ООО Дата+, 2003. – 320 с.

414. Чернобаев В. В. Інноваційно-інвестиційна діяльність та її регулювання в економіці України. Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Владислав Володимирович Чернобаев ; Нац. гірн. ун-т. – Дніпропетровськ, 2008. – 19 с.

415. Чернодід І. С. Особливості впровадження соціальних інновацій як фактора розвитку громадянського суспільства / І. С. Чернодід // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2012. – № 2 (62). – С. 82–85.

416. Чумак О. В. Екологічна культура як складова інноваційної культури суспільства третього тисячоліття / О. В. Чумак // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : збірник наукових праць. – Запоріжжя : вид-во ЗДІА. – Вип. 47. – 2011. – С. 185–194.

417. Чумак О. В. Соціально-філософський аналіз поняття «інновація» та «інноваційна діяльність» / О. В. Чумак // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 36. – С. 152–166.

418. Шаповалова Л. О. Поняття побуту: сутність та структура / Л. О. Шаповалова // Гуманітарний вісник. Збірник наукових праць Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА, 2010. – Випуск 42. – С. 131–137.

419. Швай Р. Сучасна теорія творчості як методологічна основа педагогічної взаємодії у вищій школі / Р. Швай // Вісник Львівського університету. – 2005. – Вип. 19. – Ч. 2. – Серія педагогічна. – С. 50–54.

420. Швай Р. І. Формування інноваційної особистості [Електронний ресурс] / Р.І. Швай. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Shvay.php>

421. Шевченко О. О. Інновації як пріоритетний напрямок інвестування в трансформаційній економіці. Автореф. дис. ... канд. економ. наук :

08.00.01 / Олена Олександрівна Шевченко ; Національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 23 с.

422. Шеллинг Ф. Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах (Предуведомление). 1809 // Ф. В. Й. Шеллинг. Сочинения в 2-х томах. – М. : Мысль, 1989. – Т.2. – 545 с.

423. Шипуліна Ю. С. Інноваційна культура організації : сутність, структура, підходи до оцінки / Ю. С. Шипуліна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 132. – С. 132–138.

424. Шкільнюк О. Стан нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в машинобудуванні України / О. Шкільнюк // Персонал. – 2006. – № 6. – С. 12 – 16.

425. Штефан Л. В. Інноваційна культура як культурологічний феномен сучасності / Л. В. Штефан // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Збірник наукових праць. – Х. : Українська інженерно-педагогічна академія, 2009. – Випуск 22 – 23. – С. 354–359.

426. Штефан Л. В. Характерологічні ознаки поняття «інноваційна культура» / Л. В. Штефан // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : Зб. наук. праць Запорізького Класичного приват. ун-ту. – 2009. – Вип. 5. – С. 476 – 481.

427. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / Петр Штомпка. – М. : Логос, 2005. – 664 с.

428. Штрайегг Г. Тенденции и перспективы развития стратегического менеджмента / Георг Штрайегг // Проблемы теории и практики стратегического управления. – 2000. – № 5. – С. 93–98.

429. Шумакова О. А. Акмецелевые стратегии самосовершенствования инновационной культуры личности на этапе ее профессионализации / О. А. Шумакова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – Вип. 81. – С. 289–297.

430. Шуміло І. А. Проблеми нормативно-правового забезпечення

регіональної інноваційної політики / І. А. Шуміло // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 544–550.

431. Экономические субъекты постсоветской России [монограф.] / ред. Р. М. Нуреев. – М. : МОНФ, 2003. – 319 с.

432. Юдина Н. П. Традиции: социокультурные и педагогические аспекты / Н. П. Юдина // Педагогика. – 2009. – №8. – С. 35–38.

433. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 744 с.

434. Яголковский С. Р. Психология инноваций : подходы, модели, процессы / С. Р. Яголковский. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 270 с.

435. Язан Н. Формування творчої особистості учителя початкової школи у процесі використання інноваційних технологій [Електронний ресурс] / Н. Язан. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/43_1/visnuk_17.pdf

436. Ялліна (Плиско) В. Л. Розвиток ідеї розумового виховання в західноєвропейській педагогіці / В. Л. Ялліна (Плиско) // Педагогіка та психологія : Збірник наукових праць. – Харків : 2009. – Вип.35. – С. 126–134.

437. Янісів Ю. Діалектика традицій та інновацій в сучасній освіті / Ю. Янісів // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія : зб. наук. праць. – Вип. 28. – Т. 2 / голов. ред. В. П. Коцур. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 388–393.

438. Яновський А. О. Пошуково-дослідницька діяльність як засіб підвищення якості підготовки фахівців / А. О. Яновський // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 157. – С. 177–180.

439. Яновский Р. Геополитические реформы современной России: О необходимости высоких гуманитарных технологий / Р. Яновский // Безопасность Евразии. – 1999. – № 1. – С. 105–112.

440. Ярошовець В. Гуманістичні виклики сучасній демократії / В. Ярошовець // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. – Випуск 7. – С. 90 – 95.
441. Ясперс К. Духовная ситуация времени // К. Ясперс Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М. : Республика, 1994. – С. 288–418.
442. Ясперс К. Техніки мислення / Карл Ясперс // Філософська думка. – 2005. – № 2. – С. 95–103.
443. Castells M. The rise of the network society : The information age: Economy, society, and culture. / M. Castells. – John Wiley & Sons, 2011. – Т. 1.
444. Charles J. Kibert. The Ethics of Sustainability. / Charles J. Kibert, Leslie Thiele, Anna Peterson, Martha Monroe – <http://rio20.net/wp-content/uploads/2012/01/Ethics-of-Sustainability-Textbook.pdf>
445. Cope M. Know your value? Value what you know / M.Cope. – L., 2000. – 240 p.
446. Cybal-Michalska A. Mtodziez akademicka a kaziera zawodowa. / Agnieszka Cybal-Michalska. – Krakow : Impuls, 2013. – 405 pp.
447. Human Development Index (HDI) – 2012 Rankings: HDRO / Индекс людського розвитку [Електронний ресурс]: – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/statistics/>
448. IMD World Competitiveness Yearbook, 2013/ Світовий рейтинг конкурентоспроможності країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imd.org/uupload/IMD.WebSite/wcc/WCYResults/1/scoreboard.pdf>
449. Karwowski M. Zgłębianie Kreatywności / M. Karwowski. – Warszawa: APS, 2009. – 243 s.
450. Mastering Information Management. Financial Times Complete MBA Companion in Information Management / edited by A.Marchand, T.H.Davenport and T.Dickson. – L., 2000. – 362 p.
451. Nęcka E. Psychologia twórczości / Edward Nęcka. – Gdańsk : GWP, 2005. – 253 s.

452. Sustainable Development Strategies : A Resource Book. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris and United Nations Development Programme, New York, 2002. – 358 p.

453. Szmidt K. Pedagogika twórczości / Krzysztof Szmidt. – Gdańsk : GWP, 2012. – 736 s.

454. What Is Sustainable Development (SD)? / The University of Vermont and State Agricultural College. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.uvm.edu/~jashman/CDAE195_ESCI375/What_is_Sustainable_Development.html